

Rēzeknes Augstskola
Ekonomikas fakultāte
Latgales Tautsaimniecības pētījumu institūts

Latgales Tautsaimniecības pētījumi

Sociālo zinātņu žurnāls

Latgale National Economy research

Journal of Social Sciences

Nr. 1

Rēzekne, 2009

Latgales Tautsaimniecības pētījumi. Sociālo zinātņu žurnāls Nr. 1
Rēzeknē: RA Izdevniecība, 2009. – 184 lpp.
Tirāža 100 eks.
ISSN 1691-5828

Redakcijas kolēģija / Editorial Board

Gintautas Bužinskas, Utenas koledža, Lietuva
Mart Sörg, Tartu Universitāte, Igaunija
Aleksandra Stecjun, Budžeta un valsts kases akadēmija, Maskava, Krievija
Tālis Freimanis, Rēzeknes Augstskola, Latvija
Biruta Garanča, Rēzeknes Augstskola, Latvija
Raivis Kakānis, Rēzeknes Augstskola, Latvija
Jānis Strazdiņš, Rēzeknes Augstskola, Latvija
Leonārs Svarinskis, Rēzeknes Augstskola, Latvija

Galvenais redaktors / Editor-in-chief

Andris Sproģis, Rēzeknes Augstskola, Latvija

Redaktors / Editor

Einārs Ulnicāns, Rēzeknes Augstskola, Latvija

Visi krājumā ievietotie raksti recenzēti.

Pārpublicēšanas gadījumā nepieciešama Rēzeknes Augstskolas Latgales
Tautsaimniecības pētījumu institūta atļauja.

Citējot atsauce uz izdevumu obligāta.

Adrese / Address

Rēzeknes Augstskolas Latgales Tautsaimniecības pētījumu institūts
Atbrīvošanas aleja 90
Rēzekne, LV 4601, Latvija / *Latvia*

© **Rēzeknes Augstskolas Latgales Tautsaimniecības pētījumu institūts**

© **Rēzeknes Augstskola**

Atbrīvošanas alejā 90, Rēzeknē, LV 4601

RA Izdevniecība, 2009

Atbrīvošanas alejā 115, Rēzeknē, LV 4601

Priekšvārds

Klajā nāk Rēzeknes Augstskolas Latgales tautsaimniecības pētījumu institūta žurnāla 1. numurs, atklājot turpmākās sērijas izdevumus. Izdevums atspoguļos galvenokārt Latgales tautsaimniecības situāciju. Vienlaicīgi Latgales situācijas salīdzināšanai, žurnālā var būt iekļauti arī raksti par Latvijas tautsaimniecības situāciju un situāciju citās pasaules valstīs. Salīdzinošās situācijas analīze uzskatāmāk var parādīt ļoti kritisko situāciju Latgales tautsaimniecībā. Latgales tautsaimniecība ir viszemākā ne tikai Latvijā, bet arī starp Eiropas Savienības veco valstu reģioniem. Ja Latvijas tautsaimniecībā iekšzemes kopprodukts uz vienu iedzīvotāju 2009. gada vidū sastāda mazāk par 45 % no Eiropas Savienības vidējā, tad Latgalē šis rādītājs ir zem 40 % no Eiropas Savienības vidējā. Zemāks Latgalē ir arī nodarbinātības līmenis. Šāda situācija ir izveidojusies jau 19. gadsimtā Krievijas sistēmā un saglabājusies visus šos laikus. Lai arī gan K. Ulmaņa valdība, gan padomju sistēma mēģināja pacelt Latgales tautsaimniecību, rezultāti bija pieticīgi. Pašreizējā situācija ir vēl sliktāka, jo Latgalei tiek atvēlēti vismazākie kapitālieguldījumi, Latgalē ir mazāk uzņēmēju, sliktāki autoceļi, arī lauksaimniecībā izmantojamā zeme pēc kvalitātes ir sliktāka kā vidēji Latvijā. Iedzīvotāju noskaņojums ir pesimistisks bez īpašām ilūzijām par nākotni. Drūmo situāciju vēl vairāk padziļināja pēdējie valdības lēmumi par 2009. gada budžetu. Latgales iedzīvotāju ienākumi jau tā bijā viszemākie Latvijā un tagad tie vēl samazināsies. Vidējais ienākumu līmenis uz vienu iedzīvotāju ir tikai neaudz lielāks par krīzes iztikas minimumu un nesasniedz iztikas minimumu. Iedzīvotāju noskaņojums daudzos gadījumos nav labvēlīgs pašreizējai Latvijas valdībai. Iedzīvotājos nereti valda neziņa par patieso stāvokli valstī. Valdības nereti nepatiesie paziņojumi vēl vairāk pasliktina iedzīvotāju noskaņojumu un neticību iespējamai labākai nākotnei

pie esošās valdības. Esošais institūta pētījumu izdevums cenšas objektīvāk atsegt esošo situāciju, lai gan diemžēl izsekot biežās pēkšņās izmaiņas valdības darbībā ir neiespējami.

Žurnālā ietverti ziņojumi par dažādām sfērām Latgales tautsaimniecībā. Lai Latgales tautsaimniecības attīstība varētu būt raksturota kopsakarībā ar visas Latvijas tautsaimniecību, ietverts arī J. Strazdiņa paredzējums par visas Latvijas tautsaimniecības attīstības virzieniem. Autors gan piemin, ka mērķu precizēšana esošajos krīzes apstākļos ir ļoti problemātiska, bet tai pašā laikā nepieciešama, lai pateiktu, kur jāvirzās tautsaimniecībai. Rakstā izteiktie priekšlikumi gan var būt diskutējami, bet tos nevar noliegt. Pēdējā laikā aktuālu tēmu skata L. Amantova-Salmane rakstā par reģionālo reformu Latvijā. Kaut arī reģionu reforma skaitās realizēta, tomēr daudzi jautājumi ir neatrisināti un neskaidri, ko cenšas atsegt savā rakstā autore. Šodienas visaktuālāko problēmu, īpaši Latgalē, cenšas atsegt E. Ulničāns rakstā par nodarbinātību un bezdarbu. Bezdarba problēma, kas Latgalē 2009. gada nogalē skars gandrīz katru piekto darba spējīgo, ir traģiska problēma un valdībai vajadzētu to apzināties un problēmu risināt. Nozīmīga loma Latgalē ir mašīnbūvei, kuras īpatsvars rūpniecībā ir samērā liels. Mašīnbūves attīstības problēma skarta gan B. Garančas, gan T. Freimaņa un L. Svarinska rakstos. Nozīmīgi un pamācoši ir arī pārējie rakstu krājumā ietvertie raksti.

Izdevuma redkolēģija cer rakstu sēriju turpināt un arī turpmāk atsegt tautsaimniecības attīstības problēmas Latgalē. Vienlaicīgi redkolēģija cer, ka Latvijas tautsaimniecības situācija pēc kāda laika uzlabosies un nākošos krājumos varēs rakstīt par pozitīvām izmaiņām pasaulē un Latvijā. Nākošo žurnāla numuru plānots izdot 2010. gada I pusgadā.

Redkolēģijas vārdā A. Sproģis

SATURS / CONTENTS

<i>Jānis Strazdiņš. Latvijas mērķis turpmākiem 20 gadiem / Aim of Latvia for next 20 years</i>	7
<i>Kristaps Lešinskis. Darbinieku finansiālās līdzdalības uzņēmumos teorētiskie aspekti / Theoretical Aspects of Employee Financial Participation in Enterprises</i>	20
<i>Liene Amantova – Salmane. Nepieciešamība un pamatojums veikt reģionālās politikas ieviešanas izvērtēšanu / Assessment and justification of regional policy implementation evaluation</i>	31
<i>Einārs Ulnicāns. Nodarbinātības un bezdarba attīstības tendences Latgalē līdz 2009. gada I pusgadam / Employment and unemployment tendencies in Latgale region until 1st half-year 2009</i>	39
<i>Biruta Garanča. Latgales mašīnbūves struktūra un tās attīstības perspektīvas / The structure of machinery building in Latgale and perspectives of its development</i>	53
<i>Tālis Freimanis, Leonārs Svarinskis. Mašīnbūves uzņēmumu kredīspēja / Creditworthiness of machine building enterprises</i>	77
<i>Tālis Freimanis, Leonārs Svarinskis. Mašīnbūves uzņēmumu maksāspēja / Solvency of machine building enterprises</i>	87
<i>Biruta Garanča. Pamatdarbības finansiālie rezultāti un to pielietošana / Financial results of the basic activity and their application</i>	101
<i>Irēna Silīneviča. Stratēģiskā vadīšana kā uzņēmuma izdzīvošanas instruments mainīgajā ārējā vidē / Strategic Management as long term survival instrument of business company</i>	115
<i>Ērika Žubule, Tatjana Davidova. Finansēšanas iespējas inovatīvai attīstībai Latvijā / Financing possibility innovation development in Latvia</i>	131
<i>Kristīne Ivanova, zin. vad. Einārs Ulnicāns. Ideālā grāmatveža tēls Rēzeknes grāmatvežu un darba devēju skatījumā / Ideal accountant image in view of Rēzekne accountants and employers</i>	153

LATVIJAS MĒRĶIS TURPMĀKIEM 20 GADIEM

AIM OF LATVIA FOR NEXT 20 YEARS

Anotācija

Raksta mērķis ir parādīt „trekno gadu” galvenos finanšu cēloņus un sekas, kritiski novērtēt Latvijas iekšējo resursu praktisku izmantošanu kā pamatu pārejai uz ražošanas biznesu un darba tikumu ilgtermiņā. Raksts pierāda nepieciešamību diferencēt spekulatīvo un ražošanas biznesu. Raksts dod praktiskus priekšlikumus iekšējo resursu mobilizācijai caur iekšējiem aizņēmumiem, lai sekmētu pāreju no spekulatīvā uz ražošanas biznesu.

Atslēgvārdi: spekulatīvais bizness, ražošanas bizness, Latvijas mērķis, banku likumdošanas pilnveidošana.

Abstract

The aim of the article is to present some main financial causes and effects of „bubble economy”, critically evaluate the utilization of Latvian internal financial resources as a base for transfer to production economy and work morale in long term. The article provides practical solutions on mobilising Latvian internal financial resources through internal borrowing in order to facilitate transfer from speculative to production type economy.

Keywords: speculative economy, production economy, aim of Latvia, improvement of banking legislation.

Jānis STRAZDIŅŠ

Dr.oec., docents,
vadošais pētnieks,

Rēzeknes Augstskolas
Latgales tautsaimniecības

pētījumu institūts

Tālrunis: +371 29471370

E-pasts: strazdins.J@gmail.com

Ievads

Dažādi sabiedrības pārstāvji ir izteikušies, ka Latvijai nav mērķa ilgākam laika periodam, it īpaši tādas runas arvien biežāk izskan ekonomiskās, politiskās un morālās krīzes apstākļos.

Rakstniece Nora Ikstena laikrakstā „Diena” 2009. gada 5. marta 4. lpp., piemēram, raksta: „Runas par valsts vīziju, ar kuras nepieciešamību neskaitāmas reizes gadiem tika klauvēts pie politisko partiju durvīm, netika ņemtas par pilnu” ... „krīzes apstākļos valsts vīzija vispār būtu unikāla. Derīga arī labākiem laikiem, ja tādi pēkšņi nāk. Bet šādu vīziju diemžēl nevar radīt pašreizējās partijas, kas savā starpā sashēmojušās līdz valsts aptumsumam... Latvija patlaban ir aizslēgta, bet atslēga vēl nav nolauzta.”

Atceros, diskutējot ar Imantu Ziedoni Latvijas Kultūras fonda dibināšanas laikā, viņš izteicās, ka kādā savā jaunības posmā ir domājis par ekonomista profesiju. Viņa ekonomista talants, manuprāt, parādījās viņa darbā „Kurzemīte”. Mūsu politiķi un viņu padomdevēji ir labi shēmotāji, taču diemžēl vāji ekonomisti. Valdībā un Saeimā labu ekonomistu un finansistu ir ļoti maz, bet tie, kas tādi ir, ļāvuši sevi ievirzīt galvenokārt spekulatīvā biznesa virzienā. Pāriet uz ražošanas atbalstu šodien tie spēj tikai vārdos. Gadiem pašu austais spekulatīvā biznesa tīkls tiem ir sasējis rokas un kājas.

Raksta mērķis ir parādīt „trekno gadu” dažus galvenos finanšu cēloņus un sekas, kritiski novērtēt Latvijas iekšējo resursu praktisku izmantošanu kā pamatu pārejai uz ražošanas biznesu un darba tikumu ilgtermiņā.

Diskusija un rezultāti

Ja īsi censtos formulēt Latvijas mērķi 20, pat 30 gadiem, tad mērķis būtu pāriet no spekulatīvā biznesa uz ražošanas biznesu. 7,5 miljardu eiro aizdevums var būt tikai neliels solītis uz priekšu šā mērķa sasniegšanā. Tajā pašā laikā, ja netiks atrasti pareizie aizdevuma atmaksas avoti, tas mūsu mērķa sasniegšanā būs vairāki soļi atpakaļ.

Latvijas mērķa sasniegšana 20 gados var radīt izpratni par darba tikuma saglabāšanu un Latvijas valstiskās pastāvēšanas vīziju nākotnē.

Kāpēc tomēr izvēlējos mērķim 20 gadus? Un vai viens cilvēks var šādus mērķus izvirzīt? Vai ir kāds pamats ilgtermiņa prognozēm? Ja skatās uz valsti kā ilglaicīgu veidojumu - šāds pamats ekonomikā ir ieteikt valstij veidot sistēmas, izejot no valsts interesēm. Ekonomikā šie procesi ir sarežģīti, kompleksi, nepieciešams ievērot ļoti plašu tieši vai netieši diskusijā iesaistīto personu domas. Kad 1994. gadā publicēju rakstu Neatkarīgajā Čīņā

„Kāpēc nav jāprivatizē Unibanka”¹, mans viedoklis netika ņemts vērā. Un kur teikts, ka viedoklis vispār ir pareizs? To var noteikt ne tikai diskusijā iesaistītās personas. Galvenais soģis ir un paliek laiks. Šodien, kad pārlasu rakstu, tur atspoguļotās problēmas kreditēšanā, naudas apgrozībā un banku darbībā Latvijā ir prognozētas pareizi. Pagājušie 15 gadi ir tikai posms no analizētajām makroekonomiskajām problēmām Latvijā. Ja vēl ņemtu vērā kādus 5 gadus darba rakstā pausto ieteikumu izstrādāšanā, tad ar to varu izskaidrot rakstā noteiktos 20 gadus.

Ja runājam par darba tikumu, tad spekulatīvais bizness visu Latvijas sabiedrību ne bez sekmēm mēģina izsist no šīm tradīcijām, kas latviešus balsta gadu simtus.

Tāpēc interesanti, ka, piemēram, pat ekonomikā pareizus secinājumus vairāk spēj izteikt nevis ekonomisti, bet citu nozaru intelīģences pārstāvji (piem., virsdiriģents I. Teterovskis par progresīvo Iedzīvotāju ienākuma nodokli – TV raidījumā). Tikai caur šo prizmu mēs varam apzināties mūsu galveno mērķi – kas saista visu mūsu darbību 20, 30 un ilgākiem gadiem. Turklāt latviešu kultūrai galvenais nav modernā māksla, bet Latvijas kā valsts pastāvēšana nākotnē. Ja jaunatne to nesapratīs, Latvijas nebūs.

Ņemsim, piemēram, vienu no mūsu kultūras stūrakmeņiem – dziesmu. Simboliska ir J. Mediņa dziesma „Tev mūžam dzīvot, Latvija” (dzejnieka Viļa Plūdoņa vārdi). Pie Brīvības pieminekļa to sajūsmā dziedāja jauniešu kori Latvijas jubilejas 90 gados. Tur skanēja: „Tev mūžam dzīvot Latvijā.” Taču tās ir principiāli atšķirīgas lietas. Ja mēs mūžīgu Latviju pieņemam kā dotu faktu, tad mēs saprotam aicinājumu te mūžam dzīvot. Taču dotajā dziesmā runa nav par tevi, bet tieši par Latviju. Mūsu uzdevums, pirmkārt, ir panākt, lai mūžu mūžos dzīvotu Latvijas valsts. Ja Latvijas jaunatne negādās par Latvijas valsts ilglaicīgu pastāvēšanu, tad mūžam dzīvot Latvijā nesanāks, jo tādas Latvijas vienkārši nebūs. Problēmu par to, ka latvieši atstāj Latviju šodien, esmu aplūkojis darbā „Pasaka par Malēniju”², un uzskatu, ka tā ir īslaicīga problēma. Tās ir spekulatīvā biznesa metastāžu sekas Latvijas saimniecībā.

Spekulatīvais bizness nav nekas unikāls. Tā saknes ir tirgus ekonomikā un pats par sevi tas ir dabīģs tirgus elements. Visā pasaulē spekulatīvais bizness pastāv kopā ar ražošanas biznesu. Kādas ir pareizās proporcijas, par to var diskutēt, bet ir skaidrs, ka ražošanas bizness pasaulē ir nospiedošā pārsvarā. Tas ir valsts ekonomikas uzplaukuma ģenerators un sabiedrības

¹ J. Strazdiņš. Kāpēc nav jāprivatizē Universālā banka. Neatkarīgā Cīņa. 1994. gada. 30. novembris.

² Pasaka par Malēniju. Laiks. 2008. gada 19. janvāris - 25. janvāris, 7. lpp.

labklājības pieauguma pamats. Savukārt spekulācijas ved pie „finanšu piramidām” un ekonomiskām krīzēm. Pastāv sakarība – jo spekulācijas lielākas un ražošana vājāka, jo krīze dziļāka.

Šodien, runājot par Latvijas dižķibelēm, ir modē atsaukties uz pasaules ekonomisko krīzi kā mūsu krīzes pastiprinātāju. Šim uzskatam nevar piekrist. Tieši otrādi, mūsu krīze būtu attīstījusies vēl smagākā formā, ja nebūtu pasaules ekonomiskās krīzes. To var pierādīt, analizējot „burbuļekonomikas” attīstību un tās cēloņus Latvijā. Šiem cēloņiem jāpievērš vislielākā uzmanība, jo šie cēloņi ne par mata tiesu šodien nav likvidēti. Turklāt svarīgi, ka mediju telpā lielākoties analīze ir tikai par krīzes sekām. Par cēloņiem un to novēršanas ceļiem analīze ir pavirša un nepietiekama. Tam ir arī objektīvi cēloņi. Viens no tiem ir, ka ražošanas uzņēmumiem nepieder neviens laikraksts Latvijā! Kaut arī ražotāju balsis sāk vairāk ieskanēties caur esošiem medijiem un ir formāli atbalsti, pagaidām bizness netiek diferencēts un šis atbalsta balss ražošanas biznesam ir kā saucēja balss tuksnesī, bet valsts atbalsts galvenokārt iet spekulatīvā biznesa virzienā un atbalsts ražošanas biznesam tiešā veidā pagaidām ir visai niecīgs.

Mēs esam svētāki par Romas pāvestu, tāpēc ar protekcionismu nenodarbojamies! Un savu morālo šķīstību varam virzīt ar „fui” Francijas, Vācijas, Zviedrijas vai citu, it īpaši veco Rietumeiropas vai pārējo pasaules valstu virzienā, bet paši prognozējam pirmajiem nomirt šinī procesā³.

Kritiķi te man izteiks dziļu un arī zināmā mērā pamatotu pārmetumu, ka, darbojoties līdzšinējo pārmērīgo izdevumu likvidēšanā, veidojam lielu bezdarbnieku skaitu, kas taču ir pamats veidot lētu darbaspēku un celt biznesa konkurētspēju. Tikai jautājums ir – kāda biznesa? Vai tā, kas turpinās pildīt spekulantu makus vai arī atbalstīs ražotājus, kas sekmēs Latvijas kā valsts ilglaicīgu pastāvēšanu.

LTV 1. rīta intervijā š.g. 15. jūnijā B. Fliks norādīja, ka SAS īpašumu ir iegādājies ar kredīta palīdzību, taču nenorādīja, kas ir kredīta nodrošinājuma pamatā – vai pats valsts īpašums, ko viņš pērk?

Tādā pat mērā netiek aizstāvētas arī valsts uzņēmumu intereses. Lai samazinātu valsts administratīvo aparātu, tiek ieteikts veikt funkcionālo auditu. Privātuzņēmēji B. Fliks un P. Šmidre izsakās, ka veikt auditu valsts birokrāti nevarēsot, jo paši sev neko nocirst nevarēs! Šo auditu iesaka veikt profesionālām asociācijām un sociāliem partneriem. Vienlaikus

³ Diena, 2009. gada 1. jūnijs, 11. lpp. Protekcionismā nomirsim pirmie. LPP/LC Eiropas parlamenta saraksta līderis Ivars Godmanis.

privātuzņēmumu biznesmeņi pažēlojās, ka valsts uzņēmumu līgumi ir slepeni. Iznāk, ka slepeni var būt tikai privātuzņēmumu līgumi, citādi konkurence neies pareizā virzienā!

Jautājums par strukturālo reformu veikšanas nepieciešamību, protams, izvirza problēmu par funkcionālo auditu realizēšanu, likumdošanas izmaiņu pamatošanas nepieciešamību un valsts interešu aizstāvēšanu. To var veikt tikai speciāli izveidots institūts – Valsts audits. Tas nav velosipēds, kas no jauna jāizgudro, bet darbojas arī citviet, piemēram, ASV.⁴

Valsts kontrole (VK) un Korupcijas novēršanas un apkarošanas birojs (KNAB) ir organizācijas, kuru uzdevums ir kontrolēt valsts likumu ievērošanu, tas ir, ravēt nezāles valsts laukā. Likt šīm organizācijām stādīt kokus nozīmē tās pakļaut iznīcībai. Tādi mēģinājumi jau notikuši attiecībā uz VK, par laimi, valsts kontroliere Ingūna Sudraba uz šīs makšķeres nav uzķērusies. Kā bīstamu KNAB darbā var uzskatīt versijas par jaunā vadītāja idejām sākt strādāt likumdošanas jomā. Visus nepadarītos darbus likumdošanā tad varēs pārvēlt uz VK un KNAB pleciem.

Valsts audits ir tā institūcija, kuras nozīme valsts ekonomiskajā attīstībā ir prioritāra. Tās uzdevums ir veikt valsts auditu un izstrādāt priekšlikumus valdībai likumdošanas pilnveidošanā.

Ja runājam par spekulatīvā biznesa uzvaras gājieni Latvijā, tad vispirms jārunā par privatizāciju, kam vajadzēja sociālismā nolaupīto īpašumu atdot tautai. Taču likumus veidoja tā, ka no privatizācijas labumus ieguva tikai ļoti šaurs iedzīvotāju slānis.

Bet labi dzīvot taču grib arī citi ļaudis. Un to taču var veikt uz kredīta rēķina? Zināmā mērā šo vēlmju ātrākai apmierināšanai 1998. gadā tika veidots hipotekāro ķīlas zīmju likums.

Likuma noteikumi atļāva nodarboties ar hipotekāro kredīvēšanu Latvijā vairāk nekā 10 bankām. Pēc pasaules vai Eiropas standartiem Latvijas tirgus ir tik neliels, ka hipotekārai kredīvēšanai (līdzīgi kā biržas darbībai) te vietas ir ne vairāk kā vienai bankai.

Par resursiem tika izmantoti rezidentu noguldījumi, pamatā uz 0,5-2 gadiem, sindicētie kredīti (arī lielākoties īstermiņa), kā arī nerezidentu noguldījumi. Turklāt šos lētos resursus lielās summās papildināja vietējie noguldījumi uz uzrādītāju (faktiski var uzskatīt, ka šie resursi lielā mērā bankai ir „par brīvu”). Kopā šī sistēma, no vienas puses, dod bankai lielu peļņu, no otras puses – rada ārkārtīgi augstu banku sistēmas risku. Piemēram, sindicēto kredītu, ko saņem bankas no starptautiskiem

⁴ Valsts kontrole un valsts audits. Neatkarīgā, 2005. gada 13. jūlijs, 2. lpp.

sindikātiem, kas izsniegts uz gadu vai pāris gadiem, var nepagarināt, bet hipotekāro kredītu māsaimniecībai uz 20 gadiem taču nevar šajā termiņā piedzīt.

Iepriekš minētais risks ir ļoti liels pat tad, ja nenotiek pasaules globālās finanšu nepatikšanas. Nelabvēlīgo situāciju pastiprināja arī tas, ka minēto daudzu banku konkurencē par klientiem tā banka, kas rīkotos piesardzīgāk, tūlīt zaudētu daļu savu klientu. Rezultātā sākās nejēdzīga sacensība, kurš noķers vairāk „zivju”, t.i., kredītņēmēju. Pats „zivju ķērājs” aizmirst par sava paša risku ilgtermiņā.

Iepriekš minētā nepilnīgā likuma rezultātā tika izveidots tikai primārais hipotekārās kredītešanas tirgus ar nekustamo īpašumu kā kredītešanas objektu. Sekundārais tirgus (kas prasa izveidot hipotekārās kredītešanas ilgtermiņa resursus) tika atstāts pašplūsmai, precīzāk izsakoties, tas vispār netika izveidots.

Rezultātā notika neticami straujš kredītu pieaugums. Nekustamā īpašuma pirkšana un pārdošana ar kredīta palīdzību šādos apstākļos deva fantastisku peļņu, degradēja katru cenšanos vajadzīgu preču un pakalpojumu ražošanā un nodrošināja iekšzemes kopprodukta (IKP) rekordlielu pieaugumu.

Starptautiskā aprītē tas savukārt piesaistīja Latvijai lielas spekulatīvās investīcijas, kas tika galvenokārt virzītas nekustamā īpašuma projektēšanā, celtniecībā, tirdzniecībā un jaunu banku izveidošanā.

Šo procesu rezultātā apgrozībā nonāca lielas liekas naudas masas, kas arī radīja „treknos gadus”. Ja mēs nosacīti „treknos gadus” pieņemtu par 7, tad pavadīti jau 4-4,5 „treknie gadi”, bet dižķibeles pie visoptimistiskākā scenārija turpināsies vēl 2-3 gadus.

Par mūsu galveno mērķi ir jāizvirza nepieciešamība tikt vaļā no spekulatīvā biznesa un pāriet uz ražošanas un attiecīgo pakalpojumu biznesu. Ja mēs turpināsim balstīt trekno gadu vai „burbulekonomiku”, tad mums budžetā nebūs ieņēmumu, bet spekulatīvais bizness ir daļēji apstājies, un valstij nav ieņēmumu savu normālo funkciju veikšanai. Tagad mēs cenšamies saņemt starptautiskos kredītus 7,5 miljardu eiro apmērā un varam nonākt līdzīgā situācijā, kā Minhauzens apraksta gadījumu turku karā, kad zirga pakalpusē, noslēdzot cietokšņa vārtus, ir nogriezta, bet pie akas tas dzer negausīgi, bez sāta. Aizmugurē ūdens tāpat iztecēja...

Tātad svarīgākais ir mūsu ekonomiku no spekulatīvajām sliedēm pārceļt uz ražošanas sliedēm.

Tēlaini ražošanu var iztēloties kā lokomotīvi, kas saistīta ar rindu vagonu: veselības aizsardzība, zinātne un izglītība, drošība, māksla, darba tikums. Savukārt spekulatīvā vilciena, kurā mēs sēžam šodien, lokomotive ir spekulācijas, vagoni – spekulāciju tīklā saistītie politiķi, spekulatīvajam biznesam pakļautie likumdevēji, shēmotāji, manipulētāji, blefotāji un neprāta morāle. Pārējiem dalībniekiem tiek piedāvāta statista loma, par to atmetot grašus.

Ja mēs runājam par ražošanas biznesu, tad vispirms jāatšķir graudi no pelavām. Valstij svarīgi saprast, kādu preču ražošana un kādi pakalpojumi jāatbalsta. Primārais jautājums – nevis kādas nozares vispirms jāatbalsta, jo jāatbalsta visas tās nozares, kas jau šodien darbojas, kam ir vietējās izejvielas, vietējais noieta tirgus, pēc tam jāsekmē eksporta iespējas.

Fundamentāls ir jautājums par spekulatīvā biznesa nošķiršanu no ražošanas biznesa. Liela kļūda ir runāt par biznesu vispār. Piemēram, ja valsts likumdevēji vienkārši nolemj, ka uzņēmumā reinvestēto peļņu neaplīks ar uzņēmuma ienākuma nodokli, tad tautsaimniecībai tiks izdarīts „lāča pakalpojums”. Spēļu biznesa pārstāvji priekā berzēs rokas, jo samazināsies maksājumi budžetā, bet pieaugs iespējas uzstādīt papildu spēļu automātus un vēl straujāk attīstīt savu spekulatīvo biznesu. Tāpat valstij nevajadzētu īpaši stutēt bankrotam tuvu esošos nekustamo īpašumu projektu attīstītājus, vai – vēl sliktāk – sapņot par turpmākiem „treknajiem gadiem”. Nebūtu prāta darbs traucēt spekulatīvā biznesa investorus atstāt Latviju, bet vajadzētu atbalstīt tos investorus, kuru nodomi ir virzīt ražošanas investīcijas Latvijā un maksāt te nodokļus tāpat, kā tie to dara savās mītņu zemēs.

Lai sasniegtu Latvijas mērķi, nepieciešamas reformas banku sfērā, nodokļu pārstrukturizēšana un valsts iekšējo resursu mobilizācija. Veicot iekšējo resursu mobilizāciju, nedrīkst ignorēt „mazo cilvēku”, kā tas sistemātiski darīts pēdējos 19 gadus.

Attiecībā uz banku sistēmu pirmais uzdevums ir sakārtot likumdošanu banku sfērā. Vispirms jāmaina likums par Latvijas Banku (LB). Līdz šim mēs te redzējām divus galvenos LB uzdevumus – pirmkārt, nodrošināt cenu stabilitāti valstī un, otrkārt, nodrošināt emisijas operāciju sekmīgu izpildi.

Pirmā uzdevuma izpildē LB nav paveicies, tāpēc visas pretenzijas tā virza uz valdību. Faktiski šo uzdevumu var izpildīt, tikai abām pusēm sadarbojoties. Šim nolūkam likumā par LB monetārā politika jāpapildina ar nepieciešamību izstrādāt un realizēt naudas un kredīta politiku. Tāda pati politika jāizstrādā valdībai un jāapstiprina Saeimā.

Ja šāda politika netiks izstrādāta, tad nesekmīgas būs arī emisijas operācijas, kas pasaulē pieņemtas kā galvenais centrālās bankas uzdevums.

Kā notiek naudas emisija Latvijā? Tāpat kā visa ekonomika Latvijā, tās emisija balstās uz spekulatīvā biznesa sliedēm. Pēc būtības naudas emisija ir uzticēta privātajām komercbankām, bet kontrolēt šo procesu uzdeva Finanšu un kapitāla tirgus komisijai.

Šīs tiesības pilnā mērā izmantoja privātās komercbankas, iedarbinot „burbuļekonomikas” ekspansiju un izlaižot apgrozībā vairākus miljardus lieku naudu hipotekārā kredīta nepamatotā pieauguma rezultātā.

Šodien LB prezidents, rokas salicis, lūdzas komercbankām izsniegt uzņēmumiem kredītu, lai segtu naudas deficītu. Taču komercbankas beidzot ir sapratušas, ka nedrīkst izsniegt kredītu bez nodrošinājuma, jo pretējā gadījumā zaudējumus nāksies ciest bankām.

No vienas puses, hipotekāro kredītešanu vajadzētu turpināt, jo bez tā nav iespējamās investīcijas arī ražošanā. No otras puses, bankām šodien intensīvi jādomā, kā piedzīt izsniegtos aizdevumus. Likumdošanas trūkumu šajā jomā saasina arī pamatotās kredītņēmēju pretenzijas pret bankām, kuras izmanto likumīgus un nelikumīgus līdzekļus. Bet likums, kā jau norādīts, Latvijā nepastāv.

Ja nav likuma, tad bankas, izmantojot kvalificētu juristu pakalpojumus, savas priekšrocības izmanto ne tikai kredītešanas sfērā. Piemēram, dažas bankas jau ir paziņojušas, ka pamazām varētu vispār atteikties no kredītešanas kā augsta riska sfēras un pāriet galvenokārt uz operācijām, kur risks ir minimāls. Runa ir par norēķinu operāciju paplašināšanu. Te iezīmējas lielas iespējas palielināt banku peļņu. Runa ir par samaksu par dažādiem komunāliem un citiem maksājumiem. Pie mums nekādi likumi to lielumu pēc būtības nereglamentē, un banku apetīte te aug augumā.

Kā piemēru varu minēt gadījumu, kad man vajadzēja samaksāt medību ieroča atļaujas pagarināšanu viena lata apmērā. Par šo maksājumu banka pieprasīja divus latus un vienu santīmu! Superbirokrāts ieteiks man sēsties tramvajā un meklēt citu lētāku vietu. Taču vēl kas ir interesanti, banku konkurence šajā sfērā ir solidāra – šī samaksa tiek celta visās bankās, pat pats kā valsts iestāde turpina pievienoties bankām.

Šis negatīvais process no patērētāja viedokļa var tikt pārtraukts, tikai nosakot samērīgus maksājuma griestus likumā vai arī iedarbinot valsts komercbanku (piemēram, Parex) konkursa sistēmu ar privātajām komercbankām. Tikai pašā pēdējā laikā sācies konkurss starp

komercbankām, bet tas galvenokārt attiecas uz cīņu par jaunu klientu piesaistišanu.

Kas attiecas uz emisijas operācijām, tad tās nedrīkst veikt, dodot privātām komercbankām daudzmiljonu garantijas. Tas var novest pie „burbulekonomikas” atjaunošanas.

Tāpēc svarīgs uzdevums Latvijas Bankai ir, kaut arī ar lielu novēlošanos, izstrādāt priekšlikumus likumam par hipotekāro kredīšanu. Protams, tas nav viegls uzdevums, bet no tā veikšanas izvairīties nevarēs.

Jūtot naudas plūsmas izsīkumu, LB visu vainu uzveļ valdībai, izvirzīta iespēja ieviest maksājumu talonus.⁵ Taču paanalizējot sīkāk nepamatotās idejas par taloniem un obligācijām, ir jānorāda, ka vairumā gadījumu tie nāk no sociālisma perioda.

Kad iestāsies x stunda, un tā noteikti agrāk vai vēlāk iestāsies, neatkarīgi no tā, saņemsim vai nesaņemsim 7,5 miljardu aizdevuma daļu, tad nevajadzēs izlietot talonus, bet varēs izmantot daudz civilizētākus līdzekļus. Tādi maksāšanas līdzekļi var būt Valsts kases zīmes. Pirmajā republikā Valsts kases zīmes laida apgrozībā Finanšu ministrija (FM), izmantojot Valsts kases pakalpojumus. Tās bija naudas kupīras 5, 10 un 20 latu apmērā. Savukārt Latvijas Banka laida apgrozībā bankas zīmes vai banknotes. Zelts, kas bija galvenais seguma avots, tika sadalīts starp LB un FM. Kases zīmēm var būt arī citi seguma avoti: papildus iepirkts zelts, citu valstu valūta, nekustamie īpašumi u.c.

Ar kases zīmju emisiju maksājumu līdzekļu funkcionēšana iegūst daudz elastīgāku raksturu. Proti, var reaģēt uz tādām parādībām, uz kurām lata darbība šodien nereaģē. Pirmkārt, jau pieminētā nepieciešamība banku likumdošanas pilnveidošanai, kas sekmētu ne tikai LB un valdības darbības pilnveidošanu naudas apgrozībā un kredīšanā, bet arī konkretizētu darbu Māstrihtas kritēriju ievērošanā, pārejot uz ES valūtu - eiro.

Otrkārt, praktiskais jautājums par kases zīmēm ir saistīts ar naudas un kredīta būtības izpratni. Ir zināms, ka nauda pilda vairākas funkcijas. Daļa no tām pārklājas, bet daļai ir pastāvīgs raksturs. Viena no šīm funkcijām ir naudas kā uzkrāšanas līdzekļa funkcija. Pastāv sakarība – jo stabilāka nauda, jo tā labāk pilda šo funkciju. Tas, protams, neveicina patēriņu, jo uzkrāšanas palielinājums samazina naudas daudzumu, ko var veltīt citu funkciju veikšanai.

Treškārt, šādos apstākļos kāds pilsonis iesaka naudu turēt mājās un to vēl sekmē citu pilsoņu ticības zudums kredītam kā modernās naudas

⁵ I. Šteinfelde. Taloni Latvijā mazreāli, bet iespējami. Neatkarīgā 2009. g. 27. maijs 14. lpp.

„pumpim”. Bet ir visai muļķīgi naudas izsusēšanu apgrozībā censties novērst ar pirmā pilsoņa arestu vai ko tamlīdzīgu, jo tas naudas daudzumu nepalielinās.

Kases zīmju laišana apgrozībā nav saistāma ar naudas drukāšanu budžeta deficīta segšanai. Pirmkārt, tā kompensē tikai to naudas iztrūkumu, ko izraisa iepriekš minētie faktori. Otrkārt, kases zīmju daudzumu apgrozībā un to kursu tāpat kā banknotēm nosaka izlaistais banknošu daudzums un naudas apgrozības ātrums.

Pāreja no spekulatīvā uz ražošanas biznesu ir galvenais uzdevums ne tikai ilgtermiņā, bet arī īsā un vidējā termiņā. Svarīgs ir jautājums par valsts atbalstu. Šajā atbalstā svarīga nozīme nav vis palielināt vai samazināt nodokļu slogu vispār. Pēdējie notikumi nodokļu sfērā liecina par to, ka spekulatīvā biznesa ideoloģija un darbība ir iegājusi augstākajā posmā – nodokļu palielinājumu maznodrošinātājiem un pensionāriem ir nolemts būtiski palielināt, ražotāji neiegūst neko, bet jautājums par nodokļiem spekulatīvajam biznesam ir atlikts uz nenoteiktu laiku.

Daži secinājumi gan sāk izkristalizēties, proti, sāk runāt par progresīvo ienākuma nodokli. Taču, lai šo ideju pēc iespējas degradētu, tiek izvirzīti nereāli un pilnīgi absurdi priekšlikumi, piemēram, sākt progresīvā nodokļa maksāšanu jau no 300 latu mēnešalgas.

Par nodokli no dividendēm, kapitālu un nekustamo īpašumu runas ir tikai, lai apmānītu sabiedrību.

Kas attiecas uz Starptautiskā Valūtas Fonda (SVF) piešķirto aizdevumu, tad līdzekļi būtu jāizmanto ne tikai, lai segtu parastos budžeta izdevumus, bet arī, pirmkārt, lai segtu budžeta deficītu tajā daļā, kur pamatbudžets ir notrallinājis sociālā budžeta līdzekļus. Kad šie līdzekļi tiks atjaunoti, to turpmākas izšķērdēšanas aizliegšanai, iespējams, būtu nosakāma krimināla atbildība.

Ja šie 0,8-1 miljards latu nebūtu iztērēti iepriekšējo valdību darbības rezultātā, tad Labklājības ministrija tos varētu investēt vietējos vērtspapīros un nopelnīt 50-60 miljonus latu gadā. Daudzas māmiņu, invalīdu u.c. prasības būtu nodrošinātas neatkarīgi no pastāvošās likumdošanas un valdības iegribām.

Otrkārt, neatlaidīgi jāpanāk, lai vismaz daļu līdzekļu varētu virzīt ražošanas uzņēmumu atbalstam. Treškārt, jāvienojas, kādi būs izsniegtā kredīta atmaksas avoti. No šī trešā faktora ir atkarīgs, vai mēs paši vēlamies saņemt šos kredītus. Citādi sanāk, ka kredīti nav sabiedrības interesēs, bet ir tikai, lai stutētu valdību.

Izsniegtā kredīta avoti ir jāskata Latvijas kā Eiropas Savienības pilntiesīgas locekles kontekstā. Iestājoties tajā, mums, tāpat kā Padomju Savienībā, solīja brālību un vienlīdzību.

Taču šodien, kad mums maksājumi no ES, piemēram, lauksaimniecībā ir gandrīz divreiz mazāki nekā Igaunijai un Lietuvai un 6-8 reizes zemāki nekā vecajām dalībvalstīm, ES solījumus maksājumus sākt izlīdzināt ar 2012. gadu ir jāņem vērā.

Saņemto 7,5 miljardu eiro atmaksu ir jāpieskaņo šo no ES saņemamo papildu maksājumu termiņiem un uz to rēķina arī jānosaka aizdevuma atmaksas termiņi. Savukārt aizņēmēja (Latvijas) pienākumos ietilpst izpildīt aizdevēja prasības par racionālu saimniekošanu, kā to dara citas Eiropas Savienības valstis. Tas būs arī papildu morāls plusiņš Eiropas Savienībai pasaules valstu sadarbības kontekstā.

Taču, ja SVF izšķirsies par aizdevumu piešķiršanas pārtraukšanu Latvijai, tas mums vēl nebūs pasaules gals, jo pastāv arī neizmantoti iekšējie resursi.

Pirmkārt, iepriekš minētā sociālā budžeta pārvēršana no virtuālā (izzagto) stāvokļa uz reālu var dot hipotekārās kredītešanas ilgtermiņa resursus.

Otrkārt, var izlaist hipotekārās ķīlu zīmes tautas masu interesēs. Tādus vērtspapīrus labprāt pirks arī trūcīgie ļaudis, kas sarūpējuši, piemēram, „zārka naudu”. Tie varētu būt vērtspapīri papīra formā ar kuponiem, ko griež divas reizes gadā. Izlaist tos var Valsts kase, bet atmaksu garantē valsts. Pirmajam laidienam ieteiktu 10 % ieņēmumus gadā, bet priekšrocības noteikt mazajiem ieguldījumiem. Atmaksas termiņš, teiksim 10 gadi, bet atdot Valsts kasei un saņemt aizdevumu (zaudējot procentus un samaksājot nelielu soda naudu) var jebkurā laikā.

Otrajam laidienam varētu noteikt 8 % ieņēmumus gadā. Vērtspapīri var tikt izlaisti uz vārda un uz uzrādītāja. Uz vārda tiem būtu praktiska nozīme laukos, kur veci cilvēki būtu pasargāti no zagļiem. Citos gadījumos, kad tie izlaisti uz uzrādītāja, tie var kalpot jebkuros finanšu darījumos kā pilnvērtīgi maksāšanas līdzekļi.

Līdzīga nozīme iekšējiem aizdevumiem varētu būt arī kredītzīmes, ko tāpat brīvprātīgi iegādājas fiziskas un juridiskas personas. Arī tie ir labi pazīstami papīri un tos izmanto konkrētu objektu finansēšanā. Piemēram, Ķeguma spēkstacijas finansēšanas kredītzīmes savā laikā Latvijā radīja tik necerētu atsaucību, ka to izlaišanā priekšrocību deva mazajiem investoriem (25 lati, 100 lati, 1000 lati) un vērtspapīru izlaidums tika sazīmēts jau pirms

noteiktā termiņa un bija jāpārtrauc. Iespējams, ka iepriekš minētos vērtspapīrus, saskaņojot ar ES institūcijām, varētu izlaist arī eiro valūtā.

Ja mēs runājam par otrā un trešā līmeņa pensiju fondu līdzekļu organizēšanu, tad noteikumus var izstrādāt tāds, lai šie līdzekļi tiktu pakāpeniski novirzīti tieši Latvijas iekšējās infrastruktūrās un ražošanas biznesa finansēšanai. Tādējādi ar iepriekš minētajām metodēm var panākt, ka ražošanas biznesa vilciens ar iepriekš iezīmētiem vagoniem iet uz Latvijas kā valsts ilglaicīgas pastāvēšanas mērķi.

Īsā un vidējā termiņā tiek sasniegti šādi mērķi:

Pirmais. Tiek ražotas preces un pakalpojumi vietējam tirgum un eksportam, samazinās valsts parāds.

Otrais. Ražotāji no izdzīvošanas vai pusbankrota situācijas (šodien) sāk pelnīt un spēj konkurēt ar pārējiem tirgus dalībniekiem. Tikai tad, ja ražošanas uzņēmumu darbība kļūst rentabla, mēs varam sākt nopietni runāt par inovācijām. Ja ražotājs kā peldētājs knapi turas uz ūdens, tad ir nejēdzīgi tam iespiest rokās ģitāru un likt dziedāt latviešu tautasdziesmas vai pat krievu častuškas. Tad par inovācijām var gudri spriest, tikai ēdot zemeņu torti un piedzerot franču vīnu.

Trešais. Nodokļi ieplūst budžetā, IKP saturs kvalitatīvi izmainās, ražošana spēcīgi velk aiz sevis visus ražošanu uzturošos vagonus.

Ceturtais. Banku bizness no spekulatīvā biznesa (šodien) nonāk normālā stāvoklī, jo rentabla ražošanas uzņēmumu kreditēšana dod bankām peļņu. Banku sfērā var prognozēt trīs ceļus. Viens ir, ka daļa banku bankrotē. Otrs – spekulanti atstāj Latviju, trešais – izdzīvojušās bankas ieņem konkurentu vietu. Pie trešajām var pieskaitīt arī Zviedrijas bankas. Protams, līdz darbības normalizēšanai vajadzēs ciest arī nopietnus zaudējumus. Labas pozīcijas, domāju, iegūs tās bankas, kas sekmēs ražošanas biznesa uzplaukumu Latvijā un necentīsies likt šķēršļus vietējiem ražotājiem par labu savām mītņu zemēm. Tāpēc arī Zviedrija būtu ieinteresēta, lai Latvijā attīstītos ražošanas bizness.

Valdības uzdevums ir visiem spēkiem reāli atbalstīt pašmāju ražotājus, kas dod vislielāko pienesumu budžeta ieņēmumos. Par to pretī ir jāprasa visstingrākā nodokļu maksāšanas disciplīna.

Tikai ražošanas uzņēmumi var dot darbu un maizi bezdarbniekiem, kas šodien strauji vairojas no uzpūsto ierēdņu štatu samazināšanas. Arī mūsu oligarhiem un citiem, kuri ieguldījuši naudu ofšoros vai citviet, var ieteikt to investēt Latvijā. Bažas par ārējo investoru trūkumu, kad tiks normalizēta ražošana, ir pilnīgi nevietā. Te nav un nebūs tā vieta pasaulē, kur trūks gan

ekskursantu, gan ražošanas biznesa pārstāvju. Lai sasniegtu Latvijas mērķi, sabiedrībai vadības grožus būs jācenšas ielikt rokās, kas saprot un atbalsta izvirzītos mērķus.

Literatūras saraksts:

1. LPP/LC Eiropas Parlamenta saraksta lideris Ivars Godmanis, Protekcionismā nomirsim pirmie. Diena, 2009. gada 1. jūnijs, 11. lpp.
2. Pasaka par Malēniju. Laiks. 2008. gada 19. janvāris - 25. janvāris, 7. lpp.
3. Strazdiņš J. Kāpēc nav jāprivatizē Universālā banka. Neatkarīgā Cīņa. 1994. gada. 30. novembris.
4. Šteinfelde I. Taloni Latvijā maz reāli, bet iespējami. Neatkarīgā 2009. g. 27. maijs 14. lpp.
5. Valsts kontrole un valsts audits. Neatkarīgā, 2005. gada 13. jūlijs, 2. lpp.

DARBINIEKU FINANSIĀLĀS LĪDZDALĪBAS UZŅĒMUMOS TEORĒTISKIE ASPEKTI

THEORETICAL ASPECTS OF EMPLOYEE FINANCIAL PARTICIPATION IN ENTERPRISES

Anotācija

Mūsdienu ekonomiskā doma nereti aplūko peļņu kā atlīdzību ne tikai faktoru „kapitāls” un „uzņēmējs” sagādātājiem, bet arī faktora „darbs” sagādātājiem uzņēmumā. Metode, ar kuras palīdzību tiek panākta šāda labumu sadale, ir darbinieku finansiāla līdzdalība. Tai piemīt dažādas formas – peļņdalība, kapitāldaļu īpašumtiesības, uzkrāšanas modeļi, prēmēšanas sistēmas. Šajā rakstā tiek aplūkoti darbinieku finansiālās līdzdalības teorētiskie un praktiskie aspekti uzņēmumos.

Atslēgvārdi: darbinieku finansiālā līdzdalība, ražošanas faktori, peļņdalība, kapitāldaļu īpašumtiesības.

Abstract

The contemporary ideas suggest the profit sharing not only among the capital and the enterprise, but the labor as well. The way how to put into effect this approach to wealth distribution is employee financial participation. There may be several forms of employee financial participation – profit sharing, share ownership, saving schemes, gain sharing. This paper will analyze theoretical background and practical issues of employee financial participation in enterprises.

Keywords: employee financial participation, factors of production, profit sharing, share ownership, saving schemes.

Kristaps LEŠINSKIS

M.oec., docents,

Banku augstskola

Mob. tālr.: +371 29722195

E-pasts:

kristaps.lesinskis@ba.lv

Introduction

A neoclassical approach considers that there are three factors of production – land, labor and capital. Due to the contribution of J.A. Schumpeter and other representatives of Austrian school in the XX century, the modern approach assumes four factors of production – entrepreneurship besides the three mentioned above. Entrepreneurship (or entrepreneur – spirit – *Unternehmergeist*, using the term of Schumpeter) is a factor of production in a sense of ability to bear the risk. The reward for the factors is: rent for the land, wage for the labor, dividends from the profit for the capital and economic profit for the enterprise. Consequently profit is shared among the holders of capital and the entrepreneurs (which usually, but not necessarily are the holders of the capital). But the profit in a large degree depends also from the motivation of employees as the holders of the labor. The contemporary ideas suggest the profit sharing not only among the capital and the enterprise, but the labor as well. The way how to put into effect this approach to wealth distribution is employee financial participation. There may be several forms of employee financial participation – profit sharing, share ownership, saving schemes, gain sharing and many others.

Thus, this paper attempts to analyze both economic and social aspects of nowadays problems in enterprises. Provision of factors of production should be properly and fairly compensated. In this paper author will discuss aspects of profit distribution. From the non-employees representing entrepreneur's position introduction of employee financial participation schemes can also be beneficial as it evolves strong motivation and loyalty for company's employees. Thus, theoretically, companies can achieve at the same time both increase of efficiency and solve ethical problem of fair distribution of company's profit.

The paper is limited to theoretical aspects of employee financial participation. There will not appear analysis and discussion about particular participation schemes.

The aim of this paper is to overview and to analyze different approaches to profit distribution and factors of production in the history of economic thought and to find rational economic justification for employee financial participation in enterprises.

Physiocrats and Factors of Production

If we have a look at the early schools of economic thought we find that in Physiocracy the productive process is treated as the interaction between participating classes of the population. And as a result these classes are the factors of production, according to physiocratists.

They are following:

- The farmer labors on land (sometimes using "crafts") to produce food.
- The artisan labors to produce capital goods (crafts) to be used by the other economic actors.
- The landlord is only a consumer of food and crafts and produces nothing at all.
- The merchant labors to export the food in exchange for foreign imports.

Economic theories of physiocratists were first described in Francois Quesney's *Tableau Economique*, which was published in 1759.

The Physiocrats, especially *Turgot*, believed that self-interest was the motivating reason for each segment of the economy to play its role. Each individual was best suited to determine what goods he wanted and what work would provide him with what he wanted out of life. While a person might labor for the benefit of others, he will work harder for the benefit of himself; however, each person's needs are being supplied by many other people. The system works best when there is a complementary relationship between one person's needs and another person's desires, and trade restrictions place an unnatural barrier to achieving one's goals.

The theories concerning the value of land could not work without strong legal support for the ownership of private property. Combined with the strong sense of individualism, private property becomes a critical component of the functioning of productive process according to physiocrats.

Both *Quesnay* and *Turgot* recognized that capital was needed by farmers to start the production process, and both were proponents of using some of each year's profits to increase productivity. Capital was also needed to sustain the laborers while they produced their product. *Turgot* recognizes that there is opportunity cost and risk involved in using capital for something other than land ownership, and he promotes interest as serving a "strategic function in the economy".

Classical and Neoclassical Economics Approach

Adam Smith and *David Ricardo* as representatives of classical economics school focuses on physical resources when defining factors of production, and discuss the distribution of cost/value among these factors. referred to the "component parts of price" (*Adam Smith, 1776*) as:

- Land - naturally-occurring goods such as water, air, soil, minerals, flora and fauna that are used in the creation of products. The payment for use of land and the received income of a land owner is rent.
- Labour- human effort used in production which also includes technical and marketing expertise. The payment for someone else's labor and all income received from one's own labor is wage.
- Capital- human-made goods (means of production) which are used in the production of other goods. These include machinery, tools and buildings. The classical economists employed the word "capital" in reference to money (gold) also. Money however was not considered to be a factor of production in the sense of capital stock. The return to loaned money or to loaned stock was styled as interest while the return to the actual proprietor of capital stock (tools, etc) was styled as profit.

Neoclassical economics continued the distinction of land, labor, and capital. It developed an alternative theory of value and distribution.

A core proposition in neoclassical economics is that the income earned by each factor of production (essentially, "labor" and "capital") is equal to its marginal product. Thus, the wage is alleged to be equal to the marginal product of labor, and the rate of profit or rate of interest equals to the marginal product of capital. A second core proposition is that a change in the price of a factor of production, for example, a fall in the rate of profit, will lead to more of that factor being used in production. A fall in this price means that more will be used since the law of diminishing returns implies that greater use of this input will imply a lower marginal product.

Emergence of production factor "entrepreneurship" or "entrepreneur-spirit": new challenges

Still, in many textbooks on economics, four factors of production are listed: land, labor, capital and the entrepreneur. Many economists priding themselves on being pragmatists, viewing our economy as a whole, and

judging the incentives which increase what is called "gross national product" also list the entrepreneur as a factor in production.

Table 1

Common Contemporary Approach to Factors of Production and Compensation for their Provision

Factor of Production	Land	Labor	Capital	Entrepreneur
Compensation	rent	wage	interest	profit

According to *Goldfinger* (1957), if there are four factors in production, there will correspondingly be four avenues of distribution which many economists list as rent, wages, interest and profit. The argument that "profits" over and above normal or average rent, wages and interest in an enterprise are only the wages of management is discounted by many economists due to the fact that the true managers, the managerial class, are employees and in the decisions made to take risks have but a minor influence. We may argue with these economists that the wages of management reach to the highest levels, but their arguments then will compare the "profits" of risk-taking, uncertainty and innovation employed by entrepreneurs to the "commercial interest" paid for the loan of capital where the risk of loss and the erosion of the loaned capital (machines) increases the amount of true economic interest.

Risk-taking and erosion of capital must be and are compensated for in commercial transactions. Economists Frank H. Knight in his book *Risk, Uncertainty and Profit* (1921) and Professor Joseph Schumpeter, the sage of Harvard in his book *The Theory of Economic Development* (1934) develop the theory that the uncertainty of the market and the necessity to plan production to meet market requirements, make all decisions bear the uncertainty of gain or loss, and this uncertainty, in the long trend, must be compensated in the enjoyment of profits.

Schumpeter opposed the existing views of the entrepreneur as a risk bearer and a manager of a company. He argued that an entrepreneur is an innovator – an individual who carries out one of the following five tasks:

- (1) the creation of a new good or a new quality;
- (2) the creation of a new method of production;
- (3) the opening of a new market;
- (4) the capture of a new source of supply;
- (5) the creation of a new organization or industry.

The entrepreneurial task is thus to identify new combinations and react to these by exercising the leadership to profit from them.

The entrepreneur is not (necessarily) the one who invents new combinations but the one who identifies how these new combinations can be applied in production.

Schumpeter argued that profit is a reward for innovation by the entrepreneur. The innovation gives the entrepreneur an advantage over his rivals, which enables him through the use of new methods, machines or techniques to earn a profit for him.

Professor Ludwig Von Mises, declared that if "single-tax" were in full operation in the nineteenth century, our lands in the middle west and far west would not have been populated and used, because if all the excess of production above the product of labor on the poorest land in use were collected for public use, the incentive to endure the hardships of frontier life would not have existed, since no economic advantage would be enjoyed by frontiersmen.

That is why we can question how can we continue to maintain that there are but three factors in production and three avenues of distribution? We do know that the rapid development making economy productive in the world, and making the best use of available resources and man-power, is largely the result of the quest for "profits," not wages.

The *Horatio Alger* stories of the rise from rags to riches, the success stories, the legends of the golden opportunities of America, were all garnished with the individual successes of "self-made" men who reaped handsome harvests for their ingenuity, their willingness to take risks, plus their efficient efforts (*Goldfinger, 1957*).

Goldfinger asks whether we are "horse and buggy" in our economics or can we still square observable facts within our concept of three factors in production and distribution? If we take the trouble to identify properly what we mean by "rent", we can readily show Professors Knight, Schumpeter, Von Mises and others that "profits" are actually the wages of management and that the compensation for risk-taking and innovation are part of management, and can be properly compensated.

It should be examined Dr. Von Mises' claim that the collection of all of the excess production above the margin would rob the incentive to enter virgin lands and endure the privations of new settlements. Did Henry George mean, do we mean, by equality of opportunity equality of income? No, but, exacting as rent the whole of the excess productivity of land above

the margin would result in the same wages for all and thus make plausible Von Mises' observation unless we had a yardstick to help us determine, equitably and justly, exactly how much of the excess productivity should be collected for public use.

If a forty-work-week is considered normal or general, and if one worker desires to work on his land eighty hours a week, thus raising the productivity, to take from him the excess productivity of his extra labor would seem to be confiscation of private property. Nor did Ricardo in his law of rent, or Henry George in his adoption of Ricardo's law, have such consequences in mind. Ricardo stated in his law of rent that "for the application of the same labor on each" the excess productivity of land above the margin was rent. The qualification "of the same labor" is our yard-stick. If a forty-hour-workweek is general, then the labor of forty hours at the margin and above the margin should fix the rent of the more productive land.

But individuals vary in their productivity for the same hours of labor. Should the excess productivity of the more proficient or gifted worker be collected, as well as the excess productivity of a less efficient worker in the rent of land? Surely, Ricardo and George had in mind a common yardstick regardless of the differences in human productivity. If the rent of land were the excess produced by a worker of general skill, working the usually accepted hours of labor on land above the margin, society would be compensated for the exclusive use made by such a worker.

One more skilful, having greater genius, willing to take risks, using his ingenuity, upon paying the normal rent for the use of better land would then be entitled to all that his greater productivity could produce beyond the payment of his rent.

Thus incentive is encouraged. Thus the increase in production by the use of innovation demonstrated by Schumpeter is preserved while society is benefited by the equality of opportunity to access to land which the collection of the rental value of land would insure.

While, in general, we quote Ricardo and George and advocate the collection of rental value of land, we should always be aware of the fact that economic rent does not mean all of the excess productivity of land above the margin, but does mean all of the excess for a *given amount and quality of labor*, and that amount and quality is what generally prevails in the community.

Thus entrepreneurs are but laborers of a higher quality of labor, and what recompense they receive is wages for a greater amount of labor or labor of higher productivity. Thus, three factors of production and distribution fully account for all the wealth produced and distributed among its factors.

Economic Background for Employee Financial Participation

If we agree with classical and neo-classical schools and Goldfinger and assume that there are still just three factors of production and they fully account for all the wealth produced and distributed among these factors, we should still ask then and debate where the profits should go and who will gain from growing market value of the enterprise over the time? Will it be land, capital or labor or some combination? Who is responsible for profits and growing value of company? It is clear that all the three factors are responsible.

Still there is one question left- what could be economically and socially reasonable way of distributing profit and gains from growing value of the company between those factors?

If we take a look at the „Land”, we know that it is compensated by rent and this factor does not become more productive if specific incentives are provided.

Similar situation is if we look at the factor „Capital”. Borrowed capital is compensated by interest and also does not become more productive if specific incentives are provided. When we come to the capital that is invested by owners we may say again that it does not become more productive if specific incentives are provided. At the same time it should be compensated by profits as investor undertakes risk of losing it. But then still another question is left- who should be owners of the capital?

When we approach factor of production „labor” we can argue that it is compensated by wage. At the same time it is heavily responsible for earning profits, especially if role of combination of factors, sound management and innovation in enterprise is attached to this factor (as Goldfinger suggests). And at last but not at least – factor „labor” becomes more productive if certain incentives are provided.

Thus we could argue that some combination or profit sharing among capital owner and labour and even share ownership by labour is sound and honest solution. Besides we could argue that capital owner could be particularly interested in profit sharing with labour and share ownership by employees given understanding of incentives that these schemes would

provide to productive factor labour which is heavily responsible for achieving profits and growing value of the company.

There are several further arguments defending social and economical efficiency of employee financial participation. It is believed that it provides for greater equality in the distribution of income and wealth. It also improves relations between employees and capitalists. In nowadays it is even considered as part of a new culture of industrial relations based on innovative managerial strategies and more flexible remuneration policies, which should ultimately result in increased enterprise efficiency.

Further arguments for come to the fact that employee control of enterprises will succeed where state control has failed in equalizing power and wealth and in decreasing worker alienation and exploitation. These advantages are particularly stressed within the context of property owning democracy (or peoples' capitalism), which ought to ensure more widespread ownership than traditional capitalism.

Motivation aspect is also very important here – the change from a system of guaranteed wages in which rewards are independent of effort, to a system providing employees with a part of income directly linked to enterprise performance, will increase individual motivation and commitment, and will provide for greater identification of employees with the interests of their firm, thus resulting in higher labour productivity and improved overall enterprise efficiency. Making employees partial owners of the firm may improve the system of monitoring individual workers.

Employee ownership can also induce wage moderation as enterprises introducing employee ownership may be able to offer lower wages. Employee ownership can thus also lengthen the duration of employment contracts and reduce labour turnover. Employee ownership can also reduce inequality in the distribution of income and wealth, thus leading to reduced intra-firm conflict.

To be also critical, there are some arguments to be mentioned that provide threats for company's efficiency if employee participation schemes are introduced.

First is so called "free rider problem" – since each worker will receive only a small fraction of any additional income due to his own effort, workers will be tempted to free-ride.

The second argument is connected with property rights- it is believed that employee ownership weakens property rights, leading to the dilution of the capitalist's incentives and may compromise their motivation, discretion, power, or authority.

At last, it contains also high degree of risk for labour. Because of the physical impossibility of diversifying the use of their labour in different sectors and enterprises (as capitalists can do with their capital), by putting „all eggs in one basket”, workers will not only bear the risk of unemployment but will also face additional income risk. Thus, if the firm goes bankrupt, they will lose not only their jobs but their savings as well.

Conclusions

Compensation for providing labor from profit and increased value of the company has not been provided in classical and neoclassical economic schools which considered three factors of production – land, labor and capital. J.A.Schumpeter who introduced the fourth factor of production in the first part of 20th Century – enterprise or entrepreneur spirit – also did not envisaged any channeling of profits to labor. He argued that the profit is a reward for innovation by the entrepreneur – the innovation gives the entrepreneur an advantage over his rivals, which enables him through the use of new methods, to earn a profit for him. Most of contemporary textbooks on entrepreneurship today support the idea of four production factors.

Still today we can observe some theoreticians returning to the idea of having just three factors of production saying that it is possible to conduct productive process without the fourth factor – entrepreneur.

It is believed that the traditional role of entrepreneur can be effectively switched to the labor. If not fully then at least partially. This idea is closely related to the phenomena called employee financial participation.

The concept of employee financial participation has strong economical and social background as factor labor becomes more productive if additional incentives are provided and is heavily responsible for profit making in companies. There are further social arguments mostly connected with wealth sharing and idea of people's capitalism, as well as economic arguments mostly connected with increased motivation of employees and thus increase of company's efficiency.

List of Sources

1. Goldfinger M.A. What Do Modern Economists Think? – *Henry George News*, December, 1953.
2. Knight F.H. Risk, Uncertainty and Profit.- Cosimo, Inc., 2006, 400 pages.
3. Quesney F., Kuczynski M., Meek R.L. Quesney's Tableau Economique.- Macmillan, 1972, 160 pages.
4. Schumpeter J.A. The Theory of Economic Development: An inquiry into profits, capital, credit, interest and the business cycle.- Transaction Publishers, 1983, 255 pages.
5. Von Mises L. Socialism: An Economic and Sociological Analysis.- Liberty Classics, 1981, 569 pages.

NEPIECIEŠAMĪBA UN PAMATOJUMS VEIKT REĢIONĀLĀS POLITIKAS IEVIEŠANAS IZVĒRTĒŠANU

ASSESSMENT AND JUSTIFICATION OF REGIONAL POLICY IMPLEMENTATION EVALUATION

Anotācija

Reģionālās politika atspoguļo izmaiņas, kas var būt plānotas vai neplānotas un var būt lietderīgas vai tieši pretēji radīt jaunas attīstības atšķirības dažādos reģionos. Lai izvairītos no pēdējā, ir nepieciešams izvērtēt reģionālo politiku, kas ir atslēgas faktors, lai garantētu kvalitatīvu un racionālu reģionālās politikas ieviešanu un veicinātu reģionālo attīstību.

Atslēgvārdi: reģionālā politika, reģionālā attīstība, reģionālās politikas izvērtēšana.

Abstract

A regional policy reflect changes that can be planned or not planned and either be useful or even create new development disparities in regions. To avoid the latter it is necessary to evaluate regional policies, which are a key factor in guaranteeing the quality and rationality of the implementation of a regional policy and are intended to promote regional development.

Keywords: regional policy, regional development, evaluation of regional policy.

Liene AMANTOVA- SALMANE

M.soc.sc., lektore,
Rēzeknes Augstskola,
Ekonomikas fakultāte,
Ekonomikas un vadības
katedra
E-pasts: lienea@yahoo.com

Ievads

Reģionālā politika ir pamats veikt ilgtermiņa un harmonizētu valsts attīstības plānošanu. Reģionālās politikas ieviešana rada apstākļus, kas veicina ekonomisko un sociālo attīstību visā valstī, novēršot negatīvas konsekvences, piemēram, nevienlīdzīgu investīciju piesaisti dažādiem reģioniem un harmonizē ekonomikas attīstību kopumā visā valstī. Kopā ar telpiskās plānošanas politiku, reģionālā politika paredz tādus aspektus kā ekonomikas efektivitāti, sociālo vienlīdzību un dabas aizsardzību.

1995. gadā Eiropas Komisija pirmo reizi organizēja konferenci, kas izvērtēja Eiropas Savienības (ES) Struktūrfondu, kas ir viens no galvenajiem ES reģionālās politikas ieviešanas instrumentiem, darbību. Konferences galvenais mērķis bija analizēt ES struktūrfondu programmu un projektu ietekmi uz reģionu attīstību. Kopš tā laika ES struktūrfondu izvērtēšanas konferences notiek ik pēc diviem gadiem. Tas ļauj secināt, ka īstenotās reģionālās politikas izvērtēšanas problēma vēl aizvien ir ļoti aktuāla un sarežģīta.

Mūsdienu reģionālās politikas jēdziena un darbības prakses izvērtējums sākās divdesmitā gadsimta trīsdesmitajos gados, kad Lielbritānija un ASV uzsāka aktīvu valsts darbību, lai attīstītu problēmreģionus (Fadejevs, 1994).

Pētījuma mērķis ir pierādīt reģionālās politikas ieviešanas izvērtēšanas nepieciešamību.

Lai sasniegtu pētījuma mērķi, izvirzīti šādi uzdevumi: noteikt reģionālās politikas izvērtēšanas aspektus, definēt reģionālās politikas ieviešanas izvērtēšanas ciklu, identificējot tajā stratēģiskās domāšanas vietu, un izstrādāt un analizēt izvērtēšanas sistēmas loģisko modeli.

Pētījumā izmantotas šādas metodes: monogrāfiskā pētījuma metode, zinātniskās literatūras pētīšanas metode, indukcijas un dedukcijas metodes, salīdzināšanas un grafiskās metodes.

Diskusija un rezultāti

Viens no galvenajiem Eiropas Kopienas uzdevumiem ir izstrādāt un veikt darbības, kas stiprina ekonomisko un sociālo kohēziju tās teritorijā. Šīs darbības ļauj veicināt vispārēju un harmonisku ES dalībvalstu attīstību. ES reģionālā politika balstās uz solidaritātes un kohēzijas principiem. Solidaritātes princips ir vērsts uz to reģionu attīstības veicināšanu, kas pēc sociālekonomiskās attīstības rādītājiem atpaliek no ES vidējiem rādītājiem. Kohēzijas principa pamatā ir Eiropas Kopienas līdzsvarotas attīstības veicināšana.

ES tikai 2000.-2006. gada struktūrpolitikas plānošanas periodā ir ieviesta realizēto programmu un projektu indikatoru sistēma, kas ļauj noteikt īstenoto darbību efektivitāti. Latvijā 2007.-2013. gada programmēšanas periodam izstrādātajā Valsts stratēģiskajā ietvardokumentā, kas ir papildināts ar trijām Darbības programmām, ir ieviesta kvantitatīvo indikatoru sistēma. Ir noteikti šādi rādītāji – uzlaboto augstākās izglītības programmu skaits atbilstoši darba tirgus vajadzībām, jaunuzcelto vai paplašināto pirmsskolas izglītības iestāžu skaits, atbalstīto ģimenes ārstu prakšu skaits, rekonstruēto tranzītielu kopgarums, u.c. Darbības programmu papildinājumi satur ļoti daudzus uzraudzības rādītājus, kas savā starpā ir grūti salīdzināmi. Tādēļ ir jādefinē ne tikai kvantitatīvie, bet arī kvalitatīvie kritēriji, kas palīdz salīdzināt un novērtēt ieviesto aktivitāšu iznākumu – rezultativitāti un efektivitāti. Papildus autore uzskata, ka kritēriji ir jādefinē arī saskaņā ar izvirzītajām valsts attīstības prioritātēm – kritērijiem vienmēr jāatbilst prioritārajiem politikas mērķiem, piemēram, bezdarba pieauguma samazināšana u.c.

Reģionālās politikas izvērtēšanā var izdalīt šādus trīs aspektus.

1. Reģionālās politikas izstrādes kvalitāte.

Tiek rastas atbildes uz šādiem jautājumiem:

- kas izstrādā reģionālo politiku;
- kā izstrādā reģionālo politiku (kādi līdzekļi un metodes tiek pielietotas);
- cik ilgā laikā tiek izstrādāta politika;
- cik lielā mērā izstrādes procesā tiek iesaistīta sabiedrība.

2. Reģionālās politikas satura kvalitāte.

Tiek rastas atbildes uz šādiem jautājumiem:

- vai reģionālās politikas vadlīnijas atbilst ES reģionālās politikas vadlīnijām;
- vai reģionālās politikas mērķi atbilst nacionālās politikas mērķiem;
- vai ir definētas atbilstošas reģionālās politikas prioritātes.

3. Reģionālās politikas ieviešanas kvalitāte.

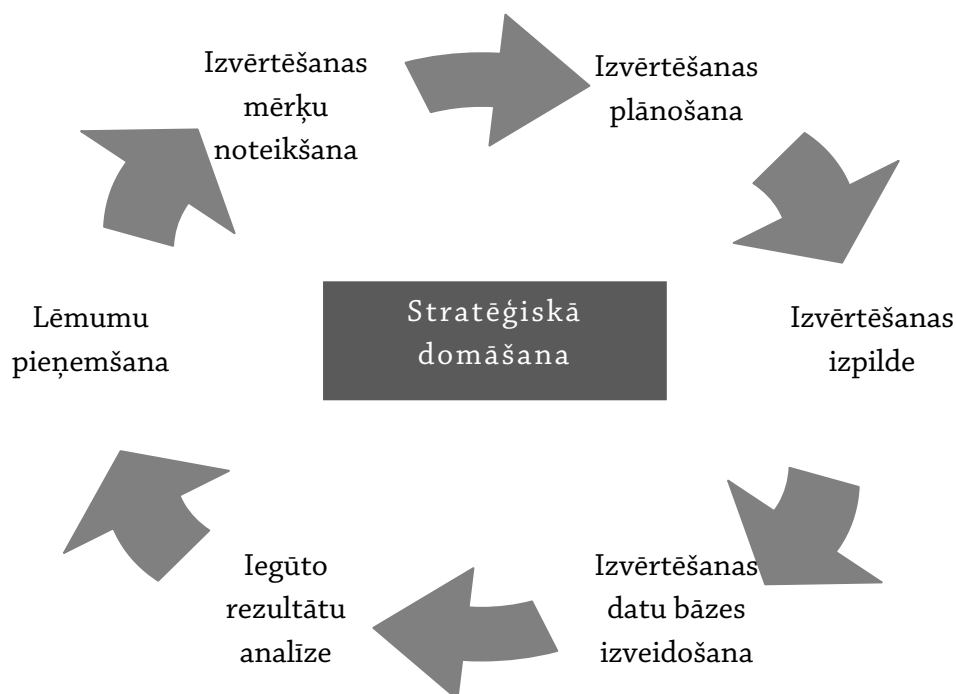
Tiek rastas atbildes uz šādiem jautājumiem:

- vai sasniegti iepriekš izvirzītie mērķi;
- vai ir izvēlēti pareizie instrumenti (ES struktūrfondi, valsts un pašvaldību subsīdijas, mērķdotācijas, brīvo un speciālo ekonomisko zonu izveide u.c.) reģionālās politikas ieviešanai un kāda ir to iedarbība;
- vai izvēlēta pareiza ieviešanas organizatoriskā struktūra.

Reģionālās politikas ieviešanas kvalitātes analīze sniedz vajadzīgo informāciju, kas var veicināt reģionālo attīstību. Analīze ļauj izpētīt atsevišķu reģionālās politikas instrumentu nozīmīguma pakāpi. Politikas ieviešanas izvērtēšana ir viena no reģionālās politikas attīstības svarīgākajām komponentēm un atvieglo politikas turpmāko ieviešanu. Autore savā pētījumā turpmāk analizē reģionālās politikas ieviešanas izvērtēšanas nepieciešamību.

Reģionālās politikas ieviešanas izvērtēšana ir politikas ieviešanas procesa turpinājums. Izvērtēšana sekmē gan aktivitāšu un pielietoto reģionālās attīstības instrumentu plānošanu, gan palīdz pielāgoties mainīgajām iekšējās un ārējās vides prasībām. Autore piedāvā reģionālās politikas ieviešanas izvērtēšanas ciklu, kas sastāv no savā starpā cieši saistītiem secīgi sakārtotiem sešiem posmiem (1. attēls).

1. Izvērtēšanas mērķu noteikšana.
2. Izvērtēšanas plānošana.
3. Izvērtēšanas izpilde.
4. Izvērtēšanas datu bāzes izveidošana.
5. Iegūto rezultātu analīze.
6. Lēmumu pieņemšana.

1. attēls. Reģionālās politikas ieviešanas izvērtēšanas cikls

Avots: Autores veidota konstrukcija

Galvenais izvērtēšanas mērķis ir identificēt īstenotās reģionālās politikas atšķirības no plānotās un izanalizēt noviržu, ja tādas rodas, cēloņus.

Izvērtēšanas process ir atkarīgs no iesaistīto vērtētāju stratēģiskās domāšanas, pieredzes, kompetencēm un spējas sasaistīt vērtēšanas procesu ar reģionālās politikas īstenošanas viziju.

Izvērtēšanas plānošana ir neatņemama reģionālās politikas izvērtēšanas vadības procesa sastāvdaļa.

Izvērtēšanas izpilde tiek veikta, savācot un apkopojot statistiskos un struktūras datus. Šajā procesā svarīgi ir tie rādītāji, kas ļauj izmērīt ieviestās politikas panākumus, piemēram, efektivitāti. Šajā posmā tiek noteikta izvēlēto reģionālās politikas ieviešanas instrumentu pamatotība – vai ir izvēlēti pareizie instrumenti plānotās politikas ieviešanai.

Nākamais posms ir datu bāzes izveidošana. Turpmāk šie dati tiek analizēti. Analīzes rezultāti ir pamats lēmumu pieņemšanai par reģionālās politikas īstenošanas tālāko attīstību un gaitu.

Veicot politikas ieviešanas izvērtēšanu, papildus uzmanība ir jāpievērš šādiem faktiem.

- Izvērtēšana ir sistemātisks process. Tā ir jāveic regulāri, lai iegūtā informācija būtu aktuāla un varētu nekavējoties ieviest nepieciešamās korekcijas realizējamajā reģionālajā politikā, ieskaitot mērķu un vadlīniju maiņu
- Izvērtēšana nav tikai faktu konstatācija, bet arī to analīze ar mērķi pieņemt lēmumus, kas saistīti ar turpmākās reģionālās politikas īstenošanu.

Angļu reģionālās politikas speciālisti Armstrongs un Teilors (Armstrongs, Teilors, 2000) definē šādus jautājumus, saistītus ar reģionālās politikas ieviešanas izvērtēšanu, ko pamatoti varētu izmantot arī Latvijā.

- Kas ir jāsasniedz, realizējot reģionālo politiku?
- Kādai ietekmei ir jābūt, realizējot reģionālo politiku, un kā tiks mērīts reģionālās politikas ieviešanas iznākums?
- Kādu instrumentu pielietošanai ir vislielākā ietekme, lai sasniegtu reģionālās politikas mērķus?
- Vai kāda pagātnes pieredze sniedz informāciju par efektīviem reģionālās politikas instrumentiem?

Analizējot jautājumu, par reģionālās politikas ieviešanas iznākumu mērīšanu, ir jāpielieto gan kvantitatīvie, gan kvalitatīvie rādītāji.

Izvērtēšanas procesā rodas liels rādītāju skaits, kas būtiski sarežģī izvērtēšanu. Tāpēc ieteicams ir atstāt būtiskākos un raksturīgākos rādītājus. Papildus jāveic regulāra analīze, kas ļautu aktualizēt nepieciešamos rādītājus atkarībā no mainīgajiem ārējās vides apstākļiem.

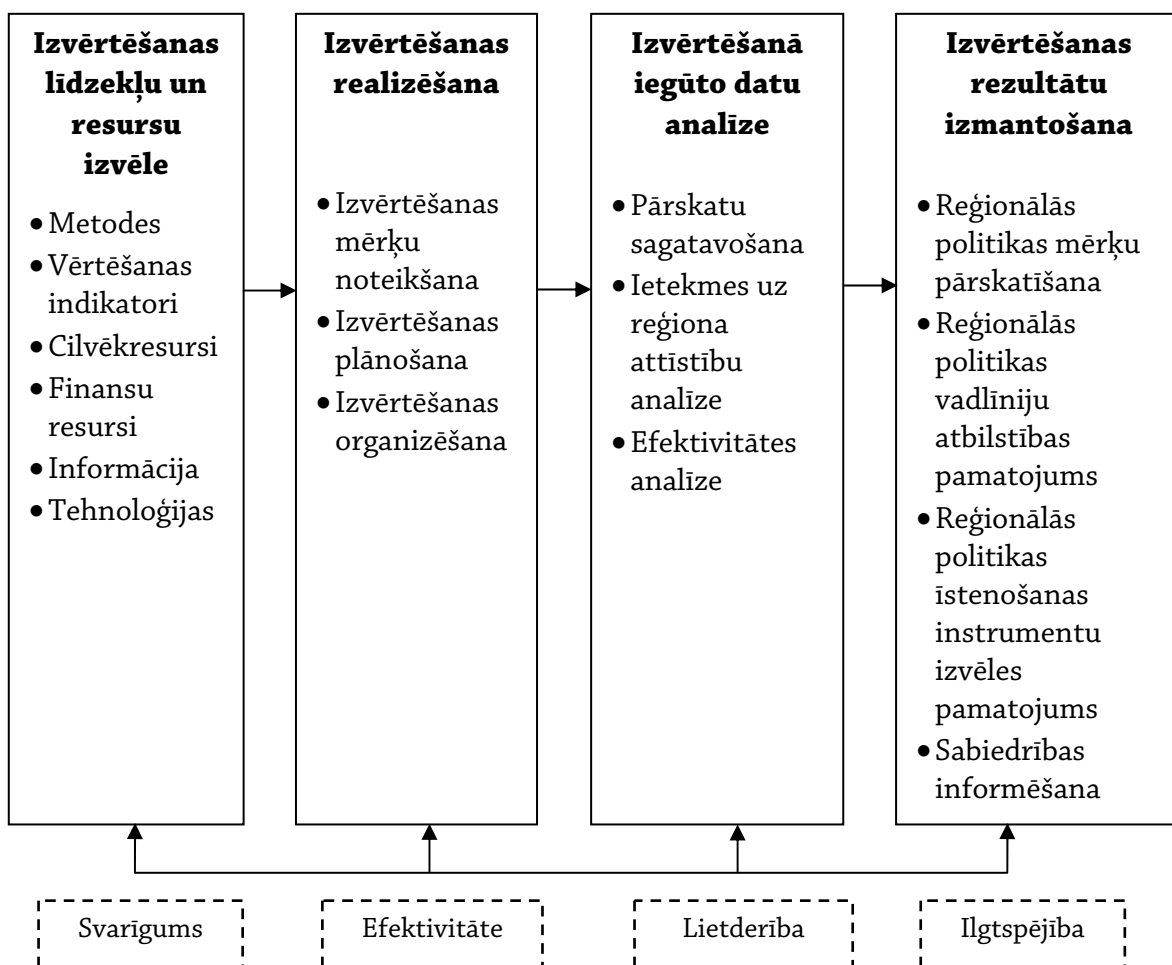
Autore piekrīt Osborna un Gaeblera (Osborns, Gaebler, 1992) viedoklim par politikas ieviešanas izvērtēšanas nepieciešamību, ko pamato šādi apgalvojumi.

1. Ja jūs nevarat izmērīt darbības rezultātus, jūs nevarat atšķirt panākumus no neveiksmēm un kļūdām.
2. Ja jūs neredzat panākumus, jūs nevarat atlīdzināt par tiem.
3. Ja jūs nevarat atlīdzināt par panākumiem, jūs, iespējams, veiciniet kļūdas.
4. Ja jūs neredzat panākumus, jūs nevarat mācīties no tiem.
5. Ja jūs nevarat atklāt kļūdas, jūs nevarat tās izlabot.
6. Ja jūs varat parādīt pozitīvus rezultātus, jūs varat saņemt sabiedrības atbalstu.

Kā pierāda iepriekš minētie apgalvojumi, darbības rezultāta izmērīšana un izvērtēšana ir cieši saistīta ar panākumu un neveiksmju analīzi. Tikai veicot šo analīzi ir iespējams pieņemt argumentētus lēmumus attiecībā uz realizējamo un plānoto reģionālo politiku. Svarīgs ir arī fakts, ka, tikai sasniedzot īstenotās politikas pozitīvus rezultātus, ilgtermiņā ir iespējams saņemt atbalstu no reģiona iedzīvotājiem, kur tiek realizēti reģionālās politikas instrumenti.

Autore ir izstrādājusi reģionālās politikas ieviešanas izvērtēšanas sistēmas loģisko modeli (2. attēls), kurā ir attēloti izvērtēšanu raksturojošie posmi, to skaidrojumi un svarīgākie raksturojošie rādītāji, kuriem ir jāatbilst katram posmam.

Ar izvērtēšanā iegūto datu analīzes raksturojošo rādītāju – efektivitāte – ir jāsaprot gan ekonomisko efektivitāti, gan funkcionālo efektivitāti. Ekonomiskā efektivitāte ir resursu patēriņš uz vienu izpildes rādītāja vienību. Savukārt funkcionālā efektivitāte parāda, vai programmas vai projekta ieviešana ir sasniegusi vēlamu rezultātu un atbilstošu kvalitāti, un papildus atbild uz jautājumu – vai programmas vai projekta ieviešana atbilst paredzētajiem reģionālās politikas mērķiem.

2. attēls. Reģionālās politikas ieviešanas izvērtēšanas sistēmas loģiskais modelis

Avots: Autores veidota konstrukcija

Visu reģionālās politikas ieviešanas izvērtēšanas posmu raksturojošie rādītāji ir šādi (2. attēls):

- svarīgums;
- efektivitāte;
- lietderība;
- ilgtspējība.

Secinājumi un ieteikumi

1. Reģionālās politikas ieviešanas izvērtēšanu var definēt kā regulāru iegūto rezultātu, ieguvumu un programmu vai projektu ietekmes uz reģionālo attīstību salīdzināšanu ar plānoto.
2. Izvērtēšanas rezultātu analīze ir pamats reģionālajās politikas izmaiņu konstatēšanai un prognozēšanai un pats būtiskākais – turpmāko lēmumu pieņemšanai.

3. Novērtēšanas gaitā jāpielieto ne tikai kvantitatīvie, bet arī kvalitatīvie rādītāji.
4. Iegūtos izvērtēšanas rezultātus ir jāizmanto maksimāli plaši – pārskatot reģionālās politikas vīziju, vadlīnijas, mērķus, prioritātes.
5. Par iegūtajiem izvērtēšanas rezultātiem ir jāsniedz informācija sabiedrībai.

Literatūras saraksts

1. Armstrong, H., Taylor, I. Regional economic and policy. 3rd Edition – Wiley-Blackwell, 2000. – 448 p.
2. LR MK rīkojums Nr. 198 „Reģionālās politikas pamatnostādnes” (02.04.2004.). Latvijas Vēstnesis. 2004.gada 7.apr.
3. Osborne, D., Gaebler, T. Reinventing government: how the entrepreneurial spirit is transforming the public sector. – New York: Addison – Wesley Publishing Co, 1992. – 412 p.
4. Vaidere, I., Vanags, E., Vanags, I., Vilka, I. Reģionālā politika un pašvaldību attīstība ES un Latvijā. – Rīga: LUAA; LSI, 2006. – 295 lpp.
5. Vanags, E., Vilka, I. Pašvaldību darbība un attīstība. – Rīga: LUAA, 2005. – 384 lpp.

NODARBINĀTĪBAS UN BEZDARBA ATTĪSTĪBAS TENDENCES LATGALĒ LĪDZ 2009. GADA I PUSGADAM

EMPLOYMENT AND UNEMPLOYMENT TENDENCIES IN LATGALE REGION UNTIL 1ST HALF-YEAR 2009

Anotācija

Strādājošo skaita pamatdarbā pieaugums Latgales statistiskajā reģionā ir zemākais pārējo statistisko reģionu vidū. Latgalē ir arī augstākais bezdarba līmenis Latvijā. Strādājošo īpatsvars privātajā sektorā Latgalē ir zemākais valstī. Iepriekšminētie rādītāji un to izmaiņu līmeņi ļoti atšķiras Latgales teritoriālajās vienībās.

Atslēgvārdi: Strādājošo skaits pamatdarbā, strādājošo īpatsvars privātajā sektorā, bezdarba līmenis, Latvijas statistiskie reģioni, Latgales teritoriālās vienības.

Abstract

Increase of quantity of employees at the main job in Latgale statistical region is the smallest among other statistical regions. Latgale also has the highest unemployment level in Latvia. Employees' share in private sector in Latgale is lowest level in the country. Previously listed indicators and its change rates are very different in Latgale's territorial units.

Keywords: quantity of employees at the main job, employees share in private sector, unemployment level, Latvia's statistical regions, Latgale's territorial units.

Einārs ULNICĀNS

M.oec., pētnieks,

Rēzeknes Augstskolas

Latgales Tautsaimniecības

pētījumu institūts

Tālr.: +371 26738913

E-pasts: ltpi@ru.lv

Ievads

Raksta mērķis ir analizēt nodarbināto skaita un bezdarba līmeņa attīstības tendences Latvijas statistiskajos reģionos un Latgales teritoriālajās vienībās.

Raksta uzdevumi:

- 1) Aprakstīt un īsi pamatot rakstā izmantotos jēdzienus, metodes un ierobežojumus;
- 2) Raksturot strādājošo skaita pamatdarbā attīstības tendences, raksturot strādājošo īpatsvara privātajā sektorā attīstības tendences un aprakstīt operatīvās bezdarba līmeņa attīstības tendences Latvijas statistiskajos reģionos, īpaši norādot Latgales vietu tajās, un Latgales administratīvi teritoriālajās vienībās, izdarīt secinājumus.

Rādītāju teritoriālajam salīdzinājumam Latvijas mērogā izmantotas tādas vienības, kā statistiskie reģioni. Atbilstoši Latvijas Republikas (LR) Ministru Kabineta 28.04.2004 Rīkojumam Nr. 271 valsts teritorija ir sadalīta sešos statistiskajos reģionos – Rīgas, Pierīgas, Vidzemes, Kurzemes, Zemgales un Latgales [6.]. Rīgas reģionā, atbilstoši Latvijas Administratīvo teritoriju un teritoriālo vienību nacionālajam klasifikatoram pētījuma periodā, ietilpst Rīgas pilsēta, savukārt Pierīgas reģionā – Jūrmala un Rīgas, Limbažu, Ogres un Tukuma rajoni. Latgales administratīvi teritoriālās vienības ir Daugavpils un Rēzeknes pilsētas un Balvu, Daugavpils, Krāslavas, Ludzas, Preiļu un Rēzeknes rajoni [1.]. Visas šīs teritoriālās vienības ietilpst arī Latgales statistiskajā reģionā.

Nodarbinātības analizē par pamatu izmantots strādājošo skaits pamatdarbā. Šo rādītāju periodiski apkopo LR Centrālā statistikas pārvalde (CSP) un atbilstoši šīs iestādes sniegtajai definīcijai kopš 2004. gada tas ir darbinieku skaits pamatdarbā vidēji gadā (līdz 2004. gadam – gada beigās) atbilstoši LR administratīvajai teritorijai, kurā atrodas faktiskā darba vieta [8.]. Pamatdarbs savukārt ir darba vieta, kurā darbinieks iesniedz algas nodokļa grāmatiņu. Runa tātad ir par reālām, faktiskām darba vietām noteiktā laika periodā. CSP aptaujātie respondenti šim nolūkam iesniedz kompleksos gada pārskatus par komersantu un iestāžu darbību un pārskatus par komersantu un iestāžu vietējām darbības veida vienībām. Vēl statistikas pārvalde izmanto administratīvos datu avotus [7.].

Pētot nodarbinātību, svarīgi ir ņemt vērā dažādos tās sadalījumus. Tā kā būtisks tirgus ekonomikas normālas funkcionēšanas un valsts ekonomiskās augšupejas priekšnoteikums ir attīstīta privātā komercdarbība,

tad rakstā analizētas strādājošo īpatsvara izmaiņas privātajā sektorā. Šajā sektorā ietilpst komercsabiedrības ar valsts vai pašvaldību kapitāla daļu līdz 50 %, visu veidu komercsabiedrības bez valsts vai pašvaldību kapitāla daļas, individuālie komersanti, zemnieku un zvejnieku saimniecības [8.]. Strādājošie, kuri nav nodarbināti privātajā sektorā, strādā sabiedriskajā sektorā.

Nodarbinātības tendenču pētījumos izvēlētais laika periods ir no 2001. līdz 2007. gadam. Šādas izvēles pamatā ir 2 iemesli: 1) iepriekšējos pētījumos autora konstatētais fakts, ka sākot ar 2001. gadu nodarbinātība Latvijā ir nonākusi attīstības un skaita pastāvīgas palielināšanās fāzē; 2) oficiāla un brīvi pieejama informācija par strādājošo skaitu pamatdarbā uz raksta sagatavošanas momentu ir līdz 2007. gadam.

Bezdarba analizē rakstā izmantoti LR Nodarbinātības Valsts aģentūras (NVA) dati par reģistrēto bezdarba līmeni valstī un tās teritoriālajās vienībās. Reģistrētā bezdarba līmenis ir NVA reģistrēto bezdarbnieku skaits uz 100 ekonomiski aktīviem iedzīvotājiem 15 – 74 gadu vecumā [2.]. Atbilstoši NVA pieejamajai informācijai [3.,4.,5.] Latvija šajā gadījumā sadalīta 5 reģionos – statistiskie Rīgas un Pierīgas reģioni ir apvienoti vienā – Rīgas reģionā. Pārējie reģioni bezdarba pētījumos sakrīt ar statistiskajiem reģioniem. Atšķirībā no strādājošo skaita izmaiņu pētījumiem, šeit autors ir izvēlējis operatīvo statistisko analīzi – pētāmais periods ir no 2007. gada janvāra līdz 2009. gada aprīlim, katra mēneša beigās. Galvenie šādas izvēles iemesli ir: 1) 2007. – 2008. gadiem raksturīga praktiski visu galveno ekonomisko rādītāju augšupeja Latvijā līdz augstākajam līmenim pēdējo 10-15 gadu laikā un pakāpenisks un straujš ekonomiskās attīstības kritums pēc tam, sevišķi sākot ar 2008. gada 2. pusgadu. Šī pasliktināšanās atstāj tiešu ietekmi arī uz bezdarba līmeni; 2) autora vēlme izmantot jaunākos pieejamos NVA statistikas datus (tātad, par 2009. gada aprīli) un analizēt bezdarba situāciju arī 2009. gadā.

Rakstā izdarīti šādi autora aprēķini:

- 1) rādītāju salīdzināmības labad strādājošo skaits 2001. – 2003. gadā pārrēķināts no rādītāja gada beigās uz rādītāju vidēji gadā (sākot ar 2004. gadu rādītāju vidēji gadā sniedz CSP);
- 2) pieaugums laika posmā no 2001. gada līdz 2007. gadam (pēdējais rādītājs dalīts ar pirmo, reizināts ar 100 un tad atņemti 100%) vai īpatsvaru absolūtais pieaugums, procentpunktos (pēdējais rādītājs mīnus pirmais rādītājs);

- 3) teritoriju ranžēšana atkarībā no rādītājiem (1 – vislabākais rādītājs, piem., zemākais bezdarba līmenis, 2 – nākošais labākais rādītājs utt.). Dažās tabulās sniegts īss novēroto skaitlisko tendenču apraksts.

Pamatdarbā nodarbināto skaita attīstības tendences

Laika posmā no 2001. līdz 2007. gadam visos reģionos vērojama nodarbināto skaita pastāvīga augoša tendence (1. tab.), kas norāda uz ekonomiskās situācijas augšupeju šajos gados. Visstraujāk nodarbināto skaits jeb reālo darba vietu skaits palielinājies Rīgas un Pierīgas reģionos, pārējos reģionos pieaugums ir zem Latvijas vidējā līmeņa. Vislēnākais kāpums vērojams Latgales reģionā, apstiprinot tā lēnāku ekonomisko attīstību. Tajā pašā laikā Latgales reģionam zīmīgi, ka šeit ir lielākais absolūtais darba vietu skaits pēc Rīgas un Pierīgas reģioniem (no 2005. gada, līdz tam Latgale bija pat otrajā vietā aiz Rīgas).

1. tabula

Strādājošo skaits pamatdarbā Latvijas statistiskajos reģionos un tā izmaiņas
2001. – 2007. gadā

Reģioni	Strādājošo skaits, vidēji gadā, tūkst. cilv.							Pieaugums 2001. – 2007. g., %
	2001.	2002.	2003.	2004.	2005.	2006.	2007.	
Rīgas	319,6	327,4	338,8	370,4	390,0	394,5	409,2	28,0
Pierīgas	85,7	85,4	86,9	92,0	98,3	100,3	106,3	24,0
Vidzemes	61,7	62,1	62,3	64,3	67,3	67,5	69,2	12,2
Kurzemes	85,8	86,1	86,9	90,9	94,7	94,7	98,0	14,2
Zemgales	65,9	66,4	67,7	69,6	72,8	73,1	75,5	14,6
Latgales	90,4	90,3	91,4	94,2	95,1	95,4	99,1	9,6
Latvija - kopā	708,9	717,5	733,6	781,4	818,3	825,6	857,2	20,9

Avots: LR CSP dati [7] un autora aprēķini uz to pamata

Izskaidrot šo faktu var tādējādi, ka Latgalē joprojām ir lielāks iedzīvotāju skaits, salīdzinājumā ar citiem valsts reģioniem. Jāņem gan vērā, ka vairāki rajoni, kuri vēsturiski pieder pie Vidzemes vai Zemgales novada, ir iekļauti Pierīgas statistiskajā reģionā. Lai arī cilvēka deklarētās dzīvesvietas un darba vietas reģions var nesakrist, tomēr nodarbināto skaits ir tieši saistīts ar iedzīvotāju skaitu reģionā.

Strādājošo skaits pamatdarbā Latgales administratīvajās teritorijās
2001. – 2007. gadā

Administratīvā teritorija	Strādājošo skaits, vidēji gadā, tūkst. cilv.							Tendence
	2001.	2002.	2003.	2004.	2005.	2006.	2007.	
Daugavpils	37,4	37,7	38,3	39,1	38,7	39,2	40,9	stabili augoša
Rēzekne	14,2	14,0	14,2	14,9	15,4	15,7	16,2	augoša , īpaši no 2003. gada
Balvu rajons	5,3	5,3	5,3	5,7	5,5	5,3	5,4	nav izteikta
Daugavpils rajons	6,3	6,1	6,0	5,7	5,8	5,7	6,3	nav izteikta
Krāslavas rajons	6,6	6,6	6,5	6,5	6,7	6,6	6,8	nav izteikta
Ludzas rajons	7,1	7,1	6,9	7,1	7,0	6,8	7,1	nav izteikta
Preiļu rajons	7,3	7,4	7,6	8,0	8,5	8,6	8,9	stabili augoša
Rēzeknes rajons	6,3	6,3	6,6	7,2	7,6	7,6	7,6	stabili augoša līdz 2005.gadam, stabila vēlāk

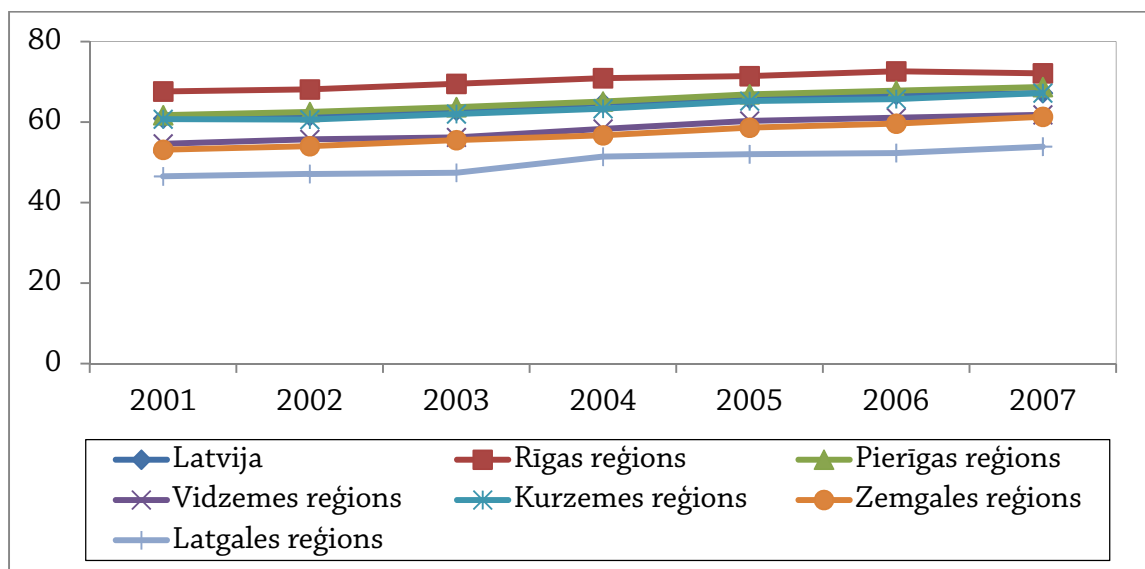
Avots: LR CSP dati [7] un autora aprēķini uz to pamata

Ne tik viennozīmīga strādājošo skaita tendence vērojama Latgales administratīvi teritoriālajās vienībās (2. tab.). Ir teritorijas, kurās strādājošo skaits, tāpat kā valstī un reģionos kopumā, stabili pieaug. Šāda tendence raksturīga Daugavpils un Rēzeknes pilsētām, kā arī Preiļu un Rēzeknes rajoniem (pēdējam – līdz 2005. gadam, pēc tam novērojama stabilitāte). Un ir teritorijas, kurās strādājošo skaita izmaiņām nav novērojama pamattendence – ir tikai sezonālas vai cikliskas svārstības. Tāda attīstība vērojama Balvu, Daugavpils, Krāslavas un Ludzas rajonos. Tātad divu veidu izmaiņu modeļi. Ļoti dažāds ir strādājošo pieauguma temps. Piemēram, Preiļu rajonā strādājošo skaits laika posmā no 2001. līdz 2007. gadam palielinājies par 21,9 %, Rēzeknes rajonā – par 20,6 %, Rēzeknes pilsētā – par 14,1 %, Daugavpils pilsētā – par 9,4 %. Tajā pašā laikā Daugavpils un Ludzas rajonos strādājošo skaits sešu gadu laikā praktiski nav mainījies, Balvu un Krāslavas rajonos irniecīgs pieaugums. Ja iedzīvotāju skaita pieauguma vai samazinājuma temps kādā laika posmā noteiktā teritorijā liecina par tās pievilcību dzīvošanai, tad strādājošo pieauguma temps varētu liecināt par teritorijas pievilcību strādāšanai. Un līdz ar to arī – par komercdarbības vidi un ekonomisko stāvokli vispār. Strādājošo skaita dažādā attīstība rāda, ka teritorijas pievilcība dzīvošanai un pievilcība strādāšanai nav gluži viens un tas pats, jo iedzīvotāju skaits visās Latgales teritoriālajās vienībās visā

pētāmajā laika posmā ir samazinājies un turpina samazināties. Arī šajā gadījumā jāņem vērā tas, ka iedzīvotāja dzīves un darba vietas administratīvā teritorija var nebūt viena un tā pati un līdz ar to darba vietu statistiskie rādītāji var nesakrist ar rādītājiem, kuri balstās uz iedzīvotāju skaitu teritorijā. Piemēram, bezdarba līmeni, kurš Rēzeknes rajonā vienmēr ir bijis visaugstākais valstī (atsevišķos laika posmos – otrs augstākais pēc Ludzas rajona). Ja pilsētā vai rajonā ir pievilcīgas (darba apstākļu, atalgojuma u.c. faktoru ziņā) darba vietas, tad tās var piesaistīt iedzīvotājus no citām pilsētām un rajoniem un to skaitliskā attīstība var būt pat nelielā pretrunā ar sociālo situāciju teritorijā.

Privātajā sektorā nodarbināto īpatsvara izmaiņas

Ja valsts vai kāds no tās reģioniem attīstās pēc brīvā tirgus ekonomikas likumiem, tad par tās darba tirgus attīstību un tā perspektīvām var liecināt nodarbināto īpatsvars privātajā sektorā. Protams, šis īpatsvars nekad nesasniedz 100 %, taču kaut kāda optimālā nodarbinātības līmeņa privātajā sektorā robeža noteikti pastāv. Tie paši CSP apkopotie pamatdarbā strādājošo skaita dati liecina, ka Latvijā tāds līmenis, visticamāk, vēl nav sasniegts, jo privātajā sektorā strādājošo īpatsvars pastāvīgi pieaug (1. att.).

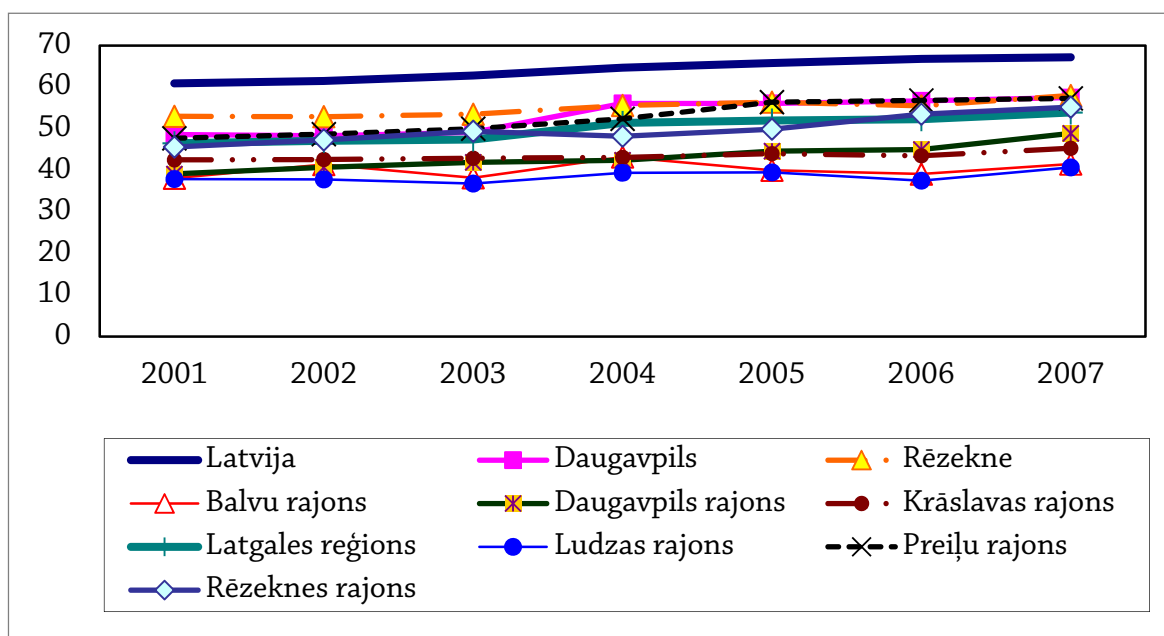
1. attēls. Strādājošo īpatsvars privātajā sektorā
Latvijas statistiskajos reģionos 2001. - 2007. gadā

Avots: Sastādīts pēc LR CSP datiem [7]

Visstraujākais īpatsvara pieauguma temps ir Latgalē, reģionos ar salīdzinoši labāku ekonomisko izaugsmi (piemēram, Rīgā) tas zemāks –

stabilizējies. Latgalē strādājošo īpatsvars privātajā sektorā tomēr aizvien ir zemākais starp reģioniem un analizējamā perioda sākumā strādājošo skaits šajā sektorā bija pat mazākumā. Ekonomiski depresīvākā reģionā salīdzinoši liela darba vietu daļa ir valsts un pašvaldību iestādēs un uzņēmumos, ir mazākas strādāšanas iespējas privātajā komercdarbībā.

Tajā pašā laikā, tāpat kā strādājošo skaits, arī privātā sektora īpatsvars nodarbinātībā un tā izmaiņu tendences Latgales rajonos un lielākajās pilsētās bija ļoti atšķirīgi (2. att., 3. tab.). Kopējs ir viens – privātā sektora loma (vismaz statistiskā izteiksmē) visās Latgales teritorijās ir krietni zem Latvijas vidējā līmeņa. Raksturīgi, ka lielāka nozīme privātajam sektoram ir tajās teritorijās, kur lielākos tempos pieaudzis strādājošo skaits – Daugavpili, Rēzeknē, Preiļu un Rēzeknes rajonos privātā sektora īpatsvars ir stabili virs vidējā Latgales līmeņa. Savukārt rajonos ar zemiem strādājošo skaita pieauguma tempiem attiecīgi privātā sektora loma iedzīvotāju nodarbinātībā ir mazāka. Sevišķi zema nodarbinātība privātajā sektorā vērojama attālākajos pierobežas Austrumu rajonos – Balvu, Ludzas un Krāslavas rajonos. Salīdzinoši progresējis ir Daugavpils rajons, uzrādot augstāko privātā sektora īpatsvara pieauguma tempu Latgales teritoriju vidū laika posmā no 2001. līdz 2007. gadam. Tātad arī Latgalē pašā ir savi komercdarbības attīstības centri un attīstības ziņā depresīvākas nomales. Gan 2001. gadā, gan 2007. gadā augstākais privātā sektora līmenis bija Rēzeknē.

2. attēls. Strādājošo īpatsvars privātajā sektorā
Latgales administratīvajās teritorijās 2001. - 2007. gadā

Avots: Sastādīts pēc LR CSP datiem [7]

Strādājošo īpatsvars privātajā sektorā Latgales administratīvajās teritorijās
2001. un 2007. gadā un tā izmaiņas

Administratīvā teritorija	Īpatsvars, % no strādājošo kopskaita, vidēji gadā		Īpatsvara pieaugums 2001. – 2007. g., %	Teritorijas rangs		Tendence
	2001.	2007.		2001.	2007.	
Daugavpils	48,6	57,5	18,3	2	2	Augoša
Rēzekne	53,0	58,0	9,4	1	1	Augoša
Balvu rajons	38,1	41,5	8,9	7	7	Augoša, vāji izteikta
Daugavpils rajons	39,1	48,9	25,1	6	5	Augoša
Krāslavas rajons	42,5	45,3	6,6	5	6	Augoša, vāji izteikta
Ludzas rajons	37,9	40,7	7,4	8	8	Augoša, vāji izteikta
Preiļu rajons	47,7	57,3	20,1	3	3	Augoša
Rēzeknes rajons	45,6	55,2	21,1	4	4	Augoša

Avots: LR CSP dati [7] un autora aprēķini uz to pamata

Atsevišķos gados šis rādītājs visaugstākais bija Preiļu rajonā. Preiļu rajonu var raksturot kā privātajai komercdarbībai piemērotāko lauku rajonu Latgalē, jo šeit ir viens no lielākajiem komersantu skaita rādītājiem valstī uz 100 (vai 1000) iedzīvotājiem. Rēzeknē un Daugavpilī privātajai ekonomiskajai darbībai nodarbinātības ziņā ir lielāka nozīme, nekā vairumā Latgales lauku rajonu, taču tā ir mazāka, nekā citās lielākajās Latvijas pilsētās – piemēram, Rīgā, Ventspilī, Liepājā.

Bezdarba līmeņa attīstības tendences

Pasaules finanšu krīze ietekmējusi Latvijas ekonomisko situāciju un tajā skaitā – bezdarba līmeni reģionos (4. tab.). 2007. gada III un IV ceturksnī un 2008. gada I un II ceturksnī bezdarba līmenis valstī nokritās līdz vienam no zemākajiem rādītājiem kopš 20. gs. 90. gadu sākuma. Sākot ar 2008. gada III ceturksni, bezdarbs atsācis palielināties – gan Latvijā kopumā, gan visos tās reģionos (atbilstoši NVA klasifikācijai). Neskatoties uz strauju ekonomiskās situācijas pasliktināšanos, bezdarba līmenis Latgalē 2009. gada

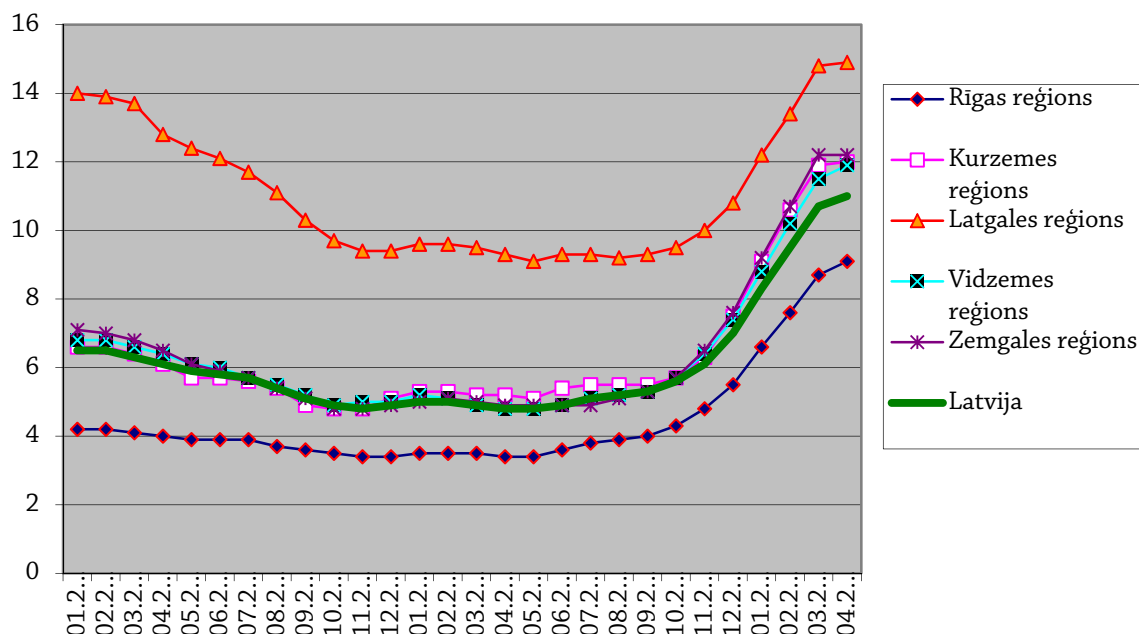
sākumā, atšķirībā no pārējiem reģioniem, vēl bija zemāks, nekā 2007. gada sākumā. 2009. gada pirmajos mēnešos bezdarba līmeņa pieauguma tempi visā valstī paātrinās (3. att.), un iestājās nodarbinātības krīze. Kopumā bezdarba līmenis Latgalē aizvien pastāvīgi bija augstāks, nekā citos valsts reģionos – gan rādītājs mēnešu sākumā vai beigās, gan gada vidējais līmenis. Tāpat tradicionāli zemākais bezdarba līmenis bija Rīgā un tai tuvējos rajonos. Taču dati liecina, ka pēdējo gadu laikā bezdarba līmeņu reģionālā starpība jeb Latgales atpalicība no citiem reģioniem nedaudz samazinās. Ja 2007. gada sākumā bezdarbs Latgalē Latvijas vidējo līmeni pārsniedza par 7,4 procentpunktiem un Rīgas reģiona (resp., zemāko reģionālo) līmeni – par 9,7 procentpunktiem, tad 2009. gada sākumā šī starpība bija vairs tikai attiecīgi 3,8 un 5,3 procentpunkti, un nav būtiski pieaugusi arī uz raksta sagatavošanas laiku – 2009. gada aprīļa beigās – attiecīgi 3,9 un 5,8 procentpunkti. Tātad bezdarba līmenis ekonomikas recesijas apstākļos palielinās visā teritorijā, taču tā reģionālās atšķirības mainās. 3. attēlā redzams, ka Kurzemē, Zemgalē un Vidzemē bezdarba pieauguma tempi 2008. gada III ceturksnī – 2009. gada I ceturksnī bija straujāki, nekā Rīgas reģionā. Bezdarbs šajos reģionos vairāk attālinājies no Rīgas reģiona (un Latvijas vidējā) līmeņa un attiecīgi vairāk satuvinājies ar Latgales līmeni.

4. tabula

Bezdarba līmeņa salīdzinošie rādītāji Latvijas reģionos, % no ekonomiski aktīvo iedzīvotāju skaita, laika posmā no 2007. līdz 2009. gadam

Reģioni	Bezdarba līmenis, gada sākumā			Reģiona rangs			Vidējais bezdarba līmenis		Reģiona rangs	
	2007.	2008.	2009.	2007.	2008.	2009.	2007.	2008.	2007.	2008.
Rīgas	4,2	3,4	5,5	1	1	1	3,82	3,85	1	1
Kurzemes	6,6	5,1	7,5	2	4	3	5,62	5,53	2	4
Latgales	13,9	9,4	10,8	5	5	5	11,70	9,48	5	5
Vidzemes	6,8	5,0	7,4	3	3	2	5,83	5,30	4	2/3
Zemgales	7,0	4,9	7,6	4	2	4	5,82	5,30	3	2/3
Latvija - kopā	6,5	4,9	7,0	X	X	X	5,65	5,22	X	X

Avoti: LR NVA dati [3,4,5] un autora aprēķini uz to pamata

3. attēls. Bezdarba līmenis, % no ekonomiski aktīvo iedzīvotāju skaita, Latvijas reģionos laika posmā no 2007. līdz 2009. gada aprīlim, mēneša beigās

Avots: Sastādīts pēc LR NVA datiem [3,4,5]

Līdzīgi iepriekšējiem analizētajiem rādītājiem, arī bezdarba līmenis un tā attīstības tendences Latgales administratīvi teritoriālajās vienībās atšķiras (5. tab.). Raksturīgi, ka bezdarbs pieaug tieši teritorijās ar dinamiskāko nodarbinātības attīstību un augstāko privātā sektora īpatsvaru strādājošo vidū pēdējo gadu laikā. Tātad – Daugavpilī, Rēzeknē, Preiļū un Rēzeknes rajonos. Savukārt rajonos, kuros strādājošo skaita pieaugumam nav izteiktas tendences un kur galvenie darba devēji ir sabiedriskais sektors – Balvu, Daugavpils, Krāslavas, Ludzas – bezdarba līmenis, lai arī palielinās un ir vērtējams kā ļoti augsts, 2009. gada II. ceturksnī vēl nav sasniedzis pat 2007. gada sākuma līmeni. Mazākai privātā sektora lomai acīmredzot ir arī savas pozitīvās puses – lai arī ekonomiskā krīze skar nodarbinātību (un attiecīgi palielina bezdarba līmeni) gan sabiedriskajā, gan privātajā sektorā, tomēr vispirms smagāk skar tieši privāto komercdarbību. Labs piemērs – Rēzekne. Nodarbinātības izmaiņas šajā pilsētā, sākot ar 2008. gada II. pusi, ir dramatiskas. Pilsēta piedzīvojusi būtisku darbinieku skaita samazinājumu lielākajos privātajos uzņēmumos (īpaši AS „Rebir”, un arī SIA „Verems”, SIA „Rēzeknes gaļas kombināts” u.c.). Tā rezultātā šeit vērojams straujākais bezdarba līmeņa pieaugums Latgalē un viens no straujākajiem visā Latvijā. Vēl līdz 2008. gada martam gadiem ilgi zemāks bezdarba līmenis, nekā Rēzeknē, reģionā bija vienīgi Daugavpilī. Pēc šī perioda situācija krasi

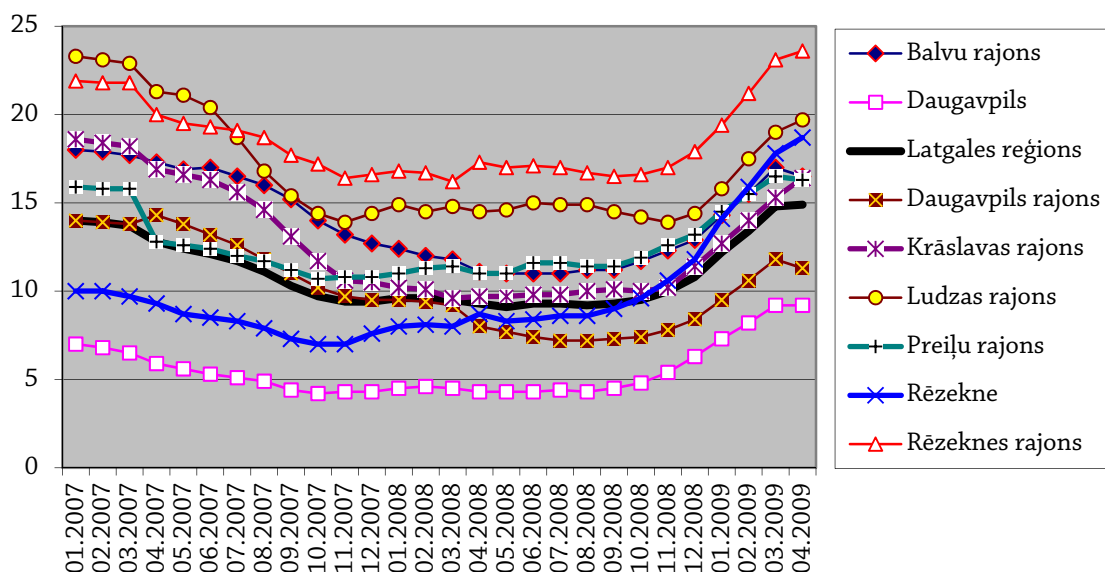
mainījusies, un 2009. gada aprīlī bezdarba ziņā Rēzekni pārspēj vairs tikai Ludzas un Rēzeknes rajoni (4. att.). Līdzīgu secinājumu var izdarīt arī, aprēķinot vidējo bezdarba līmeni gadā (6. tab.). Zemākais bezdarba līmenis Latgalē arī ekonomikas recesijas apstākļos stabili saglabājas Daugavpili – vienīgajā Latgales teritoriālajā vienībā, kura šajā rādītājā var līdzināties teritorijām ar labākajiem rādītājiem valstī. Salīdzinoši lēnāk pieaug bezdarbs arī Daugavpils rajonā. Latvijas otro lielāko pilsētu un tās apkārtni var vērtēt kā pagaidām vienīgās Latgales teritorijas, kuras izrāda pretestību krīzei. Jāatzīst gan, ka ekonomiskās recesijas zemākais punkts raksta sagatavošanas laikā, visticamāk, vēl nav sasniegts, un bezdarba līmenis vēl turpinās pieaugt. Turklāt vairāk to ietekmēs nodarbinātības samazinājums sabiedriskajā sektorā, jo 2009. gada otrajā pusē paredzamas masveidīgas atsevišķās profesijās strādājošo, piemēram, skolotāju atbrīvošanas no darba.

5. tabula

Bezdarba līmeņa salīdzinošie rādītāji Latgales administratīvajās teritorijās, % no ekonomiski aktīvo iedzīvotāju skaita, laika posmā no 2007. līdz 2009. gadam

Reģioni	Bezdarba līmenis, mēneša sākumā				Reģiona rangs			
	2007.	2008.	2009.	2009.	2007.	2008.	2009.	2009.
	1.1.	1.1.	1.1.	1.5.	1.1.	1.1.	1.1.	1.5.
Daugavpils	7,0	4,3	6,3	9,2	1	1	1	1
Rēzekne	10,0	7,6	11,8	18,7	2	2	4	6
Balvu rajons	18,0	12,7	12,9	16,5	5	6	5	5
Daugavpils rajons	14,0	9,5	8,4	11,3	3	3	2	2
Krāslavas rajons	18,6	10,5	11,4	16,4	6	4	3	4
Ludzas rajons	23,3	14,4	14,4	19,7	8	7	7	7
Preiļu rajons	15,9	10,8	13,2	16,3	4	5	6	3
Rēzeknes rajons	21,9	16,6	17,9	23,6	7	8	8	8
Latgale - kopā	13,9	9,4	10,8	14,9	X	X	X	X

Avoti: LR NVA dati [3,4,5] un autora aprēķini uz to pamata

4. attēls. Bezdarba līmenis, % no ekonomiski aktīvo iedzīvotāju skaita, Latgales administratīvi teritoriālajās vienībās laika posmā no 2007. līdz 2009. gada aprīlim, mēneša beigās

Avots: Sastādīts pēc LR NVA datiem [3,4,5]

6. tabula

Vidējā bezdarba līmeņa salīdzinošie rādītāji Latgales administratīvajās teritorijās, % no ekonomiski aktīvo iedzīvotāju skaita, laika posmā no 2007. līdz 2009. gadam

Reģioni	Vidējais bezdarba līmenis			Reģiona rangs		
	2007.	2008.	2009. janv.-apr.	2007.	2008.	2009. janv.-apr.
Daugavpils	5,34	4,61	8,13	1	1	1
Rēzekne	8,41	8,80	15,78	2	3	6
Balvu rajons	16,10	11,63	15,40	6	6	5
Daugavpils rajons	12,37	8,09	10,45	3	2	2
Krāslavas rajons	15,15	10,02	13,98	5	4	3
Ludzas rajons	18,81	14,59	17,35	7	7	7
Preiļu rajons	12,65	11,52	15,33	4	5	4
Rēzeknes rajons	19,16	16,85	21,13	8	8	8
Latgale - kopā	11,71	9,48	13,33	X	X	X

Avoti: autora aprēķini uz LR NVA datu [3,4,5] pamata

Tātad Latgales laukos bezdarba līmeni var paaugstināt bez darba paliekošie skolotāji. Kopumā bezdarba līmeni Latgales teritorijās 2009. gada pirmajā pusē var vērtēt kā salīdzinoši augstu (salīdzinājumā ar valsts un citu reģionu teritoriju rādītājiem), taču tas ir visai dažāds pa rajoniem un pilsētām un ar atšķirīgām izmaiņu tendencēm pēdējo divu gadu laikā.

Secinājumi

- 1) Latgale uz pārējo statistisko reģionu fona izceļas ar lēnākiem pamatdarbā strādājošo skaita pieauguma tempiem un zemāku privātā sektora īpatsvaru nodarbināto vidū laika posmā no 2001. līdz 2007. gadam. Tajā pašā laikā Latgalē ir lielākais faktisko darba vietu skaits valstī pēc Rīgas un Pierīgas reģioniem un augstākais privātā sektora īpatsvara pieauguma temps starp visiem reģioniem.
- 2) Latgales administratīvi teritoriālajās vienībās – rajonos un valsts nozīmes pilsētās – 2001. – 2007. gadā vērojamas atšķirīgas strādājošo skaita izmaiņu tendences. Latgales teritoriālās vienības šajā gadījumā var nosacīti sadalīt divās grupās. Pirmkārt, teritorijas, kurās strādājošo skaits minētajā laika posmā stabili pieaug – Daugavpils un Rēzeknes pilsētas un Preiļu un Rēzeknes rajoni. Un otrkārt, teritorijas, kurās strādājošo skaita izmaiņām nav novērojama pastāvīgi augoša vai dilstoša tendence, tikai sezonālas vai cikliskas svārstības – Balvu, Daugavpils, Krāslavas un Ludzas rajoni. Ļoti atšķirīgs ir arī strādājošo pieauguma temps 2001. – 2007. gadā. Preiļu un Rēzeknes rajonos vērojams būtisks pieaugums, Rēzeknes pilsētā un Daugavpils pilsētā – mērens pieaugums, Balvu un Krāslavas rajonos – niecīgs pieaugums, bet Daugavpils un Ludzas rajonos strādājošo skaits sešu gadu laikā praktiski nav mainījies.
- 3) Latgalē vērojams arī atšķirīgs privātā sektora īpatsvars strādājošo vidū un tā izmaiņas. Lielāks nodarbināto īpatsvars privātajā sektorā ir teritorijās ar stabilu strādājošo skaita pieauguma tendenci – Daugavpilī, Rēzeknē, Preiļu un Rēzeknes rajonos, kur tas ir stabili virs vidējā Latgales līmeņa. Savukārt rajonos ar zemiem strādājošo skaita pieauguma tempiem attiecīgi privātā sektora loma iedzīvotāju nodarbinātībā ir mazāka. Sevišķi zema nodarbinātība privātajā sektorā vērojama attālākajos pierobežas Austrumu rajonos – Balvu, Ludzas un Krāslavas rajonos.
- 4) Latgalē joprojām vērojams augstākais reģistrētā bezdarba līmenis valstī – gan katra mēneša beigās, gan vidēji gadā. Tomēr laika posmā no 2007. gada līdz 2009. gadam, analizējot mēnešu datus, un arī 2009. gada pirmajos četros mēnešos vērojama neliela bezdarba līmeņu reģionālās starpības jeb Latgales atpalicības samazināšanās. Neskatoties uz strauju ekonomiskās situācijas pasliktināšanos 2008. gada otrajā pusē, bezdarba līmenis Latgalē, atšķirībā no visiem pārējiem Latgales reģioniem, 2009. gada sākumā vēl bija zemāks, nekā 2007. gada

sākumā. 2009. gada pirmajos mēnešos bezdarba līmeņa pieauguma tempi visos valsts reģionos, arī Latgalē, ir paātrinājušies, un ir iestājusies nodarbinātības krīze.

- 5) Arī bezdarba līmeņu izmaiņu tendences Latgales teritoriālajās vienībās laika posmā no 2007. gada sākuma līdz 2009. gada 1. maijam ir atšķirīgas. Bezdarbs īpaši pieaug teritorijās ar dinamiskāko nodarbinātības attīstību un augstāko privātā sektora īpatsvaru strādājošo vidū, tātad – Daugavpili, Rēzeknē, Preiļu un Rēzeknes rajonos. Rajonos bez izteiktiem strādājošo skaita izmaiņu tempiem un ar mazāku privātā sektora lomu nodarbinātībā – Balvu, Daugavpils, Krāslavas, Ludzas – bezdarba līmenis palielinās un ir vērtējams kā ļoti augsts, taču 2009. gada aprīlī vēl nav sasniedzis 2007. gada sākuma līmeni. Tuvākajā nākotnē bezdarba līmenis, visticamāk, vēl pieaugs, jo ekonomiskās krīzes dēļ valstī 2009. gada otrajā pusē plānotas masveidīgas strādājošo atbrīvošanas no darba sabiedriskajā sektorā.

Izmantotie informācijas avoti

1. Administratīvo teritoriju un teritoriālo vienību klasifikators, ATVK[tiešsaiste] [apskatīts 18.05.2009] Pieejas veids: <http://www.csb.gov.lv/csp/content/?cat=1710>
2. Bezdarba jēdzienu skaidrojums[tiešsaiste][apskatīts 19.05.2009] Pieejas veids: <http://www.nva.gov.lv/index.php?cid=6#skaidrojums>
3. Bezdarba rādītāji un NVA aktivitātes 2007.gadā[tiešsaiste][apskatīts 19.05.2009] Pieejas veids: <http://www.nva.gov.lv/index.php?cid=6&mid=202>
4. Bezdarba rādītāji un NVA aktivitātes 2008 .gadā [tiešsaiste][apskatīts 19.05.2009] Pieejas veids: <http://www.nva.gov.lv/index.php?cid=6&mid=241>
5. Bezdarba rādītāji un NVA aktivitātes 2009 .gadā [tiešsaiste][apskatīts 19.05.2009] Pieejas veids: <http://www.nva.gov.lv/index.php?cid=6&mid=272>
6. Par statistiskajiem reģioniem[tiešsaiste][apskatīts 18.05.2009] Pieejas veids: <http://www.csb.gov.lv/csp/content/?cat=5275>
7. Strādājošo skaits pamatdarbā reģionos, republikas pilsētās un rajonos [tiešsaiste] [apskatīts 21.05.2009] Pieejas veids: <http://data.csb.gov.lv/Dialog/Saveshow.asp>
8. Strādājošo skaits pamatdarbā reģionos, republikas pilsētās un rajonos – Definīcijas. Metodoloģija [tiešsaiste] [apskatīts 21.05.2009] Pieejas veids: http://data.csb.gov.lv/DATABASE/Iedzsoc/Ikgad%E7jie%20statistikas%20dati/Aiz%F2emt%E2s%20un%20br%E2Evas%20darbvietas%20apmaks%E2tais%20darba%20laiks/jvs_strad.htm#_Defi-n%C4%8Dcijas

LATGALES MAŠINBŪVES STRUKTŪRA UN TĀS ATTĪSTĪBAS PERSPEKTĪVAS

THE STRUCTURE OF MACHINERY BUILDING IN LATGALE AND PERSPECTIVES OF ITS DEVELOPMENT

Anotācija

Latgales mašīnbūvē tālākās attīstības finansiālās iespējas ir radītas elektrisko un optisko iekārtu ražošanā un metāla un metāla izstrādājumu ražošanā. Pašreiz vadošo citur neklasificētu mašīnu un iekārtu ražošanas un transportlīdzekļu ražošanas īpatsvaram ir tendence samazināties, kā arī tām ir mazāka varbūtība pārvarēt finansiālo krīzi.

Atslēgvārdi: mašīnbūves apakšsekcijas, neto apgrozījums, kapitāls, rentabilitāte, finanšu svira.

Abstract

The financial facility of development of machinery building in Latgale is expected in manufacturing of electrical and optical equipment and in production of metal and metal ware. At present the proportion of production of leading machinery and equipment non-classified elsewhere, as well as of production of transport means has a tendency to reduce and also they have lesser probability to manage the financial crisis.

Keywords: machinery building, net turnover, capital, profitability, financial leverage.

Biruta GARANČA

Dr.oec., asociētā profesore,

Rēzeknes Augstskolas

Latgales Tautsaimniecības

pētījumu institūts

Tālrunis: +371 29114989

E-pasts: gabi@parks.lv

Ievads

Tirgus ekonomikas valstīs krīze sekmē pozitīvas tautsaimniecības struktūras izmaiņas. Tomēr šo procesu nepieciešams arī stimulēt, piemēram, maksimāli novirzot Eiropas fondu līdzekļus perspektīvām ekonomiskās darbības sekcijām.

Vispārzināms, ka Latvijai šīs krīzes laikā ir jāpārorientējas no liela tādu ekonomiskās darbības sekciju īpatsvara, kuri realizē tikai pirkšanu un pārdošanu, uz lielāku ražojošo nozaru īpatsvaru. Latgale – visvairāk atpalicis Latvijas un Eiropas Savienības rajons – nedrīkst laist garām iespēju tieši krīzes laikā strauji attīstīt progresīvas ekonomiskās darbības sekcijas. Mašīnbūve ir viena no ekonomiskās darbības sekcijām, kas Latgalē varētu attīstīties īpaši strauji. Tomēr tik nelielā ģeogrāfiskā apvidū kā Latgalē nav iespējams attīstīt visas mašīnbūves apakšsekcijas. Arī mašīnbūves ietvaros jāveic pārstrukturizācija, attīstot visizdevīgākās apakšsekcijas, t.sk. ar Eiropas Savienības fondu palīdzību.

Raksta mērķis – no finansiālā viedokļa pamatot nepieciešamību un iespēju pārstrukturizēt Latgales mašīnbūvi.

Pētījums veikts par Latgales mašīnbūvi, salīdzinājumā ar Latvijas mašīnbūvi par laika periodu no 2001. gada līdz 2007. gadam. Par mašīnbūvi kopumā dati iegūti, apkopojot sekojošu apstrādes rūpniecības apakšsekciju datus:

- DJ – metālu un metāla izstrādājumu ražošana,
- DK – citur neklasificētu mašīnu un iekārtu ražošana,
- DL – elektrisko un optisko iekārtu ražošana,
- DM – transportlīdzekļu ražošana,
- DN 371 – metāllūžņu pārstrāde.

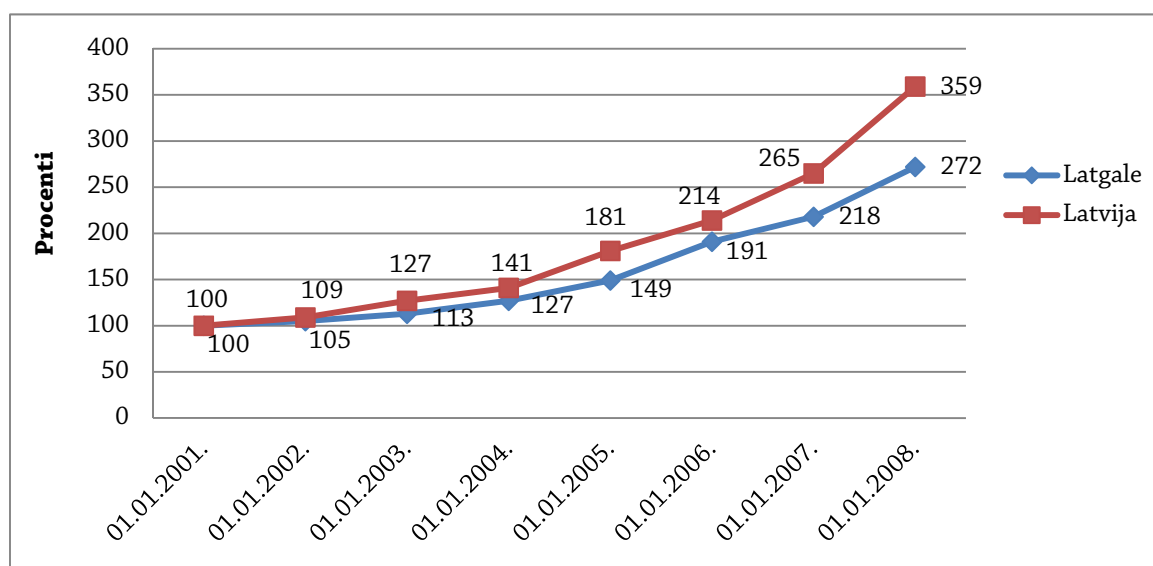
Datu avots – Latvijas Centrālās statistikas pārvaldes sagatavotie statistiskie dati par laika periodu no 2000. gada līdz 2007. gadam: Piepr_1437(nace_D_2000-2006) un Piepr_2285(Latgale2007), kuri satur bilances un peļņas vai zaudējumu aprēķina datus.

Latgales un Latvijas mašīnbūves attīstība.

Lai ražošana varētu attīstīties, tajā jāiegulda kapitāls. Kapitālam, savukārt, jādod atdeve. Lai varētu novērtēt Latgales mašīnbūvē ieguldītā kapitāla apjomu un dinamiku, kā arī tā atdevi, tiek salīdzināti attiecīgie Latgales mašīnbūves rādītāji ar Latvijas kopējās mašīnbūves rādītājiem.

Apkopojot minēto apakšsekciju statistiskos datus, iegūti sekojoši rezultāti:

❖ Latgales mašīnbūves kapitāla dinamika salīdzinājumā ar Latviju:

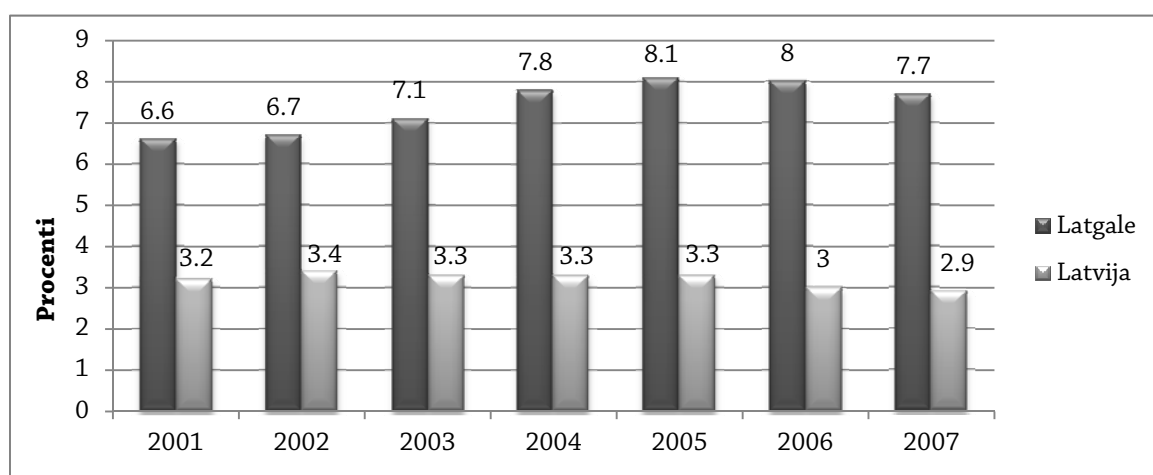

1. attēls. Latgales un Latvijas mašīnbūves kapitāla dinamika no 01.01.2001 līdz 01.01.2008.

Avots: šeit un tālāk autores aprēķins, balstoties uz LR CSP npublicētiem bilances un peļņas vai zaudējumu datiem.

Pētījuma periodā strauji palielinājušies kapitālieguldījumi gan Latvijas, gan tajā skaitā Latgales mašīnbūvē, it īpaši kopš 2004. gada. Tomēr Latvijas mašīnbūvē kapitāls ieguldīts straujākā tempā nekā Latgales mašīnbūvē: Latgalē tas audzis 2,7 reizes, Latvijā – 3,6 reizes.

❖ Mašīnbūves kapitāla īpatsvars komercdarbības kapitālā

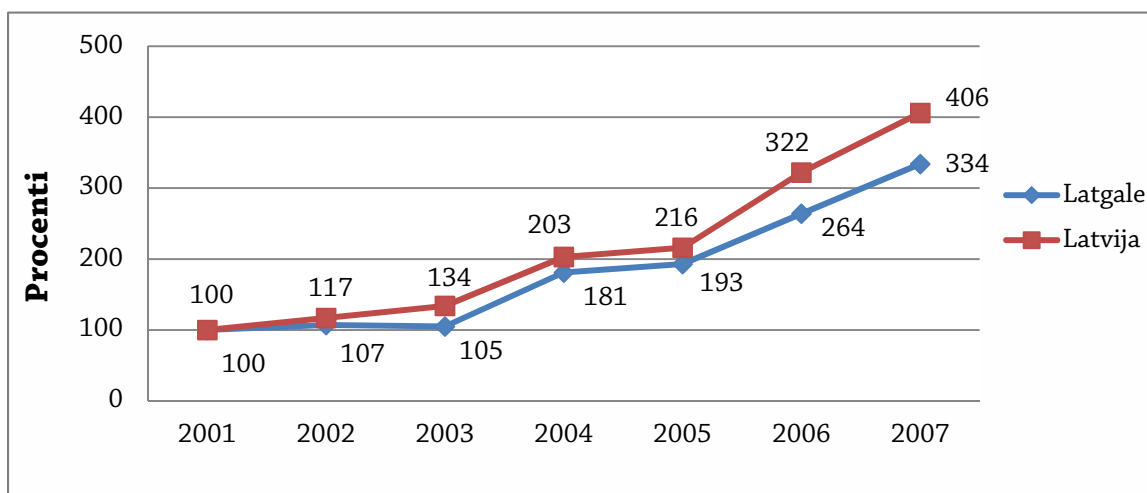

2. attēls. Latgales un Latvijas mašīnbūves kapitāla īpatsvars komercdarbības kapitālā no 2001. gada līdz 2007. gadam.

Avots: autores aprēķins, balstoties uz LR CSP npublicētiem datiem.

Latgales mašīnbūves kapitāla īpatsvars komercdarbībā ieguldītā kapitālā bija vairāk kā 2,5 reizes augstāks nekā Latvijas komercdarbībā kopumā. Ja Latvijas mašīnbūves īpatsvars tās komercdarbības kapitālā pētījuma periodā bija praktiski nemainīgs, ar nelielu tendenci samazināties, tad Latgales komercdarbībā tam bija tendence palielināties: no 6,6 procentiem 2001. gadā līdz 8,1 procentam 2005. gadā. Tomēr ar vien vairāk atpaliekot kapitāla pieaugumam salīdzinājumā ar Latvijas mašīnbūvi, Latgales mašīnbūves īpatsvars 2006. un 2007. gadā jau ir samazinājies. Lai Latgale varētu saglabāt un palielināt šīs nozīmīgās tautsaimniecības nozares īpatsvaru komercdarbībā, ir nepieciešami straujāki kapitāla pieauguma tempi.

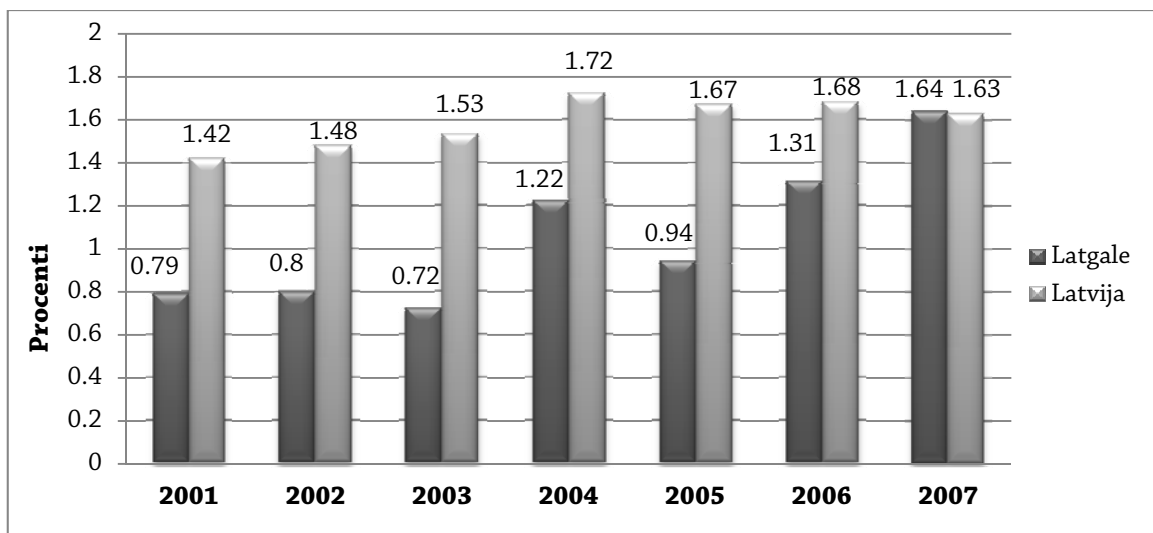
- ❖ Latgales mašīnbūves neto apgrozījuma dinamika salīdzinājumā ar Latviju:

3. attēls. Latgales un Latvijas mašīnbūves neto apgrozījuma dinamika no 2001. gada līdz 2007. gadam.

Avots: autores aprēķins, balstoties uz LR CSP nepublicētiem datiem.

Ja Latgales mašīnbūvē ieguldītais kapitāls 2008. gada 01.01. bija 2,7 reizes lielāks nekā 2001. gada 01.01., tad neto apgrozījums ir audzis 4,1 reizi un Latgales mašīnbūves neto apgrozījuma pieaugums apsteidza Latvijas mašīnbūves neto apgrozījuma pieaugumu, kurš bija tikai 3,3 reizes. Tas liecina par kapitāla atdeves straujāku pieaugumu Latgales mašīnbūvē salīdzinājumā ar Latvijas mašīnbūvi.

4. attēls. Kapitāla atdeve Latgales un Latvijas mašīnbūvē no 2001. gada līdz 2007. gadam.

Avots: autores aprēķins, balstoties uz LR CSP nepublicētiem datiem

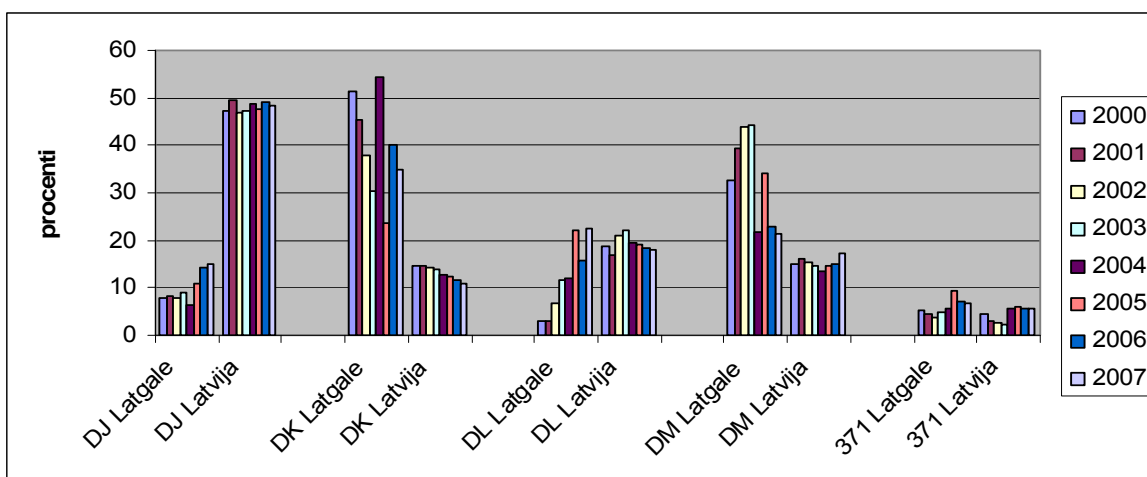
Kā redzams 4. attēlā, kapitāla atdeve Latvijas mašīnbūvē bija stabila ar nelielu pieauguma tendenci. Kapitāla atdeve Latgales mašīnbūvē 2003. un 2005. gadā samazinājās salīdzinot ar iepriekšējo gadu, kā arī visus gadus bija zemāka nekā kapitāla atdeve Latvijas mašīnbūvē, bet sākot ar 2005. gadu strauji palielinājās un 2007. gadā jau sasniedza Latvijas mašīnbūves līmeni. Līdz ar to ieguldīt kapitālu Latgales mašīnbūvē no kapitāla atdeves viedokļa kļuva tik pat izdevīgi kā Latvijas mašīnbūvē vidēji.

Minētos procesus ietekmēja ne tikai labāka kapitāla izmantošana, bet arī inflācija un mašīnbūves struktūras izmaiņas.

Latgales un Latvijas mašīnbūves apakšsekciju attīstība.

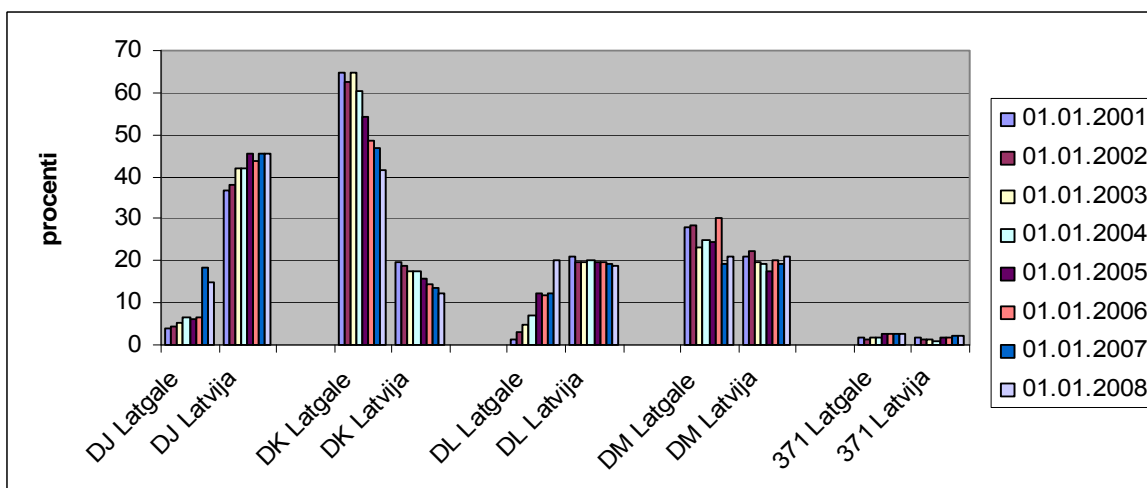
Kādas ir galvenās mašīnbūves apakšsekcijas un kādas bija to attīstības tendences Latgalē un Latvijā?

Gan pēc ieguldītā kapitāla, gan neto apgrozījuma Latgalē vadošā bija citur neklasificētu mašīnu un iekārtu ražošana DK un transportlīdzekļu ražošana DM. Latvijas mašīnbūves neto apgrozījumā un kapitālā lielākais īpatsvars bija metālu un metāla izstrādājumu ražošanai DJ, transportlīdzekļu ražošanai DM un elektrisko un optisko iekārtu ražošanai DL. Vismazāk kapitāls gan Latgalē, gan Latvijā tika ieguldīts metāllūžņu pārstrādē DN371.

5. attēls. Latgales un Latvijas mašīnbūves neto apgrozījuma struktūra pa apakšsekcijām no 2001. gada līdz 2007. gadam.

Avots: autores aprēķins, balstoties uz LR CSP npublicētiem datiem

6. attēls. Latgales un Latvijas mašīnbūves kapitāla struktūra pa apakšsekcijām no 2001. gada līdz 2008. gadam.

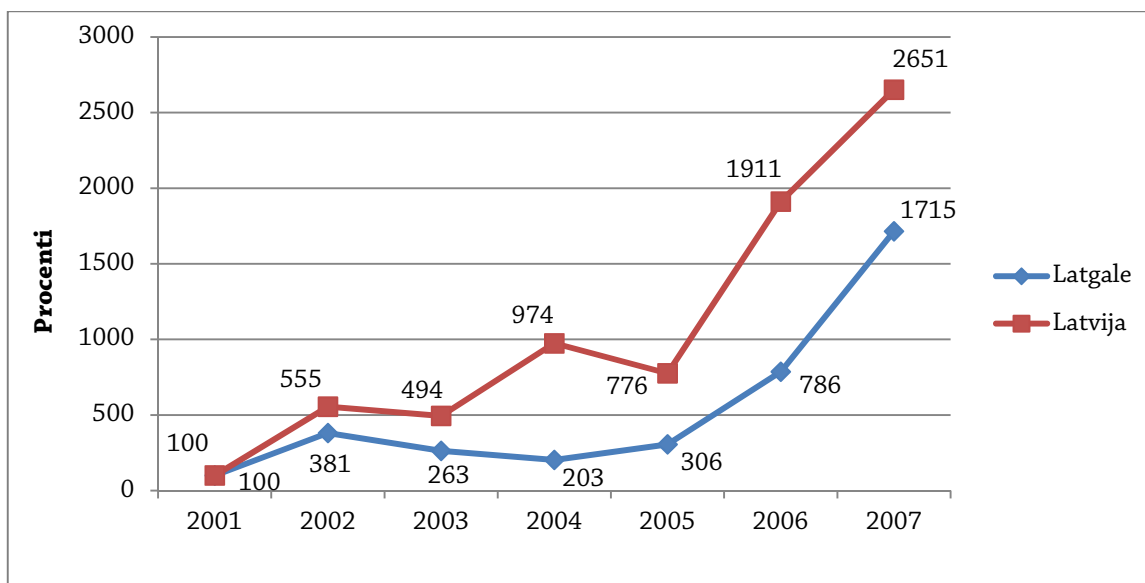
Avots: autores aprēķins, balstoties uz LR CSP npublicētiem datiem

Analizējot izmaiņas kapitāla struktūrā, jāsecina, ka Latgalē arvien lielākos apjomos kapitāls tika ieguldīts elektrisko un optisko iekārtu ražošanā DL un metālu un metāla izstrādājumu ražošanā DJ, bet pašreiz vadošās apakšsekcijas – citur neklasificētu mašīnu un iekārtas ražošanas DK – īpatsvars ieguldītā kapitālā un neto apgrozījumā samazinājās. Tātad Latgalē bija tendence kapitāla pieaugumam pārvietoties no citur neklasificētu mašīnu un iekārtu ražošanas DK uz elektrisko un optisko iekārtu ražošanu DL un metālu un metāla izstrādājumu ražošanu DJ.

Kapitāls sastāv no pašu un aizņemtā kapitāla. Pašu kapitāla pieaugums galvenokārt ir saistīts ar peļņas apjomu, kuru var atstāt uzņēmuma rīcībā. Jo

lielāka peļņa un līdz ar to, pie pārējiem vienādiem apstākļiem, augstāka rentabilitāte, jo lielākas iespējas palielināt pašu kapitālu. Peļņa un rentabilitāte ir arī vieni no svarīgākiem rādītājiem, kas nosaka aizņemtā kapitāla piesaistes iespēju.

Peļņas dinamika Latgales un Latvijas mašīnbūvē atspoguļota 7. attēlā:

7. attēls. Latgales un Latvijas mašīnbūves peļņas dinamika no 2001. gada līdz 2007. gadam.

Avots: autore aprēķins, balstoties uz LR CSP nepublicētiem datiem

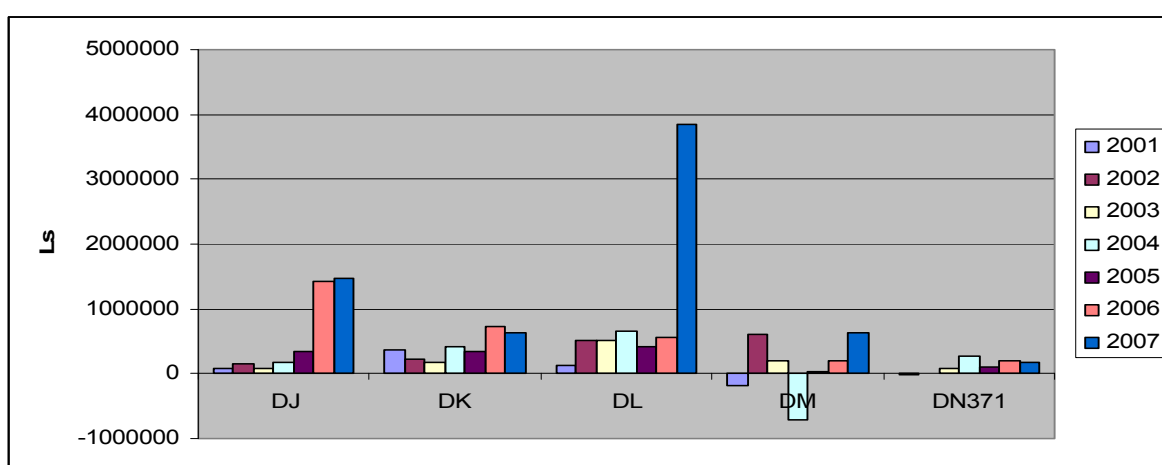
Peļņas pieauguma tempi gan Latgalē, gan Latvijā bija ļoti strauji. Neskatoties uz lēnāku neto apgrozījuma pieaugumu Latvijas mašīnbūvē salīdzinājumā ar Latgales mašīnbūvi, peļņa Latvijas mašīnbūvē pieauga ievērojami straujāk nekā Latgales mašīnbūvē – Latgales mašīnbūvē 17,2 reizes, Latvijas mašīnbūvē 26,5 reizes.

Peļņas pieaugums gan Latgales, gan Latvijas mašīnbūvē ievērojami apsteidz neto apgrozījuma pieaugumu. Tas ir skaidrojams ar straujo inflāciju Latvijā.

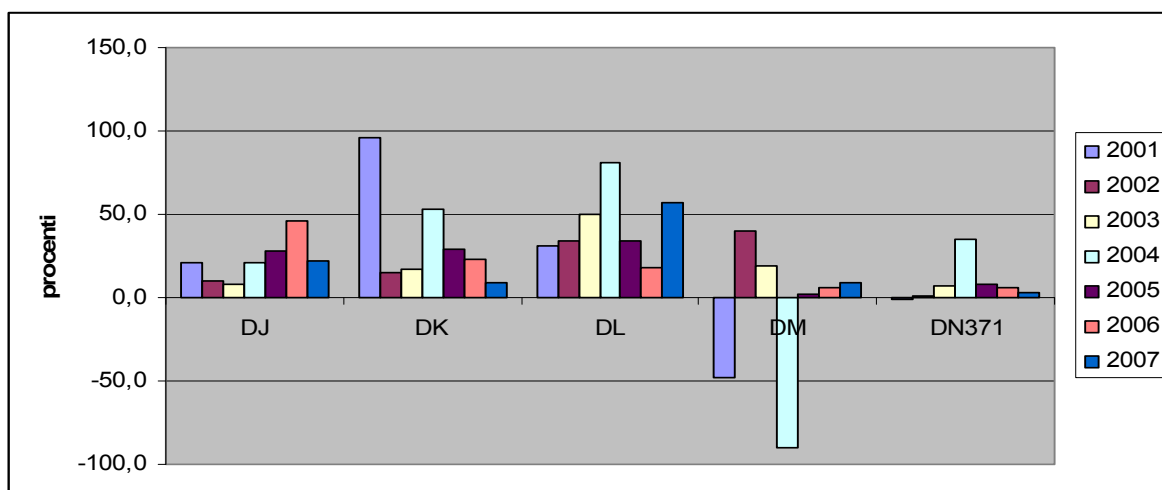
Peļņas apjoms un tā dinamika pa Latgales mašīnbūves apakšsekcijām redzama 8. attēlā.

Vadošajā mašīnbūves apakšsekcijā citur neklasificētu mašīnu un iekārtu ražošanā DK peļņas apjoms 2001. gadā bija vislielākais. 2006. gadā vislielākā peļņa jau gūta metālu un metāla izstrādājumu ražošanā DJ, 2007. gadā ļoti strauji pieaudzis peļņas apjoms elektrisko un optisko iekārtu ražošanā DL. Rezultātā ir mainījies apakšsekciju īpatsvars kopējā sekcijas peļņā. Latgales mašīnbūves apakšsekciju īpatsvars kopējā sekcijas peļņā redzams 9. attēlā.

Ja 2001. gadā gandrīz 100 % no mašīnbūves peļņas Latgalē deva citur neklasificētu mašīnu un iekārtu ražošana DK, tad 2004. gadā jau elektrisko un optisko iekārtu ražošana DL un pēc īpatsvara krituma 2005. un 2006. gadā, 2007. gadā tajā gūtā peļņa sastāda 57 % no visā Latgales mašīnbūvē gūtās peļņas. Transportlīdzekļu ražošanā DM peļņa bija ļoti svārstīga un apakšsekcija divus gadus pētījuma periodā strādāja ar zaudējumiem. Tātad elektrisko un optisko iekārtu ražošana DL un metāla un metāla izstrādājumu ražošana DJ pētījuma perioda laikā kļuva par vadošām Latgales mašīnbūvē ne tikai pēc kapitāla pieauguma, bet arī pēc peļņas pieauguma un pēdējos gados pēc peļņas apjoma.

8. attēls. Latgales mašīnbūves apakšsekciju peļņa no 2001. gada līdz 2007. gadam.
 Avots: autores aprēķins, balstoties uz LR CSP npublicētiem datiem

9. attēls. Latgales mašīnbūves apakšsekciju īpatsvars kopējā mašīnbūves peļņā no 2001. gada līdz 2007. gadam.
 Avots: autores aprēķins, balstoties uz LR CSP npublicētiem datiem.

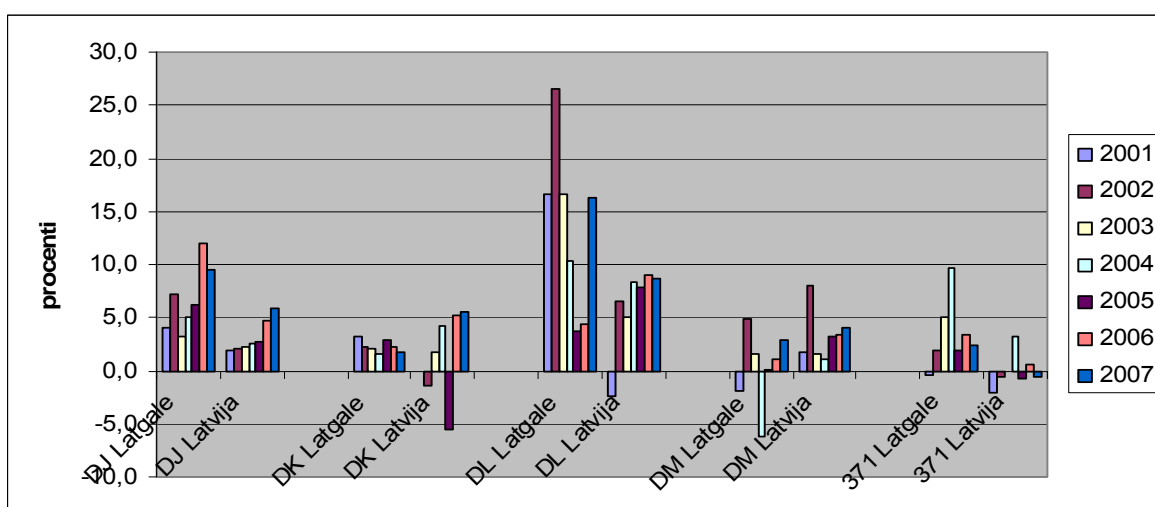
Lai salīdzinātu Latgales mašīnbūves apakšsekciju finansiālo rezultātu – peļņu – ar Latvijas mašīnbūves apakšsekciju peļņu, aprēķināsim rentabilitātes rādītājus.

Latgales un Latvijas mašīnbūves apakšsekciju rentabilitāte.

Latgales mašīnbūves apakšsekciju komerciālā rentabilitātes ROS (peļņas attiecība pret neto apgrozījumu) salīdzinājums ar attiecīgo Latvijas mašīnbūves apakšsekciju rentabilitāti redzams 10. attēlā.

Latgales vadošās apakšsekcijas – citur neklasificētu mašīnu un iekārtu ražošanas DK – komerciālā rentabilitāte ROS bija zemāka nekā Latvijas mašīnbūvē. Abās strauji augošajās Latgales mašīnbūves apakšsekcijās – elektrisko un optisko iekārtu ražošanā DL un metāla un metāla izstrādājumu ražošanā DJ komerciālā rentabilitāte ROS bija augstāka nekā attiecīgās Latvijas mašīnbūves apakšsekcijās. Transporta līdzekļu ražošanas DM rentabilitāte Latgalē bija zemāka nekā Latvijā. Tātad, kapitāla ieguldījumi elektrisko un optisko iekārtu ražošanā DL un metāla un metāla izstrādājumu ražošanā DJ Latgalē rada lielāku komerciālo rentabilitāti nekā Latvijā un no šī viedokļa ir izdevīgāki Latgalē nekā Latvijā vidēji.

Jāatzīmē, ka komerciālās rentabilitātes ROS rādītāji gan Latgalē, gan Latvijā vidēji ir ļoti svārstīgi, ja tos salīdzina pa gadiem. Ievērojamas rentabilitātes svārstības laikā rada paaugstinātu komercdarbības risku (mazāka varbūtība sasniegt vidējo rentabilitāti) un samazina kapitāla pieplūdes varbūtību.

10. attēls. Latvijas un Latgales komercdarbības mašīnbūves apakšsekciju komerciālā rentabilitāte ROS no 2001. gada līdz 2007. gadam.

Avots: autores aprēķins, balstoties uz LR CSP nepublicētiem datiem.

Lai skaitliski raksturotu attēlā redzamās komerciālās rentabilitātes ROS svārstības laikā, pa katru apakšsekciju aprēķināta standartnovirze (1. tabula)

1. tabula

Latgales un Latvijas mašīnbūves apakšsekciju komerciālā rentabilitāte ROS un tās standartnovirze par laika periodu no 2001. gada līdz 2007. gadam.

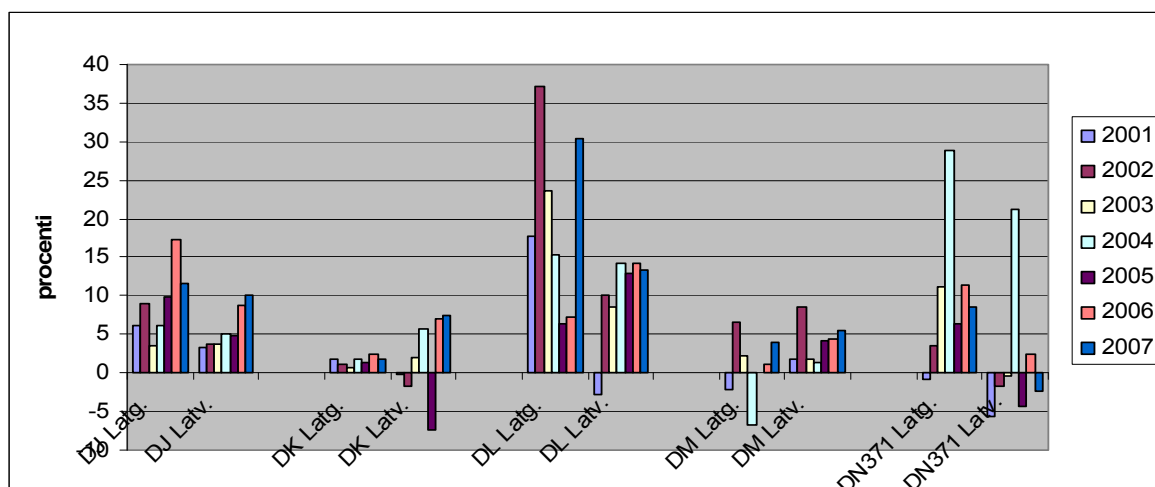
	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	st-novirze
DJ Latgale	4,0	7,1	3,3	5,1	6,2	12,0	9,4	3,1
DJ Latvija	1,8	2,1	2,2	2,6	2,6	4,7	5,8	1,5
DK Latgale	3,2	2,2	2,1	1,5	2,9	2,2	1,7	0,6
DK Latvija	-0,1	-1,5	1,7	4,3	-5,5	5,1	5,5	4,0
DL Latgale	16,6	26,6	16,5	10,3	3,8	4,3	16,3	8,0
DL Latvija	-2,4	6,5	5,1	8,4	7,9	9,0	8,7	4,0
DM Latgale	-1,8	4,9	1,6	-6,3	0,1	1,0	2,8	3,6
DM Latvija	1,7	8,0	1,5	1,1	3,3	3,4	4,0	2,3
371 Latgale	-0,5	1,9	5,1	9,7	2,0	3,4	2,4	3,2
371 Latvija	-2,0	-0,5	-0,1	3,3	-0,8	0,5	-0,6	1,6

Avots: autores aprēķins, balstoties uz LR CSP nepublicētiem datiem.

Visaugstākā standartnovirze, ir Latgales elektrisko un optisko iekārtu ražošanā DL un metālu un metāla izstrādājumu ražošanā DJ. Abas apakšsekcijas strauji attīstās. Viszemākā – citur neklasificētu mašīnu un iekārtu ražošanā DK, kuras attīstības tempi ir lēni. Latvijas mašīnbūvē viszemākā standartnovirze ir metālu un metāla izstrādājumu ražošanā DJ. Citur neklasificētu mašīnu un iekārtu ražošana DK Latgales un metālu un metāla izstrādājumu ražošana DJ Latvijas mašīnbūvē ir vadošās apakšsekcijas gan pēc ieguldītā kapitāla apjoma, gan pēc neto apgrozījuma, bet ne pēc augšanas tempiem. Lielāki apjomi, stabili, bet salīdzinājumā ar citām apakšsekcijām, nelieli pieauguma tempi arī nosaka samērā stabilo komerciālās rentabilitātes ROS līmeni šajās apakšsekcijās. Apakšsekcijās, kuru attīstība ir strauja, ir liela rentabilitātes standartnovirze laikā un līdz ar to riskantāk, bet arī perspektīvāk ieguldīt kapitālu.

Otrs rentabilitātes rādītājs ir ekonomiskā rentabilitāte ROA. To aprēķina, peļņu attiecinot pret aktīviem.

Ekonomiskā rentabilitāte ROA pa mašīnbūves apakšsekcijām redzama 11. attēlā.

11. attēls. Latgales un Latvijas mašīnbūves apakšsekciju ekonomiskā rentabilitāte ROA no 2001. gada līdz 2007. gadam.

Avots: autores aprēķins, balstoties uz LR CSP nepublicētiem datiem.

Ekonomiskās rentabilitātes ROA dinamika, kā arī attiecības starp Latgales un Latvijas vidējiem rādītājiem būtiski neatšķiras no komerciālās rentabilitātes ROS. Tikai metāllūžņu pārstrādes DN371 ekonomiskā rentabilitāte ROA ir ievērojami augstāka par komerciālo rentabilitāti ROS. Lai izmēritu ekonomiskās rentabilitātes ROA svārstības laikā, aprēķināsim standartnovirzes.

Salīdzinājumā ar komerciālās rentabilitātes ROS standartnovirzēm (1. tabula), ekonomiskās rentabilitātes ROA standartnovirzes ir lielākas, izņemot vienu apakšsekciju – citur neklasificētu mašīnu un iekārtu ražošanu DK. Tas nozīmē, ka aktīvu aprīte bija svārstīga un tas nevis izlīdzināja ekonomisko rentabilitāti ROA, bet gan palielināja tās svārstības.

Ekonomiskā rentabilitāte ROA ļauj salīdzināt savā starpā arī atsevišķu apakšsekciju rentabilitāti. Atšķirībā no komerciālās rentabilitātes ROS, ekonomiskā rentabilitāte ROA ļauj salīdzināt dažādu ekonomiskās darbības sekciju aktīvos ieguldītā kapitāla konkurētspēju. No teorētiskā viedokļa ekonomiskai rentabilitātei ir tendence izlīdzināties pa ekonomiskās darbības sekcijām. Ja kādā no ekonomiskās darbības sekcijām konkrētā laika periodā tā ir ievērojami augstāka nekā citās, kapitālam ir tendence, reālo iespēju robežās, nākošajos periodos “pārplūst” uz rentablākām ekonomiskās darbības sekcijām, paaugstinot tajās konkurenci un sekmējot rentabilitātes izlīdzināšanos. Ekonomiskās rentabilitātes ROA izlīdzināšanos starp

ekonomiskās darbības sekcijām var izmērīt ar variācijas apjoma palīdzību. Variācijas apjomu aprēķina kā starpību starp pētāmās pazīmes lielāko un mazāko skaitlisko vērtību, šajā gadījumā – starp augstāko un zemāko rentabilitāti, izteiktu procentos. Variācijas apjoma mērvienība ir procentpunkti.

Jo zemāks variācijas apjoms, jo mazāka ir starpība starp rentabilitāti dažādās ekonomiskās darbības sekcijās. Variācijas apjomi redzami 2. tabulas pēdējā rindā.

2. tabula

Latgales mašīnbūves apakšsekciju ekonomiskās rentabilitātes ROA standartnovirzes un variācijas apjomi par periodu no 2001. gada līdz 2007. gadam.

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	standartn.
DJ	6,1	8,9	3,5	6,2	9,9	17,2	11,6	4,5
DK	1,8	1,0	0,7	1,7	1,3	2,4	1,9	0,6
DL	17,7	37,1	23,6	15,3	6,4	7,4	30,4	11,4
DM	-2,0	6,7	2,2	-6,8	0,1	1,2	4,1	4,3
DN371	-0,9	3,5	11,2	28,8	6,3	11,4	8,6	9,4
variācijas apjoms (%)	19,8	36,1	22,9	35,6	9,8	16,0	28,5	x

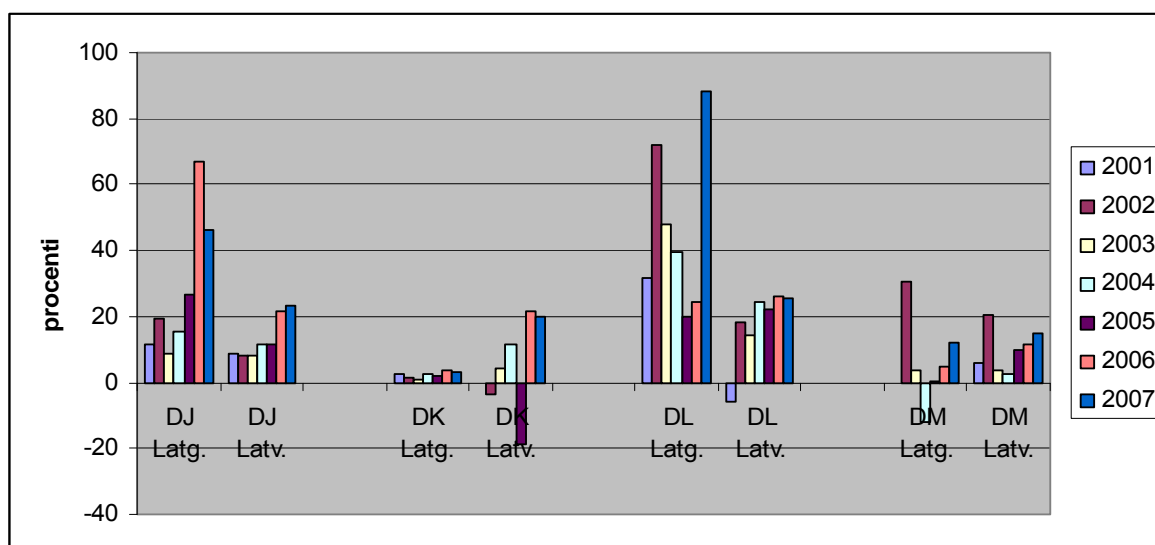
Avots: autores aprēķins, balstoties uz LR CSP nepublicētiem datiem.

Latgales mašīnbūves ekonomiskās rentabilitātes ROA līmenis bija ievērojami atšķirīgs pa apakšsekcijām, ar lielu izkliedi. 2007. gadā Latgales elektrisko un optisko iekārtu ražošanas DL komerciālā rentabilitāte bija 16 reizes augstāka nekā transporta līdzekļu ražošanas DM komerciālā rentabilitāte ROA. Jāatzīst, ka pētījuma periodā ekonomiskās rentabilitātes ROA variācijas plašumam nav izteikta tendence samazināties. Viszemākā tā bija 2005. gadā (9,8%), 2006. un 2007. gadā tā atkal palielinājās. Tomēr šis palielinājums nav vērtējams negatīvi, jo ir saistīts ar abu strauji augošo apakšsekciju attīstību (pieauga metālu un metāla izstrādājumu ražošanas DJ un elektrisko un optisko iekārtu ražošanas DL rentabilitāte). Tomēr šīs svārstības kopsakarā ar svārstībām laikā rada paaugstinātu risku ieguldīt kapitālu Latgales mašīnbūvē.

No rentabilitātes viedokļa jauni kapitāla ieguldījumi Latgalē izdevīgāki metālu un metāla izstrādājumu ražošanā DJ un elektrisko un optisko iekārtu ražošanā DL, kurās ekonomiskā rentabilitāte ir augstāka. Tomēr šajā jautājumā nepieciešams izpētīt produkcijas, materiālu un darbaspēka tirgus.

Kaut gan ekonomiskā rentabilitāte ROA ir svarīgs komersantu darbības rādītājs, komersantiem nemazāk nozīmīga ir pašu kapitāla jeb finansiālā rentabilitāte ROE. Tā parāda, kādu peļņu gūst komersants no katra sava ieguldītā lata. Bet komersants var gūt peļņu arī no aizņemtā kapitāla izmantošanas, kad aizņemtais kapitāls „ienes” vairāk nekā maksā. Šī starpība palielina komersanta gūto peļņu un līdz ar to arī pašu kapitāla jeb finansiālo rentabilitāti ROE.

Pašu kapitāla jeb finansiālā rentabilitāte ROE Latgales mašīnbūves apakšsekcijās redzama 12. attēlā. Sakarā ar to, ka metāllūžņu pārstrāde DN371 ir guvusi ievērojamu peļņu no aizņemtā kapitāla izmantošanas, bet tās īpatsvars mašīnbūvē ir neliels, lai uzskatāmi parādītu finansiālās rentabilitātes ROE lielumu un dinamiku pārējās mašīnbūves apakšsekcijās, 12. attēlā nav parādīta metāllūžņu pārstrāde DN371.

12. attēls. Latgales un Latvijas mašīnbūves apakšsekciju finansiālā rentabilitāte ROE no 2001. gada līdz 2007. gadam.

Avots: autores aprēķins, balstoties uz LR CSP nepublicētiem datiem.

Strauji augošo apakšsekciju metālu un metāla izstrādājumu ražošanas DJ un elektrisko un optisko mašīnu un iekārtu ražošanas DL finansiālā rentabilitāte ROE tāpat kā komerciālā rentabilitāte ROS un ekonomiskā rentabilitāte ROA Latgalē ir augstāka nekā Latvijā kopumā. Citur neklasificētu mašīnu un iekārtu ražošanas DK finansiālā rentabilitāte ROE ir niecīga gan salīdzinājumā ar apakšsekcijas finansiālo rentabilitāti Latvijā vidēji, gan salīdzinājumā ar citu mašīnbūves apakšsekciju finansiālo rentabilitāti ROE. Bet finansiālās rentabilitātes ROE variācijas apjomi

salīdzinājumā ar ekonomiskās rentabilitātes ROA variācijas apjomiem ir ievērojami lielāki.

3. tabula

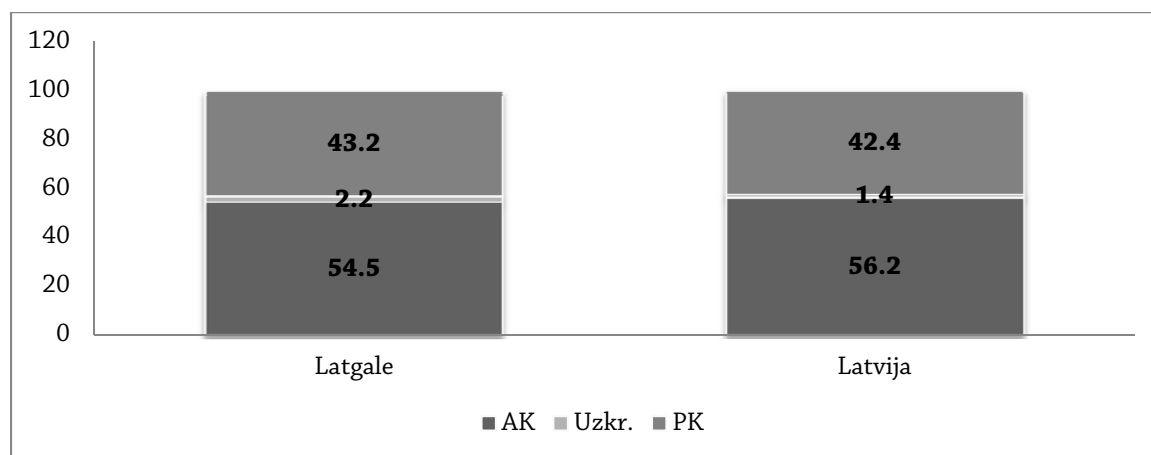
Latgales mašīnbūves apakšsekciju finansiālās rentabilitātes ROE standartnovirzes un variācijas apjomi par periodu no 2001. gada līdz 2007. gadam.

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	standartnov.
DJ	11,4	19,2	8,9	15,5	26,7	67,0	46,4	21,3
DK	2,4	1,4	1,0	2,5	1,9	3,8	3,2	1,0
DL	31,7	71,9	47,7	39,3	19,8	24,6	88,0	25,3
DM	-2,4	30,4	3,5	-11,9	0,4	4,6	12,0	13,3
DN371	-3,5	12,8	36,4	78,1	17,4	33,2	24,5	25,7
variācijas apjoms (%)	13,9	70,5	46,7	90,0	26,3	63,1	84,8	

Avots: autores aprēķins, balstoties uz LR CSP nepublicētiem datiem.

Finansiālās rentabilitātes ROE standartnovirzes bija vēl lielākas nekā ekonomiskās rentabilitātes ROA standartnovirzes. Arī variācijas apjomi bija lielāki. Ja ekonomiskās rentabilitātes ROA variācijas apjoms 2007. gadā bija 28,5%, tad finansiālās rentabilitātes ROE variācijas apjoms 2007. gadā bija 84,8%. Standartnoviržu un variācijas apjomu atšķirības ir saistītas ar atšķirībām apakšsekciju kapitāla struktūrā.

Pētījuma periodā Latgales mašīnbūves pašu kapitāla īpatsvars kopējā kapitālā ir samazinājies un 2007. gadā tas praktiski ir vienāds ar pašu kapitāla īpatsvaru Latvijas mašīnbūves kapitālā. Aizņemtā kapitāla īpatsvars ir palielinājies un praktiski sasniedzis Latvijas mašīnbūves aizņemtā kapitāla īpatsvaru kopējā kapitālā.

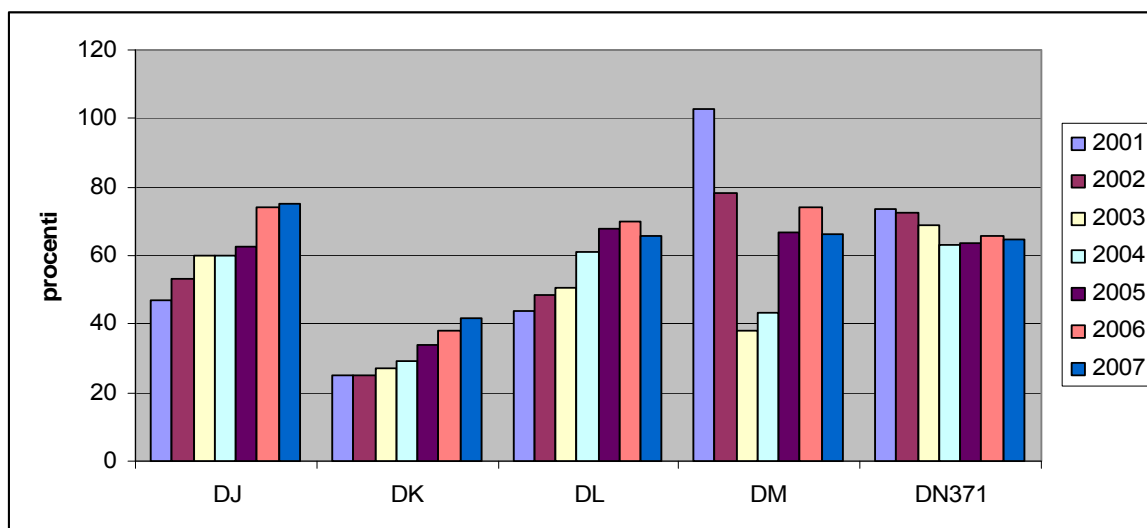

13. attēls. Latgales un Latvijas mašīnbūves kapitāla struktūra 2007. gadā.

Avots: autores aprēķins, balstoties uz LR CSP nepublicētiem datiem.

Turpmākajos aprēķinos autore uzkrājumus attiecinās uz aizņemto kapitālu. Autore pievienojas uzskatam, ka lielākā daļa uzkrājumu veido aizņemto kapitālu, jo to pamatā ir saistības pret trešajiem, piemēram, uzkrājumi pensijām vai darbību riskiem (Helmut Diderihs. Uzņēmuma ekonomika. Zinātne, 2000, 189. lpp.).

Latgales mašīnbūves apakšsekcijas pētījuma periodā strādāja ar dažādu aizņemtā kapitāla īpatsvaru kopējā kapitālā (14. attēls).

14. attēls. Latgales mašīnbūves apakšsekciju aizņemtā kapitāla īpatsvars kopējā kapitālā no 2001. gada līdz 2007. gadam.

Avots: autores aprēķins, balstoties uz LR CSP nepublicētiem datiem.

Vadošā apakšsekcija – citur neklasificētu mašīnu un iekārtu ražošana DK- strādāja pārsvarā ar pašu kapitālu, pakāpeniski un lēnām palielinot aizņemtā kapitāla īpatsvaru. OTRAS vadošās apakšsekcijas – transportlīdzekļu ražošana DM – aizņemtā kapitāla īpatsvars bija svārstīgs un salīdzinājumā ar 2001. gadu, tas pazeminājās. Pretēja situācija bija abās strauji augošās apakšsekcijās metālu un metāla izstrādājumu ražošanā DJ un elektrisko un optisko iekārtu ražošanā DL. Abas apakšsistēmas ražošanu paplašināja, arvien vairāk piesaistot aizņemto kapitālu. Tas radīja atšķirības finanšu sviras efekta lielumā pa mašīnbūves apakšsekcijām.

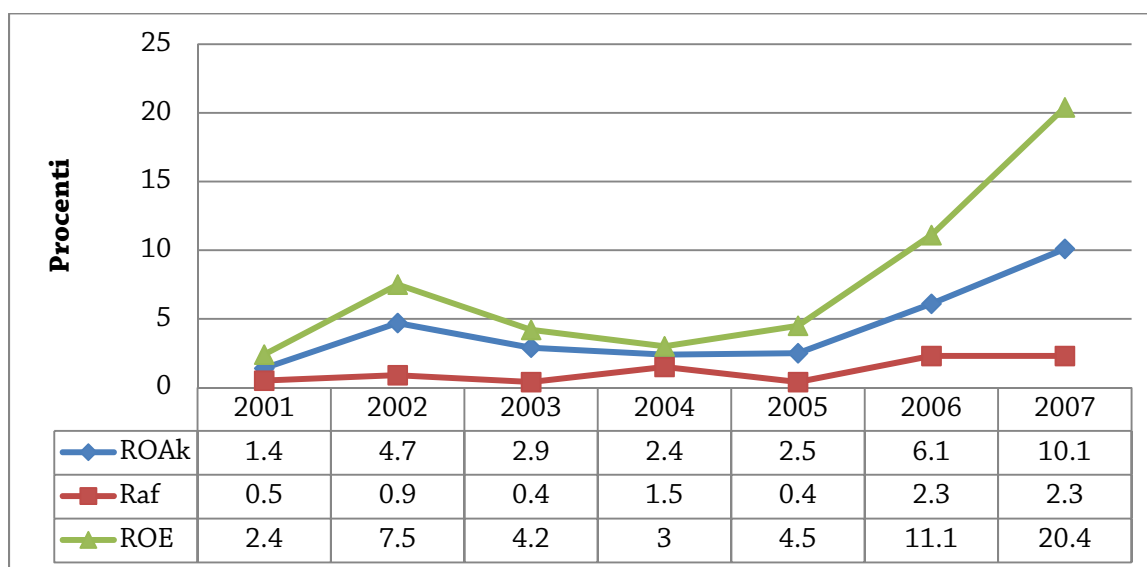
Finanšu sviras efekts Latgales mašīnbūves apakšsekcijās

Tālāk aprēķināsim, kā izmaiņas aizņemtā kapitāla īpatsvarā ir ietekmējušas Latgales mašīnbūves finansiālo rentabilitāti ROE.

Aprēķinus veiksīm, izmantojot Birutas Garančas rakstā „Finanšu sviras efekta pielietošana finanšu analizē”, publicēta 2008. gada 17. aprīļa Starptautiskās zinātniskās konferences materiālos „Tautsaimniecības attīstības problēmas un risinājumi”, 3., 4. un 6. formulas (140. lpp.). Minēto formulu izmantošana ļauj aprēķināt starpību starp koriģēto ekonomisko rentabilitāti ROAk un aizņemtā kapitāla cenu Raf un tādā veidā novērtēt aizņemtā kapitāla ietekmi uz finansiālo rentabilitāti ROE.

Uz statistisko datu pamata aprēķināta aizņemtā kapitāla (ne tikai kredīta) faktiskā cena Raf, aizņemtā kapitāla gada vidējais apjoms AK un koriģētā ekonomiskā rentabilitāte ROAk par laika periodu no 2001. gada līdz 2007. gadam pa Latgales mašīnbūvi kopumā un pa visām tās apakšsekcijām. Sakarība starp finansiālo rentabilitāti ROE, kapitāla cenu Raf un koriģēto ekonomisko rentabilitāti ROAk attēlota grafiski.

Visu pētījuma periodu Latgales mašīnbūves komersantiem bija izdevīgi izmantot aizņemto kapitālu, jo tas palielināja finansiālo rentabilitāti ROE salīdzinājumā ar koriģēto ekonomisko rentabilitāti ROAk (15. attēlā ROE līkne atrodas virs ROAk līknes un ROAk ir augstāka nekā Raf). It īpaši izdevīgi tas bija no 2005. gada līdz 2007. gadam, kad inflācijas ietekmē palielinājās koriģētā ekonomiskā rentabilitāte ROAk, pieaugot aizņemtā kapitāla īpatsvaram kopējā kapitālā, strauji palielinājās finansiālā rentabilitāte ROE, neskatoties uz aizņemtā kapitāla cenas Raf kāpumu.

15. attēls. Latgales mašīnbūves finansiālā rentabilitāte ROE, aizņemtā kapitāla cena Raf un koriģētā ekonomiskā rentabilitāte ROAk no 2001. gada līdz 2007. gadam.

Avots: autores aprēķins, balstoties uz LR CSP npublicētiem datiem.

Aprēķināsim, izmantojot 15. attēla datus, starpību starp koriģēto ekonomisko rentabilitāti ROAk un kapitāla cenu Raf, kas rāda, kāda no aizņemtā kapitāla izmantošanas viedokļa ir rezerve, gadījumam, kad paaugstinās aizņemtā kapitāla cena vai/un samazinās koriģētā ekonomiskā rentabilitāte, kura lielā mērā pēdējos gados paaugstinājās inflācijas ietekmē.

4. tabula

Starpības starp koriģēto ekonomisko rentabilitāti ROAk un kapitāla cenu Raf
Latgales mašīnbūvē no 2001. gada līdz 2007. gadam.

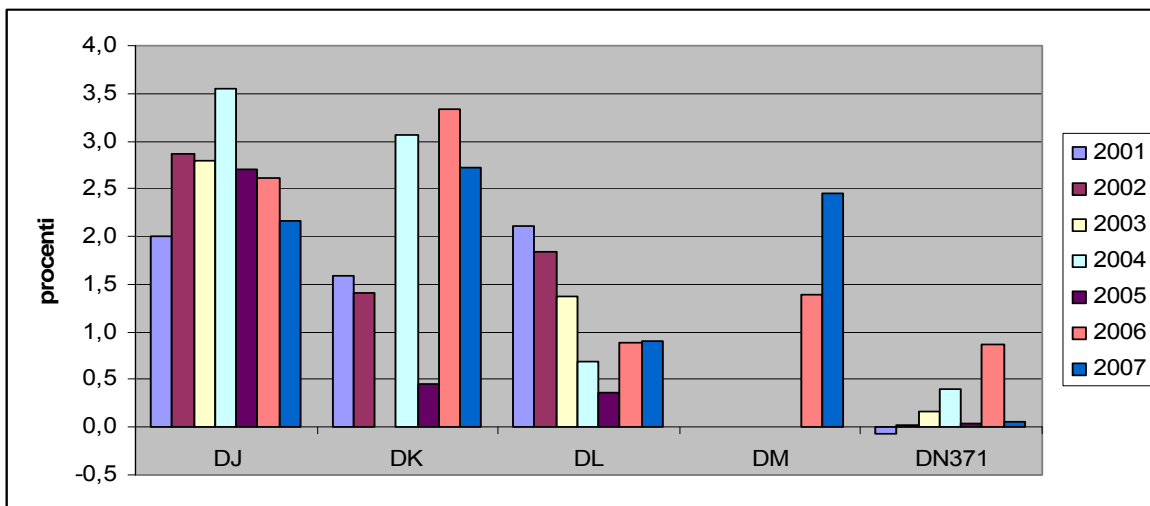
	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
ROAk	1,4	4,7	2,9	2,4	2,5	6,1	10,1
Raf	0,5	0,9	0,4	1,5	0,4	2,3	2,3
starpība	0,9	3,8	2,5	0,9	2,1	3,8	7,8

Starpība starp koriģēto ekonomisko rentabilitāti ROA un aizņemtā kapitāla cenu Raf Latgales mašīnbūvē 2007. gadā ir ievērojami palielinājusies salīdzinājumā ar iepriekšējo periodu. Tas nozīmē, ka kapitāla cenas Raf pieauguma un koriģētās ekonomiskās rentabilitātes ROAk pazeminājuma kompensācijai krīzes situācijā ir rezerve 7,8 procentpunktu apjomā, lai strādātu bez zaudējumiem un peļņas, saglabājot nemainīgu kapitāla struktūru.

Mašīnbūves apakšsekciju līmenī situācija ir atšķirīga. Tā ir saistīta ne tikai ar ekonomiskās rentabilitātes un līdz ar to arī ar koriģētās ekonomiskās rentabilitātes ROAk atšķirībām, bet arī ar citu rādītāju atšķirībām pa mašīnbūves apakšsekcijām.

Pirmkārt, mašīnbūves apakšsekciju kapitāla struktūra ir atšķirīga (14. attēls). Abās strauji attīstošās apakšsekcijās – elektrisko un optisko mašīnu un iekārtu ražošana DL un metālu un metāla izstrādājumu ražošana DJ izmantoja galvenokārt aizņemto kapitālu, kas sastāda 70 – 75 % no kopējā kapitāla. Tas liecina par augstu finansiālo risku abās strauji augošajās Latgales mašīnbūves apakšsekcijās. Vadošajā apakšsekcijā – citur neklasificētu mašīnu un iekārtu ražošanā DK – aizņemtā kapitāla īpatsvars bija ≈ 40%.

Otrkārt, pastāv atšķirības aizņemtā kapitāla (visa aizņemtā kapitāla, ne tikai komercbanku kredīta) cenā (16. attēls).

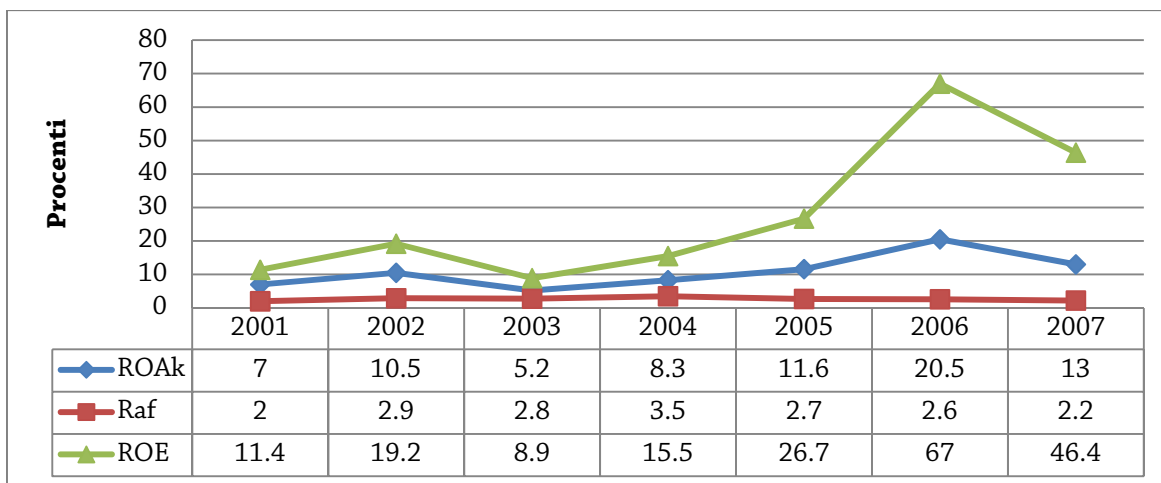
16. attēls. Latgales mašīnbūves apakšsekciju aizņemtā kapitāla cena no 2001. gada līdz 2007. gadam.

Avots: autores aprēķins, balstoties uz LR CSP nepublicētiem datiem.

No četrām nozīmīgākām apakšsekcijām viszemākā aizņemtā kapitāla cena bija elektrisko un optisko mašīnu un iekārtu ražošanā DL, kaut gan pēdējos divos gados tai ir tendence palielināties. Zemā aizņemtā kapitāla cena liecina, ka kredīta devēji neskatoties uz augsto finansiālo risku (augsto aizņemtā kapitāla īpatsvaru), uzskata par iespējamu aizdot kapitālu par zemākiem procentiem, jo ražošanas risks ir zems.

Otras strauji attīstošās apakšsekcijas metālu un metāla izstrādājumu ražošanas DJ aizņemtā kapitāla cena bija augstāka nekā elektrisko un optisko mašīnu un iekārtu ražošanā DL, tomēr ar tendenci samazināties, un tā 2007. gadā bija zemāka nekā vadošajās citur neklasificētu mašīnu un iekārtu ražošanā DK un transportlīdzekļu ražošanā DM. Tas liecina, ka neskatoties uz augstu aizņemtā kapitāla īpatsvaru, t.i. augstu finansiālo risku, pēc kreditoru domām ražošanas risks samazinājās, sekcijai strauji attīstoties, un līdz ar to kapitāla cena pazeminājās. Pretēja situācija bija vadošajā apakšsekcijā – citur neklasificētu mašīnu un iekārtu ražošanā DK. Aizņemtā kapitāla salīdzinoši mazais īpatsvars nerada paaugstinātu finansiālu risku. Bet ražošanas risks, pēc kreditoru domām, bija augsts. Tā rezultātā aizņemtā kapitāla cena ir ievērojami augstāka nekā elektrisko un optisko mašīnu un iekārtu ražošanā DL.

Sakarības starp koriģēto ekonomisko rentabilitāti ROAk, aizņemtā kapitāla cenu Raf un finansiālo rentabilitāti ROE pa apakšsekcijām atspoguļotas 17., 18., 19. un 20. attēlā.

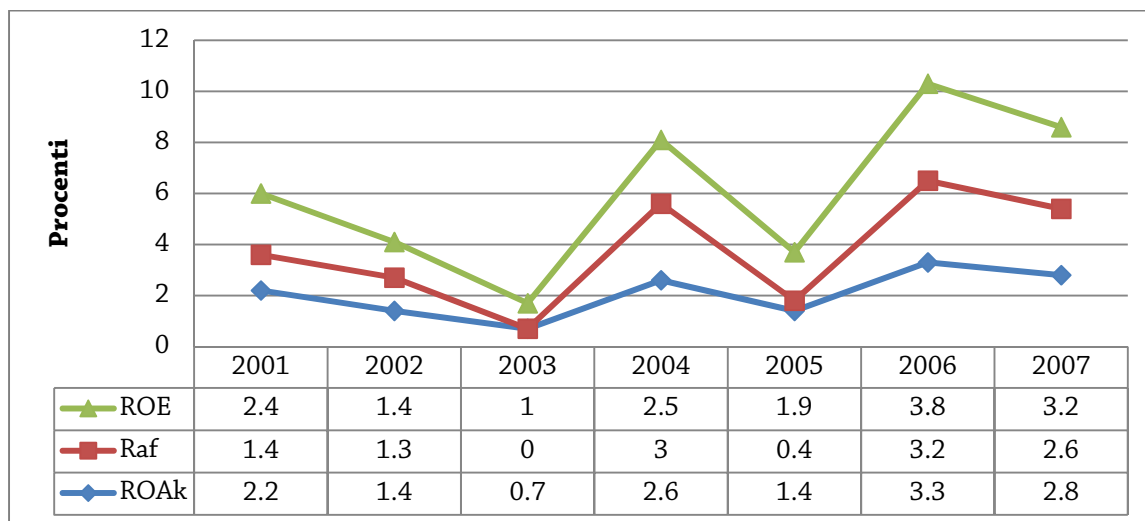
17. attēls. Latgales metālu un metāla izstrādājumu ražošanas DJ koriģētās ekonomiskās rentabilitātes ROAk, aizņemtā kapitāla cenas Raf un finansiālās rentabilitātes ROE dinamika no 2001. gada līdz 2007. gadam.

Avots: autores aprēķins, balstoties uz LR CSP nepublicētiem datiem.

Kā redzams 17. attēlā, metālu un metāla izstrādājumu ražošanas DJ koriģētā ekonomiskā rentabilitāte ROAk un finansiālā rentabilitāte ROE kopš 2004. gada paaugstinājās un, neskatoties uz kritumu 2007. gadā, bija augsta. Lielā starpība starp koriģēto ekonomisko rentabilitāti ROAk un aizņemtā kapitāla cenu Raf apliecina aizņemtā kapitāla izmantošanas izdevīgumu un pamato augsto aizņemtā kapitāla īpatsvaru kopējā kapitālā. Metālu un metāla izstrādājumu ražošanā visu pētījuma periodu bija izdevīgi izmantot aizņemto kapitālu. Tas sekmēja apakšsekcijas straujāku attīstību un tās īpatsvara palielināšanos Latgales mašīnbūves neto apgrozījumā un kapitālā. Metālu un metāla izstrādājumu ražošanai DJ ir pietiekami liela procentu likmju paaugstināšanās rezerve – 10,8 procentpunkti (starpība starp ROAk 13,0% un Raf 2,2%), lai, pie iespējas saņemtu kredītu, un samazinoties ekonomiskai rentabilitātei, varētu pārvarēt krīzi.

Citur neklasificētu mašīnu un iekārtu ražošanā DK (18. attēls) 2004. gadā nebija izdevīgi izmantot aizņemto kapitālu, tā cena bija augstāka nekā koriģētā ekonomiskā rentabilitāte ROAk. Pārējos pētījuma perioda gados aizņemtā kapitāla izmantošana radīja nelielu finanšu sviras efektu. Aizņemtā kapitāla cena bija augsta pie neliela aizņemtā kapitāla īpatsvara, kas, kā jau minēts, liecina, par augstu ražošanas risku. Apakšsekcijas īpatsvara samazināšanās Latgales mašīnbūves neto apgrozījumā un kapitālā rada jautājumu par apakšsekcijas tālākās attīstības perspektīvu. Šajā apakšnozarē 2007. gadā starpība starp koriģēto ekonomisko rentabilitāti ROAk un aizņemtā kapitāla cenu bija tikai 0,2 procentpunkti (2,8% - 2,6%).

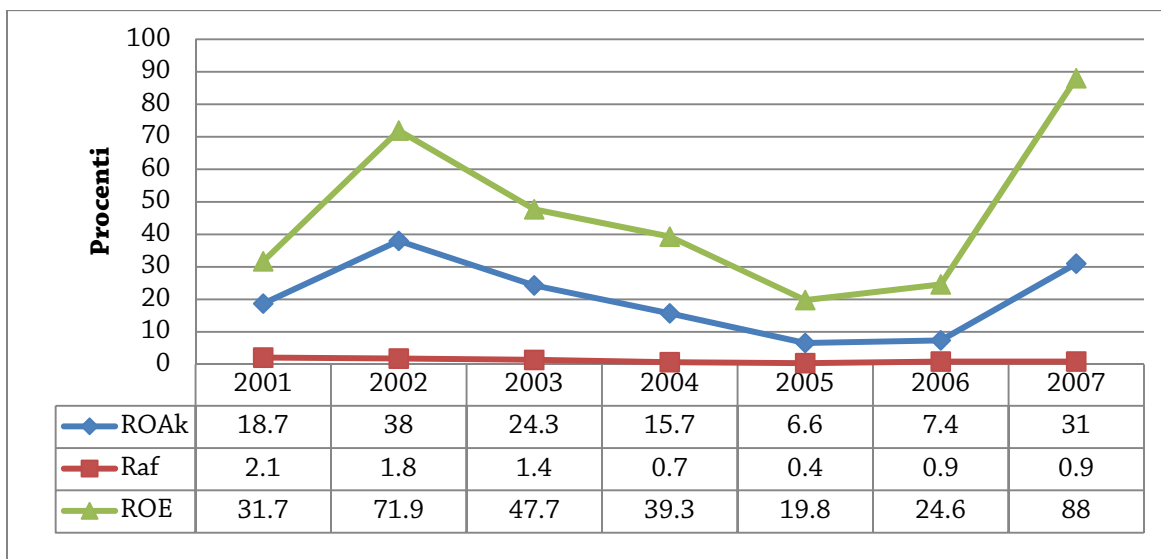
Ja, paaugstinoties aizņemtā kapitāla procentu likmei vairāk nekā par 0,2 procentpunktu, netiks veikti radikāli pasākumi ekonomiskās rentabilitātes paaugstināšanā, apakšnozare cietīs zaudējumus, ievērojami samazināsies iespēja izmantot aizņemto kapitālu un palielināsies uzņēmumu bankrota draudi.

18. attēls. Latgales citur neklasificētu mašīnu un iekārtu ražošanas DK koriģētās ekonomiskās rentabilitātes ROAk, aizņemtā kapitāla cenas Raf un finansiālās rentabilitātes ROE dinamika no 2001. gada līdz 2007. gadam.

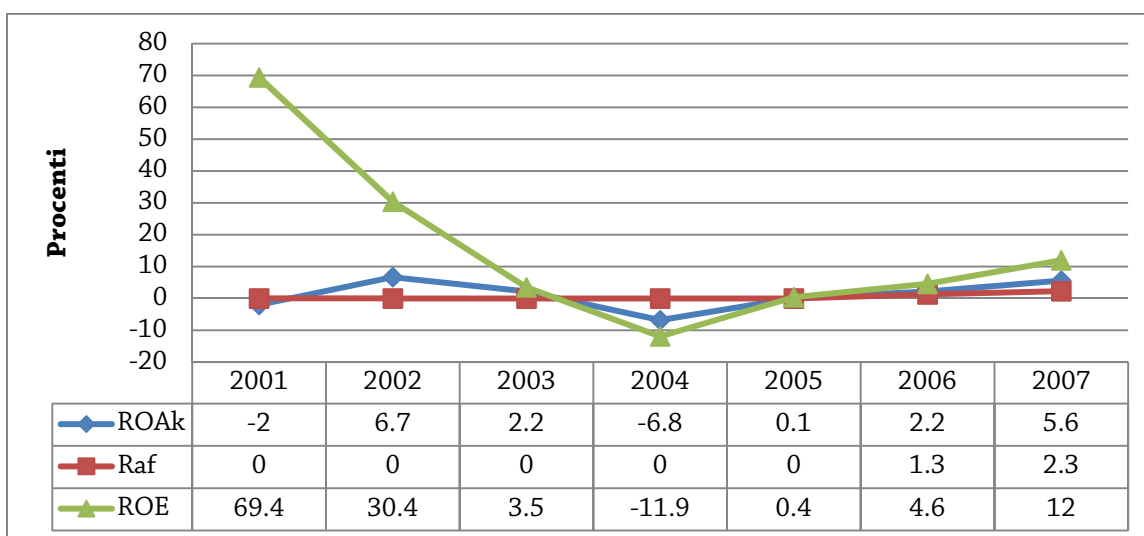
Avots: autores aprēķins, balstoties uz LR CSP nepublicētiem datiem.

Visu pētījuma periodu Latgales elektrisko un optisko mašīnu un iekārtu ražošanā DL bija izdevīgi izmantot aizņemto kapitālu, it sevišķi 2007. gadā: finansiālā rentabilitāte ROE bija ievērojami augstāka nekā koriģētā ekonomiskā rentabilitāte ROAk (attiecīgi 88 % un 31 %). Intensīvi izmantojot aizņemto kapitālu, neskatoties uz paaugstinātu finansiālo risku, apakšsekcija ir strauji attīstījusies. Tās īpatsvars Latgales mašīnbūves neto apgrozījumā un kapitālā ievērojami palielinājās. Apakšsekcijā bija arī vislielākā starpība starp koriģēto ekonomisko rentabilitāti ROAk un aizņemtā kapitāla cenu Raf ($31,0\% - 0,9\% = 30,1$ procentpunkts). Līdz ar to tā radīja vislielāko rezervi un varbūtību krīzes pārvarēšanai turpmākos gados, kad augs aizņemtā kapitāla cena un var samazināties rentabilitāte.

19. attēls. Latgales elektrisko un optisko mašīnu un iekārtu ražošanas DL koriģētās ekonomiskās rentabilitātes ROAk, aizņemtā kapitāla cenas Raf un finansiālās rentabilitātes ROE dinamika no 2001. gada līdz 2007. gadam.

Avots: autore aprēķins, balstoties uz LR CSP nepublicētiem datiem.

20. attēls. Latgales transportlīdzekļu ražošanas DM koriģētās ekonomiskās rentabilitātes ROAk, aizņemtā kapitāla cenas Raf un finansiālās rentabilitātes ROE dinamika no 2001. gada līdz 2007. gadam.

Avots: autore aprēķins, balstoties uz LR CSP nepublicētiem datiem.

Otrā lielākā pēc īpatsvara neto apgrozījumā un kapitālā mašīnbūves apakšsekcija – transportlīdzekļu ražošana DM – pēc krituma 2002., 2003. un 2004. gadā tikai straujas inflācijas gados sasniedza stāvokli, kad kļuva izdevīgi izmantot aizņemto kapitālu. Tomēr starpība starp ekonomisko

rentabilitāti un aizņemtā kapitāla cenu bija neliela ($5,6\% - 2,3\% = 3,3$ procentpunkti) un tas rada paaugstinātu risku kredīta procentu likmju paaugstināšanās un ekonomiskās rentabilitātes pazemināšanās gadījumā.

Apkopojot veiktās analīzes rezultātus, autore uzskata, ka pastāv varbūtība ekonomiskās krīzes laikā paātrināt Latgales mašīnbūves pārstrukturizāciju, straujāk attīstot elektrisko un optisko mašīnu un iekārtu ražošanu DL un metālu un metāla izstrādājumu ražošanu DJ. Secinājums izdarīts vadoties tikai no finansiālā stāvokļa analīzes. Nepieciešams veikt noieta, materiālu un darbaspēka tirgus analīzi.

Secinājumi

1. Līdz 2006. gadam Latgales mašīnbūves finansiālie pamatrādītāji bija sliktāki nekā Latvijas mašīnbūvē kopumā. 2006. un it īpaši 2007. gadā inflācijas apstākļos Latgales mašīnbūves finansiālie rādītāji strauji uzlabojās, sasniedzot un pat apsteidzot Latvijas mašīnbūves finansiālos pamatrādītājus. Latgales mašīnbūves neto apgrozījums 2007. gadā salīdzinājumā ar 2000. gadu palielinājies par 382 %, Latvijas mašīnbūves – par 274 %. Kapitāla atdeve 2007. gadā sasniedza 1,64 Ls uz katru komercdarbībā ieguldīto latu. Latvijas mašīnbūvē tā bija 1,63 Ls. Latgales mašīnbūves komerciālā rentabilitāte ROS bija 6,4 %, Latvijas mašīnbūvē – 5,6 %. Ekonomiskā rentabilitāte ROA un finansiālā rentabilitāte ROE Latgalē 2007. gadā bija tikai nedaudz zemāka nekā Latvijas mašīnbūvē. Latgales un Latvijas mašīnbūves kapitāla struktūra 2007. gadā bija praktiski vienāda.
2. Visu pētījuma periodu Latgales mašīnbūvē bija izdevīgi izmantot aizņemto kapitālu. It īpaši izdevīgi tas kļuva 2006. gadā un 2007. gadā, kad strauji auga koriģētā ekonomiskā rentabilitāte ROAk. Starpība starp koriģēto ekonomisko rentabilitāti ROAk un kapitāla cenu Raf, kas rāda, ka rezerve gadījumam, kad pieaugs aizņemtā kapitāla cena kapitāla tirgus krīzes apstākļos un/vai samazināsies koriģētā ekonomiskā rentabilitāte, Latgales mašīnbūvē 2007. gadā bija 7,6 procentpunkti.
3. Kā negatīvs moments atzīmējami lēnākie kapitāla pieauguma tempi Latgales mašīnbūvē salīdzinājumā ar Latvijas mašīnbūvi. 01.01.2008. salīdzinājumā ar 01.01.2001. Latgalē mašīnbūvē ieguldītais kapitāls palielinājies 2,7 reizes, Latvijā 3,6 reizes. Tas ir novedis pie tā, ka sākot ar 2005. gadu sāk samazināties mašīnbūves īpatsvars Latgales komercdarbībā, kaut gan tas bija ievērojami lielāks nekā Latvijas

mašīnbūves īpatsvars visā Latvijas komercdarbībā (attiecīgi 7,7 % un 2,9 %). Ir nepieciešami straujāki kapitāla pieauguma tempi, piemēram, vairāk novirzot Eiropas Savienības fondus, lai Latgale varētu saglabāt un palielināt šīs nozīmīgās tautsaimniecības nozares īpatsvaru komercdarbībā.

4. Latgales mašīnbūves neto apgrozījumā un kapitālā lielākais īpatsvars bija citur neklasificētu mašīnu un iekārtu ražošanai DK. Vismazāk kapitāls bija ieguldīts metāllūžņu pārstrādē DN371. Otra nozīmīgākā pēc ieguldītā kapitāla apjoma bija transportlīdzekļu ražošana DM. Pētījuma periodā vērojamas tendences mainīties apakšsekciju īpatsvaram Latgales mašīnbūves kapitālā. Strauji pieaug elektrisko un optisko iekārtu ražošanas DL un metālu un metāla izstrādājumu ražošanas DJ īpatsvars. Samazinās citur neklasificētu mašīnu un iekārtu ražošanas DK un transportlīdzekļu ražošanas DM īpatsvars. Elektrisko un optisko iekārtu ražošana DL un metāla un metāla izstrādājumu ražošana DJ pētījuma perioda laikā kļuva par vadošām Latgales mašīnbūvē ne tikai pēc kapitāla pieauguma, bet arī pēc peļņas pieauguma un pēdējos gados arī pēc peļņas apjoma.
5. Elektrisko un optisko iekārtu ražošanas DL un metālu un metāla izstrādājumu ražošanas DJ rentabilitāte Latgalē bija augstāka nekā Latvijā. Citur neklasificētu mašīnu un iekārtu ražošanas DK rentabilitāte Latgalē bija ievērojami zemāka nekā Latvijā. Transportlīdzekļu ražošana DM (otra lielākā apakšsekcija) raksturojas ar haotiskām peļņas un rentabilitātes svārstībām, kuras paaugstina kapitāla ieguldījumu risku. No rentabilitātes viedokļa jauni kapitāla ieguldījumi Latgalē izdevīgāki metālu un metāla izstrādājumu ražošanā DJ un elektrisko un optisko iekārtu ražošanā DM, kurās ekonomiskā rentabilitāte bija augstāka.
6. Apakšsekcijas ar augstāku rentabilitātes līmeni ir radījušas arī lielākas rezerves gadījumam, kad nākotnē Latgales mašīnbūvē kapitāla tirgus krīzes situācijā pieaugs aizņemtā kapitāla cena un/vai samazināsies koriģētā ekonomiskā rentabilitāte. Elektrisko un optisko iekārtu ražošanā DL un metāla un metāla izstrādājumu ražošanā DJ ir mazāka varbūtība nonākt finansiālās grūtībās, nekā citur neklasificētu mašīnu un iekārtu ražošanai DK.
7. Latgales mašīnbūves rentabilitātes rādītāji bija svārstīgi gan laikā, gan starp apakšsekcijām. 2007. gadā Latgales elektrisko un optisko iekārtu ražošanas DL komerciālā rentabilitāte bija 16 reizes augstāka nekā

transporta līdzekļu ražošanas DM komerciālā rentabilitāte ROA. Pētījuma periodā ekonomiskās rentabilitātes ROA variācijas plašumam nebija izteikta tendence samazināties. Viszemākā tā bija 2005. gadā (9,8 %), 2006. un 2007. gadā tā atkal palielinājās. Tomēr šis palielinājums nav vērtējams negatīvi, jo ir saistīts ar abu strauji augošo apakšsekciju attīstību (pieauga metālu un metāla izstrādājumu ražošanas DJ un elektrisko un optisko iekārtu ražošanas DL rentabilitāte). Taču šis svārstības kopsakarā ar svārstībām laikā rada paaugstinātu risku ieguldīt kapitālu Latgales mašīnbūvē.

8. Pastāv varbūtība, ka ekonomiskā krīze var paātrināt Latgales mašīnbūves pārstrukturizāciju, palielinot metāla un metāla izstrādājumu ražošanas DJ un elektrisko un optisko iekārtu ražošanas DL īpatsvaru. Secinājums izdarīts vadoties tikai no finansiālā stāvokļa analīzes. Nepieciešams veikt noieta, materiālu un darbaspēka tirgus analīzi.

Izmantotā literatūra un avoti

1. Helmut Diderihs. Uzņēmuma ekonomika. Zinātne, 2000, 189. lpp.
2. Biruta Garanča. „Finanšu sviras efekta pielietošana finanšu analīzē”. 2008. gada 17. aprīļa Starptautiskās zinātniskās konferences materiāli „Tautsaimniecības attīstības problēmas un risinājumi”. 2008, 140. lpp.
3. Latvijas Centrālās statistikas pārvaldes nepublicētie materiāli:
 - 3.1. Piepr_1437(naceD_2000-2006), bilances un peļņas vai zaudējumu aprēķini par Latgales un Latvijas mašīnbūves apakšsekcijām par laika periodu no 2000. gada līdz 2006. gadam.
 - 3.2. Piepr_2285(Latgale2007), bilances un peļņas vai zaudējumu aprēķini par Latgales un Latvijas mašīnbūves apakšsekcijām 2007. gadā.

MAŠĪNBŪVES UZŅĒMUMU KREDĪTSPĒJA

CREDITWORTHINESS OF MACHINE BUILDING ENTERPRISES

Anotācija

Iepriekšējie pētījumi liecina, ka Latvijas mašīnbūves uzņēmumi katra gada beigās saskaras ar regulārām likviditātes problēmām. Tāpēc, lai garantētu to attīstību, nepieciešamas pastāvīgas iespējas saņemt bankas aizdevumus. Šī iemesla dēļ tika veikta mašīnbūves uzņēmumu kredīspējas analīze un novērtēšana.

Atslēgvārdi: mašīnbūve, rūpniecības apakšsekcijas, kredīspējas kategorijas, kredīspējas novērtējums.

Abstract

The previous research showed that the Latvian machine building enterprises experienced regular liquidity problems at the end of each year. Therefore to ensure their development the constant access to bank credits is a necessity. For that reason the analysis and evaluation of machine building enterprises creditworthiness was performed.

Keywords: machine building, industry subsections, categories of creditworthiness, evaluation of creditworthiness.

Tālis FREIMANIS

Dr.oec., vadošais pētnieks,
Rēzeknes Augstskolas
Latgales Tautsaimniecības
pētījumu institūts

Tālrunis: +371 29608801

E-pasts: talis.f@tvnet.lv

Leonārs SVARINSKIS

Dr.oec., profesors,
Rēzeknes Augstskola,
Ekonomikas fakultāte

Tālrunis: +371 26482424

E-pasts:

leonars.svarinskis@ru.lv

Ievads

Latgales un visas valsts mašīnbūves uzņēmumu maksātspējas pētījums 2000.-2007. gados atsevišķās nozares apakšsekcijās parādīja, ka teorētiski pašu apgrozāmo līdzekļu pietika, lai segtu savas īstermiņa parādsaistības. Tomēr, uz katra gada beigām naudas atlikumi uzņēmumos bija minimāli un tobrīd tiem bija īstermiņa likviditātes problēmas. Tādējādi, lai mašīnbūve attīstītos par konkurētspējīgu eksportējošu rūpnieciskās ražošanas nozari, tai nepieciešamas pastāvīgas iespējas saņemt bankas aizdevumus.

Pētījuma mērķis ir Latgales mašīnbūves uzņēmumu kredītspējas analīze nozares valsts attīstības kontekstā un tās novērtējums laika periodā no 2000.-2007. gadam. Darbā tika izmantotas ekonomiskās analīzes metodes.

Ievērojot pastāvošo nozaru klasifikāciju, izpētītas tika visas mašīnbūves uzņēmumu apakšsekcijas, kur:

- DJ – metālu un metāla izstrādājumu ražošana;
- DK – citur neklasificētu mašīnu un iekārtu ražošana;
- DL – elektrisko un optisko iekārtu ražošana;
- DM – transportlīdzekļu ražošana;
- DN – citur neklasificētā ražošana;
- 371 – tai skaitā otrreizējā pārstrāde (metāllūžņi).

1. Metālu un metāla izstrādājumu ražošana (DJ)

Svarīgs kritērijs, lai uzņēmums varētu saņemt bankā kredītu, ir kredītņēmēja kredītspēja. To izmanto, lai samērotu uzņēmuma likvidos līdzekļus ar tā kredītsaistībām. Tomēr tas ir tikai viens no daudziem rādītājiem, kurus bankas analīzē, pieņemot lēmumus par aizdevumu izsniegšanu. Zemas kredītspējas gadījumā kredīta saņemšana var būt apgrūtināta, bet ne neiespējama.

Lai aprēķinātu uzņēmuma kredītspēju, sākotnēji bilances aktīvus sadala pēc to likviditātes pakāpes jeb spējas pārvērsties naudas līdzekļos, izveidojot 3 grupas:

1. grupā – naudas līdzekļi kasē un kontos, kā arī īstermiņa finanšu ieguldījumi;
2. grupā – gatavie ražojumi un preces pārdošanai;
3. grupā – ražošanas krājumi un debitori.

Līdzīgi sagrupē arī pasīvus, pēc apmaksājamo saistību dzēšanas pakāpes:

1. grupā – nodokļi un valsts sociālās apdrošināšanas obligātās iemaksas;

2. grupā – parādi piegādātājiem un darbuzņēmējiem;
3. grupā – īstermiņa kreditori.

Pēc tam aprēķina uzņēmuma vispārējo kredīspējas koeficientu (Kkr):

$$Kkr = (LL1*1 + LL2*0,9 + LL3*0,7) : (SS1 + SS2 + SS3) , \text{ kur}$$

LL1 – 1.grupas likvidie līdzekļi;

LL2 – 2.grupas likvidie līdzekļi;

LL3 – 3.grupas likvidie līdzekļi;

SS1 – 1.grupas termiņsaistības;

SS2 – 2.grupas termiņsaistības;

SS3 – 3.grupas termiņsaistības.

Vadoties pēc vispārējā kredīspējas koeficienta (Kkr) tiek izveidotas kredīspējas kategorijas, kas kalpo par pamatu uzņēmumu kredīspējas diferencēšanai:

Kredīspējas kategorijas:

Kredīspējas koeficients (Kkr)	Kredīspējas kategorija
Virs 1,5	1. kategorija
1,2 – 1,5	2. kategorija
Zem 1,2	3. kategorija (1.,225.-226.).

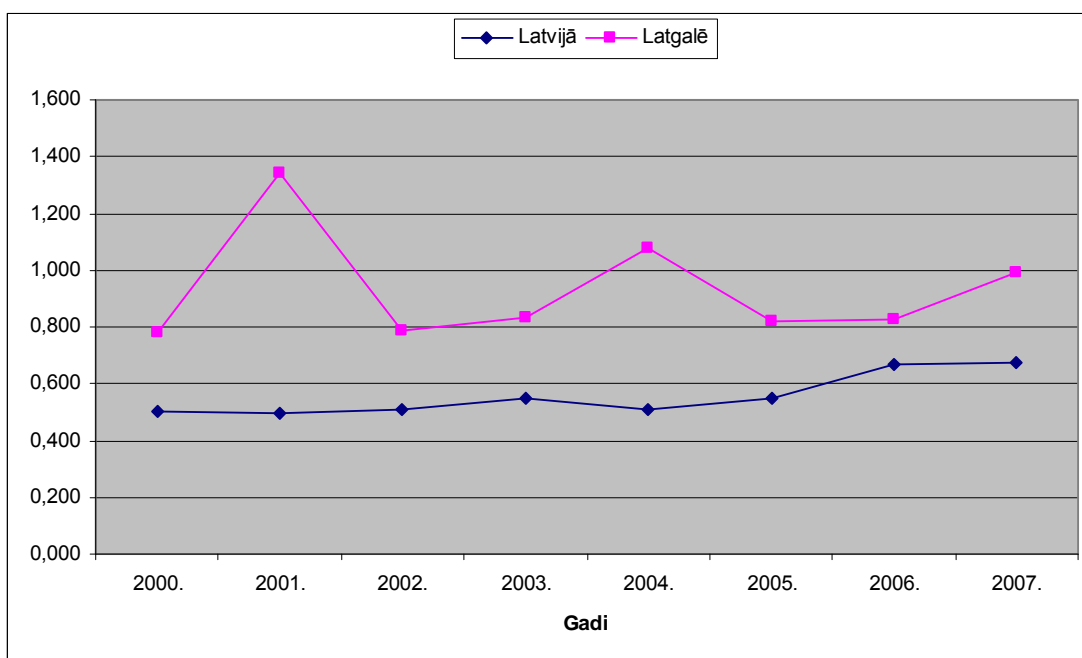
Pie 1. kategorijas pieder izteikti kredīspējīgi uzņēmumi. Pie 2. kategorijas – uzņēmumi ar ierobežotu kredīspēju, kuriem var iestāties atsevišķi maksātnespējas momenti. Pie 3. kategorijas pieder faktiski maksātnespējīgi uzņēmumi.

Pirmās kategorijas uzņēmumiem bankas drīkst izsniegt kredītus, kredītlīnijas un overdraftus, kā arī atvieglojumus procentu likmēs. Otrās un trešās kategorijas uzņēmumiem bankas kredītus var dot tikai pret garantijām un ķīlām, jo to zemās kredīspējas dēļ bankām pašām jāuzņemās kredītu neatmaksas risks, kas izpaužas nepieciešamībā veikt papildu naudas uzkrājumus uz pašu peļņas samazināšanas rēķina.

1. tabula

Vispārējās kredīspējas koeficients (Kkr) mašīnbūves DJ apakšsekcijas
uzņēmumos Latvijā un Latgalē 2000.-2007. g. uz 31.12.

N. p.k.		2000.	2001.	2002.	2003.	2004.	2005.	2006.	2007.
1.	Latvijā	0,501	0,496	0,506	0,546	0,510	0,546	0,665	0,675
2.	Latgalē	0,779	1,339	0,787	0,832	1,079	0,820	0,826	0,989

1. attēls. Vispārējās kredītpējas koeficients (Kkr) mašīnbūves DJ apakšsekcijas uzņēmumos Latvijā un Latgalē 2000.-2007. g. uz 31.12.

Ievērojot augšminēto un vadoties no 1. tabulas un 1. attēla datiem, jāsecina, ka metālu un metālu izstrādājumu ražošanas (DJ) uzņēmumiem 2000.-2007. gados Latgalē, kā arī šajā apakšsekcijā Latvijā bija zema kredītpēja, atbilstoša 3. kategorijai un tikai 2001. gadā Latgalē kredītpēja atbilda 2. kategorijai. Lai gan Latgalē tendence bija mainīga, bet Latvijā augšupejoša, tomēr visā periodā Latgales uzņēmumos kredītpēja bija augstāka nekā Latvijā. Tas nozīmē, ka banku kredītu saņemšana visā mašīnbūves DJ apakšsekcijā bija apgrūtināta. Uz katra gada beigām tās uzņēmumi bija faktiski maksātnespējīgi un kredītu saņemšanai obligātas bija garantijas un ķīlas.

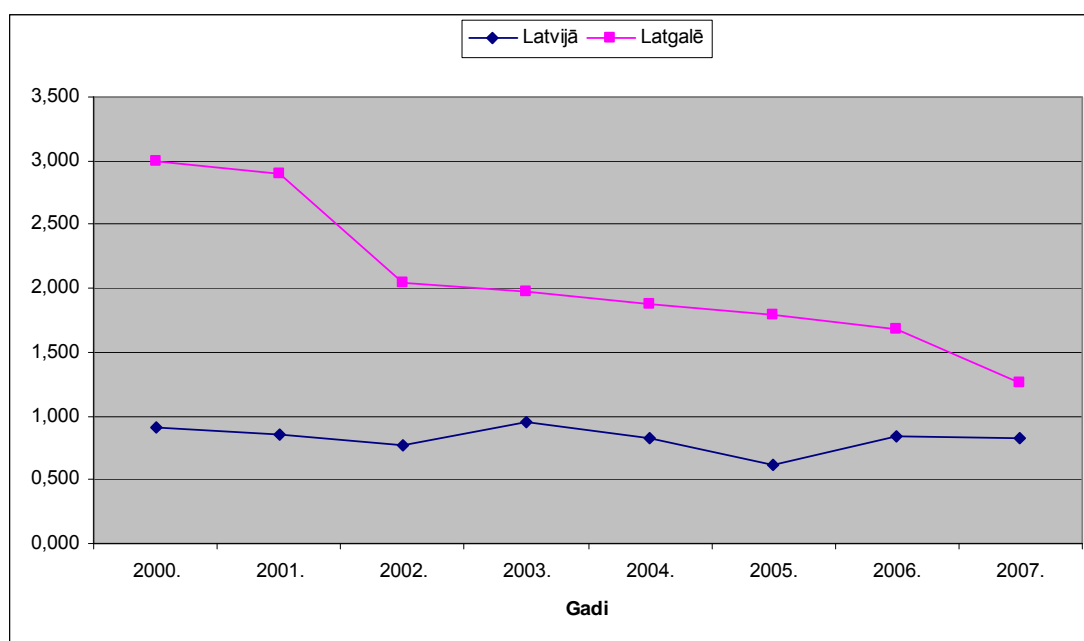
2. Citur neklasificētu mašīnu un iekārtu ražošana (DK)

2. tabulas un 2. attēla dati liecina, ka citur neklasificētu mašīnu un iekārtu ražošanas (DK) uzņēmumiem 2000.-2006. gados Latgalē bija augsta kredītpēja, atbilstoša 1. kategorijai, bet 2007. gadā – 2. kategorijai. Tas nozīmē, ka 2000.-2006. gados bankas varēja šiem uzņēmumiem izsniegt kredītus, kredītlīnijas un overdraftus, nepieprasot papildus garantijas un ķīlas, kā arī dot atvieglojumus no kredītprocentu pamatlikmēm.

Vispārējās kredībspējas koeficients (Kkr) mašīnbūves DK apakšsekcijas uzņēmumos Latvijā un Latgalē 2000.-2007. g. uz 31.12.

N. p.k.		2000.	2001.	2002.	2003.	2004.	2005.	2006.	2007.
1.	Latvijā	0,910	0,859	0,777	0,948	0,829	0,623	0,838	0,820
2.	Latgalē	3,000	2,900	2,043	1,974	1,879	1,793	1,675	1,264

Savukārt vidēji Latvijā šīs apakšsekcijas uzņēmumiem kredībspēja bija zema – atbilstoša 3. kategorijai, nosakot apgrūtinājumus kredītu saņemšanas procedūrai ar ķīlu un garantiju nepieciešamību, uzņēmumu faktiskās maksātspējas dēļ uz katra gada beigām, kā arī bankām uzņemoties paaugstināto kredītrisku. Tas pats attiecas arī uz Latgali no 2007. gada.

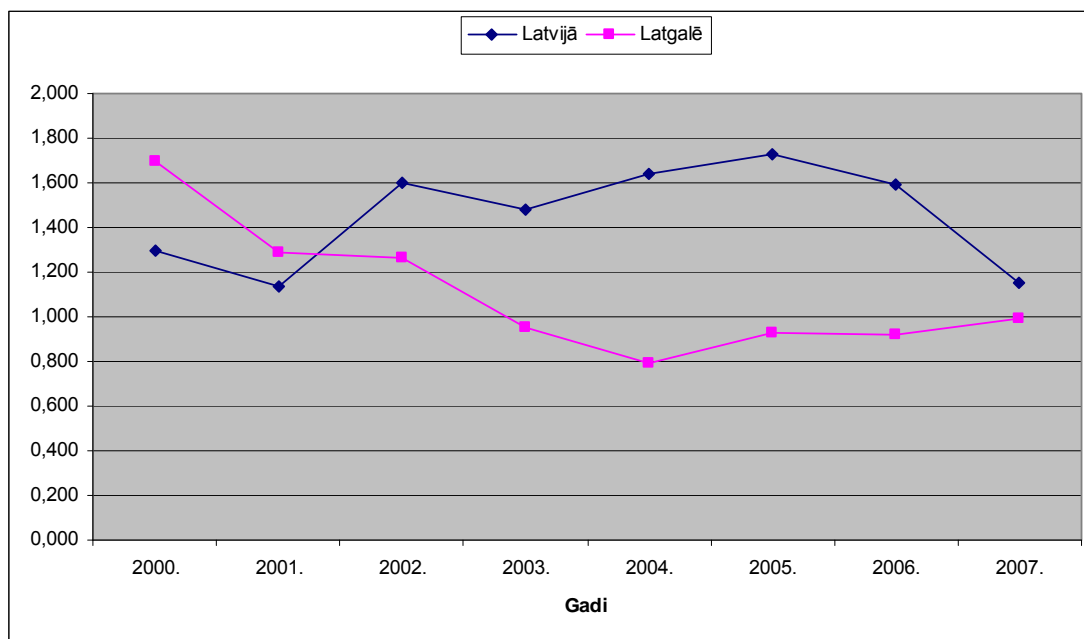

2. attēls. Vispārējās kredībspējas koeficients (Kkr) mašīnbūves DK apakšsekcijas uzņēmumos Latvijā un Latgalē 2000.-2007. g. uz 31.12.

3. Elektrisko un optisko iekārtu ražošana (DL)

3. tabulas un 3. attēla dati rāda, ka elektrisko un optisko iekārtu ražošanas (DL) uzņēmumos apskatāmā laika perioda 2003.-2007. gados kredībspēja Latgalē bija zema, atbilstoša 3. kategorijai. Tas nozīmē, ka kredītu saņemšana bija apgrūtināta uzņēmumu faktiskās maksātspējas dēļ

uz katra gada beigām, bet kredītu saņemšanai obligātas bija garantijas un ķīlas, bankām uzņemoties paaugstināto kredītrisku.

3. attēls. Vispārējās kredībspējas koeficients (Kkr) mašīnbūves DL apakšsekcijas uzņēmumos Latvijā un Latgalē 2000.-2007. g. uz 31.12.

Tai pašā laikā, šīs apakšsekcijas uzņēmumiem Latvijā kredībspēja bija daudz augstāka un jau no 2002. gada tā atbilda 1. kategorijai, kas radīja iespēju bankām īstenot pretimnākošu kredītpolitiku, izsniedzot kredītus, atverot kredītlīnijas un pieļaujot overdraftus bez papildus garantijām un ķīlām, kā arī piemērojot atvieglojumus procentu likmēs.

3. tabula

Vispārējās kredībspējas koeficients (Kkr) mašīnbūves DL apakšsekcijas uzņēmumos Latvijā un Latgalē 2000.-2007. g. uz 31.12.

N. p.k.		2000.	2001.	2002.	2003.	2004.	2005.	2006.	2007.
1.	Latvijā	1,295	1,135	1,597	1,477	1,641	1,729	1,589	1,149
2.	Latgalē	1,697	1,287	1,268	0,954	0,789	0,929	0,923	0,989

4. Transportlīdzekļu ražošana (DM)

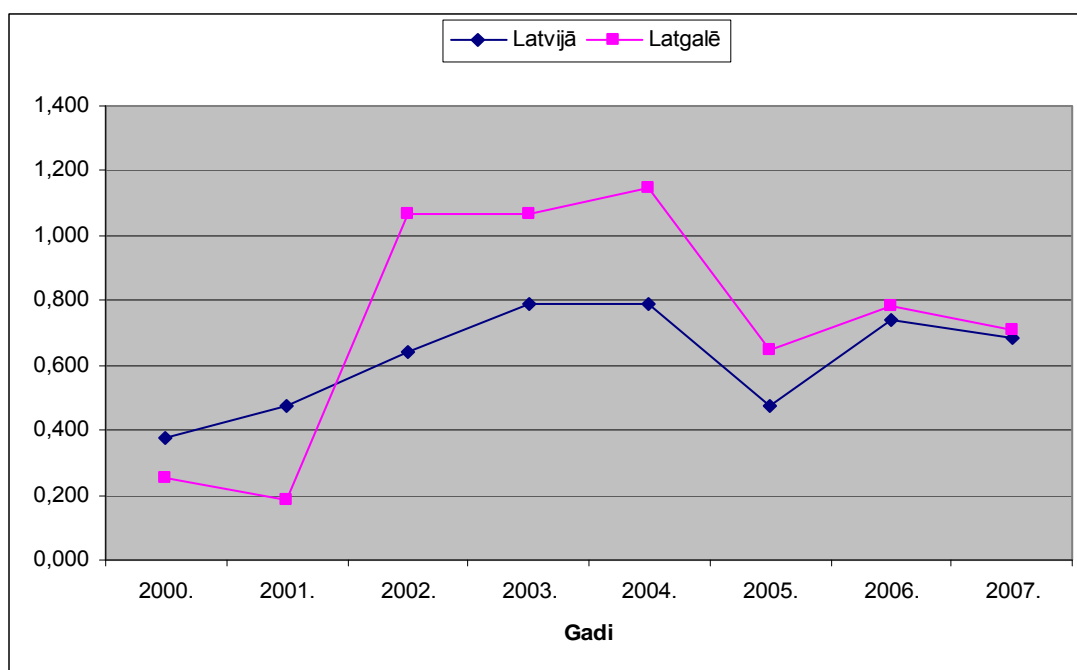
4. tabulas un 4. attēla dati liecina, ka transportlīdzekļu ražošanas (DM) uzņēmumiem 2000.-2007. gados kā Latgalē, tā arī visā Latvijā kredībspēja ir bijusi zema – atbilstoša 3. kategorijai. Tas nozīmē, ka kredīta saņemšana

uzņēmumiem bija apgrūtināta ar obligātām ķīlām un garantijām, jo uzņēmumi uz gada beigām bija faktiski maksātnespējīgi un bankām bija paaugstināts kredītrisks.

4. tabula

Vispārējās kredīspējas koeficients (Kkr) mašīnbūves DM apakšsekcijas uzņēmumos Latvijā un Latgalē 2000.-2007. g. uz 31.12.

N. p.k.		2000.	2001.	2002.	2003.	2004.	2005.	2006.	2007.
1.	Latvijā	0,379	0,473	0,639	0,789	0,791	0,477	0,739	0,687
2.	Latgalē	0,250	0,188	1,065	1,070	1,146	0,647	0,784	0,708

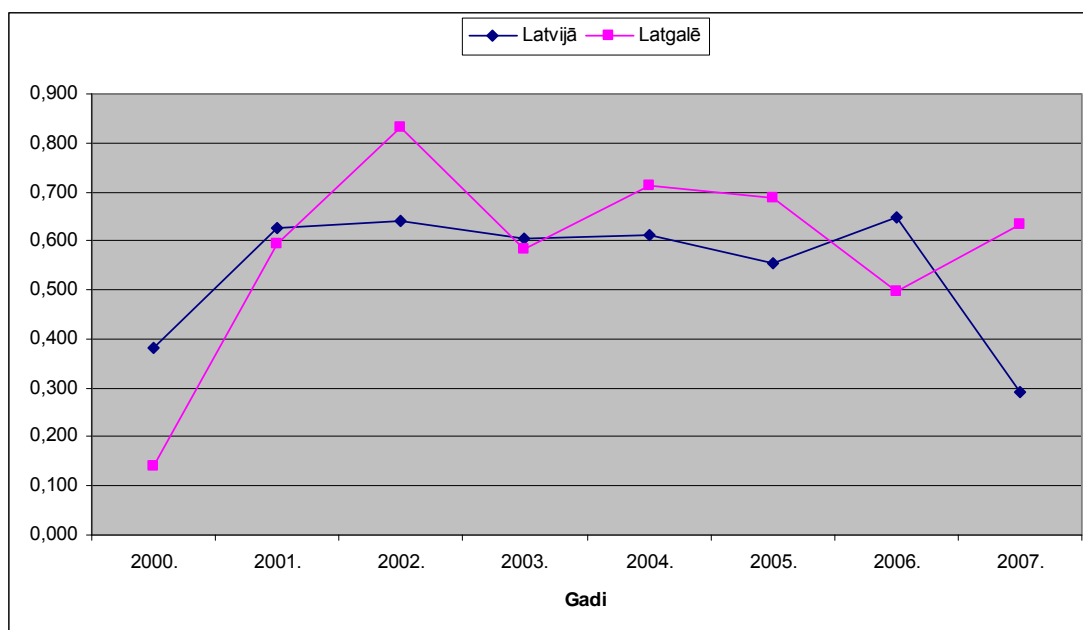
4. attēls. Vispārējās kredīspējas koeficients (Kkr) mašīnbūves DM apakšsekcijas uzņēmumos Latvijā un Latgalē 2000.-2007. g. uz 31.12.

5. Citur neklasificētā ražošana (DN)

5. tabulas un 5. attēla dati liecina, ka citur neklasificētās ražošanas (DN) apakšsekcijas uzņēmumiem 2000.-2007. gados kā Latgalē, tā arī šajā apakšsekcijā visā Latvijā kredīspēja bija zema – atbilstoša 3. kategorijai. Tas nozīmē, ka kredītu saņemšana bija apgrūtināta ar obligātu garantiju un ķīlu nepieciešamību, jo uz gada beigām uzņēmumi bija faktiski maksātnespējīgi un banku risks bija paaugstināts.

Vispārējās kredībspējas koeficients (Kkr) mašīnbūves DN apakšsekcijas
uzņēmumos Latvijā un Latgalē 2000.- 2007. g. uz 31.12.

N. p.k.		2000.	2001.	2002.	2003.	2004.	2005.	2006.	2007.
1.	Latvijā	0,382	0,627	0,640	0,604	0,613	0,554	0,648	0,291
2.	Latgalē	0,142	0,595	0,832	0,583	0,713	0,688	0,498	0,635

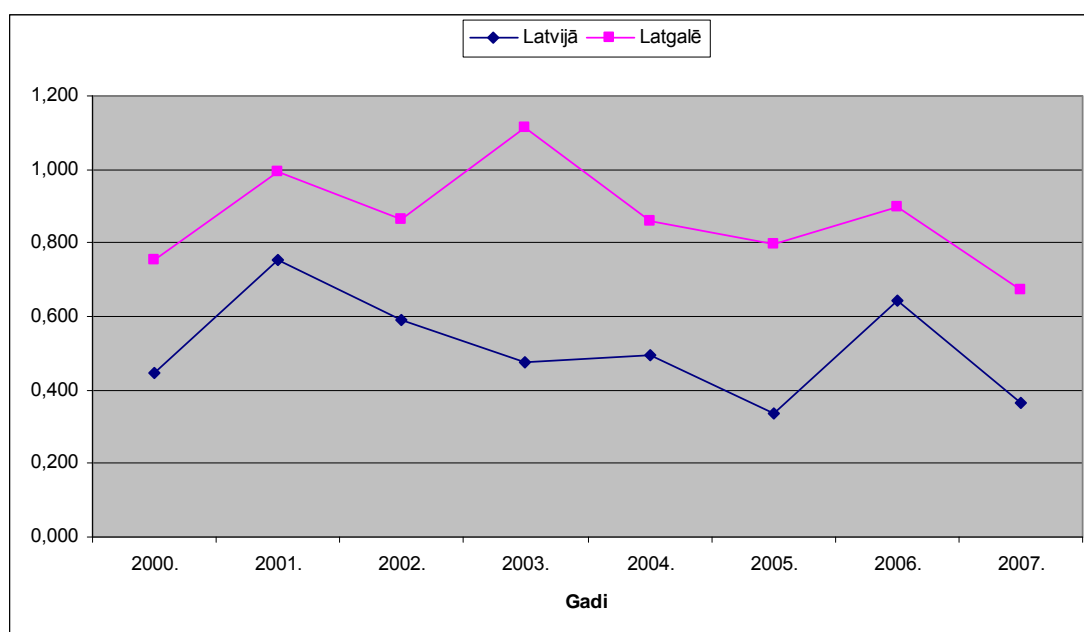
5. attēls. Vispārējās kredībspējas koeficients (Kkr) mašīnbūves DN apakšsekcijas
uzņēmumos Latvijā un Latgalē 2000.-2007. g. uz 31.12.

6. Otrreizējā pārstrāde-metāllūžņi (371)

6. tabulas un 6. attēla dati rāda, ka otrreizējās pārstrādes-metāllūžņu (371) apakšsekcijas uzņēmumiem 2000.-2007. gados kā Latgalē, tā arī šajā apakšsekcijā visā Latvijā kredībspēja bija zema – atbilstoša 3. kategorijai. Tas nozīmē, ka kreditēšana bija apgrūtināta ar obligātu garantiju un ķīlu nepieciešamību, bankām uzņemoties paaugstināto kredītrisku uzņēmumu faktiskās maksātspējas dēļ.

Vispārējās kredīspējas koeficients (Kkr) mašīnbūves 371 apakšsekcijas
uzņēmumos Latvijā un Latgalē 2000.-2007. g. uz 31.12.

N. p.k.		2000.	2001.	2002.	2003.	2004.	2005.	2006.	2007.
1.	Latvijā	0,448	0,753	0,590	0,477	0,495	0,338	0,645	0,367
2.	Latgalē	0,756	0,996	0,866	1,116	0,861	0,798	0,896	0,670

6. attēls. Vispārējās kredīspējas koeficients (Kkr) mašīnbūves 371 apakšsekcijas
uzņēmumos Latvijā un Latgalē 2000.-2007. g. uz 31.12.

Secinājumi un priekšlikumi

Veiktais pētījums par Latgales mašīnbūves apakšsekciju uzņēmumu kredīspēju attiecīgi Latvijas kontekstā 2000.-2007. gados uz 31.12. dod pamatu secinājumam, ka Latgalē 1. kredīspējas kategorija bija tikai citur neklasificēto mašīnu un iekārtu ražošanas (DK) uzņēmumiem, bet attiecīgi Latvijā tikai elektrisko un optisko iekārtu ražošanas (DL) uzņēmumiem, kas ļāva tiem kreditēties uz atvieglotiem noteikumiem, bez ķīlām un garantijām, izmantojot kredītlīnijas un overdraftus, kā arī kredītprocentu atlaides.

Visu pārējo mašīnbūves apakšsekciju (DJ, DL, DM, DN, 371) uzņēmumiem Latgalē, kā arī attiecīgo apakšsekciju uzņēmumiem

(DJ, DK, DM, DN, 371) Latvijā kredīspēja ir bijusi zema – atbilstoša 3. kredīspējas kategorijai, kas apgrūtināja kredītu saņemšanu ar ķīlu un garantiju nepieciešamību, bankām pašām uzņemoties paaugstināto kredītrisku, uzņēmumu faktiskās maksātspējas apstākļos.

Lai attīstītu mašīnbūves nozari, valdībai nepieciešams centralizēti izstrādāt tādu kredītēšanas mehānismu, kur valsts pati būtu gatava uzņemties kredītrisku dodot bankām garantijas, tādējādi stimulējot bankas kredītus izsniegt, bet mašīnbūves uzņēmumus tos aktīvi izmantot.

Literatūras saraksts

1. Rurāne M. Finanšu pārvaldība, 218-226.lpp.
2. Zelgalve E., Petrovska N. Kredīspējas analīze un novērtēšana, Rīgā, 2004., 146.lpp.
3. Freimanis T. Uzņēmējdarbības kredītēšanas problēmas Latgalē, Rēzekne, 2008, Tautsaimniecības attīstības problēmas un risinājumi, Starptautiskās Zinātniskās konferences materiāli, 2008, 17.04., 131-137.lpp.

MAŠĪNBŪVES UZŅĒMUMU MAKSĀTSPĒJA

SOLVENCY OF MACHINE BUILDING ENTERPRISES

Anotācija

Mašīnbūve kā konkurētspējīga eksporta nozare spēlē ievērojamu lomu Latvijas tautsaimniecībā atvērta tirgus ekonomikas apstākļos. Mašīnbūves tālāka attīstība ir iespējama tikai uzņēmumu stabilas maksātspējas apstākļos. Tāpēc ir ļoti svarīgi veikt nozares uzņēmumu maksātspējas analīzi un sniegt tās novērtējumu. *Atslēgvārdi:* mašīnbūve, maksātspēja, kopējā likviditāte, absolūtā likviditāte.

Abstract

Machine building as a competitive exporting industry plays an important role in the Latvian national open market economy. The further development of machine building is possible under the conditions of the stable solvency. Therefore, it is crucial to perform the solvency analysis of the industry enterprises and give its evaluation.

Keywords: machine building, solvency, total liquidity, absolute liquidity.

Tālis FREIMANIS

Dr.oec., vadošais pētnieks,
Rēzeknes Augstskolas
Latgales Tautsaimniecības
pētījumu institūts

Tālr.: +371 29608801

E-pasts: talis.f@tvnet.lv

Leonārs SVARINSKIS

Dr.oec., profesors,
Rēzeknes Augstskola,
Ekonomikas fakultāte

Tālr.: +371 26482424

E-pasts:

leonars.svarinskis@ru.lv

Ievads

Latvijas valstij attīstoties atvērta tirgus ekonomikas apstākļos, sevišķu nozīmi iegūst konkurētspējīgu preču ražošana. Viena no rūpnieciskās ražošanas prioritātēm neapšaubāmi ir mašīnbūve, kur pielietojot praksē inovatīvus risinājumus, iespējams nodrošināt nozares produkcijas konkurētspēju pašmāju un ārvalstu tirgos. Mašīnbūves attīstība savukārt ir iespējama tikai uzņēmumu stabilas maksātspējas apstākļos, kas arī nosaka dotā pētījuma aktualitāti.

Pētījuma mērķis ir Latgales mašīnbūves uzņēmumu maksātspējas analīze nozares valsts attīstības kontekstā un tās novērtējums laika periodā no 2000.-2007.gadam. Darbā tika izmantotas ekonomiskās analīzes metodes.

Ievērojot pastāvošo nozaru klasifikāciju, izpētītas tika visas mašīnbūves uzņēmumu apakšsekcijas, kur

- DJ - metālu un metāla izstrādājumu ražošana;
- DK - citur neklasificētu mašīnu un iekārtu ražošana;
- DL - elektrisko un optisko iekārtu ražošana;
- DM - transportlīdzekļu ražošana;
- DN - citur neklasificētā ražošana;
- 371 - tai skaitā otrreizējā pārstrāde (metāllūžņi).

1. Metālu un metāla izstrādājumu ražošana (DJ)

No īstermiņa perspektīvas viedokļa uzņēmuma finansiālo stāvokli var novērtēt pēc tā likviditātes un maksātspējas, t.i. uzņēmuma spējas savlaicīgi un pilnā apmērā norēķināties par savām saistībām. Uzņēmuma likviditāte liecina par to, kāds apgrozāmo līdzekļu daudzums teorētiski būtu pietiekams, lai segtu īstermiņa saistības kaut arī nedaudz pārkāpjot līgumtermiņus. Maksātspēja raksturo stāvokli, kad uzņēmumam ir pietiekami daudz skaidras naudas, lai nekavējoties norēķinātos ar kreditoriem. Pie tam jāievēro, ka šāda situācija uzņēmumā veidojas tikai konkrētajā datumā.. Nevar izslēgt iespēju, ka jau tuvākajā laikā uzņēmuma naudas plūsma uzlabojas un tas atkal kļūst maksātspējīgs. Tādējādi, neapšaubāmi pilnīgāki būtu uzņēmumu mēneša un gada vidējās maksātspējas rādītāji, kuri aprēķināti ievērojot naudas plūsmas īpatnības. Tomēr, šādi aprēķini ir iespējami tikai konkrētos uzņēmumos uz vietas un tādējādi iziet ārpus šī pētījuma ietvariem, kura pamatā ir Latvijas CSP dati uz gada beigām.

Uzņēmumu likviditāte un maksāspēja nav sinonīmi. Uzņēmuma likviditāte var būt apmierinoša, bet šāds secinājums būs kļūdainš, ja uzņēmuma aktīvos ir ievērojams nelikvidu īpatsvars, kā arī debitoru parādu dzēšanas termiņi ir nokavēti un tie jānoraksta zaudējumos.

Kopējais likviditātes rādītājs = $\text{Apgrozāmie aktīvi} : \text{Īstermiņa saistības (KLR)}$

KLR raksturo uzņēmuma spēju segt īstermiņa saistības. Starptautiskie standarti nosaka tā atrašanos robežās no 1,0-2,5. KLR zemāko robežu nosaka apstākļi, ka uzņēmumā apgrozāmo līdzekļu daudzumam jābūt vismaz tik lielam, lai tas spētu segt savas īstermiņa saistības, tātad 1. Savukārt, ja KLR lielāks par 3, tas nozīmē, ka uzņēmumam ir neracionāla kapitāla struktūra, tā apgrozāmie līdzekļi ir pārāk lieli un aktīvi ir iesaldēti.

Visdrošākais likviditātes novērtējums ir pēc to naudas līdzekļu daudzuma, kas ir uzņēmuma rīcībā. To sauc par absolūtās likviditātes koeficientu (ALK):

$\text{ALK} = (\text{Naudas līdzekļi kasē} + \text{Īstermiņa vērtspapīri}) : \text{Īstermiņa saistības.}$

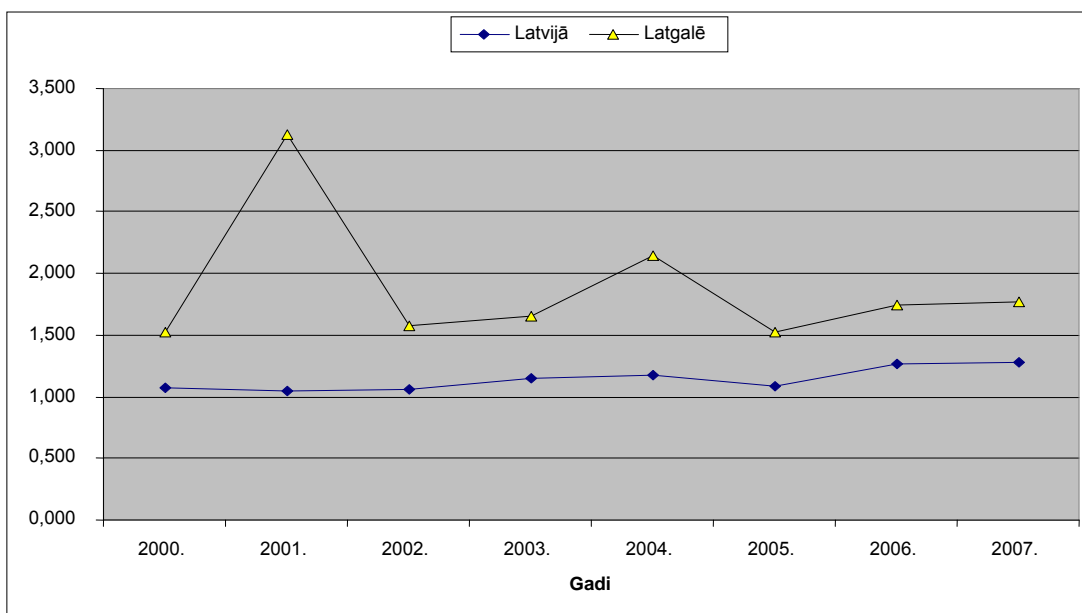
ALK rāda, kādu īstermiņa saistību daļu uzņēmums var segt vistuvākajā laikā. Parasti tas ir 0,2 – 0,25. Jo augstāks ALK, jo uzņēmums ir stabilāks, tomēr dažreiz tas var nozīmēt, ka uzņēmumam ir vairāk naudas, nekā iespējams to efektīvi izmantot [1.,219-220].

1. tabulas, kā arī 1. un 2. attēlu dati liecina, ka KLR 2000.-2007. gados Latgales un vidēji Latvijas metālu un metāla izstrādājumu ražošanas (DJ) uzņēmumos ir bijis normas robežās. Izņemot 2001. gadu, kad Latgalē tas bija paaugstināts (3,12). Abos gadījumos tendences bija augšupejošas.

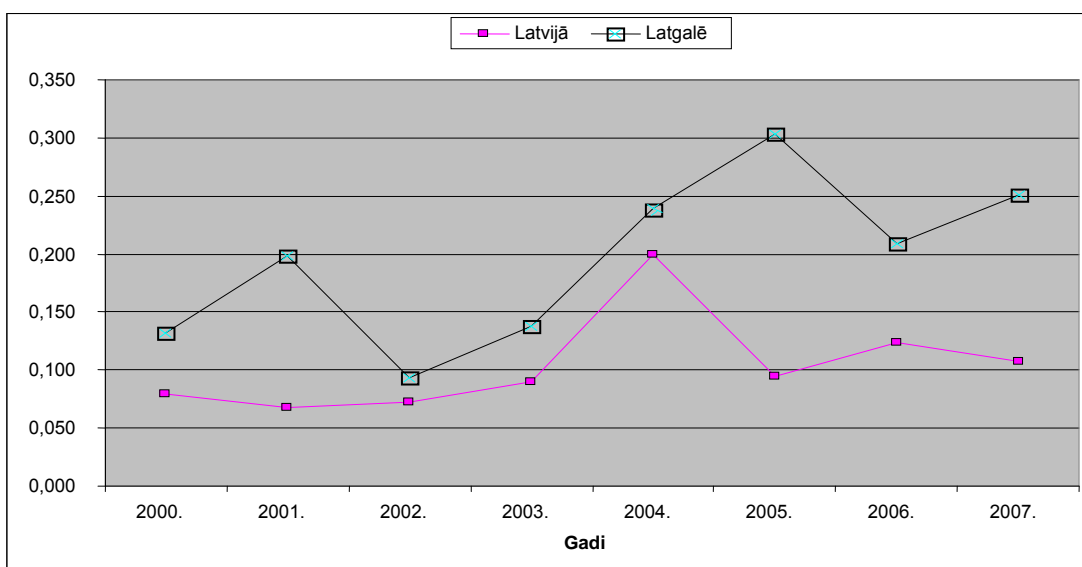
1. tabula

Maksāspējas rādītāji mašīnbūves DJ apakšsekcijas uzņēmumos
Latvijā un Latgalē 2000.-2007. g. uz 31.12.

Gads	Latvijā		Latgalē	
	KLR	ALK	KLR	ALK
2000.	1,070	0,079	1,520	0,132
2001.	1,040	0,068	3,120	0,198
2002.	1,060	0,072	1,570	0,093
2003.	1,150	0,090	1,650	0,138
2004.	1,170	0,200	2,150	0,239
2005.	1,080	0,095	1,520	0,303
2006.	1,270	0,124	1,750	0,209
2007.	1,280	0,107	1,770	0,251

1. attēls. Kopējais likviditātes rādītājs (KLR) mašīnbūves DJ apakšsekcijas uzņēmumos Latvijā un Latgalē 2000.-2007. g. uz 31.12.

2. attēls. Absolūtās likviditātes koeficients (ALK) mašīnbūves DJ apakšsekcijas uzņēmumos Latvijā un Latgalē 2000.-2007. g. uz 31.12.

ALK Latgalē 2004.-2007. gados ir bijis normas līmenī, bet Latvijā tā tika sasniegta tikai 2004.gadā. Pēdējais liecina par pastāvīgām īstermiņa likviditātes problēmām uz katra gada beigām šīs apakšsekcijas uzņēmumos Latvijā.

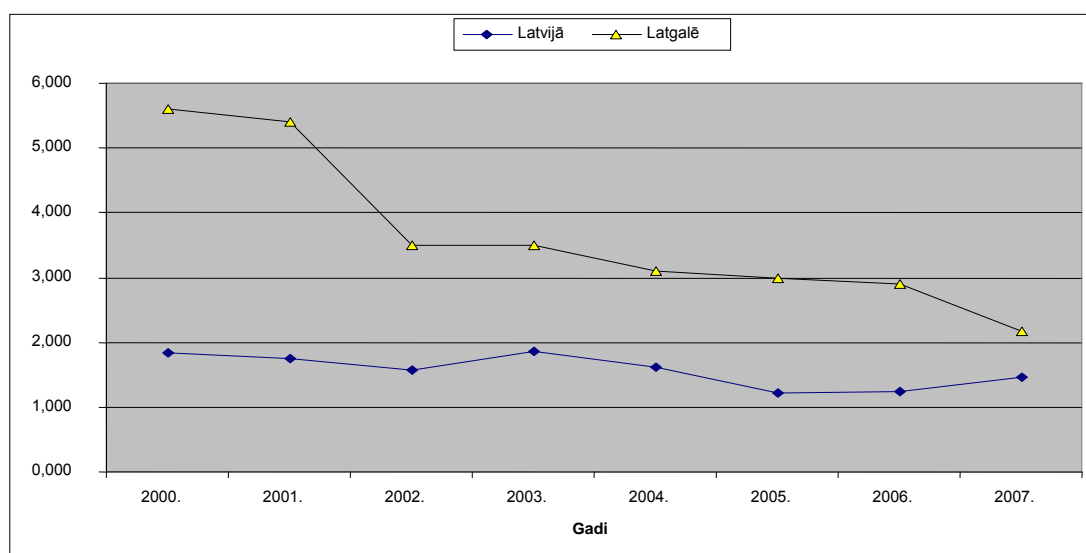
2. Citur neklasificētu mašīnu un iekārtu ražošana (DK)

2. tabulas un 3. attēla dati liecina, ka kopējais likviditātes rādītājs (KLR) citur neklasificētu mašīnu un iekārtu ražošanas (DK) uzņēmumos 2000.-2007. gados Latgalē bija ievērojami pārsniedzis normu (1-2,5) un 2000.-2003. gados šiem uzņēmumiem bijusi neracionāla kapitāla struktūra: apgrozāmie līdzekļi pārāk lieli un aktīvi faktiski iesaldēti. Latvijā šīs apakšsekcijas uzņēmumos KLR ir bijis normas robežās. Latgalē tendence bija lejupejoša, bet Latvijā – mainīga.

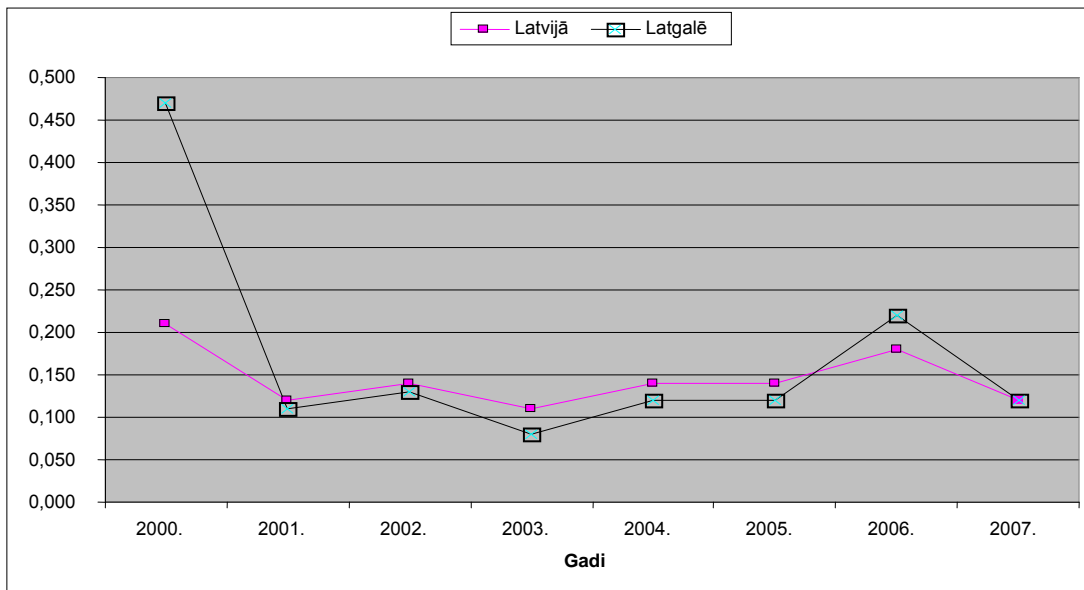
2. tabula

Maksāspējas rādītāji mašīnbūves DK apakšsekcijas uzņēmumos
Latvijā un Latgalē 2000.-2007. g. uz 31.12.

Gads	Latvijā		Latgalē	
	KLR	ALK	KLR	ALK
2000.	1,830	0,210	5,600	0,470
2001.	1,760	0,120	5,400	0,110
2002.	1,570	0,140	3,500	0,130
2003.	1,870	0,110	3,500	0,080
2004.	1,620	0,140	3,100	0,120
2005.	1,220	0,140	3,000	0,120
2006.	1,250	0,180	2,900	0,220
2007.	1,470	0,170	2,160	0,120

3. attēls. Kopējais likviditātes rādītājs (KLR) mašīnbūves DK apakšsekcijas uzņēmumos Latvijā un Latgalē 2000.-2007. g. uz 31.12.

4. attēls. Absolūtās likviditātes koeficients (ALK) mašīnbūves DK apakšsekcijas uzņēmumos Latvijā un Latgalē 2000.-2007. g. uz 31.12.

2. tabulas un 4. attēla dati rāda, ka absolūtās likviditātes koeficients (ALK) citur neklasificētu mašīnu un iekārtu ražošanas (DK) uzņēmumos 2000.-2007. gados Latgalē un arī šajā apakšsekcijā Latvijā ir bijis ievērojami zem normas (0,2-0,25) uz katra gada beigām. Izņēmumi bija 2000., 2006. gadi Latgalē un 2000. gads Latvijā, kad norma tika sasniegta. Abos gadījumos tendences bija mainīgas.

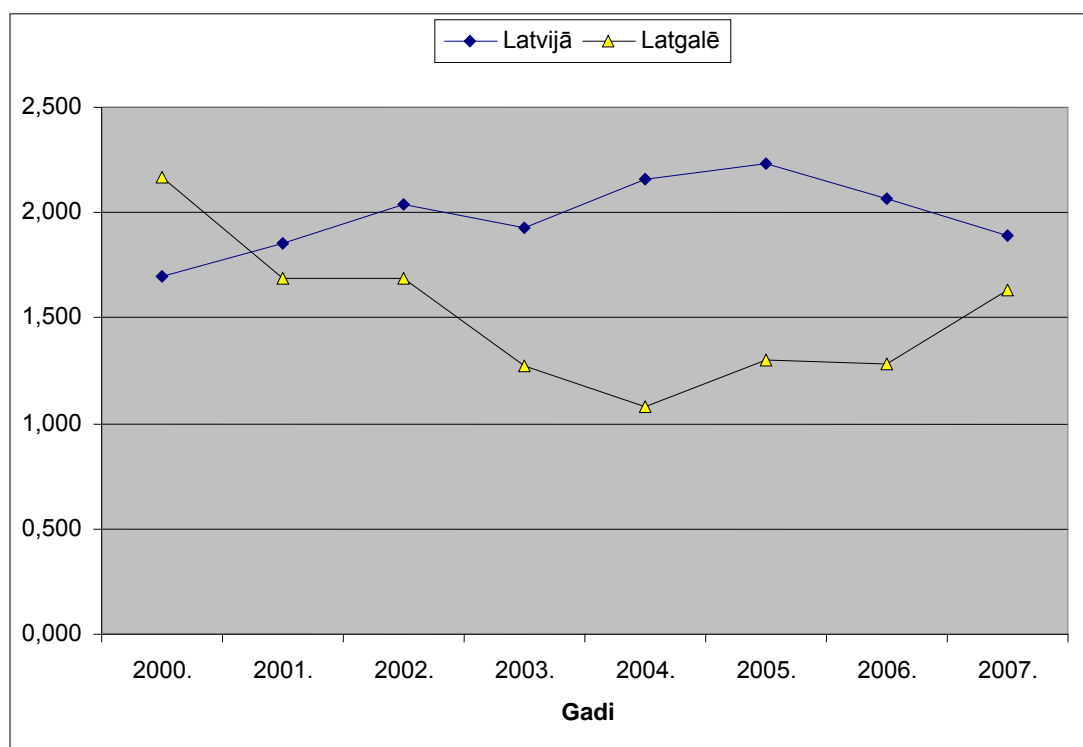
3. Elektrisko un optisko iekārtu ražošana (DL)

3. tabulas un 5. attēla dati liecina, ka kopējais likviditātes rādītājs (KLR) DL uzņēmumos 2000.-2007. gados Latgalē, kā arī šajā apakšsekcijā Latvijā ir bijis normas robežās. Abos gadījumos tendences bija mainīgas.

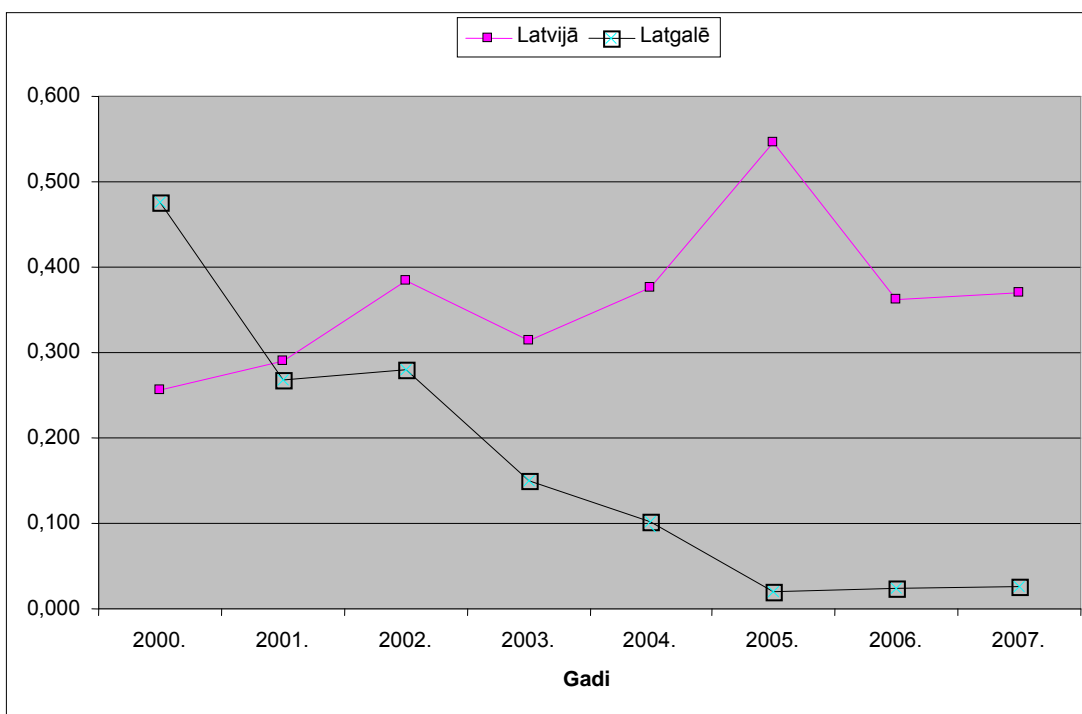
3. tabulas un 6. attēla dati rāda, ka absolūtās likviditātes koeficients (ALK) elektrisko un optisko iekārtu ražošanas (DL) uzņēmumos apskatāmajā periodā Latgalē ir bijis ievērojami zem normas 2003.-2007. gados, bet šajā apakšsekcijā Latvijā norma bijusi ievērojami pārsniegta. Tas nozīmē, ka uz 2003.-2007. gadu beigām tieši Latgales uzņēmumiem bijušas īstermiņa likviditātes problēmas.

Maksātspējas rādītāji mašīnbūves DL apakšsekcijas uzņēmumos
Latvijā un Latgalē 2000.- 2007. g. uz 31.12.

Gads	Latvijā		Latgalē	
	KLR	ALK	KLR	ALK
2000.	1,700	0,256	2,170	0,476
2001.	1,850	0,291	1,690	0,268
2002.	2,040	0,385	1,690	0,280
2003.	1,930	0,314	1,270	0,150
2004.	2,160	0,376	1,080	0,103
2005.	2,230	0,546	1,300	0,020
2006.	2,070	0,362	1,280	0,025
2007.	1,890	0,370	1,630	0,027

5. attēls. Kopējais likviditātes rādītājs (KLR) mašīnbūves DL apakšsekcijas
uzņēmumos Latvijā un Latgalē 2000.-2007. g. uz 31.12.

6. attēls. Absolūtās likviditātes koeficients (ALK) mašīnbūves DL apakšsekcijas uzņēmumos Latvijā un Latgalē 2000.-2007. g. uz 31.12.

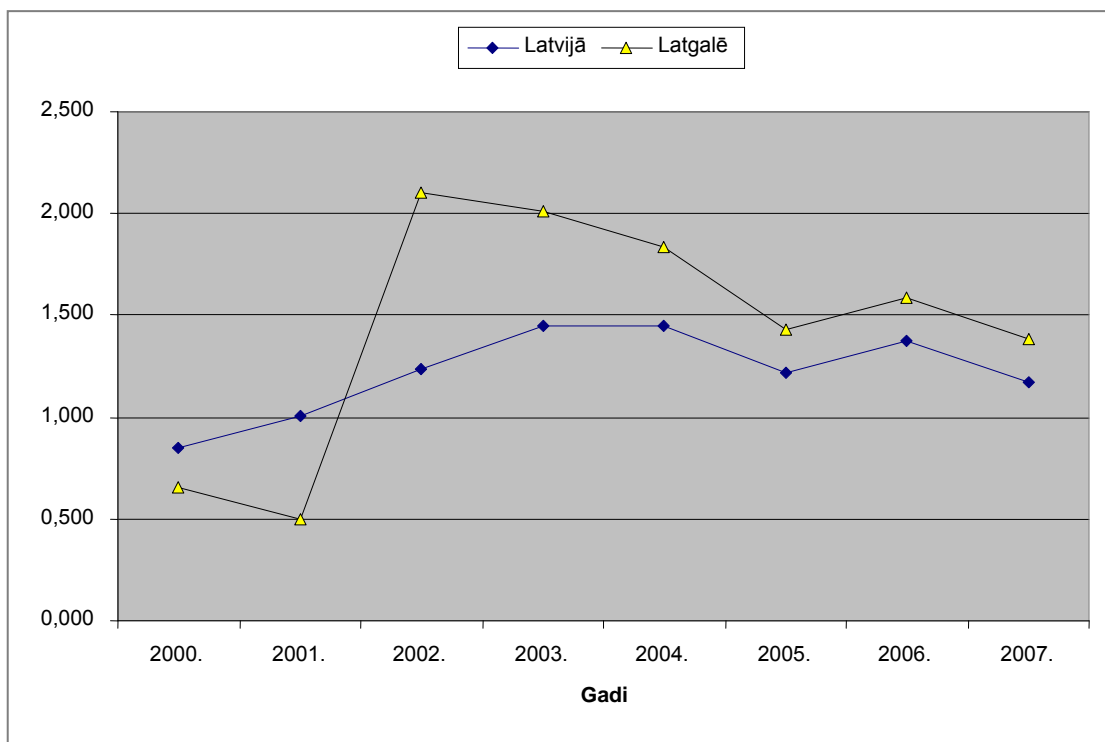
4. Transportlīdzekļu ražošana (DM)

4. tabulas un 7. attēla dati liecina, ka kopējais likviditātes rādītājs (KLR) transportlīdzekļu ražošanas (DM) uzņēmumos 2000.-2007. gados kā Latgalē, tā arī šajā apakšsekcijā Latvijā ir bijis normas robežās, lai gan Latgalē 2002.-2007. gados tas ir bijusi augstāks.

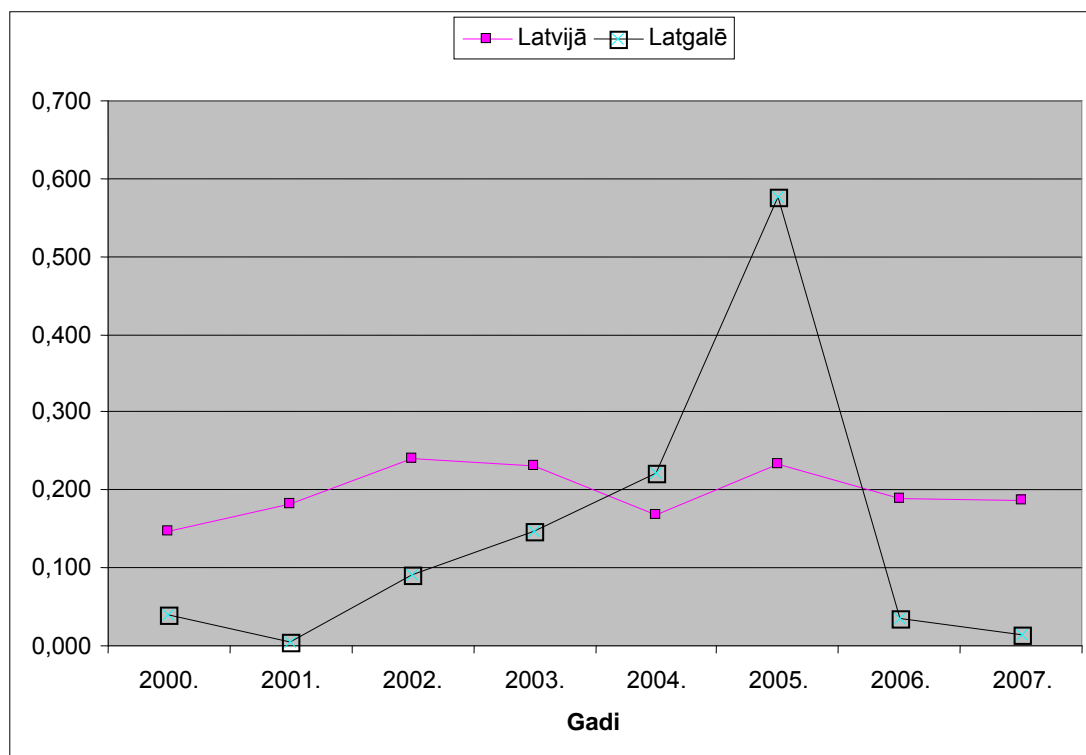
4. tabula

Maksāspējas rādītāji mašīnbūves DM apakšsekcijas uzņēmumos Latvijā un Latgalē 2000.- 2007. g. uz 31.12.

Gads	Latvijā		Latgalē	
	KLR	ALK	KLR	ALK
2000.	0,852	0,148	0,653	0,039
2001.	1,002	0,182	0,494	0,005
2002.	1,237	0,240	2,101	0,090
2003.	1,446	0,231	2,015	0,147
2004.	1,455	0,168	1,832	0,222
2005.	1,218	0,233	1,427	0,577
2006.	1,372	0,190	1,588	0,035
2007.	1,170	0,187	1,384	0,014

7. attēls. Kopējais likviditātes rādītājs (KLR) mašīnbūves DM apakšsekcijas uzņēmumos Latvijā un Latgalē 2000.-2007. g. uz 31.12.

8. attēls. Absolūtās likviditātes koeficients (ALK) mašīnbūves DM apakšsekcijas uzņēmumos Latvijā un Latgalē 2000.-2007. g. uz 31.12.

4. tabulas un 8. attēla dati rāda, ka absolūtās likviditātes koeficients (ALK) transportlīdzekļu ražošanas (DM) uzņēmumos 2000.-2007. gados Latgalē ir bijis ievērojami zem normas 2000.-2003. un 2006.-2007. gados, 2004. gadā bija norma, bet 2005. gadā normas līmenis ticis pārsniegts divas reizes. Latvijā šajā apakšsekcijā normas līmenis ticis pārsniegts tikai 2002. - 2003. un 2005. gados. Tātad apskatāmajā periodā īstermiņa likviditātes problēmas uz gada beigām ir bijušas visiem šīs apakšsekcijas uzņēmumiem visā Latvijā.

5. Citur neklasificētā ražošana (DN)

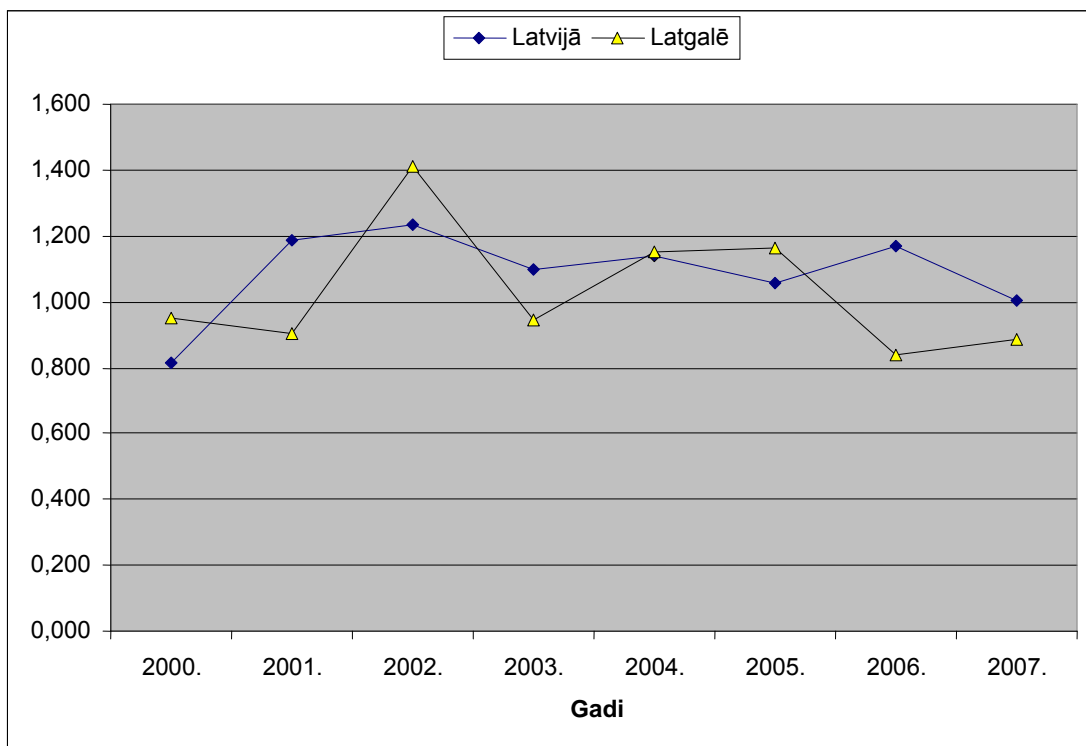
5. tabulas un 9. attēla dati liecina, ka kopējais likviditātes rādītājs (KLR) citur neklasificētās ražošanas (DN) uzņēmumos 2000.-2007. gados Latgalē ir bijis zem normas 2000.-2001., 2003. un 2006.-2007. gados, bet attiecīgi Latvijā šajā apakšsekcijā norma nav bijusi sasniegta tikai 2000. gadā.

5. tabula

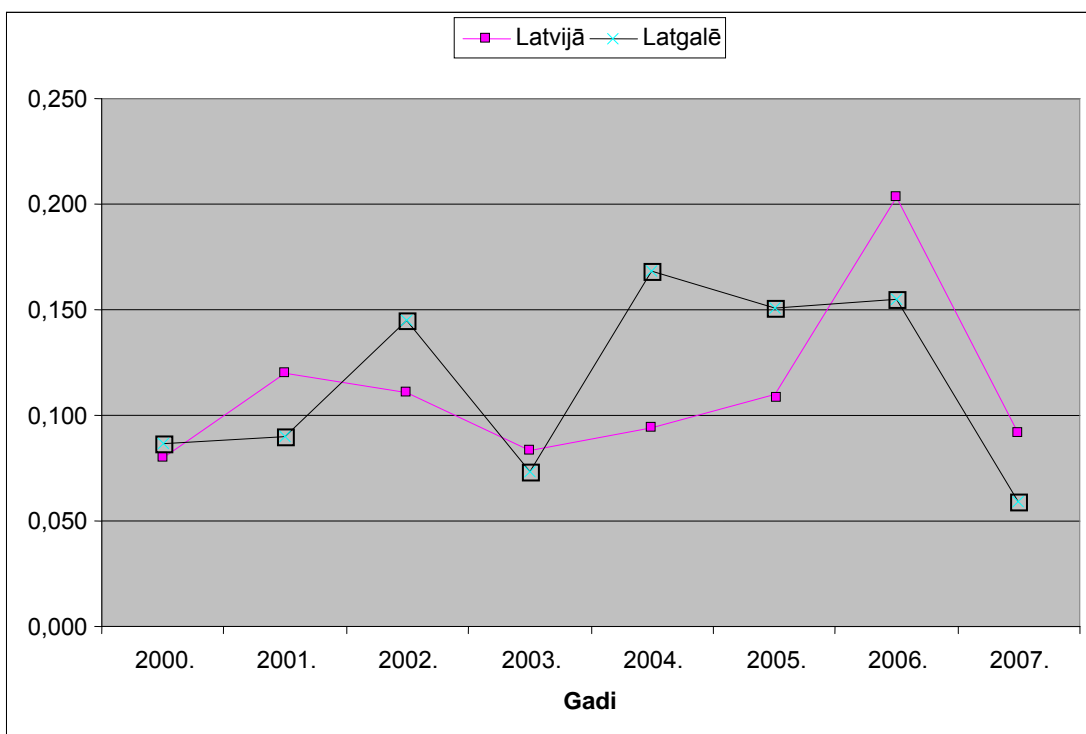
Maksātspējas rādītāji mašīnbūves DN apakšsekcijas uzņēmumos
Latvijā un Latgalē 2000.- 2007. g. uz 31.12.

Gads	Latvijā		Latgalē	
	KLR	ALK	KLR	ALK
2000.	0,812	0,080	0,953	0,087
2001.	1,189	0,120	0,906	0,090
2002.	1,232	0,111	1,413	0,145
2003.	1,099	0,083	0,942	0,073
2004.	1,139	0,094	1,152	0,168
2005.	1,058	0,110	1,166	0,151
2006.	1,167	0,203	0,836	0,155
2007.	1,005	0,092	0,883	0,059

5. tabulas un 10. attēla dati rāda, ka absolūtās likviditātes koeficients (ALK) citur neklasificētās ražošanas (DN) uzņēmumos apskatāmajā periodā Latgalē un arī šajā apakšsekcijā Latvijā 2000.-2007. gados ir bijis zem normas (izņēmums Latvijā 2006. gadā). Tātad īstermiņa likviditātes problēmas ir bijušas visiem šīs apakšsekcijas uzņēmumiem neatkarīgi no to atrašanās vietas.

9. attēls. Kopējais likviditātes rādītājs (KLR) mašīnbūves DN apakšsekcijas uzņēmumos Latvijā un Latgalē 2000.-2007. g. uz 31.12.

10. attēls. Absolūtās likviditātes koeficients (ALK) mašīnbūves DN apakšsekcijas uzņēmumos Latvijā un Latgalē 2000.-2007. g. uz 31.12.

6. Otrreizējā pārstrāde – metāllūžņi (371)

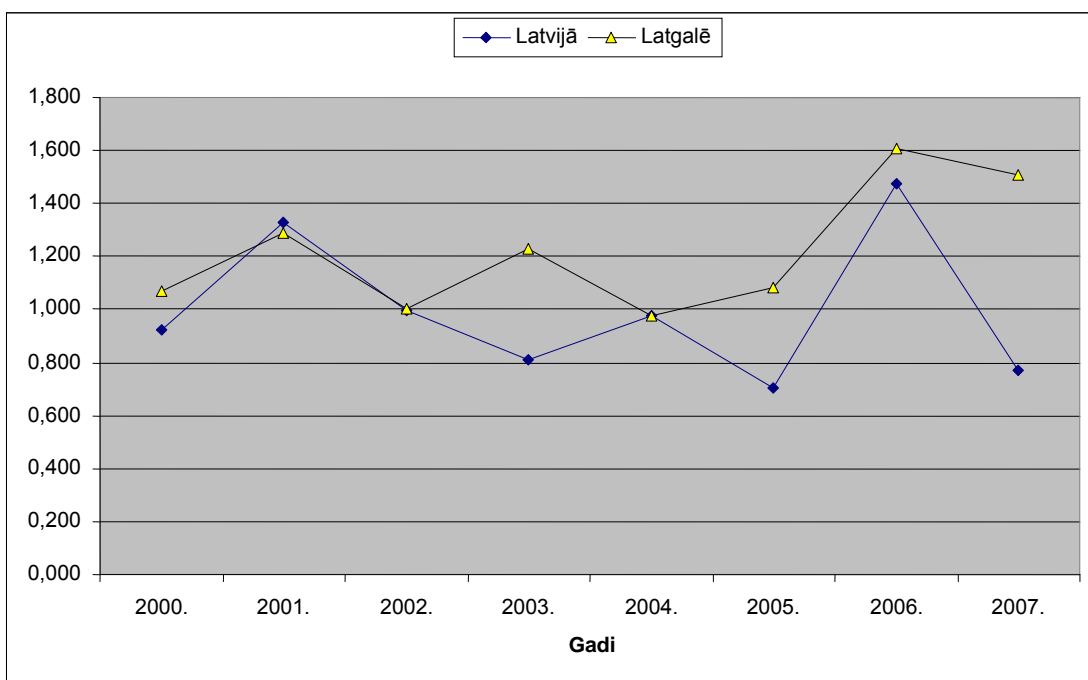
6. tabulas un 11. attēla dati liecina, ka Latgales otrreizējās pārstrādes – metāllūžņu (371. apakšsekcijas) uzņēmumos kopējais likviditātes rādītājs (KLR) 2000.-2007. gados bija normas līmenī. Izņēmums bija 2004. gads, kad līdz normai nedaudz pietrūka. Turpretī šīs apakšsekcijas uzņēmumos Latvijā KLR tikai divas reizes bija sasniedzis normu – 2001. un 2006. gadā.

6. tabulas un 12. attēla dati rāda, ka absolūtās likviditātes koeficients (ALK) otrreizējās pārstrādes-metāllūžņu (371. apakšsekcijas) uzņēmumos 2000.-2007. gados Latgalē tikai 2006. gadā ir bijis normas līmenī, bet šajā apakšsekcijā Latvijā normas līmenis vispār netika sasniegts. Tas nozīmē, ka uz katra gada beigām visiem šīs apakšsekcijas uzņēmumiem ir bijušas īstermiņa likviditātes problēmas.

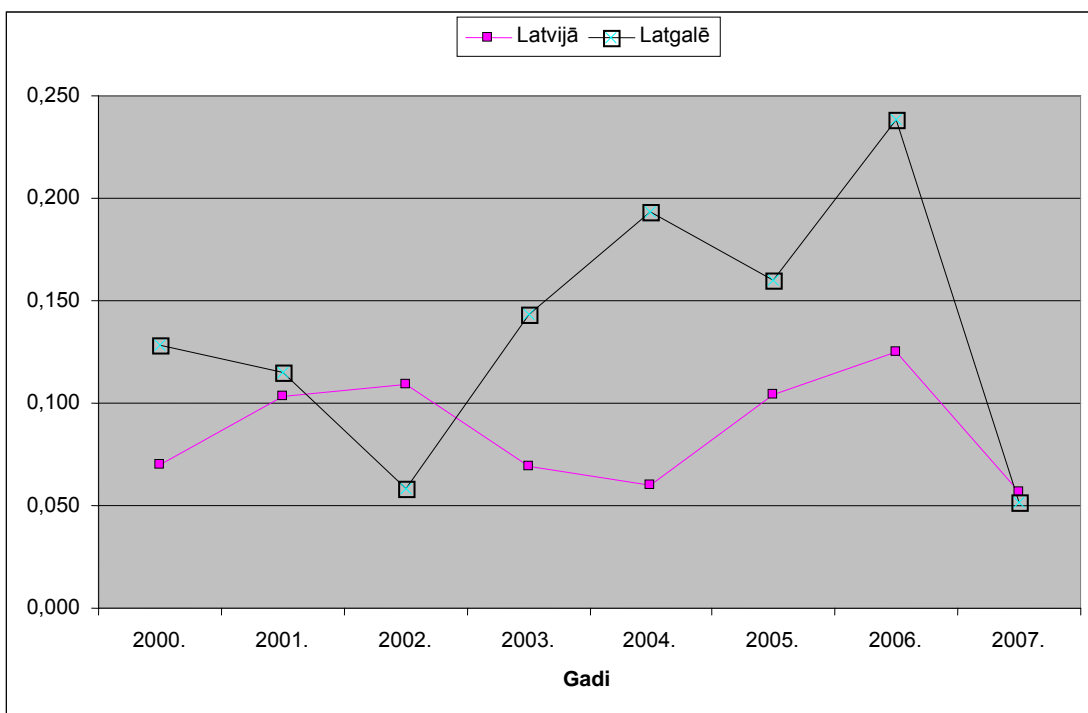
6.tabula

Maksātspējas rādītāji mašīnbūves 371 apakšsekcijas uzņēmumos
Latgalē un Latvijā 2000.- 2007. g. uz 31.12.

Gads	Latvijā		Latgalē	
	KLR	ALK	KLR	ALK
2000.	0,925	0,070	1,067	0,128
2001.	1,327	0,103	1,288	0,115
2002.	0,997	0,109	1,006	0,058
2003.	0,810	0,069	1,231	0,143
2004.	0,975	0,060	0,974	0,193
2005.	0,702	0,104	1,080	0,160
2006.	1,472	0,125	1,608	0,238
2007.	0,773	0,057	1,509	0,052

11. attēls. Kopējais likviditātes rādītājs (KLR) mašīnbūves 371 apakšsekcijas uzņēmumos Latvijā un Latgalē 2000.-2007. g. uz 31.12.

12. attēls. Absolūtās likviditātes koeficients (ALK) mašīnbūves 371 apakšsekcijas uzņēmumos Latvijā un Latgalē 2000.-2007. g. uz 31.12.

Secinājumi un priekšlikumi

Veiktais pētījums par Latgales mašīnbūves apakšsekciju uzņēmumu maksātspēju attiecīgi Latvijas kontekstā 2000.-2007. gados uz 31.12. dod pamatu sekojošiem secinājumiem:

1. Latgalē kopējais likviditātes rādītājs (KLR) bija normas līmenī visu mašīnbūves apakšsekciju uzņēmumos, izņemot citur neklasificētās ražošanas (DN) uzņēmumus. Arī attiecīgi Latvijā norma tika sasniegta vienmēr, izņemot otrreizējās pārstrādes-metāllūžņu (371. apakšsekcijas) uzņēmumus. Tas nozīmē, ka metālu un metāla izstrādājumu ražošanas (DJ); citur neklasificētu mašīnu un iekārtu ražošanas (DK); elektrisko un optisko iekārtu ražošanas (DL); transportlīdzekļu ražošanas (DM); otrreizējās pārstrādes – metāllūžņu (371. apakšsekcijas) uzņēmumos (izņemot Latgali) teorētiski pašu apgrozāmo līdzekļu pietika, lai segtu savas īstermiņa saistības.
2. Latgalē absolūtās likviditātes koeficients (ALK) zem normas ir bijis visu mašīnbūves apakšsekciju uzņēmumos, tāpat, kā arī attiecīgi Latvijā, izņemot elektrisko un optisko iekārtu ražošanas (DL) uzņēmumos pēdējā. Tas liecina, ka uz katra gada beigām naudas atlikumi uzņēmumos ir bijuši minimāli un tobrīd tiem ir bijušas īstermiņa likviditātes problēmas.

Tādējādi, lai attīstītu mašīnbūvi par konkurētspējīgu eksportējošu rūpnieciskās ražošanas nozari, valdībai nepieciešams centralizēti izstrādāt mehānismu, kas nodrošinātu tās tālāku attīstību, neskatoties uz uzņēmumu likviditātes problēmām.

Literatūras saraksts

1. Rurāne M. Finanšu pārvaldība, 218-226.lpp.
2. Zelgalve E., Petrovska N. Kredīspējas analīze un novērtēšana, Rīgā, 2004., 146.lpp.
3. Freimanis T. Uzņēmējdarbības kredīvēšanas problēmas Latgalē, Rēzekne, 2008, Tautsaimniecības attīstības problēmas un risinājumi, Starptautiskās zinātniskās konferences materiāli, 2008, 17.04., 131-137.lpp.

PAMATDARBĪBAS FINANSIĀLIE REZULTĀTI UN TO PIELIETOŠANA

FINANCIAL RESULTS OF THE BASIC ACTIVITY AND THEIR APPLICATION

Anotācija

Izstrādāti divi rādītāji: pamatdarbības rentabilitāte ROP un pamatdarbības ienesīgums PIE. Modificējot ieguldīšanas darbības neto naudas plūsmas attiecību pret neto apgrozījumu un Bostonas konsultantu grupas matricu, kā arī tos apvienojot ar pamatdarbības ienesīgumu PIE, uzņēmumus var klasificēt kā rūpju bērnus, zvaigznes, slaucamās govīs un suņus.

Atslēgvārdi: pamatdarbības rentabilitāte, pamatdarbības ienesīgums, naudas plūsma, Bostonas konsultantu grupas modelis.

Abstract

Two parameters have been developed: Profit margin of the basic activity ROP and profitability of the basic activity PIE. By modifying the proportion of investment activity net cash flow against the net turnover and the Boston Consulting Group Matrix, as well as merging them with the profitability of the basic activity PIE, the enterprises can be classified as problem child (question marks), stars, cash cows and dogs.

Keywords: profit margin of the basic activity, profitability of the basic activity, cash flow, Boston Consulting Group Matrix.

Biruta GARANČA

Dr.oec., asociētā profesore,
Rēzeknes Augstskolas

Latgales Tautsaimniecības
pētījumu institūts

Tālr.: +371 29114989

E-pasts: gabi@parks.lv

Ievads

Uzņēmuma saimnieciskā darbība ietver pamatdarbību, ieguldīšanas darbību un finansiālo darbību. Uzņēmuma gada pārskata bilance un peļņas vai zaudējumu aprēķins tiek sastādīts par uzņēmumu kopumā. Praksē var rasties un rodas nepieciešamība salīdzināt savā starpā dažādu uzņēmumu pamatdarbības rezultātus. Šāda nepieciešamība rodas pašam uzņēmumam, salīdzinot savus pamatdarbības finansiālos rezultātus ar citu uzņēmumu, t.sk. konkurentu, pamatdarbības finansiāliem rezultātiem. Arī investorus, kreditorus interesē pamatdarbības rezultāti, kad tie pieņem lēmumu par kapitāla ieguldīšanu, it īpaši situācijā, kad jāizšķiras starp dažādiem uzņēmumiem. Tomēr finansiālie rādītāji vēl nedod iespēju pieņemt lēmumu par kapitāla ieguldīšanas izdevīgumu. Uzņēmumam var būt zemi finansiālie rādītāji, bet tās var būt sekas jaunas produkcijas apguvei, nevis sliktam darbam. Tāpat uzņēmuma finansiālie rādītāji var būt augsti, bet uzņēmumā netiek veikta ieguldījumu darbība, lai radītu pamatu tālākai uzņēmuma attīstībai. Jānovērtē arī uzņēmuma attīstības iespējas no finansiālā viedokļa.

Raksta mērķis – izstrādāt rādītājus, ar kuru palīdzību var novērtēt pamatdarbības finansiālo rezultātu, kā arī parādīt to pielietošanas iespējas uzņēmuma attīstības perspektīvu novērtēšanā.

Izstrādātie rādītāji aprobežoti, veicot aprēķinus par 30 uzņēmumiem. Izmantoti no Lursoft iegūtie gada pārskatu dati.

Pamatdarbības peļņas ROP un pamatdarbības ienesīguma PIE aprēķins

Viens no svarīgākajiem finansiāliem rādītājiem – peļņa – var būtiski atšķirties no pamatdarbības rezultātā iegūtās peļņas. Piemērs. Uzņēmuma V gada pārskatā ir sekojoša informācija par peļņu:

1. tabula

Uzņēmuma V peļņas aprēķins (t. Ls)

	2007	2006
Bruto peļņa	9 818	6 652
Pārdošanas izmaksas	-1 595	-1 877
Vispārējās un administrācijas izmaksas	-7 982	-7 157
Pārējās saimnieciskās darbības ieņēmumi	57 901	6 104
Pārējās saimnieciskās darbības izdevumi	-5 635	-6 173
Peļņa no līdzdalības asociēto uzņēmumu kapitālos	17 136	9 489

Pārējie procentu ieņēmumi	3 439	760
Procentu maksājumi un tamlīdzīgas izmaksas	-7 556	-2 096
Peļņa pirms nodokļiem	65 526	5 702
Uzņēmuma ienākuma nodoklis	-1332	-726
Pārskata gada peļņa	64 194	4 976

Peļņa 2007. gadā salīdzinājumā ar 2006. gadu augusi gandrīz 13 reizes. Tajā pašā laikā redzams, ka lielāko peļņas pieaugumu devuši pārējās saimnieciskās darbības ieņēmumi un līdzdalība asociēto uzņēmumu kapitālos. No gada pārskata paskaidrojumu daļas redzams, ka pārējo saimniecisko ieņēmumu lielāko daļu sastādīja pamatlīdzekļu vērtības samazinājuma reversēšana un starpība starp kapitāla daļu pārdošanas un bilances vērtību. Pamatdarbība 2006. gadā radīja zaudējumus 2 382 t. Ls ($6\,652 - 1\,877 - 7\,157 = -2\,382$), 2007. gadā peļņu 241 t. Ls ($9\,818 - 1\,595 - 7\,982 = 241$). Kopējā peļņa 2007. gadā salīdzinājumā ar 2006. gadu palielinājusies par 59 218 t. Ls, peļņa un zaudējumu samazinājums no pamatdarbības tikai par 2 623 t. Ls ($241 - (-2\,382)$). Investors, kurš vēlas ieguldīt kapitālu pamatdarbībā, vadīsies no pēdējā aprēķina rezultāta.

Iepriekš veiktais pamatdarbības peļņas aprēķins nerada grūtības. Tomēr tas neņem vērā vairākus maksājumus, kas vismaz daļēji attiecas uz pamatdarbību: nodokļus no peļņas un maksājumus par kapitāla izmantošanu.

Nodokļus no peļņas maksā no peļņas pirms nodokļiem, kuru rada ne tikai pamatdarbība, bet arī finansiālā darbība. Lai aprēķinātu no pamatdarbības peļņas maksājamo nodokļu summu, pamatdarbības peļņa jāpareizina ar nodokļu likmi, izteiktu decimāldaļskaitļa veidā. Sakarā ar to, ka nodokļus aprēķina nevis no peļņas pirms nodokļiem, bet gan no ar nodokli apliekamās peļņas, kura iegūta, koriģējot peļņu pirms nodokļiem ar rindu faktoru, kurus nosaka Likums par ieņēmuma nodokli, aprēķinā nevar lietot Likumā apstiprināto uzņēmuma ienākuma nodokļa likmi, bet gan jāaprēķina faktiskais nodokļu no peļņas slogs. Faktisko nodokļu no peļņas slogu aprēķina, dalot aprēķinātos nodokļus ar peļņu pirms nodokļiem. Tādā veidā tiek ņemts vērā ne tikai uzņēmuma ienākuma nodoklis, bet arī nekustamā īpašuma nodoklis un atliktais uzņēmuma ienākuma nodoklis. Ir pamats uzskatīt, ka nodokļu slogs vienādā mērā attiecas gan uz visu saimnieciskās darbības rezultātā radīto peļņu, gan tajā skaitā uz pamatdarbības peļņu. Tātad, aprēķināto visas saimnieciskās darbības peļņas nodokļu slogu var attiecināt arī uz pamatdarbības peļņu.

$$PP = PPPN * (1 - \text{nodokļu slogs}), (1)$$

kur: PP – pamatdarbības peļņa;
 PPPN – pamatdarbības peļņa pirms nodokļiem no peļņas.
 Nodokļu slogs ir izteikts decimāldaļskaitļa veidā.

Šādi aprēķināta pamatdarbības peļņa neņem vērā maksājumus par visa kapitāla izmantošanu. Likums par uzņēmuma ienākuma nodokli nosaka, ka aprēķinot peļņu pirms nodokļiem, no neto apgrozījuma atskaita arī procentu maksājumus un tamlīdzīgas izmaksas. Tā ir maksa par aizņemtā kapitāla izmantošanu, kas samazina ar nodokli apliekamo peļņu un līdz ar to arī uzņēmuma ienākuma nodokli. Tādējādi, tiek radīta nodokļu ekonomija no aizņemtā kapitāla izmantošanas, kas samazina aizņemtā kapitāla cenu.

Bet Likums par peļņas nodokli neņem vērā maksu par pašu kapitāla izmantošanu, t.i. aprēķinātās dividendes. Dividendes samazina to peļņas daļu, kas paliek uzņēmuma rīcībā. Ja uzņēmums dividenžu izmaksai novirza ievērojamu summu, par to samazinās iespējamais pašu kapitāla palielinājums un līdz ar to uzņēmuma tālākās attīstības finansiālās iespējas. Potenciālais investors, no vienas puses, ir ieinteresēts iespējami lielāku dividenžu izmaksā, no otras puses, tālākā uzņēmuma attīstībā. Jebkurā gadījumā, arī dividendes ir jāņem vērā, novērtējot uzņēmuma pamatdarbības finansiālos rezultātus, konkrēti aprēķinot pamatdarbības peļņu, kas paliek uzņēmuma rīcībā.

Būtu sarežģīti aprēķināt, kādu daļu no samaksātiem procentiem un aprēķinātām dividendēm jāattiecina uz uzņēmuma pamatdarbību, jo to izcelsme var būt saistīta gan ar pamatdarbību, gan ieguldīšanas darbību, gan finansiālo darbību. Tas praktiski nav iespējams, it īpaši pēc uzņēmuma pārskata datiem. Lietderīgi ir pieņemt, ka pamatdarbībā ieguldītais kapitāls maksā tik pat, cik maksā viss uzņēmuma kapitāls, respektīvi, pieņemt, ka pamatdarbībā ieguldītā kapitāla cena ir vienāda ar vidējo svērto kapitāla cenu uzņēmumā.

Vidējo svērto kapitāla cenu rēķina pēc formulas (2,454):

$$WACC = R_p * P/K + R_A * A/K, (2)$$

kur: WACC – vidējā svērtā kapitāla cena,
 R_p – pašu kapitāla cena,
 R_A – aizņemtā kapitāla cena,
 P – pašu kapitāla gada vidējais apjoms,
 A – aizņemtā kapitāla gada vidējais apjoms,
 K – kopējais kapitāla gada vidējais apjoms.

Pašu un aizņemtā kapitāla cenu par pārskata periodu var aprēķināt, izmantojot gada pārskata datus. Pirms aizņemtā kapitāla cenas aprēķina vispirms ir jāaprēķina aizņemtā kapitāla faktiskā procentu likme, attiecinot procentu maksājumus pret gada vidējo aizņemtā kapitāla apjomu un rezultātu pareizinot ar 100. Lai iegūtu aizņemtā kapitāla cenu R_A , faktiskā procentu likme jākorrigē ar nodokļu slogu, jo kā jau minēts, aizņemtā kapitāla procenti samazina ar nodokli apliekamo peļņu un līdz ar to arī nodokļu maksājumus, radot nodokļu ekonomiju (2,458).

$$R_A = Kd (1 - \text{nodokļu slogs}), (3)$$

kur: Kd – faktiskā procentu likme.

Aprēķināto dividenžu apjoms tiešā veidā neparādās gada pārskatā. Tas ir jāaprēķina pēc formulas:

$$D = D_{g.b.} + D_{sam.} - D_{g.s.}, (4)$$

kur: D – aprēķinātās dividendes,

$D_{g.b.}$ – neizmaksātās dividendes gada beigās,

$D_{sam.}$ – samaksātās dividendes,

$D_{g.s.}$ – neizmaksātās dividendes gada sākumā.

Neizmaksātās dividendes gada sākumā un gada beigās atspoguļotas bilancē, naudas plūsmas pārskatā redzamas samaksātās dividendes.

Attiecinot aprēķinātās dividendes pret pašu kapitāla gada vidējo apjomu un rezultātu pareizinot ar 100, iegūst pašu kapitāla faktisko cenu R_p .

Šādi veicot aprēķinus, kapitāla cena ir izteikta procentos. Gan no šī viedokļa, gan no nepieciešamības salīdzināt savā starpā vairāku uzņēmumu pamatdarbības peļņu, arī peļņai jābūt izteiktai nevis absolūtā, bet gan relatīvā izteiksmē. Peļņas relatīvā izteiksme ir rentabilitāte. Lai salīdzinātu vairāku uzņēmumu datus, izmanto ekonomisko rentabilitāti ROA (peļņas attiecību pret gada vidējiem aktīviem). Kā aprēķināt pamatdarbības ekonomisko rentabilitāti? Lai to izdarītu, pamatdarbības peļņa ir jāattiecina pret pamatdarbības gada vidējiem aktīviem. Pamatdarbības aktīvi nav izdalīti bilancē. Bilances aktīvā ir rinda posteņu, kuri nepārprotami nav attiecināmi uz pamatdarbību: ilgtermiņa un īstermiņa finanšu ieguldījumi. Bet problēmu rada naudas līdzekļi. Uzņēmuma naudas līdzekļu apjomu ietekmē gan pamatdarbība, gan ieguldījumu, gan finansiālā darbība. Naudas plūsmas aprēķinā ir dati par pamatdarbības, ieguldīšanas un finansiālās darbības neto naudas plūsmām. Tie ir dati par pārskata gadu. Bilancē nauda

parādās uz perioda sākumu un perioda beigām un no šiem datiem tiek rēķināts gada vidējais naudas daudzums kasē un kontos kā gada vidējo apgrozāmo līdzekļu sastāvdaļa. Perioda rādītājus nevar salīdzināt ar momenta rādītājiem. Tādēļ autore, apzinoties rezultāta neprecizitāti, iesaka pieņemt, ka visus naudas līdzekļus ir radījusi pamatdarbība. Ņemot vērā, ka kopumā pa Latvijas komercdarbību tās aktīvu apjomā naudas līdzekļu sastāda tikai ≈ 5 procentus, autore uzskata, ka pamatdarbības ekonomiskās rentabilitātes precizitāte ir pietiekami augsta, lai varētu pieņemt lēmumus. Tātad, lai aprēķinātu pamatdarbības aktīvus, jāsummē nemateriālie ieguldījumi, pamatlīdzekļi, krājumi, debitori un nauda, ārpus aprēķina atstājot ilgtermiņa un īstermiņa finanšu ieguldījumus. Pamatdarbības peļņas attiecību pret pamatdarbības aktīviem nosauksim par pamatdarbības rentabilitāti un apzīmēsim ar ROP (P – pamata, *principal*).

$$\text{ROP} = \text{pamatdarbības peļņa PP} / \text{pamatdarbības aktīvi} * 100, (5)$$

No ROP atņemot kapitāla vidēji svērtu cenu WACC, iegūstam rādītāju, kurš atspoguļo to pamatdarbības peļņas daļu relatīvā izteiksmē, kas paliek uzņēmuma rīcībā. Nosauksim to par pamatdarbības ienesīgumu (no uzņēmuma viedokļa) un apzīmēsim ar PIE.

$$\text{PIE} = \text{ROP} - \text{WACC}. (6)$$

Tātad, pamatdarbības ienesīgums ir izteikts procentos un līdz ar to ļauj salīdzināt vairāku uzņēmumu pamatdarbības finansiālo rezultātu. Pamatdarbības ienesīgumu palielina pamatdarbības peļņa PP un samazina samaksātie procenti par aizņemtā kapitāla izmantošanu un pašu kapitāla cena (dividenžu izmaksa). Jo ar mazāku pamatdarbības aktīvu apjomu ir iegūta pamatdarbības peļņa, jo augstāka pamatdarbības rentabilitāte un pamatdarbības ienesīgums.

Pamatdarbības ienesīguma PIE aprēķina piemērs.

Uzņēmuma D bilance (Ls)

	2007. gada beigās	2007. gada sākumā
I. Nemateriālie ieguldījumi	452	1 807
II. Pamatlīdzekļi	4 810 552	4 413 911
V. Ilgtermiņa finanšu ieguldījumi	0	339 486
1. Ilgtermiņa ieguldījumi – kopsumma	4 811 004	4 755 204
I. Krājumi	2 210 632	2 026 625
III. Debitori	4 100 702	4 000 279
IV. Īstermiņa finanšu ieguldījumi	89 104	642 253
V. Nauda	180 942	354 159
2. Apgrozāmie līdzekļi	6 581 380	7 023 316
Bilance	11 392 384	11 778 520
1. Pašu kapitāls	8 912 883	8 775 615
2. Uzkrājumi	288 750	468 651
3. Kreditori	2 190 751	2 534 254
Bilance	11 392 384	11 778 520

Uzņēmuma D peļņas aprēķins (Ls)

	2007. gada beigās
1. Neto apgrozījums	9 198 338
2. Pārdotās produkcijas ražošanas izmaksas	5 827 316
3. Bruto peļņa vai zaudējumi (no apgrozījuma)	3 371 022
4. Pārdošanas izmaksas	-1 125 026
5. Administrācijas izmaksas	-2 140 956
6. Pārējie uzņēmuma saimnieciskās darbības ieņēmumi	1 594 508
7. Pārējās uzņēmuma saimnieciskās darbības izmaksas	-1 401 509
8. procentu maksājumi un tamlīdzīgas izmaksas	-66 144
9. Peļņa vai zaudējumi pirms ārkārtas posteņiem un nodokļiem	231 895
10. Peļņa vai zaudējumi pirms nodokļiem	231 895
11. Ieņēmuma nodoklis par pārskata periodu	61 737
12. Pārējie nodokļi	82 007
13. Atliktais uzņēmuma ienākuma nodoklis	-60 216
14. Pārskata perioda peļņa vai zaudējumi pēc nodokļiem (tīrie ieņēmumi)	148 367

1. Pamatdarbības peļņas PP aprēķins.

Pamatdarbības peļņa pirms nodokļiem PPPN = 3 371 022 – 1 125 026 – 2 140 956 = 105 040.

Nodokļi no peļņas = 61 737 + 82 007 – 60 216 = 83 528.

Nodokļu no peļņas slogs = 83 528 / 231 895 = 0,36. 36 procentus no peļņas pirms nodokļiem uzņēmums samaksā nodokļos.

Pamatdarbības peļņa PP = 105 040 * (1-0,36) = 67 205

2. Pamatdarbības aktīvu aprēķins.

Gada vidējais nemateriālo ieguldījumu apjoms = (452 + 1 807)/2 = 1 130.

Gada vidējais pamatlīdzekļu apjoms = (4 810 552 + 4 413 911)/2 = 4 612 232.

Gada vidējais krājumu apjoms = (2 210 632 + 2 026 625)/2 = 2 118 629

Gada vidējais debitoru apjoms = (4 100 702 + 4 000 279)/2 = 4 050 491

Gada vidējais naudas līdzekļu apjoms = (180 942 + 354 159)/2 = 267 551

Gada vidējais pamatdarbības aktīvu apjoms = 1 130 + 4 612 232 + 2 118 629 + 4 050 491 + 267 551 = 11 050 031.

3. *Pamatdarbības rentabilitāte ROP* = 67 025/11 050 031 * 100 = 0,61

4. Vidēji svērtās kapitāla cenas WACC aprēķins.

Gada vidējais pašu kapitāla apjoms = (8 912 883 + 8 775 615)/2 = 8 844 249.

Gada vidējais aizņemtā kapitāla (uzkrājumi + kreditori) apjoms = (288 750 + 468 651 + 2 190 751 + 2 534 254)/2 = 2 741 203.

Gada vidējais kopējā kapitāla apjoms = 8 844 249 + 2 741 203 = 11 585 452.

Aizņemtā kapitāla faktiskā procentu likme = 66 144/2 741 203 * 100 = 2,41

Aizņemtā kapitāla cena = 2,41 * (1- 0,36) = 1,54

Bilancē redzams, ka neizmaksātās dividendes gada beigās bija 2 553 Ls, gada sākumā 3 831 Ls. Naudas plūsmas aprēķinā redzams, ka izmaksātās dividendes 11 099 Ls.

Aprēķinātās dividendes = 2 553 – 3 831 + 11 099 = 9 821

Pašu kapitāla cena = 9 821/8 844 249*100 = 0,11

Pašu kapitāla īpatsvars kopējā kapitālā = 8 844 249/11 585 452 = 0,76

Aizņemtā kapitāla īpatsvars kopējā kapitālā = 2 741 203/11 585 452 = 0,24

Vidējā svērtā kapitāla cena WACC = 0,11 * 0,76 + 1,54 * 0,24 = 0,45

5. *Pamatdarbības ienesīgums PIE* = 0,61 – 0,45 = 0,16.

Salīdzinājumam aprēķināsim visu darbības veidu kopā ekonomisko rentabilitāti ROA.

$$ROA = 148\,367 / 11\,585\,452 * 100 = 0,32$$

Salīdzināsim pamatdarbības rentabilitāti ROP un pamatdarbības ienesīgumu PIE ar uzņēmuma visas saimnieciskās darbības ekonomisko rentabilitāti ROA. Uzņēmuma D pamatdarbības rentabilitāte ROP ir gandrīz divas reizes lielāka par ekonomisko rentabilitāti ROA. Tas izskaidrojams ar pārējās uzņēmuma saimnieciskās darbības rezultātu ($1\,594\,508 - 1\,401\,509 = 192\,999$), kas ir gandrīz divas reizes lielāks nekā pamatdarbības peļņa pirms nodokļiem. Savukārt, pamatdarbības ienesīgums PIE ir divas reizes mazāks nekā ekonomiskā rentabilitāte ROA sakarā ar peļņas novirzīšanu dividendēm. Tātad, pamatdarbības ienesīgums konkrētajā gadījumā neņem vērā pārējās uzņēmuma saimnieciskās darbības rezultātā gūto peļņu, bet ņem vērā aprēķinātās dividendes. Jāatzīmē, ka gan pamatdarbības rentabilitāte ROP, gan ekonomiskā rentabilitāte ROA, gan pamatdarbības ienesīgums PIE uzņēmumā D ir ļoti zemi. Bet, kā tas būs redzams tālākos aprēķinos, to nevar vērtēt negatīvi.

Atšķirības starp ekonomisko rentabilitāti ROA un pamatdarbības ienesīgumu PIE var būt saistītas ne tikai ar aprēķinātām dividendēm, pārējās saimnieciskās darbības rezultātā gūto peļņu, bet arī ar pārējās saimnieciskās darbības zaudējumiem, ar ieguldījumu uzņēmuma finansiālā darbībā, kurš nav devis atdevi. Pēdējos divos gadījumos paaugstinās pamatdarbības ienesīgums PIE, pārsniedzot ekonomisko rentabilitāti ROA.

Atšķirība starp ekonomisko rentabilitāti ROA pamatdarbības ienesīgumu PIE kļūst īpaši nozīmīga gadījumā, kad jāsalīdzina savā starpā vairāku uzņēmumu rādītāji. Pieņemsim, ka ir 4 uzņēmumi, kuru pamatdarbības ienesīgums PIE un ekonomiskā rentabilitāte ROA ir sekojoša:

4. tabula

Uzņēmumu E, H, T un Z pamatdarbības ienesīgums PIE un ekonomiskā rentabilitāte ROA (%)

	PIE	ROA
Uzņēmums E	51,4	17,1
Uzņēmums H	25,0	28,0
Uzņēmums T	32,9	32,9
Uzņēmums Z	26,8	36,3

Uzņēmumā E bija lielas pārējās saimnieciskās darbības izmaksas, kas radīja ievērojamu atšķirību starp pamatdarbības ienesīgumu PIE un ekonomisko rentabilitāti ROA. Uzņēmumā H pārējā saimnieciskā darbība ir radījusi peļņu un līdz ar to visas saimnieciskās darbības rentabilitāte ROA ir augstāka par pamatdarbības ienesīgumu PIE. Uzņēmums T nodarbojās tikai ar pamatdarbību un neaprēķināja dividendes. Tādēļ pamatdarbības ienesīgums PIE ir vienāds ar ekonomisko rentabilitāti ROA. Uzņēmums Z ir aprēķinājis dividendes, kas samazināja pamatdarbības ienesīgumu PIE salīdzinājumā ar ekonomisko rentabilitāti ROA.

Grupējot uzņēmumus pēc ekonomiskās rentabilitātes ROA kritērija, redzam, ka uzņēmumā Z ir visaugstākā ekonomiskā rentabilitāte ROA 36,3 %. Viszemākā ekonomiskā rentabilitāte ROA ir uzņēmumā E. Grupējot uzņēmumus pēc pamatdarbības ienesīguma PIE, iegūstam citu rezultātu:

5. tabula

Uzņēmumu E, H, T un Z pamatdarbības ienesīgums PIE un ekonomiskā rentabilitāte ROA (%)

	PIE	ROA
Uzņēmums E	51,4	17,1
Uzņēmums T	32,9	32,9
Uzņēmums Z	26,8	36,3
Uzņēmums H	25,0	28,0

Uzņēmumā E pamatdarbības ienesīgums PIE ir visaugstākais. Savukārt, uzņēmums Z ir tikai trešais pēc izdevīguma ieguldīt kapitālu pamatdarbībā. Investori parasti vēlas ieguldīt kapitālu uzņēmuma pamatdarbībā un tādēļ tiem būtu ekonomiskās rentabilitātes ROA vietā jāizmanto pamatdarbības ienesīguma PIE rādītājs. Konkrētā piemērā visizdevīgāk ir ieguldīt kapitālu uzņēmumā E.

Pamatdarbības ienesīguma PIE pielietošana uzņēmuma dzīves cikla fāzes noteikšanā

Uzņēmuma gada pārskata dati ļauj aprēķināt vēl vienu svarīgu rādītāju: ieguldišanas pamatdarbībā neto naudas plūsmas un neto apgrozījuma attiecību, izteiktu procentos. Apzīmēsim to ar IPNPNA.

$$IPNPNA = IDPNP / NA * 100, (7),$$

kur: IDPNP – ieguldīšanas pamatdarbībā neto naudas plūsma,
NA – neto apgrozījums.

7. formula atvasināta no Kārļa Subatnieka mācību līdzekli „Komercedarbības naudas plūsma” 77. lpp. ievietotās ieguldīšanas naudas plūsmas un apgrozījuma attiecības INPNA formulas.

$$\text{INPNA} = \text{IDNP} / \text{NA} \quad (8), (1,77),$$

kur: IDNP – ieguldīšanas neto naudas plūsma,
NA – neto apgrozījums.

Ieguldīšanas pamatdarbībā neto naudas plūsmu var aprēķināt no pamatlīdzekļu iegādei novirzītiem līdzekļiem (naudas plūsmas aprēķinā negatīvs skaitlis), atņemot pamatlīdzekļu pārdošanā iegūtos līdzekļus (naudas plūsmas aprēķinā pozitīvs skaitlis). Ja rezultāts ir negatīvs, tas liecina, ka uzņēmums paplašina savu pamatdarbību, ja rezultāts ir pozitīvs, tad uzņēmums vairāk pārdod pamatlīdzekļus kā iegādājas, tātad sašaurina pamatražošanu. Attiecinot ieguldīšanas pamatdarbībā neto naudas plūsmu pret neto apgrozījumu arī iegūst vai nu negatīvu vai pozitīvu skaitli, kurš bez tam vēl raksturo ieguldīšanas vai pārdošanas pakāpi.

Apvienojot pamatražošanas ienesīguma rādītāju PIE ar ieguldīšanas pamatdarbībā neto naudas plūsmas un neto apgrozījuma attiecību IPNPNA, var izdarīt secinājumu par uzņēmuma dzīves cikla fāzi.

Bostonas konsultantu grupas matrica paredz klasificēt uzņēmumā ražotos produktus atkarībā no pārdošanas apjoma pieauguma un tirgus daļas. Vadoties no minētiem kritērijiem, produktus iedala rūpju bērnos, zvaigznēs, slaucamās govīs un suņos.

Klasifikācijas kritērijus var modificēt un attiecināt uz visu uzņēmumu. Uzņēmumus var sadalīt divās lielās grupās: uzņēmumos, kuru pamatdarbības ienesīgums PIE ir zems, un uzņēmumos, kuru pamatdarbības ienesīgums PIE ir augsts. Ja pamatdarbības ienesīgums PIE ir zemāks par nozares vidējo rādītāju, uzņēmums ir attiecināms pie zema ienesīguma uzņēmumiem. Ja pamatdarbības ienesīgums PIE ir augstāks par nozares vidējo rādītāju, uzņēmums attiecināms pie augsta ienesīguma uzņēmumiem. Kā otru kritēriju var izmantot ieguldīšanas pamatdarbībā neto naudas plūsmas un neto apgrozījuma attiecību IPNPNA. Pēc šī kritērija uzņēmumus arī var iedalīt divās grupās: uzņēmumos, kuru ieguldījums pamatdarbībā ir augsts, t.i. ieguldīšanas pamatdarbībā neto naudas plūsmas un neto

apgrozījuma attiecība IPNPNA ir negatīva un pēc absolūtā lieluma augsta, un uzņēmumos, kuri neveic vai arī veic nelielus ieguldījumus pamatdarbībā, t.i. ieguldīšanas pamatdarbībā neto naudas plūsmas un neto apgrozījuma attiecība IPNPNA ir vai nu pozitīva, vai vienāda ar nulli, vai negatīva, bet pēc absolūtā lieluma neliela.

Ja uzņēmumā ir zems pamatdarbības ienesīgums, tas var būt saistīts gan ar jaunu produktu apguves sākumstadiju, kad ieguldījums pamatdarbībā ir augsts, bet atdeve zema un līdz ar to uzņēmums klasificējams kā rūpju bērns, gan ar novecojušu produktu ražošanu, kad atdeve ir zema (arī negatīva) un ieguldījums pamatdarbībā arī ir zems vai vispār nav, vai arī uzņēmums ir sācis izpārdot savus pamatlīdzekļus. Tad uzņēmums ir klasificējams kā suns. Ja uzņēmumā ir augsts pamatdarbības ienesīgums PIE un ieguldījums pamatdarbībā arī ir augsts, tas klasificējams kā zvaigzne. Ja uzņēmumā ir augsts pamatdarbības ienesīgums, bet ieguldījums pamatdarbībā zems, tas klasificējams kā slaucamā govs.

Septiņu uzņēmumu pamatdarbības ienesīgums PIE un ieguldīšanas pamatdarbībā neto naudas plūsmas un neto apgrozījuma attiecība IPNPNA ir sekojoša:

6. tabula

Uzņēmumu S, H, Z, T, E, D un A klasifikācija pēc dzīves cikla fāzēm

	PIE(%)	IPNPNA (%)	
Uzņēmums S	1,5	0,0	suns
Uzņēmums H	25,0	-1,7	slaucamā govs
Uzņēmums Z	26,8	-2,5	slaucamā govs
Uzņēmums T	32,9	-2,7	slaucamā govs
Uzņēmums E	51,4	-7,2	zvaigzne
Uzņēmums D	0,16	-14,7	rūpju bērns
Uzņēmums A	-2,6	-189,0	rūpju bērns

Uzņēmuma S pamatdarbības ienesīgums ir zems un uzņēmums neveic ieguldījumus pamatdarbībā. Tātad, neveicot kardinālas izmaiņas, uzņēmumam nav attīstības perspektīvas un tas klasificējams kā suns. Uzņēmumu D un A pamatdarbības ienesīgums arī ir zems (uzņēmumam A pamatdarbība nes zaudējumus), bet tie veic ieguldījumus pamatdarbībā un, ja attīstība turpināsies, tiem ir varbūtība pāriet no patreizējās rūpju bērnu kategorijas uz zvaigžņu kategoriju. Tomēr jāatzīmē, ka kapitālu ieguldīt šādos uzņēmumos ir ļoti riskanti. Tiem praktiski jāveic attīstība vai nu uz

pašu kapitāla rēķina, kas ir apšaubāmi, vai jāpiesaista riska kapitāla devēji vai biznesa eņģeļi.

Visizdevīgāk kapitālu ieguldīt ir uzņēmumos zvaigznēs. Pamatdarbības ienesīgums ir augsts un kapitāla ieguldīšana pamatdarbībā intensitāte ir augsta. Izdevīgi ieguldīt pamatražošanā gan pašu kapitālu, gan aizņemto kapitālu. Uzņēmums E ir attiecināms uz zvaigžņu kategoriju.

Pārējie trīs uzņēmumi T, Z un H ir attiecināmi uz slaucamo govju kategoriju: pamatdarbības ienesīgums ir augsts, bet ieguldījumu pamatdarbībā un neto apgrozījuma attiecība ir samērā zema, kas liecina par iespējamo pāreju uz suņu kategoriju, ja netiks veikti pasākumi jaunu produktu ieviešanā un attīstībā.

Šāda uzņēmumu klasifikācija palīdz kapitāla devējiem novērtēt risku.

Secinājumi un priekšlikumi

1. Kapitāla devēji parasti iegulda kapitālu uzņēmuma pamatdarbībā. Pieņemot lēmumu par kapitāla ieguldīšanu, kapitāla devējus interesē ne tikai uzņēmuma saimnieciskās darbības finansiālie rezultāti, bet tajā skaitā arī pamatdarbības rezultāti. Tādēļ ir nepieciešami pamatdarbības finansiālo rezultātu rādītāji.
2. Izstrādāti divi pamatdarbības finansiālie rādītāji: pamatdarbības rentabilitāte ROP un pamatdarbības ienesīgums PIE. Pamatdarbības rentabilitāte ROP ir pamatdarbības peļņas attiecība pret pamatdarbības aktīviem. Pamatdarbības ienesīgums PIE ir starpība starp pamatdarbības rentabilitāti ROP un vidēji svērto kapitāla cenu WACC. Izstrādāta abu minēto rādītāju aprēķina metodika, vadoties no uzņēmuma gada pārskata datiem.
4. Modificēta ieguldīšanas naudas plūsmas un apgrozījuma attiecības INPNA formula, attiecinot ieguldīšanas pamatdarbībā neto naudas plūsmu pret neto apgrozījumu un apzīmējot rādītāju ar IPNPNA.
5. Modificēta Bostonas konsultantu grupas matrica, klasificējot uzņēmumus pēc pamatdarbības ienesīguma PIE un ieguldīšanas pamatdarbībā neto naudas plūsmas pret neto apgrozījumu attiecības IPNPNA. Rezultātā uzņēmumi tiek klasificēti kā rūpju bērni, zvaigznes, slaucamās govīs un suņi. Minēto klasifikāciju ieteicams lietot, lai novērtētu kapitāla ieguldījumu riska pakāpi.

Izmantotā literatūra

1. Kārlis Subatnieks. Komercsabiedrības naudas plūsma. Drukātava, 2008., 77.lpp.
2. Юджин Ф.Бригхэм, Майкл С. Эрхардт. Финансовый менеджмент. 10-е издание. ПИТЕР. 2007., 454., 458. с.

STRATĒGISKĀ VADĪŠANA KĀ UZŅĒMUMA IZDZĪVOŠANAS INSTRUMENTS MAINĪGAJĀ ĀRĒJĀ VIDĒ

STRATEGIC MANAGEMENT AS LONG TERM SURVIVAL INSTRUMENT OF BUSINESS COMPANY

Anotācija

Rakstā piedāvāts mazā uzņēmuma stratēģiskās vadīšanas, stratēģiskās domāšanas nepieciešamības un izdevību skaidrojums mainīgajā vidē. Iztirzāta stratēģiskā līdera loma, kā arī faktori, kas iespaido mazā uzņēmuma izdzīvošanu un attīstību mainīgā vidē. Tiek pētīta stratēģiskās vadīšanas pielietošana mazajos uzņēmumos Latgalē, kuri ir izdzīvojuši ekonomiskās krīzes apstākļos. Izstrādāti priekšlikumi stratēģiskās vadīšanas ieviešanai mazajos uzņēmumos.

Atslēgvārdi: mazais uzņēmums, stratēģiskā vadīšana.

Abstract

Theoretical aspects in Strategic management of small business enterprises is analysed. Research of small enterprise management in the Latgale region is performed with the aim to do an analyses of how small business enterprises, which have survived in economic crises conditions, use strategic management opportunities. Findings have clarified the main factors which influence business management in a changing business environment in small business companies.

Keywords: business management, strategic management.

Irēna SILINEVIČA

Dr.sc.ing., profesore,
Rēzeknes Augstskola,
Ekonomikas fakultāte,
Ekonomikas un Vadības
katedra

E-pasts: irena.silinevica@ru.lv

Ievads

Ikviens uzņēmums valstī darbojas pārmaiņu laikā – mainās starptautiskā, ekonomiskā, politiskā, tehnoloģiskā vide. Straujas izmaiņas notiek tautsaimniecības nozaru vidē. Palielinās konkurentu skaits, mainās patērētāju vēlmēs, izsaucot izmaiņas pieprasījuma struktūrā. Nenoteiktības apstākļos uzņēmuma izdzīvošana un attīstība atkarīga no iespēju, ko sniedz ārējā vide, izmantošanas, kā arī uzņēmuma spējām pielāgoties mainīgajai videi.

Pētījuma mērķis ir izanalizēt stratēģiskās vadīšanas ieviešanas nepieciešamību ārējās vides pārmaiņu laikā un izvirzīt priekšlikumus stratēģiskās vadīšanas ieviešanai mazajos uzņēmumos.

Pētījuma mērķa sasniegšanai izvirzīti šādi uzdevumi:

1. veikt mazā uzņēmuma stratēģiskās vadīšanas skaidrojumu;
2. pierādīt stratēģiskās domāšanas nepieciešamību un izdevības mainīgajā vidē;
3. iztīrīt stratēģiskā līdera lomu;
4. iztīrīt faktorus, kas iespaido mazā uzņēmuma izdzīvošanu un attīstību mainīgā vidē;
5. izstrādāt priekšlikumus stratēģiskās vadīšanas ieviešanai mazajos uzņēmumos.

Pētījuma objekts ir stratēģiskais menedžments, tā pielietošanas iespējas mazajos uzņēmumos. Pētījums balstās uz kontentanalīzes, sintēzes, salīdzināšanas, aptaujas metožu bāzes.

Rezultāti un diskusijas

Kā rāda statistikas dati, Latvijā mazo uzņēmumu (MU) skaits pārsniedz 95 %. Menedžments MU ir vienkāršāks nekā lielajā. Parasti MU nav sarežģītas analīzes un plānošanas. Veiksme lielā mērā atkarīga no stratēģiskā līdera, viņa kultūras, vērtībām un vadīšanas stila uzņēmuma mērķu nosprašanās un īstenošanās. Uzņēmuma vadībai jāpieņem tādi lēmumi, kas virzīti ne tikai uz uzņēmuma izdzīvošanas iespējām, bet arī uz attīstību mainīgajā ārējā vidē dinamiskas konkurences apstākļos, kuros katrs konkurents cenšas darīt visu iespējamo, lai kļūtu par uzvarētāju.

Mazā uzņēmuma stratēģiskās vadīšanas būtība un priekšrocības

Nosakot firmas stratēģiju, tiek pieņemts lēmums par virzienu, kādā business attīstīsies, par vietu tirgū, kā arī par atsevišķu biznesa veidu un

ražoto produktu attīstības iespējām. Uzņēmuma vadīšana ir saistīta ar tā ieinteresēto pušu interesēm un tās uzdevums ir radīt firmai priekšrocības salīdzinājumā ar konkurentiem.

Uzņēmuma stratēģija tiek izstrādāta ilgtermiņā. Tā iekļauj šādus elementus: mērķi, vīziju, misiju, SVID analīzi, stratēģiskos virzienus. Atbilstoši stratēģiskajiem virzieniem tiek izstrādāts rīcības plāns, kurā tiek uzrādīti konkrēti pasākumi, to izpildes laiks, investīcijas, to avoti.

Stratēģiskā vadīšana (stratēģiskais menedžments) nodrošina ne tikai racionālu firmas rīcībā esošā resursu potenciāla izmantošanu ikdienas apstākļos, bet arī tādas vadīšanas stratēģijas attīstību, kas ļauj pielāgoties izmaiņām ārējā vidē. Stratēģiskās vadīšanas (SV) pamatā ir pārmaiņas ārējā vidē, to iedarbība uz uzņēmuma iekšējo vidi, uzņēmuma reakcija uz pārmaiņām un, atbilstoši, pārmaiņu vadīšana iekšējā vidē.

Stratēģiskais menedžments ir mijiedarbība starp uzņēmumu un tā ārējo vidi, kas sastāv no izvēlēto mērķu īstenošanas un cenšanās sasniegt vēlamo stāvokli ar resursu sadali, kas ļautu efektīvi un rezultatīvi uzņēmumam darboties mainīgā ārējā vidē [6.].

1. tabula

Stratēģiskās vadīšanas un parastās uzņēmuma vadīšanas salīdzinājums

<i>Parametrs</i>	<i>Parastā vadīšana</i>	<i>Stratēģiskā vadīšana</i>
Misija	Preces ražošana/ pakalpojuma sniegšana ar mērķi gūt peļņu	Uzņēmuma izdzīvošana ilgtermiņā, sabalansējot uzņēmuma iespējas un tā ieinteresēto pušu intereses ar mainīgo vidi.
Menedžmenta uzmanības fokusēšana	Skats uzņēmuma iekšienē. Resursu racionāla izmantošana	Skats uz ārējo vidi. Jaunu iespēju meklēšana konkurences vidē. Adaptācija mainīgajā vidē
Laika faktors	Orientācija uz īstermiņa un vidēja termiņa perspektīvu	Orientācija uz ilgtermiņa perspektīvu
Vadīšanas sistēmas bāze	Funkcijas un organizācijas struktūras, procedūras, tehnika, tehnoloģijas	Cilvēki, IT sistēmas, tirgus
Personāla vadīšana	Cilvēks kā uzņēmuma resurss, kas pilda noteiktas funkcijas	Cilvēks uzņēmuma pamatā, viņš ir galvenā uzņēmuma vērtība un veiksmes avots
Vadības efektivitātes kritēriji	Peļņa, racionāla resursu izmantošana	Uzņēmuma savlaicīga un precīza reakcija uz jaunu tirgus pieprasījumu

SV ir tāda vadišana, kuras pamatā ir cilvēka potenciāls, kas orientē darbību uz pieprasījumu, elastīgi reaģē uz izmaiņām ārējā vidē, izdarot atbilstošas izmaiņas uzņēmuma iekšējā vidē, lai sasniegtu konkurētspējīgu priekšrocību un sniegtu ilgtermiņa izdzīvošanas iespējas mainīgajā ārējā vidē, sasniedzot nospraustos mērķus. Nepārtrauktos ārējās vides pārmaiņu apstākļos *stratēģijas izpilde nav stratēģijas īstenošana atbilstoši nodefinētai stratēģijai*. Stratēģijas izpildes mērķis ir radīt nepieciešamos nosacījumus stratēģijas īstenošanai. Stratēģijas izpilde nozīmē tādu stratēģisko izmaiņu veikšana organizācijā, lai tā *būtu gatava stratēģijas īstenošanai*. Stratēģijas izpildes procesa atšķirība ir tā, ka tas nav stratēģijas īstenošanas process, bet rada tikai bāzi stratēģijas īstenošanai un mērķu sasniegšanai. Ļoti bieži firmas nav spējīgas īstenot stratēģiju nepareizi veiktas analīzes vai izdarīto secinājumu dēļ, neparedzētu ārējo vides izmaiņu dēļ vai nemākot izmantot firmas personāla potenciālu.

Vērtēšana un kontrole ir loģiski noslēdzošs process SV, kas veido atgriezenisko saiti starp procesa gaitu un mērķiem. Stratēģiskā vadišana nosaka nevis „rīkojies tā un būs panākumi”, bet – „ja rīkosies noteiktā veidā, tad var gūt panākumus”. 1. tabulā veikta SV salīdzināšana pēc dažiem parametriem ar parasto uzņēmuma vadišanu.

Stratēģiskās vadišanas atšķirības salīdzinājumā ar parasto vadišanu:

1. SV nesniedz tiešu un detalizētu nākotnes ainu. Tā nav uzņēmuma iekšējās vides detalizēts nākotnes apraksts ārējā vidē, bet tā ir kvalitatīvu nodomu kopa par nākotnes stāvokli,
 - kādā uzņēmumam būtu jābūt;
 - kādai jābūt tā ieņemamajai pozīcijai tirgū un biznesā;
 - kādai jābūt organizācijas kultūrai u.c.
2. SV nav rutīnu normu, shēmu un procedūru kopa. Tajā nav teorijas, kura paredz, ko darīt, risinot dažāda veida uzdevumus noteiktās situācijās. SV ātrāk ir filozofija vai biznesa un vadišanas ideoloģija. Katrs menedžeris to dara savādāk. Protams, eksistē rekomendācijas un problēmu analīzes un stratēģijas izvēles loģiskās shēmas, kā arī stratēģiskās plānošanas un stratēģijas īstenošanas shēmas. Praktiski, SV ir
 - uzņēmuma vadības intuīcijas un mākslas simbioze vadīt organizāciju uz mērķu sasniegšanu;
 - personāla augsts profesionālisms un radošums, kas nodrošina organizācijas saites ar apkārtējo vidi, organizācijas un tās

ražotās produkcijas atjaunošana, kā arī *nosprausto* plānu īstenošana;

- visa personāla aktīva līdzdalība visefektīvāko ceļu meklēšanā, lai sasniegtu organizācijas mērķus.
3. Lai uzņēmumā ieviestu SV, ir jāizveido *struktūras*, kas nodarbosies ar ārējās vides analīzi un uzņēmuma problēmām, lai pielāgotos ārējās vides izmaiņām, kā arī marketinga, sabiedrisko attiecību u.c. struktūras.
 4. Stratēģiskās izvēles kļūdas noved pie bankrota, it sevišķi tādu uzņēmumu, kuriem nav alternatīva biznesa vai kuri īsteno stratēģiju, kas nepieļauj korekcijas.

SV iekļauj *izpratni*, cik sekmīga un stingra ir organizācija un tās stratēģijas un kā, apstākļiem mainoties, rodas iespējas izdzīvot un attīstīties. Ārējās vides izmaiņu dinamika paaugstinās. Uzņēmuma izdzīvošana, izmantojot parasto vadišanu, ir problemātiska.

Stratēģiskās domāšanas attīstība

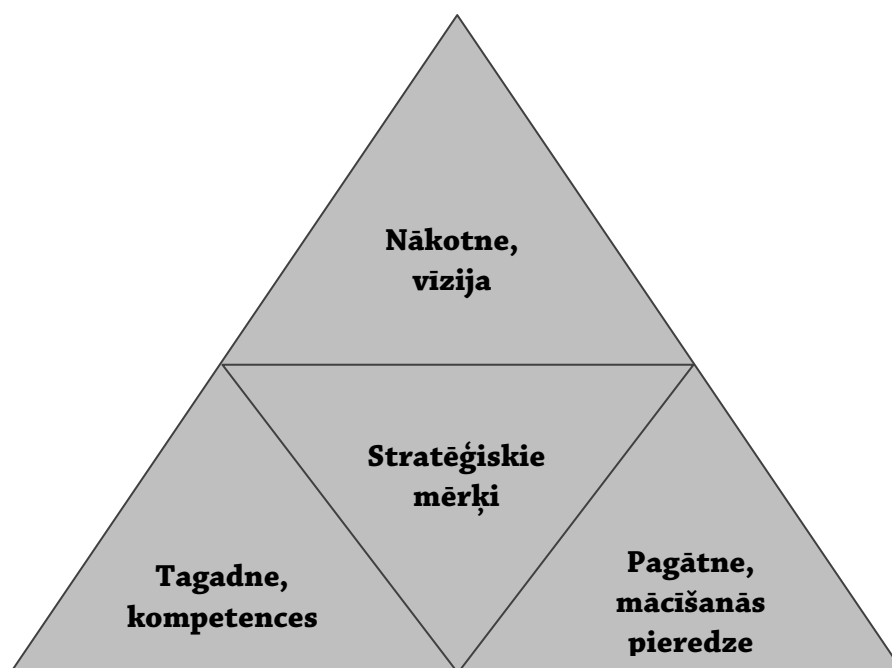
Stratēģiskās vadīšanas pamatā ir stratēģisko lēmumu pieņemšana. Tos veic vadītājs, kuram ir attīstīta stratēģiskā domāšana. Stratēģiskā domāšana ietver pagātnes, tagadnes un nākotnes kategorijas: nākotne, kā reāla un sasniedzama vīzija; tagadne, kā esošā kompetence, t.i., tilts starp pagātni un nākotni; pagātnē, kā spēja mācīties no tās, īstenojot pārmaiņas tagadnē (1. attēls). Stratēģiskās domāšanas virziens vērsts no nākotnes uz tagadni. Lai sasniegtu vīziju, tiek nosprausti stratēģiskie mērķi, pamatojoties uz esošajām kompetencēm, kas balstās uz pagātnes pieredzi un mācīšanos.

Stratēģiskās domāšanas spējas attīsta atsevišķi indivīdi. Tās var attīstīt arī visā organizācijā, kas izpaužas šādā veidā: iekšējā vidē tiek ģenerētas idejas, derīgās idejas tiek uztvertas ārējā vidē, tās sintezējot, attīsta informāciju lai radītu jaunu produktu, izveidotu jaunas stratēģijas un iekarotu jaunas pozīcijas tirgū.

Stratēģiskās domāšanas pamatā ir mācīšanās, kas ietver [9., 147.]:

- sapratni, kā izvēlēties stratēģijas;
- sapratni par esošām kompetencēm, atsevišķu resursu stratēģiskajām vērtībām un saiti starp tiem;
- zināšanas par konkurentiem, to darbību un nākotnes iecerēm;
- izpratni par iespējamiem jauniem konkurences avotiem;
- spēju dalīties ar informāciju, mācīties no uzņēmuma ārējiem partneriem;

- sapratni par vides attīstību, iespējām un draudiem ārējā vidē;
- sapratni par konkurentu aktivitātēm, paredzot iespējamus jaunus konkurences draudus;
- pieredzi, nākotnes stratēģiju izstrādi;
- spēju īstenot nepārtrauktu stratēģijas uzlabošanu nenoteiktā dinamiskā vidē.

1. attēls. Stratēģiskās domāšanas skaidrojums

Campbell A. un Alexander M. [3.] piedāvā stratēģiskās domāšanas pieeju, akcentējot šādus trīs elementus:

- 1) labās pieredzes meklēšana;
- 2) gatavība nepārtrauktām, neparedzētām un negaidītām pārmaiņām;
- 3) uzvedība un kultūra.

Bez skaidras vīzijas un virziena, bez personāla līdzdalības un vēlēšanās nākotnē strādāt un meklēt iespējas pārmaiņās stratēģiskā domāšana ir ierobežota. Stratēģiskā domāšana ir būtiska uzņēmuma mērķu nospraušanā, stratēģijas izvēlē un ieviešanā. Stratēģiskās domāšanas spējas var attīstīt, sintezējot ģenerētās idejas iekšējā vidē ar labām idejām ārējā vidē., tādā veidā izmantojot šo informāciju, lai radītu jaunas stratēģijas, jaunus produktus, jaunas izdzīvošanas un attīstības iespējas.

Sinergijas nozīme stratēģiskajā vadīšanā

Stratēģiskā domāšana veicina sinergijas attīstību. Ansoff H. [1.81.] sinergijas jēdzienu skaidro tādā veidā, ka kombinācija no atsevišķām daļām veido nozīmīgāku rezultātu nekā, ja šīs daļas operē atsevišķi.

Efektīvu sinerģiju nodrošina šādi četri *atslēgas elementi* [9., 152.]:

1. efektīva vadība, kas uzsver sadarbības, dalīšanās pieredzē un mācīšanās nozīmi visā organizācijā;
2. organizatoriskā struktūra, kas pieļauj sadarbību un iekšējo konfliktu novēršanu;
3. atbalsta sistēmas, kas veicina dalīšanos pieredzē un zināšanu pārnesi;
4. atbilstoša atzinība, jo organizācijas atsevišķas nodaļas var gūt labumu no palīdzības citām.

Sinergijas nodrošināšana ir biznesa veiksmes atslēgas elements. Sinergijas attīstības potenciālu veido stratēģiskie resursi – informācija, finanses, personāls, marketings, vadīšana, uzņēmējdarbības vide.

Sinergija mazajos uzņēmumos parādās šādos aspektos:

- konkurētspējas veidošana, ko lielā mērā nodrošina personāla saskaņota un efektīva darbība;
- dažādu produktu ražošanas un pakalpojumu sniegšanas procesu savstarpēja mijiedarbība un atkarība, spēja balstīt cits citu.

Sinergiju mazajā uzņēmumā ir iespējams attīstīt, daloties ar informāciju, pieredzi, apmainoties idejām, izmantojot dažādas iespējas, ko sagādā ārējā vide. Vadības līmenī sinerģiju var iegūt, savienojot darbinieku individuālos mērķus, uzņēmuma kultūru, vērtības ar uzņēmuma stratēģiskajiem mērķiem.

Stratēģiskais līderis

Mazā uzņēmuma attīstību nenoteiktības apstākļos virza *stratēģiskais līderis*. Viņam ir attīstīta stratēģiskā domāšana, viņš māk novērtēt esošo situāciju, apzinās organizācijas stiprās un vājās puses, mērķus, pieejamos resursus, iespējas, ko uzņēmums var izmantot, māk saskatīt draudus, tos novērtēt un pieņemt lēmumus, kas ļauj mazināt vai neitralizēt šos draudus. Stratēģiskajam līderim, viņa vērtībām uzņēmuma mērķu nospraušanā un īstenošanā ir atslēgas loma. 2. attēlā atspoguļota stratēģiskā līdera loma jaunattīstīto stratēģiju ieviešanā, nodibinot atbilstošu organizatorisko

struktūru, nodrošinot stratēģiskos resursus produkta ražošanai un atgriezeniskās saites uzturēšanu ar monitoringa palīdzību.

2. attēls. Stratēģiskā līdera loma jaunattīstīto stratēģiju ieviešanā

Priekšnoteikumi stratēģiskās vadīšanas ieviešanai mazajos uzņēmumos ir šādi:

- straujas izmaiņas ārējā vidē, ko raksturo izmaiņas valsts fiskālajā politikā, monetārajā politikā, jaunas valsts atbalsta programmas, ES investīciju iespējas u.c.;
- IT tehnoloģijas, kas ļauj zibenīgi ātri uztvert jaunu informāciju par jauniem produktiem, rada iespējas imitēt produktus u.c.;
- jaunu tehnoloģiju attīstība;
- globalizācija, (sadarbības iespējas starptautiskajā telpā, lielāka izvēle pakalpojumu saņēmējiem);
- biznesa internacionalizācija (iespējas iekļauties starptautiskā produkta ražošanā);
- klientu vēlmju izmaiņas;
- konkurence par resursiem, t.sk., cilvēku resursiem;
- jaunas iespējas, ko sniedz mūsu valsts iesaiste ES un dažādās starptautiskās organizācijās;
- cilvēka lomas izmaiņa vadīšanas procesā, u.c.

Mazā uzņēmuma stratēģiskais menedžments iekļauj:

- sapratni par ārējās vides spēkiem, kas iespaido uzņēmuma darbību, to izmaiņu cēloņus un attīstības tendences;
- sapratni par nākotnes iespējām, ko sniedz ārējās vides izmaiņas, un šo izmaiņu negatīviem aspektiem, kas apdraud uzņēmuma darbību;
- lēmumus par pieprasītiem produktiem un pakalpojumiem skaidri definētos tirgos;
- efektīvu resursu menedžmentu, lai attīstītu un ražotu tirgū pieprasītos produktus, sasniedzot augstu kvalitāti ar izdevīgām cenām un nodrošinot tos patērētājiem tieši laikā;
- sapratni, kā atslēgas stratēģiskie resursi var būt pārveidoti un lietoti, lai gūtu jaunas tirgus iespējas.

SV ir dinamiska 5 *savstarpēji saistītu* procesu kopa- vides analīze, misijas un mērķu noteikšana, stratēģijas izvēle, stratēģijas izpilde, monitorings. *Ārējās vides analīze* ietver valsts politisko, ekonomisko, sociālo, ekoloģisko un starptautisko vidi, kā arī tūrisma nozares vidi (konkurentus, tūristus, sabiedrību).

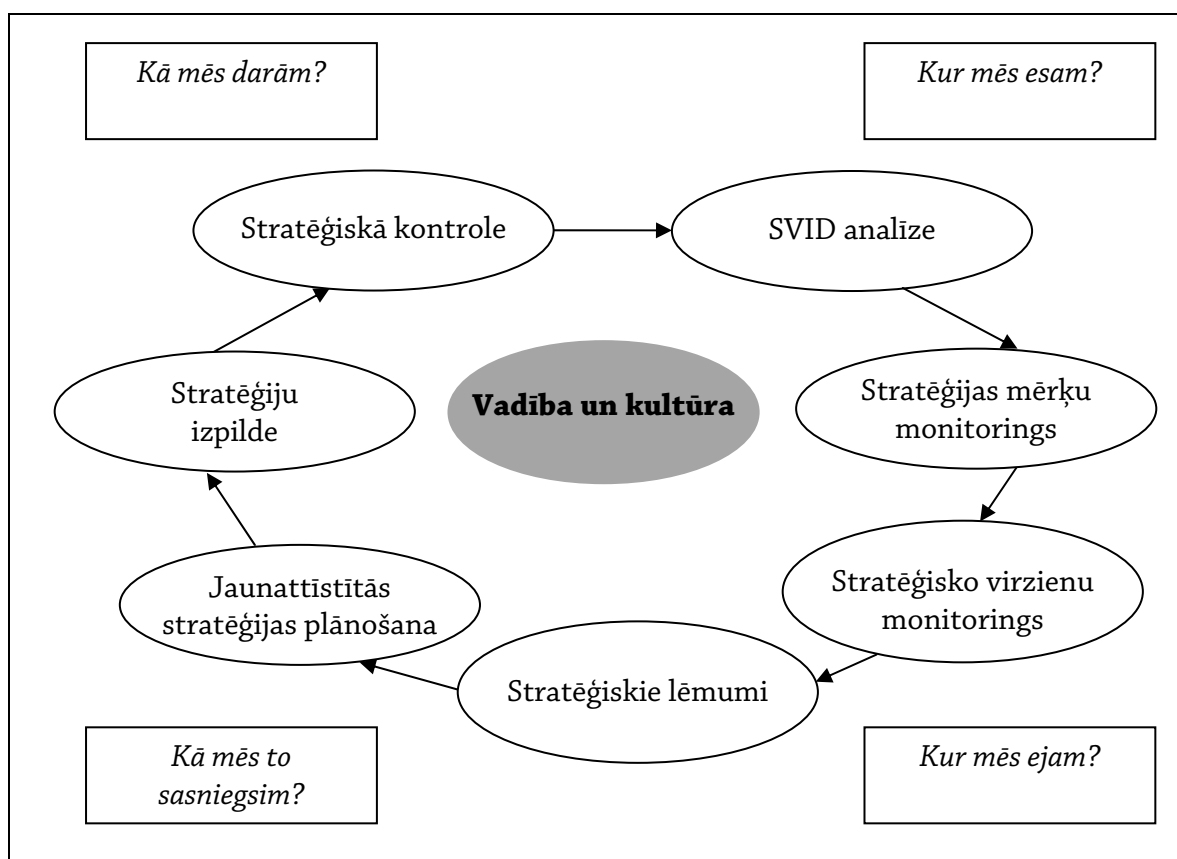
Iekšējās vides analīze mazajā uzņēmumā tiek veikta šādos virzienos:

- organizācijas mērķi, stratēģiskie attīstības virzieni, kultūra, vērtības,
- personāls, tā kompetences, kvalifikācija, intereses, lojalitāte pret uzņēmumu,
- vadības stils, vadības intereses,
- produkta ražošana (konkurences stratēģijas),
- finanses (naudas plūsma, rentabilitāte u.c.),
- mārketinga (tirgus izpēte, produkts, cenas, produkta virzīšana tirgū).

Misijas un mērķu noteikšanai stratēģiskajā vadīšanā ir īpaša nozīme, jo uzņēmuma mērķiem un misijai jābūt sabalansētai ar katra darbinieka mērķiem, tiem jābūt motivējošiem attiecībā pret katru personāla locekli. Pretējā gadījumā personāls var nebūt lojāls firmai. Tāpēc misijas formulējuma izstrādes procesā tiek *iekļauts viss personāls*. Ikviens no personāla locekļiem saskata savas izdevības (izaugsmi, sociālos labumus u.c.) uzņēmuma misijas izpildē un atbalsta centienus mērķu sasniegšanā. Izstrādājot mērķus, jāņem vērā uzņēmuma *ieinteresēto pušu intereses*.

3. attēlā atspoguļota SV procesa izpratne mazajos uzņēmumos. Centrā ir uzņēmuma galvenā vērtība - cilvēkpotenciāls, ko raksturo vadība,

personāls, organizācijas kultūra, vērtības. SVID analīze parāda esošo firmas situāciju, tās stiprās un vājās puses, iespējas un draudus. SVID analīzes rezultāti ļauj precizēt stratēģiskos mērķus un izdarīt korekcijas uzņēmuma stratēģijā līdz pat, atbilstoši, stratēģisko virzienu maiņai, kā arī izdarīt korekcijas atsevišķu firmas ražoto produktu konkurences stratēģijās. Konkurences stratēģijas tiek attīstītas katrā firmā ražotajam produktam atsevišķi, norādot veidu, kā sasniegt un uzturēt šī produkta konkurētspējīgo priekšrocību. Tiek izdarīti stratēģiskie lēmumi atbilstoši ārējās vides izmaiņām, kuri tiek īstenoti stratēģijas izpildē, kas iekļauj sevī jaunattīstītās stratēģijas plānošanu, izpildi un stratēģisko kontroli. Process ir nepārtraukts, tādā veidā tiek nodrošināta SV.

3. attēls. Stratēģiskā menedžmenta izpratne mazajā uzņēmumā

Stratēģiskās vadības attīstības izpēte Latgales reģiona mazajos pakalpojumu uzņēmumos

Veikta aptauja ar sekojošo mērķi:

- ✓ izanalizēt stratēģiskā menedžmenta izpratnes līmeni mazajos uzņēmumos;

- ✓ izpētīt, kā ekonomiskās krīzes apstākļos izdzīvojušie mazie uzņēmumi izmanto stratēģiskās vadīšanas iespējas.

Izpētes laiks – 2009. gada janvāris – jūnijs.

Vieta – Latgales reģions.

Respondentu vienojošā pazīme – tie ir pilna un nepilna laika maģistra studiju programmu studenti, kuri apgūst stratēģiskā menedžmenta kursu. Respektīvi, respondentiem ir sapratne par uzņēmuma stratēģiju, tās izstrādi un stratēģisko vadīšanu.

Tika aptaujāti respondenti no 75 pakalpojumu komercuzņēmumiem. No tiem – 26 uzņēmumu vadītāji ar pieredzi vadošā darbā no 1-8 gadiem, un 49 respondenti, kuri neieņem vadošus amatus, ar pieredzi darbā no 1-10 gadiem.

Aptaujāto uzņēmumu darbības ilgums pārsniedz 2 gadus. Nodarbināto skaits uzņēmumos ir šāds: līdz 50 - 71 uzņēmumi, līdz 150 – 4 uzņēmumi.

Uzņēmuma vadītāju aptaujas rezultāti

Visi aptaujātie uzņēmumu vadītāji nosauca sava uzņēmuma attīstības stratēģijas izstrādāšanas gadu, mērķus, vīziju, stratēģiskos virzienus. Vienpadsmit vadītāji atbildēja, ka uzņēmuma darbinieki nepiedalījās stratēģijas izstrādē, pārējie atbildēja, ka uzņēmuma darbinieki piedalījās stratēģijas izstrādē. Visi vadītāji apgalvoja, ka uzņēmuma darbinieki atbalsta uzņēmuma mērķus, nosaucot šādu uzņēmuma darbinieku motivāciju atbalstīt mērķus un attīstības virzienus:

- iespējas nopelnīt – 26 respondentu atbildes (100 %);
- darba vietas tuvums – 1 respondenta atbilde (4 %);
- attīstības iespējas – 21 respondentu atbildes (81 %);
- pievilcīgs darbs – 24 respondentu atbildes (92 %).

Uz jautājumu – vai stratēģiju/ mērķus/ attīstības virzienus/ vīziju vajadzēja mainīt? – 8 respondenti norādīja mērķu maiņu sakarā ar klientu skaita samazināšanos, 1 – attīstības virziena maiņu sakarā ar akcīzes nodokļa palielināšanu, 11 – mērķu maiņu sakarā ar konkurences palielināšanos.

Aptaujātie respondenti – uzņēmumu vadītāji – šādi atzīmēja faktorus, kas būtiski ietekmē viņu uzņēmumu attīstību:

- nodokļu paaugstināšanās – 13 respondentu atbildes (50 %);
- apgrozāmo līdzekļu nepietiekamība – 22 respondentu atbildes (85 %)

- daudz konkurentu – 20 respondentu atbildes (77 %);
- mazs noiets – 20 respondentu atbildes (77 %);
- zināšanu trūkums par uzņēmuma vadību strauju pārmaiņu laikā – 20 respondentu atbildes (77 %);
- atbalsta trūkums no pašvaldības puses – 6 respondenta atbilde (23 %);
- atbalsta trūkums no valsts puses – 19 respondentu atbildes (73 %);
- nenoteiktā valsts politika – 26 respondentu atbildes (100 %).

Aptaujātie respondenti – uzņēmumu vadītāji – šādi atzīmēja savu pārlicību.

- Izmaiņas ārējā vidē neiespaido mana uzņēmuma darbību – 0.
- Uzņēmuma vadība seko ārējās vides izmaiņām un pietiekoši zinoša, lai reaģētu uz tām un pielāgotu uzņēmuma darbību tā, lai izvairītos no bankrota un attīstītos – 19 respondentu atbildes (73 %).
- Vadība nevar izsekot un saprast visas tās izmaiņas ārējā vidē, kas skar uzņēmumu – 0.
- Ekonomiskā krīze ir iespējas un izaicinājums uzņēmējiem – 13 respondentu atbildes (50 %).
- Uzņēmuma vadībai vajadzētu apmeklēt stratēģiskās vadišanas kursus – 13 respondentu atbildes (50 %).
- Lai izdzīvotu ekonomiskās krīzes apstākļos, nepieciešama stratēģiskā domāšana – 26 (100 %).

Uzņēmuma darbinieku (izpildītāju) aptaujas rezultāti

Aptaujāti 49 uzņēmumu darbinieki. No tiem 42 zina, ka uzņēmuma attīstības stratēģija ir izstrādāta; šie respondenti atbildēja, ka zinot stratēģijā iestrādātos mērķus, vīziju, stratēģiskos virzienus. Toties no tiem tikai 6 respondenti ir piedalījušies stratēģijas izstrādē, 43 nav ņēmuši dalību stratēģijas izstrādē. Uz jautājumu – vai uzņēmuma darbinieki atbalsta mērķus- tika saņemtas visas 49 pozitīvas atbildes, nosaucot šādu uzņēmuma darbinieku motivāciju atbalstīt mērķus un attīstības virzienus:

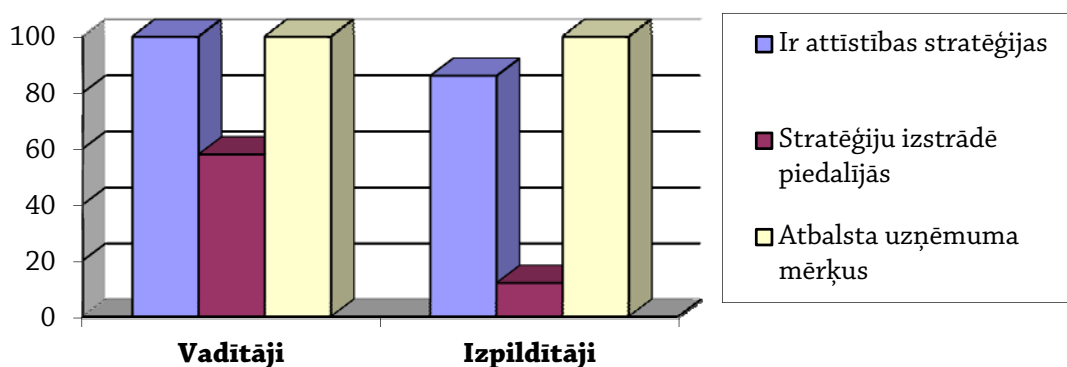
- iespējas nopelnīt – 49 respondentu atbildes (100 %);
- darba vietas tuvums – 15 respondentu atbildes (31 %);
- attīstības iespējas – 20 respondentu atbildes (41 %);
- pievilcīgs darbs – 22 respondentu atbildes (45 %).

Respondenti šādi atzīmēja faktoros, kas būtiski ietekmē viņu uzņēmumu attīstību:

- nodokļu paaugstināšanās – 49 respondentu atbildes (100 %);
- daudz konkurentu – 17 respondentu atbildes (35 %);
- mazs noiets – 23 respondentu atbildes (47 %);
- zināšanu trūkums par uzņēmuma vadību pārmaiņu laikā – 29 respondentu atbildes (59 %);
- atbalsta trūkums no pašvaldības puses – 43 respondentu atbildes (88 %);
- atbalsta trūkums no valsts puses – 7 respondentu atbildes (14 %);
- nenoteiktā valsts politika – 45 respondentu atbildes (92 %).

Aptaujātie respondenti – uzņēmumu darbinieki – šādi atzīmēja savu pārlicību.

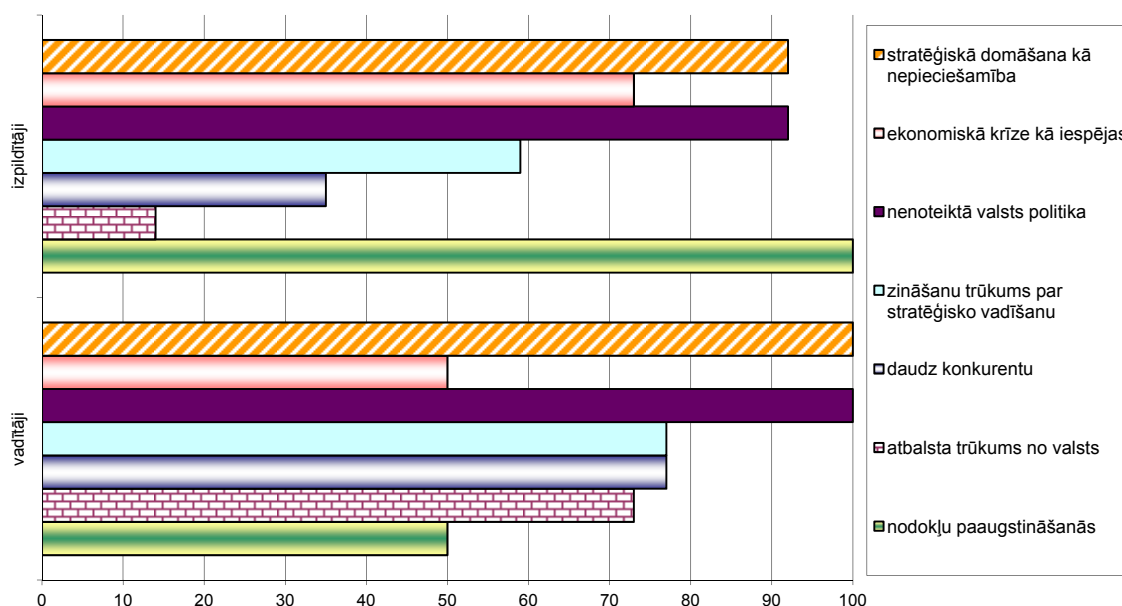
- Izmaiņas ārējā vidē neiespaido mana uzņēmuma darbību – 0 apgalvojumi.
- Uzņēmuma vadība seko ārējās vides izmaiņām un pietiekoši zinoša, lai reaģētu uz tām un pielāgotu uzņēmuma darbību tā, lai izvairītos no bankrota un attīstītos – 38 apgalvojumi (78 %).
- Vadība nevar izsekot un saprast visas tās izmaiņas ārējā vidē, kas skar uzņēmumu – 3 apgalvojumi (6 %).
- Ekonomiskā krīze ir iespējas un izaicinājums uzņēmējiem – 36 apgalvojumi (73 %).
- Uzņēmuma vadībai vajadzētu apmeklēt stratēģiskās vadīšanas kursus – 26 apgalvojumi (53 %).
- Lai izdzīvotu ekonomiskās krīzes apstākļos, nepieciešama stratēģiskā domāšana – 45 apgalvojumi (92 %).

4. attēls. Respondentu atbildes par uzņēmumu attīstības stratēģijām.

Analizējot aptaujas rezultātus (4. attēls) var secināt, ka aptaujātajos mazajos uzņēmumos, kas izdzīvuši ekonomiskās krīzes apstākļos,

- praktiski (91 %) ir izstrādātas attīstības stratēģijas;
- stratēģiju izstrādē piedalījās tikai 28 % respondentu;
- uzņēmuma mērķus atbalsta personāls visos uzņēmumos, kuros ir nedefinētas stratēģijas.

5. attēls. Uzņēmuma attīstību ietekmējošie faktori ekonomiskās krīzes apstākļos vadītāju un izpildītāju skatījumā, %

Kā galvenos faktoros (5. attēls), kas vissmagāk ietekmē uzņēmumu attīstības iespējas krīzes laikā, respondenti atzīmē nenoteikto valsts politiku – 95 %, nodokļu paaugstināšanos – 83 %, atbalsta trūkumu no valsts puses – 35 %, zināšanu trūkumu par uzņēmuma vadību strauju pārmaiņu laikā – 65 %.

Ekonomisko krīzi kā iespējas un izaicinājumu uztver 65 % respondenti.

Stratēģisko domāšanu kā nepieciešamību, lai uzņēmums izdzīvotu ekonomiskās krīzes apstākļos uztver 95 % respondentu.

Secinājumi un priekšlikumi

Uzņēmuma stratēģiskā vadīšana ļauj firmai attīstīties ekonomikas recesijas apstākļos.

Stratēģisko vadīšanu lielā mērā nodrošina visa personāla iekļaušana vadības procesā, saskaņojot uzņēmuma vīziju, misiju, mērķus ar katra

darbinieka vīziju, misiju un mērķiem. Tāpēc, veicot menedžmenta darbības analīzi, jāņem vērā šie faktori.

Aptaujātie mazie komercuzņēmumi lielā mērā piekopj šādus stratēģiskās vadīšanas aspektus:

- uzņēmuma vadība seko ārējās vides izmaiņām un ir pietiekoši zinoša, lai reaģētu uz tām un pielāgotu uzņēmuma darbību tā, lai izvairītos no bankrota un attīstītos;
- personāls atbalsta uzņēmuma mērķus; personāla motivācija atbalstīt uzņēmuma mērķus, galvenokārt, ir šāda: iespējas nopelnīt (100 %), attīstības iespējas – (55 %) un pievilcīgs darbs – (61 %).

Firmas sekmīgai stratēģiskai vadīšanai nepieciešama aktuāla informācija par ārējās vides izmaiņām, kā arī sinerģijas procesu attīstība.

Komercuzņēmuma vadītājam jābūt stratēģiskajam līderim ar stratēģisko domāšanu.

Priekšlikumi:

Komercuzņēmumiem nepieciešams ieviest stratēģisko vadīšanu, kas ļaus ne tikai izdzīvot ārējās vides pārmaiņu apstākļos, bet arī attīstīties.

Lai nodrošinātu firmas sekmīgu darbību ar aktuālu informāciju par ārējās vides izmaiņām ir lietderīgi izveidot ārējās vides izmaiņu izpēti un analīzes sistēmu firmā. Šīs sistēmas pamatā ir šādas aktivitātes: preses materiālu analīze, dalība profesionālās konferencēs, firmas darbības pieredzes analīze, personāla uzskatu apzināšana, izmaiņu apspriešana firmas iekšējās struktūrās u.c.

Lai attīstītu stratēģisko domāšanu un stratēģiskā līdera spējas, nepieciešams mācīties; tam nolūkam ieteicams firmu vadītājiem apmeklēt kursus, kas piedāvā iemaņu izveidi stratēģisko spēju attīstībā.

Izmantotā literatūra

1. Ansoff, Hl *Implanting Strategic management*, Prentice Hall, 1984.
2. Baldwin, John R, Gellatly G, *Innovation Strategies and performance in Small Firms*, Edward Elgar Publishing, Inc: Massachusetts USA, 2003, p. 375 ISBN 1 843763702.
3. Campbell, A., Alexander, M. What's wrong with strategy? *Harvard Business Review*, 1997. Nov.-Dec.
4. Courtney, H, Kirkland, J. and Viguerie, P. Strategy under uncertainty. *Harvard Business Review*, 2001. March-April.
5. Hatten, Kenneth, J. *Strategic Management*. ISBN 0-13-850694-9
6. Hofer, C, Schendel, D, *Strategy Evaluation: analytical concepts*, West. 1978.
7. Ohmae, K. *The Mind of the Strategist*, McGraw-Hill, 1982.

8. Silineviča, I. Tūrisma analīze. *Tūrisma uzņēmuma analīze.* // Rēzeknes Augstskola, 2009., 128 lpp.
9. Thompson, J., Martin, F. *Strategic Management: Awareness and Change.* 5-th edition, 2005. 871p.
10. Vihanskij, O.S., *Strategiķeskoje upravlenije,* Moskva.: Gardariki, 2000. - 290 l.
11. Volkova, T., Vērdiņa, G., Pildavs, J. *Organizācijas un to vadīšana pārmaiņu apstākļos.*// Rīga, Banku Augstskola, 2001., 112 lpp.
12. *Latvijas mazo un vidējo uzņēmumu attīstības programma 2004.-2006. gadam.*

FINANSĒŠANAS IESPĒJAS INOVATĪVAI ATTĪSTĪBAI LATVIJĀ

FINANCING POSSIBILITY INNOVATION DEVELOPMENT IN LATVIA

Anotācija

Pētījumā tiek analizēti inovāciju attīstībai nepieciešamie finansēšanas avoti, to veidi. Tiek noskaidrota inovāciju loma un ietekme uz Latvijas tautsaimniecības attīstības tendencēm kopumā. Darbā pētīti galvenie uz inovāciju ekonomiku attiecināmie raksturlielumi, veikta pašreizējās ekonomiskās situācijas analīze identificējot tās pozitīvos momentus un trūkumus, potenciālās iespējas un draudus nākotnē, kā arī izstrādāti priekšlikumi attīstības nodrošināšanai.

Atslēgvārdi: inovācijas, zinātne, uzņēmējdarbība, investīcijas, attīstība.

Abstract

In are paper analyzed the necessary innovation development financing springs and kinds, innovations role and influence on the Latvia national economy development tendencies in an aggregate. In work investigated main on the take indexes of innovation economies, the analysis of the given economic situation is executed identify in its positives moments and failings, possibilities of potentials and threats in the future, as also produced suggestions providing of an industry effective development.

Keywords: innovations, science, entrepreneurial activity, investments, development.

Ērika ŽUBULE

M.oec., docente,

Rēzeknes Augstskola

Tālr.: +371 26430306

E-pasts: erika@ru.lv

Tatjana DAVIDOVA

M. oec.,

Rēzeknes Augstskola

Tālr.: +371 26137038

E-pasts:

tatjana_davidova@inbox.lv

Ievads

Latvijā šobrīd notiek inovāciju sistēmas fragmentāra un stihiska veidošanas, bet nav sakārtota koordinēta sistēmas attīstības virzība. Ekonomiskās attīstības dinamiku vairs nenosaka tikai tradicionālie resursi – dabas bagātības, darbaspēks, kapitāls un klasiskās rūpniecības un lauksaimniecības nozares, bet arvien lielākā mērā, uz augstām tehnoloģijām balstītās nozares. Augsto tehnoloģiju komponente ir kļuvusi par galveno konkurētspējas un pievienotās vērtības avotu visās tautsaimniecības nozarēs. Un lai palielinātu Latvijas kopējo konkurētspēju, nepieciešama mērķtiecīgas valsts inovatīvās politikas īstenošana, kuras pamatā ir gan valsts tiešā finansiālā atbalsta programmas, gan fiskālo iniciatīvu paketes. Latvijai ir ļoti svarīgi gan pašai piedalīties šādu aktivitāšu finansēšanā, gan veicināt uzņēmēju iesaistīšanos šajos procesos ar saviem līdzekļiem.

Pētījuma mērķis – izpētīt Latvijas nacionālās inovāciju sistēmas esošo potenciālu un finansiālā nodrošinājuma līmeni, kā arī sniegt ieskatu inovāciju ietekmei uz uzņēmējdarbību.

Pētījuma uzdevumi:

1. analizēt Latvijas nacionālās inovāciju sistēmas struktūru, elementu nozīmi inovatīvas darbības veicināšanā;
2. veikt Latvijas valsts inovāciju politikas analīzi;
3. identificēt inovāciju finansēšanas un attīstības iespējas Latvijā.

Pētījuma metodes:

1. kvalitatīvās pētīšanas metodes – ekonomiskās literatūras analīze.
2. kvantitatīvas pētīšanas metodes – datu apkopošana, grupēšana un analīze.

Pētījums lielākoties aptver periodu no 2003. līdz 2007. gadam. 2008. gada statistika ir izmantota tad, ja attiecīgo rādītāju dati bija publicēti līdz šī raksta pabeigšanas brīdim – 2009. gada maijam.

Latvijas nacionālās inovāciju sistēmas raksturojums

Par inovāciju kā par sistēmu valstī var runāt tikai tad, ja tajā ir: pētniecība (augstākā izglītība un zinātne); uzņēmējdarbība; inovācijas atbalsta finanšu sistēma (investīcijas); inovācijai labvēlīga likumdošana. [9.,20.] Būtiskākos *Nacionālās inovācijas sistēmas (NIS) elementus un to lomu var raksturot* šādi: [6.,36.] *uzņēmējdarbības sektors*: galvenais inovācijas realizētājs, to ieviesējs tirgū konkurētspējīgu produktu, pakalpojumu vai procesu formā; *zinātnes sektors*: lietišķās pētniecības darba rezultātā rada izstrādnes, kas var tikt pārvēstas tirgus jauninājumos; *izglītības sektors*:

izglītības sistēmas pilnveidošana, nodrošinot cilvēkresursu attīstību atbilstoši tirgus prasībām; *vadības politika*: inovatīvai darbībai labvēlīgas normatīvās vides, atbalsta mehānismu un instrumentu nodrošināšana; *investīcijas (finanšu sistēma)*: inovāciju procesiem nepieciešamo finanšu resursu nodrošinājums.

Visām šīm sistēmas kompleksa sastāvdaļām ir jābūt arī līdzvērtīgi stiprām un cieši jāsadarbojas, jo NIS kopējo produktivitāti nosaka un būtiski ietekmē tieši tās vājākā posma sniegums.

Tādēļ ir svarīgi noteikt un sekot līdzi ikvienai pārmaiņai NIS ietvaros, lai nepieciešamības gadījumā varētu operatīvi stimulēt un atbalstīt tieši to sastāvdaļu jeb posmu, kas ir sācis atpalikt. Lai NIS darbotos veiksmīgi, tās sastāvdaļām ir jāatbilst sekojošām pazīmēm: [6.,38.]

- ✓ augstskolās tiek veikti fundamentālie pētījumi pasaules līmenī, studentiem ļaujot iegūt starptautiski konkurētspējīgu un atzītu augstāko izglītību; valsts un privātās pamatizglītības un profesionālās izglītības iestādēs sagatavo kvalificētus, noteiktām zinātņietilpīgām nozarēm piemērotus speciālistus ar vajadzīgajām iemaņām un zināšanām;
- ✓ ražojošais sektors (lielākoties privātais) ir spējīgs investēt inovācijas aktivitātēs un finansēt valsti pētniecību līdz 80 % apjomā (no kopējā pētniecības un attīstības (P&A) finansējuma valstī);
- ✓ valdība rada inovācijai labvēlīgu vidi ar savu kredītpolitiku, nodokļu un muitas, kā arī investīciju politiku, lai privātajam sektoram būtu izdevīgi finansēt P&A darbību;
- ✓ uz risku spējīgs finanšu sektors (valsts un arī privātais) nodrošina inovācijas finansējumu. [7.,94.]

Pēc šādas vai līdzīgas shēmas darbojas NIS visās attīstītās valstīs. NIS Latvijā atrodas tikai attīstības sākumstadijā, un to var raksturot kā haotisku.

Pētniecība

Augstākās izglītības un zinātnes misija inovācijas sistēmas ietvaros ir pētniecības un tehnoloģijas attīstīšana (P&A).

Par P&A finansiālā nodrošinājuma analīzes pamatrādītāju tiek uzskatīts P&A finansējuma īpatsvars no IKP, kas ļauj salīdzināt valstu panākumus šai jomā.

Analizējot P&A finansējuma dinamiku Latvijā 2000.-2007. gadā, jāatzīmē, ka pēc P&A finansējuma īpatsvara IKP samazinājuma 2000.-

2003. gadā, sekoja pieaugums 2004.-2006. gadā. Ja 2000. gadā tas bija 0,47 % no IKP (21,0 milj.Ls), 2001. gadā – 0,41 % (21,1 milj.Ls), 2002. gadā – 0,42 % (24,1 milj.Ls), taču 2003. gadā – vairs tikai 0,38 % no IKP (24,2 milj.Ls). 2004. gadā tika novērots rādītāja pieaugums līdz 2002. gada līmenim – 0,42 % no IKP (31,1 milj.Ls). [21.] Pozitīvas tendences turpinājās arī 2005. un 2006. gadā. 2005. gadā, salīdzinājumā ar 2004. gadu, P&A finansējums pieauga par 0,14 procentpunktiem un sasniedza 0,56 % no IKP, jeb 50,6 milj.Ls. Savukārt 2006. gadā P&A finansējums veidoja 0,69 % no IKP, jeb 78,2 milj.Ls. 2007. gada dati liecina, ka, salīdzinājumā ar 2006. gadu, P&A finansējums Latvijā ir samazinājies līdz 0,63 % no IKP (87,9 milj. Ls). [28.]

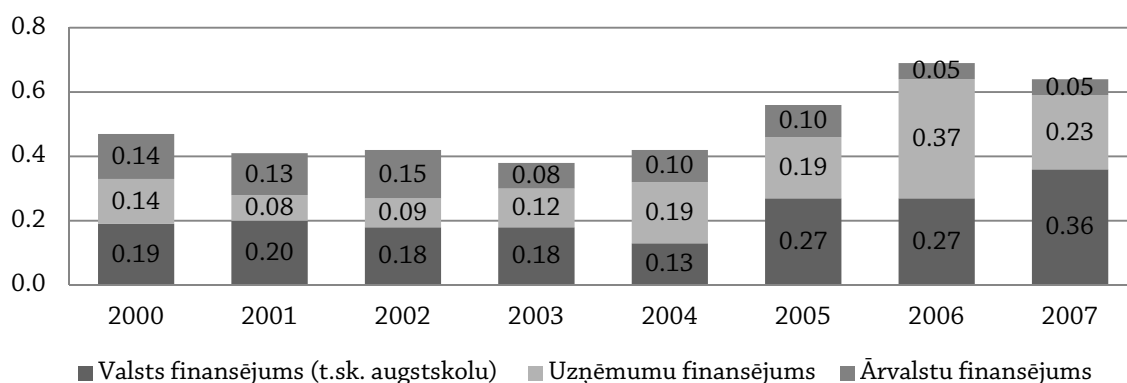
Eurostat dati liecina, ka laikā no 2001. līdz 2005. gadam Latvijā bija vērojams visstraujākais P&A finansējuma pieaugums ES valstīs – vidēji 17,6 % gadā. [31.] Salīdzinājumam: vidējais rādītājs 27 ES valstīs bija 1,5 % gadā. Tomēr salīdzinājumā ar citām ES valstīm P&A finansējums Latvijā joprojām nav pietiekams. Jāņem vērā arī fakts, ka P&A finansējuma pieauguma bāze Latvijā ir samērā zema, kā arī tas, ka inovācija ir finanšu ietilpīgs process.

ES paplašinoties līdz 25, bet vēlāk arī līdz 27 valstu blokam, izvērtās plašas diskusijas par Lisabonas stratēģijas izpildi jaunajos apstākļos. Sakarā ar to Eiropas Komisija un Eiropas Padome uzsvēra, ka Lisabonas stratēģijas mērķi paliks spēkā. Īstenojot šo nostāju, Eiropas Padome 2005. gada martā deva jaunu startu Lisabonas stratēģijai, pieņemot Eiropas Komisijas izstrādāto dokumentu „*Kopā strādājot izaugsmei un darba vietu radīšanai. Lisabonas stratēģijas jaunais starts*”. Šai dokumentā skaidri pateikts, ka atkāpes no iepriekšnoteiktā mērķa – palielināt P&A kopējo finansējumu līdz 3 % no IKP līdz 2010. gadam – nebūs, un tas paliek spēkā. [7.,102.]

Tas ir nopietns izaicinājums vairākumam ES valstu, tostarp arī Latvijai. Turklāt jāatzīmē, ka 3 % no IKP ir kopējais ES rādītājs, nevis individuāli katras dalībvalsts rādītājs, kas jāasniedz līdz 2010. gadam. Protams, no matemātiskā viedokļa ir skaidrs, ka ES mērķis ir 3 % no visu dalībvalstu summārā IKP, tad proporcionāli rēķinot, katras valsts uzdevums ir atvēlēt pētniecībai 3 % no sava IKP. Tomēr Eiropas Komisija atzīst: ir grūti sagaidīt, ka katra dalībvalsts individuāli sasniegs 3 % no IKP. Tai pašā laikā komisija uzstāj, ka katrai valstij ir jāasniedz savs nopietns ieguldījums ES kopējā mērķa sasniegšanā. *Latvijas nacionālā Lisabonas programma* paredz, ka 2008. gadā P&A finansējumam bija jāasniedz 1,1 %, bet 2010. gadā – 1,5 % no IKP. Salīdzinājumam: saskaņā ar savu nacionālo plānu Somija paredz 2010. gadā

atvēlēt pētniecībai un attīstībai 4 % no IKP, Austrija, Beļģija, Dānija, Vācija, Luksemburga un Slovēnija – 3 %, Īrija (2013. gadā) un Lielbritānija – 2,5 %, Spānija un Lietuva – 2 %, Igaunija – 1,9 %, Grieķija – 1,5 %, Kipra – 0,68 %. Daži plāno tikai valsts izdevumus pētniecībai: Zviedrija, Portugāle un Čehija – 1 % no IKP, Malta – 0,2 %. [15.]

2005. gadā P&A finansējums no valsts budžeta līdzekļiem vairāk kā divas reizes atpalika no vidējā rādītāja ES dalībvalstīs (0,63 % no IKP). 1. attēlā ir apkopota informācija par pētniecības un attīstības finansējuma struktūru pēc finansēšanas avotiem. Valsts finansējums pētniecībai (kopā ar augstskolu finansējumu) pieaudzis no 8,7 milj. Ls 2000. gadā līdz 49,3 milj. Ls 2007. gadā, t.i., 5,7 reizes. 2007. gadā salīdzinājumā ar 2006. gadu valsts finansējums pētniecībai un attīstībai pieauga par 18,2 milj.Ls. Bija cerības, ka pozitīvā tendence turpināsies un valdība mērķtiecīgi pildīs *Zinātniskās darbības likuma* normu, kas paredz katru gadu palielināt zinātniskās darbību finansējumu vismaz par 0,15 % no IKP jeb caurmērā par 10–15 milj.Ls. [10.], diemžēl Latvijas tautsaimniecības krīze likvidējusi visas ieceres.

1. attēls. Pētniecības un attīstības finansējuma struktūra pēc finansēšanas avotiem Latvijā 2000.-2007. gadā (% no IKP) [26.,100.]

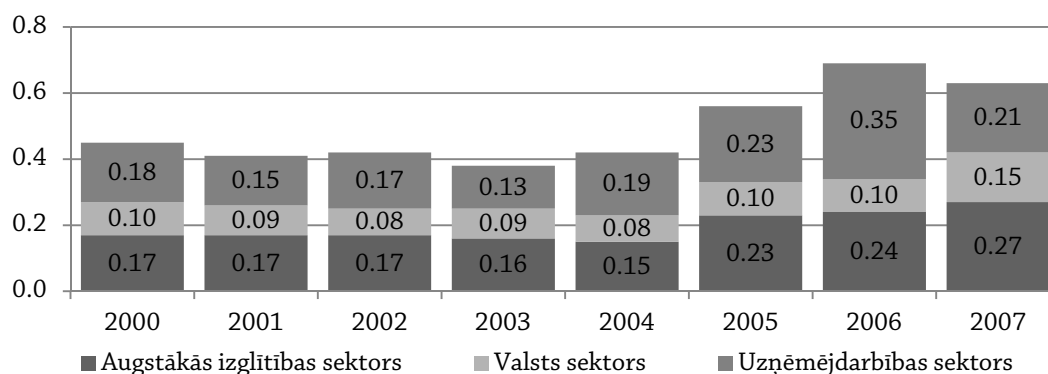
Inovativo aktivitāšu attīstības nepieciešamību nosaka ne tikai pienākums pildīt Lisabonas stratēģijas nostādnes, bet arī pašas Latvijas nepieciešamība izmantot un attīstīt tālāk savu zinātnes potenciālu, lai tas sekmētu savas, nevis citu valstu labklājības līmeņa celšanu, izslēdzot situāciju, kad, finansējot savu zinātņi, Latvija īstenībā subsidē attīstītākās valstis. [7.,103.]

Valsts budžeta līdzekļi Latvijā pēdējos gados bija galvenais P&A finansēšanas avots, izņemot 2004. un 2006. gadu, kad valsts finansējums zaudēja savu noteicošo pozīciju. 2005. un 2007. gadā valsts līdzekļi atkal bija galvenais pētniecības finansēšanas avots.

2005. gadā P&A aktivitāšu finansējums no uzņēmumu līdzekļiem Latvijā 5,3 reizes atpalika no vidējā rādītāja ES dalībvalstīs – 1,01 % no IKP. Tas liecina arī par to, ka uzņēmējiem trūkst izpratnes par šādu izdevumu nozīmi viņu konkurētspējas celšanā un Lisabonas stratēģijas mērķa izpilde – palielināt P&A finansējumu no privātā sektora līdzekļiem – ir liels izaicinājums. Tomēr šajā ziņā ir iezīmējušas arī pozitīvās pārmaiņas. Absolūtajos skaitļos uzņēmumu izdevumi pētniecībai pieauga no 6,2 milj.Ls 2000. gadā līdz 32,0 milj.Ls 2007. gadā, t.i., 5,2 reizes. Vērojams arī izdevumu pieaugums attiecībā pret IKP, izņemot 2007. gadu (1. attēls). Tomēr salīdzinoši neliels pētniecības finansējums no uzņēmumu puses joprojām ir viena no būtiskākajām problēmām inovācijas attīstības jomā Latvijā. [26., 100.]

Jāatzīmē, ka uz ES valstu fona Latvija izceļas ar vienu no vislielākajiem ārvalstu finansējuma īpatsvaram kopējā P&A finansējumā. 2005. gadā tas veidoja 20 %. Šādu situāciju varētu izskaidrot ar to, ka, pirmkārt, pašiem Latvijas uzņēmējiem trūkst izpratnes par inovācijas ciešo saikni ar konkurētspējas jautājumiem; otrkārt, vietējiem P&A veicējiem ir problemātiski piesaistīt iekšzemes finansējumu – rezultātā P&A finansē ārvalstu pasūtītāji un viņiem arī tiek pārdoti mūsu zinātnieku izgudrojumi un atklājumi, tādējādi ideju komercializācijas gala posmi tiek īstenoti ārvalstīs. Absolūtajos skaitļos ārvalstu finansējums pētniecībai 2007. gadā veidoja 6,6 milj.Ls. [31.]

Analīzes kontekstā ir svarīgi pētīt P&A finansēšanu arī no citas puses, proti, kādā sektorā šis finansējums nonāk – P&A intensitātes rādītājs (2. attēls). Jāsecina, ka Latvijā pētniecība lielākoties tiek organizēta augstskolu sektorā (pa 0,27 % no IKP – 2007. gadā). Salīdzinājumam, 2005. gadā vidēji ES valstīs šis rādītājs bija attiecīgi 0,24 % no IKP valsts sektorā, 0,41 % no IKP augstskolu sektorā un 1,17 % no IKP uzņēmējdarbības sektorā, Somijā attiecīgi 0,33 %, 0,66 % un 2,46 % no IKP, Vācijā – 0,34 %, 0,42 % un 1,76 % no IKP, bet Zviedrijā – 0,12 %, 0,80 % un 2,92 % no IKP. Tātad, inovācijas ziņā attīstītākajās ES valstīs ir izteikta P&A finansējuma dominante uzņēmējdarbības sektorā. Arī šāds salīdzinājums liecina par ES valstu uzņēmēju dzīļu izpratni par inovatīvās darbības būtību. [28.]

2. attēls. Izdevumi pētniecībai un attīstībai sektoru griezumā Latvijā 2000.-2007. gadā (% no IKP) [26.]

Pasaulē novērojamas šādas galvenās likumsakarības, kuras nedrīkst ignorēt: [7.,108.]

- 1) tikai sasniedzot kaut kādu noteiktu attīstības līmeni (IKP uz vienu iedzīvotāju), privātā kapitāla daļa kopējā P&A finansējumā sāk pārsniegt valsts daļu. Privātā kapitāla ieinteresētība tiek panākta ar attiecīgajiem valsts intervences mehānismiem un pasākumiem, kā: likumdošana ir labvēlīga pētniecībai un inovācijai uzņēmējdarbībā, kā arī intensificēts valsts ieguldījums pētniecībā augstskolās un cilvēku ar moderno tehnoloģisko izglītību kritiskās masas nodrošināšanai valstī;
- 2) tikai ar valsts P&A finansējumu vien, lai arī cik liels tas nebūtu, attīstībai nepietiek. Jo ātrāk valsts veic minētos pasākumus, jo ātrāk iestāsies reāla uzņēmējdarbības produktivitātes augšupeja.

Kopumā pētniecībai Latvijā ir raksturīgas šādas galvenās problēmas: nepietiekams finansējums; zinātnes izgudrojumi praktiski netiek virzīti komerciālizācijai Latvijai, bet labākajā gadījumā tiek pārdoti uz ārzemēm; zinātnes potenciāla novecošanās process; jaunu zinātnieku ar doktora grādu trūkuma problēma, doktorantūras attīstības problēmas; slikts materiāli tehnisks nodrošinājums; disproporcijas studentu skaita sadalījumā pa studiju jomām (trūkst speciālistu prioritārajās nozarēs); sistēmiskās pieejas trūkums valsts politikā.

Uzņēmējdarbība

Latvijā mazie un vidējie komersanti (MVK) tāpat kā citur Eiropā veido lielu tautsaimniecības daļu, un tiem ir nozīmīga loma iekšzemes kopprodukta radīšanā un nodarbinātībā.

2008. gadā publicētajā Pasaules Bankas ziņojumā *Doing Business 2009: How to reform* Latvija 181 valsts vidū ir ierindota 29. vietā (ziņojumā *Doing Business 2008: How to reform* Latvija 178 valstu vidū bija ierindota 26. vietā). Uzņēmējdarbības vide vērtēta 10 aspektos. Baltijas valstu vērtējums ir attēlots 1. tabulā. [26.,97.]

1. tabula

Uzņēmējdarbības vide Baltijas valstīs (vietas) [26.,74.]

	Joma	Latvija	Lietuva	Igaunija
1.	Uzņēmējdarbības uzsākšana	35	74	23
2.	Licenču saņemšana	78	63	19
3.	Darbinieku pieņemšana darbā, atlaišana no darba	103	131	163
4.	Īpašuma reģistrācija	77	4	24
5.	Kredītu pieejamība	12	43	43
6.	Investoru tiesību aizsardzība	53	88	53
7.	Nodokļi	36	57	34
8.	Ārējā tirdzniecība	25	26	5
9.	Līgumu izpildes nodrošināšana	4	16	30
10.	Uzņēmējdarbības izbeigšana	86	34	58
	Kopējais reitings	29	28	22

2007. gadā Latvijā, pēc provizoriskās informācijas, bija 66 810 ekonomiski aktīvu komersantu un komercsabiedrību, no kuriem vairāk nekā 99,4 % atbilda MVK kategorijai. Latvijā ekonomiski aktīvo MVK sadalījums pēc to lieluma ir līdzīgs ES valstīs esošajam: mikrouzņēmumi – 76,9 %, mazie uzņēmumi – 18,7 %, vidējie uzņēmumi – 3,8 %, lielie uzņēmumi – 0,6 %. MVK kopumā nodarbināti 69,9 % no privātā sektorā strādājošajiem valstī, kas rada 63,2 % no IKP. [26., 104.]

Būtisks rādītājs, kas raksturo ekonomisko aktivitāti, ir ekonomiski aktīvo komersantu un komercsabiedrību skaits uz 1000 iedzīvotājiem. Latvijas rādītājs ir konstanti audzis pēdējo 7 gadu laikā no 17 – 2001. gadā līdz 29 – 2007. gadā. Tikpat nozīmīgs ir individuālo darba veicēju (pašnodarbināto) skaits – 2007. gadā 47 990 (21 uz 1000 iedzīvotājiem) un zemnieku, zvejnieku saimniecību skaits – 2007. gadā – 14 184 (6 uz 1000 iedzīvotājiem). Ņemot vērā to, ka ES dalībvalstu vidū nepastāv vienota metodoloģiskā prakse tāda ekonomisko aktivitāti raksturojošā rādītāja aprēķināšanā kā uzņēmumu skaits uz 1000 iedzīvotājiem (*enterprises per 1000 inhabitants*), ir grūti veikt objektīvu šī raksturlieluma salīdzinošo

analīzi. Pašreizējā ES atbildīgo institūciju prakse liecina, ka uzņēmumu skaita uz 1000 iedzīvotājiem aprēķinā tiek iekļauti kā komersanti un komercsabiedrības, tā arī individuālie darba veicēji, zemnieku, zvejnieku saimniecības u.c. Tādējādi, piemērojot analogu praksi, Latvijā 2007. gadā bija 56 saimnieciskās darbības veicēji uz 1000 iedzīvotājiem, kas ir tuvu ES vidējam līmenim. Pēdējo gadu statistika liecina par pozitīvām tendencēm jaundibināto uzņēmumu skaita pieauguma ziņā. Saskaņā ar *Lursoft* un *Uzņēmuma reģistra statistiku* 2007. gadā reģistrēti 14 185 komersanti un komercsabiedrības, kas ir lielākais jaunreģistrēto komercdarbības subjektu skaits pēdējo 13 gadu laikā. Turklāt tas ir par 21,24 % vairāk nekā 2006. gadā (11 700).

Tomēr ilgtspējīgas attīstības nodrošināšanai nepietiek vien ar jaundibinātu uzņēmumu dibināšanas veicināšanu. Lai nodrošinātu konkurētspējas celšanos, šiem jaundibinātajiem uzņēmumiem ir jābūt dzīvotspējīgiem. Statistika liecina, ka kopējais uzņēmumu skaits pieaug aptuveni par pusi no jaundibināto uzņēmumu skaita pieauguma, tādējādi netieši norādot uz to dzīvotspējas problēmām.

Uzņēmēj sabiedrība ir inovatīva, ja tā rada un attīsta inovatīvus produktus vai procesus un noteiktā laika periodā tos realizē tirgū (produktus un procesus) vai pašā uzņēmumā (procesus). [10.]

2007. gadā tika veikts ceturtais inovācijas apsekojums. Tas tika organizēts visās ES valstīs pēc vienotas metodoloģijas. Pēc inovācijas apsekojuma datiem laika periodā no 2004. līdz 2006. gadam 16,3 % Latvijas uzņēmumu piedāvāja tirgū jaunus vai būtiski uzlabotus produktus vai arī šajos uzņēmumos tika ieviesti jauni, būtiski uzlaboti tehnoloģiskie procesi. Salīdzinot šos rezultātus ar iepriekš veikto apsekojumu datiem, jāsecina, ka palielinājies inovatīvo uzņēmumu skaits, tomēr pieaugot kopējam uzņēmumu skaitam, inovatīvo uzņēmumu īpatsvars samazinās 1999.-2001. gadā šādu uzņēmumu īpatsvars bija 19,2 %, 2001.-2003. gadā – 18,6 %, bet 2002.-2004. gadā – 17,5 %. [10.]

Inovatīvo uzņēmumu īpatsvars Latvijā ir ievērojami zemāks nekā vidēji ES valstīs – 45 %. Arī Lietuvā un Igaunijā apsekojumu rezultāti liecina, ka inovatīvo uzņēmumu īpatsvars tur ir ievērojami augstāks – 25 % Lietuvā un 49 % Igaunijā. [7.,142.] Ja salīdzinām inovācijas aktivitātes ražošanas un pakalpojumu nozarēs, jāsecina, ka ražošanas nozarēs inovatīvi bijuši 14,7 % uzņēmumi. Pakalpojumu nozarēs inovācijas ieviestas biežāk – 17,8 % uzņēmumu. Šie rādītāji arī ir krietni zemāki, nekā Lietuvā, Igaunijā un vidēji 27 ES valstīs. Apsekojumu rezultāti ES dalībvalstīs liecina, ka inovatīvo

uzņēmumu īpatsvara ziņā ražošanas nozarē Latvija ieņēma pēdējo vietu 27 ES valstu vidū, bet pakalpojumu nozarēs – 22. vietu, apsteidzot Bulgāriju, Rumāniju, Maltu, Slovēniju un Slovākiju. Vislabāko rezultātu sasniedza Vācija (73 % uzņēmumu ir inovatīvi ražošanas nozarēs un 58 % - pakalpojumu nozarēs).

2. tabula

Inovativo uzņēmumu, to apgrozījuma un strādājošo skaita īpatsvars tautsaimniecībā sadalījumā pa darbības jomām Latvijā 2004.-2006. gadā (procentos) [28.;21.,68.]

<i>Nozare</i>	<i>Inovāciju jomā aktīvie uzņēmumi procentos no kopējā uzņēmumu skaita</i>	<i>Apgrozījums inovāciju jomā aktīvajos uzņēmumos procentos no kopējā uzņēmumu apgrozījuma</i>	<i>Nodarbināto skaits inovāciju jomā aktīvajos uzņēmumos % no kopējā nodarbināto skaita uzņēmumos</i>
Apstrādes rūpniecība Pavisam, t.sk. ar strādājošo skaitu	14,7	39,0	31,6
10 – 49	9,8	19,6	16,9
50 – 249	27,3	38,7	29,7
> 250	38,0	55,1	48,3
Pakalpojumi Pavisam, t.sk. ar strādājošo skaitu	17,8	40,4	45,0
10 – 49	15,8	18,8	14,2
50 – 249	24,7	29,0	25,5
> 250	54,8	82,6	77,0

Apsekojuma rezultāti liecina, ka 35 % visu inovatīvo uzņēmumu Latvijā piedāvāja tirgū jaunus vai ievērojami uzlabotus produktus, kas ir 20. labākais rezultāts 27 ES valstu vidū. Vidējais rādītājs 27 ES valstīs bija 36 %, bet vislabāko rezultātu sasniedza Bulgārija – 56 %.

Inovācijas pielietošanas intensitāte Latvijā ir tieši proporcionāla uzņēmuma lielumam. 2004.-2006. gadā visvairāk inovatīvo darbību pielietoja tieši lielie uzņēmumi [28.; 21.]. Latvijā tehnoloģiskās inovācijas tika ieviestas lielajos uzņēmumos ar 250 un vairāk strādājošiem – 46 no šo uzņēmumu skaita ir bijuši inovatīvi aktīvi (2. tabula). Mazajos uzņēmumos

ar 10–49 strādājošiem inovatīvi aktīvi bija 13 % uzņēmumu, bet grupā ar 50–249 strādājošiem – 26 % uzņēmumu. [10.]

3. tabula

Kopējie izdevumi inovācijai Latvijā 2004.-2006. gadā (miljonos latu) [28.;21.,68.]

	<i>Kopējie izdevumi inovācijām</i>	<i>P&A izstrādes uzņēmumā</i>	<i>P&A pasūtīšana citos uzņēmumos</i>	<i>mašīnu un iekārtu iegāde</i>	<i>ārējo zināšanu iegāde</i>
Apstrādes rūpniecība Pavisam, t.sk. ar strādājošo skaitu	48.76	3.40	3.83	39.72	1.81
10 – 49	4.94	0.68	0.00	2.74	1.52
50 - 249	21.28	0.14	1.42	19.53	0.19
> 250	22.54	2.58	2.41	17.45	0.10
Pakalpojumi Pavisam, t.sk. ar strādājošo skaitu	34.21	1.33	8.16	23.48	1,24
10 – 49	8.79	0.72	3.70	4.20	0.17
50 - 249	10.44	0.33	0.15	9.52	0.44
> 250	14.98	0.28	4.31	9.76	0.63

Uzņēmumu izdevumi inovācijai. 2004.-2006. gadā 83,5 % no visiem izdevumiem inovācijai veica vidējie un lielie uzņēmumi (3. tabula). Inovācijas jomā aktīvo uzņēmumu apgrozījums 2004.-2006. gadā sastādīja 39,7 % no kopējā visu uzņēmumu apgrozījuma. Tātad 16,3 % visu Latvijas uzņēmumu deva 39,7 % no kopējā visu uzņēmumu apgrozījuma. Vislielākais rādītājs bija pakalpojumu uzņēmumos ar nodarbināto skaitu virs 250 cilvēkiem – 82,6 %. Inovācijas jomā aktīvajos uzņēmumos tika nodarbināti 38,3 % no kopējā nodarbināto skaita uzņēmumos un vislielākais rādītājs bija pakalpojumu uzņēmumos ar nodarbināto skaitu virs 250 cilvēkiem – 77 %. [28.;21.]

2004.-2006. gadā inovācijai Latvijā tika iztērēti 82,97 milj. Ls. No kopējiem izdevumiem inovācijai rūpniecības sektorā iztērēti 48,76 milj. Ls, pakalpojumu sektorā– 34,21 milj. Ls. [28.;21.]

2007. gada apsekojums apliecināja arī, ka 94,3 % no visiem izdevumiem inovācijai (rūpniecības un pakalpojumu uzņēmumos kopā) veidoja izdevumi nevis pašu inovatīvās darbības veikšanai (P&A izstrādnei), bet gan mašīnu un iekārtu iegādei, ārējo zināšanu iegādei un P&A pasūtīšanai citos uzņēmumos. P&A izstrādnes veikšana saviem spēkiem ražošanas nozarēs bija raksturīga lieliem uzņēmumiem, bet pakalpojumu nozarēs - maziem. P&A pasūtīšana citos uzņēmumos bija raksturīga lieliem uzņēmumiem gan ražošanas nozarēs, gan pakalpojumu nozarēs. [10.]

Latvijā ir izveidotas šādas inovatīvās darbības atbalsta struktūras: inovācijas centri, uzņēmējdarbības atbalsta centri, konsultāciju un informācijas uzņēmumi, inovācijas rosināšanas centri un reģionālās attīstības aģentūras. Konsultatīvo pakalpojumu birojiem ir dažādas juridiskas formas; tehnoloģiskie centri, tehnoloģiskie parki, industriālie parki, biznesa parki un biznesa inkubatori. Šo struktūru atšķirīgā iezīme ir nekustamais īpašums, kas inovatīviem uzņēmumiem tiek iznomāts ražotņu un biroju iekārtošanai, kā arī piedāvāti konsultantu pakalpojumi un infrastruktūra biznesa izaugsmes veicināšanai. Biznesa inkubatori ir atsevišķi uzņēmumi vai parku sastāvdaļa, kuru galvenais mērķis ir atbalsts uzņēmējdarbības sākšanai, vadoties no valdības politikas un tās piešķirtajiem finanšu līdzekļiem; biznesa konsultanti, kas apvienojušies asociācijā LBKA. [25.]

Latvijā patlaban ir šādas galvenās inovāciju veicinošas institūcijas: [7.,164.]

1. Latvijas Tehnoloģiskais centrs (LTC);
2. Latvijas Tehnoloģiskais parks (LTP);
3. Latvijas Elektrorūpniecības biznesa inovāciju centrs (LEBIC).

Uzņēmumu līmenī pastāv šādas pamatproblēmas saistībā ar inovācijas attīstību: mazi ieguldījumi inovācijā; ierobežotas pašfinansēšanas iespējas; inovatīviem MVU uzņēmumiem ir problemātiski aizņemties kredītiestādēs, jo trūkst kredītvēstures un kredīta nodrošinājuma; specializētie inovācijas finansēšanas avoti (riskā kapitāla fondi, biznesa eņģeļi, inovācijas fondi) ir vāji iedarbināti; trūkst nodokļu stimulu; uzņēmēju vidū trūkst izpratnes par inovācijas būtību.

Inovācijas atbalsta finanšu sistēma

Viens no galvenajiem klupšanas akmeņiem, veidojot NIS, varētu uzskatīt inovācijas pasākumu finansēšanu. Latvijā pieejamais kapitāls ir mazs, jo nav sakārtota rūpniecība, it īpaši tas attiecas uz privāto sektoru;

pieejams mazs starta kapitāls; augsti aizdevumu procenti; jauna augstās tehnoloģijas MVU darbība no vietējo banku aizdevumiem praktiski nav iespējama; zema riska kapitāla pieejamība; liels skaits sīku uzņēmumu lauksaimniecībā (augsts bezdarba līmenis laukos); zemi asignējumi RTD attiecībā pret IKP; zems arī IKP; rūpniecība un lauksaimniecība ir vāja, tādēļ ir vietējo pasūtījumu trūkums (RTD) – universitātēm, pētniecības institūtiem utt. [10.]

Jaunu ideju īstenošanai vajadzīgs valsts atbalsts, jo sākumposms inovācijas procesā ir ar visaugstāko riska pakāpi. Pasaules prakse rāda, ka šajā posmā valsts ar savu finansējumu pilda riska diversifikatora funkciju, uzdrošinot uzņēmējus turpināt ideju komercializācijas procesu. [20.] Jo tālāk inovatīvais projekts tiek savā ceļā, jo zemāks ir risks. Pasaules prakse liecina, ka pētniecības veikšanas un komerciālas idejas izstrādes stadijā uzsvars ir uz finansējumu no valsts budžeta, bet uz privāto kapitālu - sākot ar izstrādes posmu.

Vislabprātāk privātais uzņēmējs darbotos apgabalā, kur ienākumu līkne ir virs izdevumu līknes (peļņa ir pozitīva). Jebkurā biznesā ir nepieciešamas sākotnējas investīcijas, uzņēmējs varētu būt gatavs produkta attīstīšanas un prototipa izstrādes procesā veikt investīcijas – pieņemot, ka kādu laiku izdevumi pārsniedz ienākumus. Taču, ja riska līkne šajā apgabalā būs ļoti augsta (risks pārsniegs iespējamo peļņu), mazie uzņēmēji noteikti neriskēs, to var atļauties tikai finansiāli veiksmīgi uzņēmēji. Tāpēc valstij inovācijas procesā ar savu finansējumu jāuzņemas daļu zinātniskās izpētes izdevumus (visus fundamentālo pētījumu un daļu lietišķo un rūpniecisko pētījumu izdevumus), būtiski samazinot risku pētījumu sākumstadijā, lai uzņēmējs varētu sākt ieguldīt savus līdzekļus tajā procesa posmā, kur risks jau ir zems un viņam pieņemams.

Ņemot vērā pašreizējo sociāli ekonomisko situāciju valstī un valsts budžeta stāvokli, ir skaidrs, ka inovatīvās darbības veicinošie pasākumi nevar būt realizēti ar valsts līdzekļiem vien.

Tikai apvienojot valsts, pašvaldību, privāto, ārvalstu investoru, ES programmu un strukturālo fondu finansējumu, varētu būt garantēts stabils finansiālais pamats sekmīgai inovatīvās darbības attīstībai NIS ietvaros. Tātad *NIS darbības stabilu finansiālu pamatu spēš nodrošināt tikai daudzavotu līdzfinansējuma shēmas.*

Inovatīvu darbību reglamentējošā likumdošana

Visi nacionālās inovācijas sistēmas elementi ir vienlīdz svarīgi ideju komercializācijas procesā, jo ir vienotā mehānisma sastāvdaļas. Arī inovācijas sistēmas likumdošanas bāze ir svarīgs priekšnosacījums sistēmas veiksmīgai darbībai. Tāpēc svarīgi izveidot šādas darbības stimulējošo likumdošanu. Mehānisma vienota un efektīva darbība ir svarīga arī no tā viedokļa, ka sistēmas ietvaros visus jautājumus, kas ir saistīti ar inovatīvu uzņēmējdarbību, regulē pati sistēma.

Likumdošanas jautājums ir cieši saistīts ar valsts inovācijas politiku kopumā. *Valsts inovatīvās attīstības politika* ir valdības uzsākto, veikto un koordinēto pasākumu kopums: likumdošanas akti un administratīvās normas, prioritātes un to noteikšanas mehānismi, realizācijas instrumenti u.c., kas nodrošina saskaņotu, ilgtspējīgu un līdzsvarotu inovatīvu darbību. [3.]

Nacionālās inovācijas sistēmas izveidošanas nepieciešamību ir svarīgi apskatīt ne tikai no Latvijas ekonomikas attīstības optimizācijas viedokļa, bet arī no Latvijas dalības Eiropas Savienībā un tās kopējā tirgū. Lai Latvija spētu izturēt konkurences spiedienu, ir ļoti svarīgi pārstrukturēt savu ekonomiku, saskaņojot to ar ES attīstības prioritātēm.

Latvijas valsts inovāciju politikas raksturojums

Latvijai, kā mazai atvērtas ekonomikas valstij, tautsaimniecības strauja izaugsme un sociālās labklājības pieaugums lielā mērā ir atkarīgs no spējas radīt un realizēt konkurētspējīgas preces un pakalpojumus pasaules tirgū. Lai palielinātu valsts kopējo konkurētspēju, nepieciešama mērķtiecīgas valsts inovatīvās politikas īstenošana, kura veicinātu jaunu, uz zināšanām balstīto nozaru paātrinātu attīstību un preču ar augstu pievienoto vērtību īpatsvara palielināšanu tradicionālajās nozarēs. Ekonomiski spēcīgāko pasaules valstu attīstības pieredze rāda, ka pēdējos gadu desmitus tās ir gājušas pa inovācijām atvērtas ekonomikas veidošanas ceļu. Ekonomikas globalizācija un straujā tehnoloģiju attīstība dažām valstīm rada iespējas straujai attīstībai, citām – draudus ekonomiskai stagnācijai un pat lejupslīdei. Spēja radīt jaunas idejas un tās komerciāli izmantot ir ekonomiskās izaugsmes galvenais virzītājspēks. [25.]

Izvērtējot pasaules valstu ekonomiskās attīstības likumsakarības, iekšzemes kopprodukta pieaugums ir tieši proporcionāls inovatīvu, uz jaunām tehnoloģijām balstītu produktu eksporta pieaugumam. Piemēram, attīstītās pasaules un Eiropas valstīs uz zināšanām balstīto un

zinātņietilpīgo ražošanas nozaru īpatsvars eksporta struktūrā ir ap 30-50 %, bet Latvijā tas nepārsniedz 6 %. [4.] Arī mazo un vidējo uzņēmumu skaits uz 1000 iedzīvotājiem Latvijā ir tikai 15, bet Eiropas Savienības valstīs 30-50. Tas lielā mērā ir izskaidrojams ar visu inovācijas sistēmas sastāvdaļu nepietiekamo līmeni – kritiski zems pētniecības un attīstības finansējums, pētnieciskā darbā praktiski nav iesaistīti ražojošie uzņēmumi, zems tehniskais nodrošinājums pētnieciskam darbam universitātēs, nepietiekama sadarbība starp pētnieciskām laboratorijām un rūpniecību, nepietiekama un pasaules līmenim neatbilstoša tehnoloģiskā izglītība universitātēs, inovatīvai darbībai nepietiekami labvēlīga likumdošanas vide, problēmas ar investīciju piesaisti pētnieciskam darbam jaunu produktu vai pakalpojumu izstrādei u.c.

Latvijā ir aktuāla MVU attīstības problēma. Lielākā daļa no mazajiem un vidējiem uzņēmumiem nespēj modernizēt tehnoloģijas un finansēt inovācijas, kamēr uzņēmums nav stabili nostājies uz kājām. Lielas cerības tiek liktas uz ES struktūrfondiem – uzņēmumi jaunu produktu un tehnoloģiju attīstībai trīs gadu laikā varēs saņemt 10 miljonus latu. [25.] Uzņēmējdarbībā dominē zemo ienākumu līdzsvars, iedzīvotāju un uzņēmumu uzkrājumu apjoms ir relatīvi neliels. Tādēļ NIS uzdevums ir veicināt funkcionējošo, tehnoloģiski atpalikušo nozaru modernizāciju uz inovatīvu tehnoloģiju bāzes. Valstij ir jānosaka cik izdevīgi tas būs tautsaimniecībai un vai sagaidāmais ekonomiskais efekts pienāks pietiekami ātrā laikā. Autori uzskata, ka Latvija nevar atteikties no tādām nozarēm, kā mežsaimniecība un lauksaimniecība, tomēr būtu jāizmanto attiecīgi pētniecības virzieni, lai modernizētu attiecīgo nozaru sniegumu un spētu palielināt produkcijas izlaidi ar lielu pievienoto vērtību. Mežsaimniecībā noder iepriekšējās nodaļās aprakstītais Somijas piemērs. Ilgtspējīgā attīstībā ir jākoncentrē uzmanība uz lokālu problēmu nozarēm – būvmateriālu industrija, saistīta ar zemes dziļu resursiem, tranzīts, transports (Latvijas slikto ceļu kvalitāte), vide – atkritumu apsaimniekošana, jaunu poligonu radīšana. Rūpniecisko pārpalikumu pārstrāde, atkritumu apsaimniekošana arī ir samilzusi problēma. Tiek piesārņoti meži un ūdens krātuves. [25.]

Latvijā vairākus gadus bija vērojama vērienīga, Eiropas Savienībā straujākā izaugsme. Laika perioda no 2005. -2007. gadam IKP ik gadu vidēji pieauga par 11 %. Kopš 2007. gada vidus izaugsmes tempi sāka samazināties un 2008. gada 3. ceturksnī tie kļuva negatīvi. Izvērsoties pasaules finanšu krīzei, lejupslīde Latvijā 2008. gada otrajā pusē ir turpinājusies, un tiek vērojami negatīvi izaugsmes tempi arī 2009. gadā. [26.,138.]

Pieredze rāda – jo tālāk valsts tiek savā attīstības ceļā, jo vairāk tā pievēršas inovācijai. Saskaņā ar teoriju, kura ir pierādīta praksē, pārejas ekonomikas valstis savas attīstības sākumposmā nodarbojas ar savu dabas resursu, kā arī ar saražoto darbietilpīgo produktu eksportu un ar kapitālietilpīgo produktu (iekārtu, tehnoloģiju utt.) importu. Jo labāk attīstās valsts, jo ātrāk tā sāk pārorientēties uz kapitālietilpīgajām precēm, lai attīstītu nozares, kuras ražos produkciju no pieejamajiem dabas resursiem, nevis eksportēs tos neapstrādātā veidā. Tajā pašā laikā notiek importa aizvietošanas efekts, jo nepieciešamība pēc kapitālietilpīgo preču importa samazinās.

Šo teoriju spilgti pierāda Latvijas prakse. 2007. gadā 22,5 % (vislielākais īpatsvars) no visa Latvijas eksporta sastādīja koksne un tās izstrādājumi, bet 20,8 % (vislielākais īpatsvars) no visa importa uz Latviju – mašīnbūves produkcija. Lieki teikt, ka tādas kapitālietilpīgas produkcijas kā mašīnas vērtība ir daudz lielāka nekā darbietilpīgo koksnes izstrādājumu vērtība. Rezultātā arī rodas Latvijai raksturīga problēma – tirdzniecības bilances un tekošā konta deficīts. koksne, pārtika un tekstilizstrādājumi, t.i., trīs vadošās eksporta nozares Latvijā, ir ar viszemākajām produktivitātes izaugsmes iespējām.

Inovativās uzņēmējdarbības stimulēšanas pasākumi Latvijā

Veidojot fiskālo stimulu sistēmu, Latvijai jāņem vērā līdzīgu, inovatīvajā ziņā vājāk attīstītu zemju (Portugāles un it īpaši Spānijas) pieredze, jo Latviju ar šīm valstīm saista kopīga problēma – zems inovatīvo aktivitāšu līmenis.

Latvijai inovācijas atbalstam ir jāizmanto gan fiskālo, gan tiešo finansiālo stimulu mehānisms. **Fiskālo stimulu lokam** jābūt pēc iespējas plašākam, vismaz inovācijas attīstības sākumposmā, kad svarīgi celt inovatīvo aktivitāšu kopējo līmeni.

Apskatot Latvijas praksi, pozitīvi jāvērtē 2005. gada 20. oktobrī Saeimā pieņemtie grozījumi likuma „Par uzņēmumu ienākuma nodokli” 13. pantā, kas paredz, ka pirms taksācijas perioda nolietojuma summas aprēķināšanas katras jaunas ražošanas tehnoloģiskās iekārtas iegādes vērtību vai izveidošanas vērtību tajā taksācijas periodā, kurā attiecīgā iekārta iegādāta vai izveidota, palielina, reizinot to ar attiecīgiem koeficientiem. Tātad likumdošana paredz tehnoloģisko iekārtu paātrinātu amortizāciju. [7.,220.]

Valsts tiešais finansiālais atbalsts saistās ar dotācijām, subsīdijām, subvencijām un valsts pasūtījumiem. Analizējot **tiešās finansiālās palīdzības** mehānismus stimulējošās likumdošanas aspektā, jāuzsver, ka

saskaņā ar ES Ietvara dokumentu valsts palīdzībai jāsamazinās, projektam virzoties savā ceļā uz tirgu, t.i., palīdzības intensitāte fundamentālajiem pētījumiem drīkst sasniegt 100 % no projekta izmaksām, rūpnieciskiem pētījumiem – 50 % un pirmsražošanas attīstībai – 25 %.

Runājot par valsts atbalsta programmām Latvijā, jāsecina, ka saistībā ar inovāciju tika realizēta Zinātnes Tehnoloģiskā parka atbalsta programma, kā arī programmas, kas tajā skaitā skāra arī inovatīvus uzņēmumus, t.i., jau iepriekšējā nodaļā aprakstītais valsts garantijas mehānisms MVU aizdevuma saņemšanai un MVU kreditēšanas valsts programma. [25.]

Pašlaik Ekonomikas ministrija sagatavo eksporta kredītu valsts garantiju programmu, Latvijas eksporta veicināšanai uz ārpus ES valstīm.

Latvijas iestāšanās ES kļuva par nozīmīgu faktoru investēšanas procesa paātrināšanai. Straujās investīciju dinamikas pamatā bija lēto finanšu resursu pieejamība, ko noteica gan pastiprinātā ārvalstu kapitāla ieplūde, gan uzņēmumu finansiālā stāvokļa uzlabošanās relatīvi zemā nodokļu sloga un augstā iekšzemes pieprasījuma dēļ. Laikā no 2004.–2007. gadam investīciju apjomi Latvijas tautsaimniecībā pieauga gandrīz divas reizes. Kā liecina *Eurostat* dati, investīciju gada vidējie pieauguma tempi šajā laika posmā gandrīz četras reizes pārsniedza investīciju vidējos ikgadējos pieauguma tempus ES valstīs. Būtiski samazinājās arī Latvijas atpalicība no ES valstīm pēc investīciju apjoma uz vienu strādājošo: 2004. gadā investīcijas uz vienu strādājošo bija 3 tūkst. eiro (30 % no ES vidējā līmeņa), 2007. gadā – 6 tūkst. eiro (50 % no ES vidējā līmeņa). [26.]

Investīciju apjomu un dinamiku lielā mērā noteica uzņēmēju investīciju projektu ienesīgums un finansēšanas iespējas, kā arī esošais stāvoklis noietu tirgos un uzņēmēju paredzējumi attiecībā uz nākotni.

Secinājumi un priekšlikumi

1. Pasaules valstu pieredze liecina - lai sekmīgi attīstītu inovatīvu darbību, kuras rezultātā zināšanas tiek transformētas pārticībā un labklājībā, ir jārada nacionālā inovāciju sistēma, kas sevī ietver četrus pamatelementus: pētniecību (augstāko izglītību un zinātni), uzņēmējdarbību, finanšu sistēmu un likumdošanu.
2. Nacionālā inovāciju sistēma nodrošina efektīvu zināšanu un prasmes apriti sabiedrībā un veicina līdzsvarotu sabiedrības intelektuālo un ekonomisko attīstību. NIS Latvijā atrodas tikai attīstības sākumstadijā, un to var raksturot kā haotisku.

3. Būtiskākos *Nacionālās inovācijas sistēmas elementus un to lomu var raksturot šādi: uzņēmējdarbības sektors*: galvenais inovācijas realizētājs, to ieviešot tirgū konkurētspējīgu produktu, pakalpojumu vai procesu formā; *zinātnes sektors*: lietišķās pētniecības darba rezultātā rada izstrādnes, kas var tikt pārvēstas tirgus jauninājumos; *izglītības sektors*: izglītības sistēmas pilnveidošana, nodrošinot cilvēkresursu attīstību atbilstoši tirgus prasībām; *vadības politika*: inovatīvai darbībai labvēlīgas normatīvās vides, atbalsta mehānismu un instrumentu nodrošināšana; *investīcijas (finanšu sistēma)*: inovāciju procesiem nepieciešamo finanšu resursu nodrošinājums.
4. Kopumā pētniecībai Latvijā ir raksturīgas šādas galvenās problēmas: nepietiekams finansējums; zinātnes izgudrojumi praktiski netiek virzīti komercializācijai Latvijai, bet labākajā gadījumā tiek pārdoti uz ārzemēm; zinātnes potenciāla novecošanās process; jaunu zinātnieku ar doktora grādu trūkuma problēma, doktorantūras attīstības problēmas; slikts materiāli tehnisks nodrošinājums; disproporcijas studentu skaita sadalījumā pa studiju jomām (trūkst speciālistu prioritārajās nozarēs); sistēmiskās pieejas trūkums valsts politikā.
5. *Uzņēmumu līmenī pastāv šādas pamatproblēmas saistībā ar inovācijas attīstību*: mazi ieguldījumi inovācijā; ierobežotas pašfinansēšanas iespējas; inovatīviem MVU uzņēmumiem ir problemātiski aizņemtās kredītiestādēs, jo trūkst kredītvēstures un kredīta nodrošinājuma; specializētie inovācijas finansēšanas avoti (riskā kapitāla fondi, biznesa eņģeļi, inovācijas fondi) ir vāji iedarbināti; trūkst nodokļu stimulu; uzņēmēju vidū trūkst izpratnes par inovācijas būtību.
6. *NIS darbības stabili finansiālu pamatu spēš nodrošināt tikai daudzavotu līdzfinansējuma shēmas*. Tikai apvienojot valsts, pašvaldību, privāto, ārvalstu investoru, ES programmu un strukturālo fondu finansējumu, varētu būt garantēts stabils finansiālais pamats sekmīgai inovatīvās darbības attīstībai NIS ietvaros.
7. Latvijā nav izveidots attīstības modelis, nepastāv vienota valsts stratēģija, pamatojoties uz kuru tiek izstrādātas, izglītības un zinātnes attīstības koncepcijas, mazo un vidējo uzņēmumu attīstības, valsts nodarbinātības un reģionālās attīstības programmas. Tāpēc, netiek attīstīta rūpniecība uz jaunas produkcijas ražošanu ar augstu pievienotu vērtību, veidojot inovatīvo ekonomiku, kuras pamats visās attīstītajās valstīs ir nacionālā inovāciju sistēma, kas balstās uz izglītību un zinātne.

Izvirzot priekšlikumus, autore uzsver, ka inovācijas nav mērķis, bet gan līdzeklis, kurš var sekmēt Latvijas ekonomisko attīstību. Tāpēc priekšlikumi galvenokārt adresēti Latvijas valdībai:

1. Izstrādāt Latvijā zinātnes un tehnoloģijas un inovācijas politiku, un saskaņā ar to uzsākt valsts ekonomisko pārstrukturizāciju, augstāko izglītību orientējot uz moderno tehnoloģisko izglītību saskaņā ar valsts zinātnes un tehnoloģijas politiku.
2. Lai palielinātu valsts kopējo konkurētspēju, nepieciešama mērķtiecīgas valsts inovatīvās politikas īstenošana, kura veicinātu jaunu, uz zināšanām balstīto nozaru paātrinātu attīstību un preču ar augstu pievienoto vērtību īpatsvara palielināšanu tradicionālajās nozarēs.
3. Latvijai jāražo savas augstās tehnoloģijas eksportam, lai akumulētu līdzekļus citu nepieciešamo augsto tehnoloģiju importam, bez kurām tomēr nevar iztikt. Jaunu ārvalstu moderno tehnoloģiju iegāde ir dārga, un šo inovāciju pamataugļus saņem citas valstis.
4. **Lai NIS darbotos veiksmīgi:** Nepieciešams ieviest Augstākās tehnoloģiskās izglītības un zinātnes attīstības programmu. Tam būtu jābūt pasākumu kompleksam saskaņā ar valsts P&A politiku, kā vienotas NIS struktūras pasākumam kompleksā ar citiem pasākumiem. Tam kopumā jānodrošina inovācijas procesa ķēdes efektīva darbība. Ja valdība un Saeima nereaģēs, arī augstākās izglītības kvalitāte strauji kristies. Būs iznīcināta bāze, uz kuras pamata būtu iespējama industriālās pētniecības atjaunošana un ekonomiskas pārstrukturizācija, un Latvijai patiešām draudēs ilgstoša ekonomiskā stagnācija un pat lejupslīde.
5. Lai inovatīvā darbība spētu sekmīgi attīstīties, tai ir nepieciešama atbilstoša infrastruktūra. Inovatīvā infrastruktūra ir dažādu inovatīvās darbības subjektu apkalpošanas un atbalsta darbība.
6. Lai sakārtotu inovatīvās aktivitātes reglamentējošo likumdošanu Latvijā, ir nepieciešams pieņemt inovācijas jumta likumu, kā arī likumdošanā iedzīvināt fiskālo stimulu paketi ar fiskālo iniciatīvu dominanti, jo Lisabonas stratēģijas nosacījumu izpildes kontekstā ir svarīgi palielināt pašu uzņēmēju izdevumu apjomu pētniecībai un attīstībai.
7. **Valdībai, Saeimai un citām institūcijām** rūpīgi jāizvērtē pasaules valstu pieredze un, izejot no sistēmiskās pieejas principiem un valsts budžeta finansiālām iespējām, Latvijai inovācijas atbalstam

ir jāizmanto gan fiskālo, gan tiešo finansiālo stimulu mehānisms. Jāaktivizē inovāciju mehānisms tiešā finansiālā atbalsta un fiskālo stimulu lokam jābūt pēc iespējas plašākam, vismaz inovācijas attīstības sākumposmā, kad svarīgi celt inovatīvo aktivitāšu kopējo līmeni.

Gan valdībai, gan uzņēmējiem jādara viss iespējams, lai efektīgāk un pilnā apjomā izmantotu visas sniegtās iespējas. Šajā sakarā ir svarīgi nodrošināt finansējuma sadales caurspīdīgumu, izslēgt līdzekļu izkrāpšanas mēģinājumus, nodrošināt izstrādājamo projektu augstu kvalitāti, risināt projektu finansēšanas problēmu līdz ES struktūrfondu maksājumu saņemšanai.

Izmantotās literatūras un avotu saraksts

1. *Latvijas Nacionālais attīstības plāns 2007.-2013.gadam* [tiešsaiste]. Apstiprināts ar Ministru kabineta 04.07.2006. noteikumiem Nr.564 [Atsauce 21.05.2009.]. Pieejas veids: www.nap.lv/in_site/tools/download.php?file=files/text/National_development_plan_2007-2013_lat.pdf
2. *Latvijas nacionālā Lisabonas programma 2005.-2008.gadam* [tiešsaiste]. Apstiprināta ar LR Ministru kabineta 19.10.2005. rīkojumu Nr. 684 [Atsauce 21.05.2009.]. Pieejas veids: www.em.gov.lv/em/images/modules/items/item_file_11631_2.pdf
3. *Nacionālā inovāciju koncepcija* [tiešsaiste]. Rīga: LR Ekonomikas ministrija, 2001. [Atsauce 22.10.2008.]. Pieejas veids: <http://www.em.gov.lv/em/2nd/?cat=3375>
4. *Nacionālā inovāciju programma 2003.-2006.gadam* [tiešsaiste]. Apstiprināta Ministru kabineta 01.04.2003. sēdē [Atsauce 21.05.2009.]. Pieejas veids: www.em.gov.lv/em/images/modules/items/item_file_11154_3.doc
5. *Valsts pārvaldes politikas attīstības pamatnostādnes 2008.-2013. gadam* [tiešsaiste]. [Atsauce 21.05.2009.]. Pieejas veids: <http://polsis.mk.gov.lv/view.do?id=2675>
6. ĀBELTIŅA, A. *Inovācija – XXI gadsimta fenomēns*. Rīga: SIA „Biznesa augstskola Turība”, 2008.152 lpp.
7. BOĻŠAKOVS, S. *Inovatīvā darbība Latvijā*. Rīga: Jumava, 2008. 323 lpp.
8. BOĻŠAKOVS, S. *Inovatīvā uzņēmējdarbība – cik novērtēta un izprasta Latvijā? Komersanta Vēstnesis*. 2006. Nr.14, 14.-15.lpp.
9. BOĻŠAKOVS, S. *Inovatīvā uzņēmējdarbība un tās finansēšanas aspekti*. Rēzekne: RA Izdevniecība, 2005. 104.lpp.
10. BOĻŠAKOVS, S. *Studiju kursa „Inovāciju vadība” lekciju konspekti* [tiešsaiste]. Rēzekne: Rēzeknes Augstskola, 2008. 79 lpp. [Atsauce 23.10.2008.]. Pieejas veids: <http://www.ru.lv/index.php?lang=lv&p=3&p2=310&do=read&id=24>

11. Corporatin Tax and Innovation [online]. European Cmmission, Innovation Papers [cited 22.10.2008.]. Aviable from Internet: http://ec.europa.eu/enterprise/library/enterprise-europe/issue7/articles/en/enterprise05_en.htm
12. DIMZA, V. *Inovācijas Pasaulē, Eiropā, Latvijā*. Rīga: LZA EI, 2003. 206 lpp.
13. DRAVNIECE, A., VIESTURS, U. Lai nodrošinātu inovatīvu progresīvu ekonomiku valstī. *Kapitāls*. 1998. Nr. 4, 90.-94.lpp.
14. *Ekonomikas skaidrojošā vārdnīca*. Rīga: Zvaigzne, 2000. 702 lpp.
15. *European Innovation Scoreboard 2008* [online]. [cited 21.05.2009.]. Aviable from Internet: <http://www.proinno-europe.eu/index.cfm?fuseaction=page.display&topicID=475&parentID=51>
16. *Inovāciju apsekojuma rezultāti 2003*. Rīga: LR Centrālā statistikas pārvalde, 2003. 43. lpp.
17. *Inovatīvās darbības pamatelementi: Rokasgrāmata maziem un vidējiem uzņēmumiem*. Rīga: Latvijas Republikas Ekonomikas ministrija, 2005. 248.lpp.
18. KIPERE, Z. Izglītība, zinātne un komercializācija. *Zinātnes Vēstnesis*. 2003. Nr. 6 (256)
19. NIEDRĪTIS, J.Ē. Uzņēmējdarbības konkurētspēja un inovācijas. *Starptautiskā zinātniskā konference Biznesa Augstskolā „Turība”*. Rīga, 2000. 190.lpp.
20. NIEDRĪTIS, J.Ē. Inovatīvā uzņēmējdarbība un tās veicināšana. *Baltijas reģiona valstu integrācijas problēmas ceļā uz Eiropas Savienību: Starptautiskās zinātniskās konferences materiāli*. Rēzekne, 2000. 268.-273.lpp.
21. Pētniecības un jauninājumu (inovāciju) statistika. Rīga: Centrālā statistikas pārvalde, 2008. 68.lpp.
22. STABULNIEKS, J. Kā latviski raksturot procesu, nevis galarezultātu? *Komersanta Vēstnesis*. 2006. Nr. 9, 10.-11. lpp.
23. Steindorf-Sabath, N. *Inovācija uzņēmējdarbībā* [tiešsaiste]. [Atsauce 22.10.2008.] Pieejas veids: http://www.innovation.lv/ino2/publications/leonardo_manual/LV/lv/wso/index.cfm?fuseaction=learnl_id5467pl_id5466.htm
24. VEDĻA, A. *Inovatīvās darbības organizācija*. Rīga: Petrovskis & Co, 2007, 196 lpp.
25. *Zinātniskais pētījums nacionālās inovāciju programmas izstrādei* [tiešsaiste]. LR Ekonomikas ministrija: Politikas dokumenti. [Atsauce 22.10.2008.] Pieejas veids: <http://www.em.gov.lv/em/2nd/?cat=48>
26. *Ziņojums par Latvijas tautsaimniecības attīstību*. Rīga: Ekonomikas ministrija, 2008.g.decembris 138.lpp.
27. МОЛЧАНОВА, О. *Инновационный менеджмент* [онлайн]. [Ссылка 13.01.2009.] Доступ в интернете: <http://www.spa.msu.ru/images/File/Vestnik>
28. Centrālā statistikas pārvaldes oficiālās mājaslapas informācija [tiešsaiste]. [Atsauce 21.05.2009.]. Pieejas veids: <http://data.csb.gov.lv/dialog/statfile16.asp>

29. Eiropas Savienības Statistikas biroja oficiālās mājaslapas informācija [tiešsaiste]. [Atsauce 12.02.2009.]. Pieejas veids: http://europa.eu/index_lv.htm
30. ES Ietvara programmas Nacionālā kontaktpunkta Latvijā oficiālās mājaslapas informācija [tiešsaiste]. [Atsauce 22.10.2008.] Pieejas veids: http://www.zinatne.lv/doc_upl/Vestis78e.doc
31. *Eurostat* [online]. [cited 22.01.2009.]. Available from Internet: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home/>
32. *Finances. Latvijas Investīciju un attīstības aģentūra* [tiešsaiste]. [Atsauce 22.10.2008.] Pieejas veids: http://www.liaa.gov.lv/?object_id=855
33. Inovācija Latvijā [tiešsaiste]. [Atsauce 22.10.2008.] Pieejas veids: www.innovation.lv
34. Latvijas Investīciju un attīstības aģentūras oficiālās mājaslapas informācija [tiešsaiste]. [Atsauce 22.04.2009.] Pieejas veids: http://www.liaa.gov.lv/?object_id=660
35. *Pašreizējā situācija. LR Ekonomikas Ministrija* [tiešsaiste]. [Atsauce 21.05.2009.] Pieejas veids: <http://www.em.gov.lv/em/2nd/?cat=3373>

**IDEĀLĀ GRĀMATVEŽA TĒLS
RĒZEKNES GRĀMATVEŽU UN
DARBA DEVĒJU SKATĪJUMĀ**

**IDEAL ACCOUNTANT IMAGE IN
VIEW OF REZEKNE
ACCOUNTANTS AND EMPLOYERS**

Anotācija

Ideālā grāmatveža tēla Rēzeknē noskaidrošanai, autore veica pētījumu, kura gaitā konstatētas grāmatveža galvenās īpašības, raksturotas tā funkcijas un prasmes. Noskaidroti grāmatveža labsajūtas nodrošināšanai nepieciešamie darba apstākļi. Analizēti grāmatveža darbu motivējošie faktori un ētiskās normas un noskaidrota mūsdienu grāmatveža profesionalitāte.

Atslēgvārdi: ideālais grāmatvedis, profesionālā ētika, motivācija.

Abstract

Ideal accountant image in Rēzekne found, in author research process are establishing main characteristics of accountant and characterizing his functions and skills. Found accountant pleasure providing the necessary work circumstances. Analyzing motivation factors and ethics norms of accountant works and professionalism of modern accountant.

Keywords: ideal accountant, professional ethics, motivation.

Kristīne IVANOVA

Rēzeknes Augstskolas
studente

Tālr. +371 28878151

E-pasts:

kristine-ivanova@inbox.lv

Zinātniskais vadītājs

Einārs ULNICĀNS

M.oec., pētnieks,

Rēzeknes Augstskolas

Latgales Tautsaimniecības
pētījumu institūts

Tālr. +371 26738913

E-pasts: ltpi@ru.lv

Ievads

Grāmatveža profesionālajai ētikai ir liela loma uzņēmuma darbības nodrošināšanā, jo grāmatvedim ir liela vara pār uzņēmuma finansiālajiem līdzekļiem un datiem. Un, ja grāmatvedis nepildīs savus pienākumus apzinīgi un ētiski, tad uzņēmumam var rasties dažāda rakstura problēmas, par kurām atbildēs nevis grāmatvedis, bet gan uzņēmuma vadītājs, kā to nosaka Latvijas Republikas likums „Par grāmatvedību”. Tāpēc ir ļoti svarīgi atrast grāmatvedus, kuram būtu augsti morālie principi un nostāja, jo tikai tādā gadījumā godīgs uzņēmējs būs apmierināts un mierīgs, jo zinās – viņa uzņēmumā grāmatvedība tiek kārtota laicīgi, precīzi un visi finansiālie dati atbilst uzņēmuma reālajai situācijai.

Tāpēc autore veica pētījumu, lai noskaidrotu darba devēju un grāmatvežu viedokļus par ideālo grāmatvedi viņu skatījumā. Praktiskā pētījuma un anketu aizpildīšanas un analīzes periods ir no 2008. gada 10. marta līdz 2009. gada 30. aprīlim. Tika aptaujāti respondenti divas reizes un katra aptauja ilga divus mēnešus.

Autore pielietoja sekojošas pētījuma metodes – empīriskās izziņas metodes (aptauja ar nepilnās novērošanas metodes izlases paņēmieni, rangu tabulas, relatīvie rādītāji, grafiskie attēli) un statistiskās analīzes metodes (salīdzināšana, dinamiskās rindas).

Darba mērķis – izveidot ideālā grāmatveža tēlu Rēzeknes darba devēju un grāmatvežu skatījumā.

Pētījuma mērķa sasniegšanai autore izvirzīja galvenos uzdevumus, kuri jāizpilda: sniegt ieskatu grāmatveža profesijas un profesionālās ētikas pasaulē, raksturot grāmatveža motivāciju, tam nepieciešamās īpašības un prasmes, kā arī noskaidrot mūsdienu grāmatveža profesionalitāti.

Autorei nav informācijas par to, ka šāds pētījums Latgalē, un it īpaši Rēzeknē, būtu veikts. Un mūsdienās, krīzes apstākļos, kad notiek sistēmas vērtību maiņa, ir svarīgi izveidot grāmatveža tēlu, jo tieši godīgi, zinoši cilvēki ar pozitīvu attieksmi, spēj atrisināt uzņēmuma problēmas

Pētījuma apraksts

Pirmais pētījums tika veikts laika periodā no 2008. gada 10. marta līdz 2008. gada 6. maijam ar anketu palīdzību. Pētījumā ģenerālkopa bija uzņēmumi, pētījuma reģions – Rēzeknes pilsēta. Uz aprēķinu veikšanas dienu Rēzeknes pilsētā bija 1605 aktīvi uzņēmumi. Veicot šo pētījumu, autore izmantoja nepilnās novērošanas metodi ar izlases paņēmieni, kas nodrošina augstu ticamības pakāpi.

Veicot visus nepieciešamos aprēķinus, ticamības varbūtība tika pieņemta – 0.95, rezultātā varbūtības koeficients $t = 1.96$, bet pieļaujamā robežklūda, pamatojoties uz iespējamo atbilžu variāciju anketas pēdējā jautājumā – 0.15, kā rezultātā, izlase bija 74 uzņēmumi (noapaļojot). Lai noskaidrotu grāmatvežu un darba devēju viedokļus par ideālā grāmatveža tēlu, visus šos jautājumus, anketas tika proporcionāli sadalītas (50%:50% jeb 37:37) un iesniegtas aizpildīšanai gan darba devējiem, gan grāmatvežiem.

Tā kā dažos uzņēmumos darba devēji nevēlējās atbildēt uz anketas jautājumiem, kā arī saistībā ar juridiskās adreses neatbilstību reālajai darbības veikšanas adresei, viņu vietā tika aptaujāti citu uzņēmumu darba devēji un grāmatveži, kuri netika izvēlēti pēc izlases.

Arī otrā pētījuma metodika ir līdzīga – ģenerālkopa ir uzņēmumi un iestādes, pētījuma reģions – Rēzeknes pilsēta. Informācija ņemta no Uzņēmuma reģistra datiem, uz aprēķinu veikšanas dienu, tas ir, 25.03.2009. ekonomiski aktīvo uzņēmumu skaits Rēzeknes pilsētā bija 1372 uzņēmumi [14.].

Veicot šo pētījumu, autore arī izmantoja nepilnās novērošanas metodi ar izlases paņēmieni, jo pētījuma datu salīdzināšanai nepieciešams, lai abos periodos tiktu izmantota viena un tā pati pētījuma metode. Šai metodei ir daudz plusu, piemēram, datu savākšanai ir nepieciešams neliels materiālais un darbaspēka apjoms, rezultātus var ātri apkopot, bet vissvarīgākais nosacījums – šai metodei ir augsta ticamības pakāpe, kas veicot pētījumu ir viens no svarīgākajiem aspektiem.

Nepieciešamās izlases lieluma aprēķināšanai autore pielietoja *mehānisko, neatkārtoto izlasi*, bet konkrētie uzņēmumi tika atlasīti: 2008. gadā – izmantojot Lursoft datu bāzi, bet 2009. gadā – izmantojot biznesa katalogus. Kopas lielums tiek aprēķināts pēc formulas, ko savā grāmatā sniedz Z. Goša [6., 236.]:

$$n = \frac{t^2 \cdot s^2 \cdot N}{t^2 \cdot s^2 + \Delta_{\bar{x}}^2 \cdot N},$$

kur n ir vienību skaits izlasē,
 t – varbūtības koeficients,
 s^2 ir izlases dispersija,
 N – vienību skaits ģenerālkopā,
 $\Delta_{\bar{x}}$ – izlases robežklūda.

N jau ir zināms, tas ir 1372.

Ticamības varbūtību autore izvēlējās $p = 0,95$, kas nozīmē, ka tikai 50 gadījumos no 1000 izlases kļūda var iziet aiz noteiktajām robežām, kā rezultātā varbūtības koeficients $t = 1,96$. [6., 227.lpp.].

Izlases dispersija s^2 tiek noteikta, pamatojoties uz pieņēmumu par iespējamām atbildēm uz anketas 9. jautājumu – mūsdienu grāmatveža profesionalitāte. Autore pieņem, ka katrai atbildei tiek piešķirts noteikts punktu skaits, kur zemākais vērtējums – „Ļoti zema” ir 1 punkts, bet augstākais vērtējums – „Ļoti laba” ir 5 punkti. Tādejādi var aprēķināt iespējamo variācijas apjomu [6., 235.lpp.]:

$$R = x_{\max} - x_{\min} = 5 - 1 = 4,$$

kur x_{\max} ir variējošās pazīmes vislielākā nozīme,
 x_{\min} ir variējošās pazīmes vismazākā nozīme.

Tālāk ir iespējams aprēķināt vidējo kvadrātisko novirzi [6., 235.lpp.]:

$$\sigma = \frac{R}{6} = \frac{4}{6} = 0,67,$$

Vidējo kvadrātisko novirzi kāpinot kvadrātā, iegūst dispersiju [6., 234.lpp.]:

$$\sigma^2 = s^2 = 0,67^2 = 0,4489,$$

Izlases robežkļūda $\Delta_{\bar{x}}$ tiek aprēķināta, pieņemot, ka visbiežākā atbilde uz anketas 9. jautājumu būs „vidēja”, jeb $\bar{x} \approx 3$. Tad tiek pieņemts, ka rezultātu atšķirība izlases kopā un ģenerālkopā nedrīkst pārsniegt 5 %, kā rezultātā izlases robežkļūda ir $3 * 0,05 = 0,15$.

Pēc kopas lieluma (n) aprēķina redzams, ka tās lielums noapaļojot ir 72 uzņēmumi (72,5891), 2008. gadā kopas lielums bija 74 uzņēmumi, kas skaidrojams ar ekonomiski aktīvo uzņēmumu skaita samazināšanos. Pirmais pētījums veikts laika periodā no 2008. gada 10. marta līdz 2008. gada 6. maijam, bet otrais pētījums no 2009. gada 27. marta līdz 2009. gada 30. aprīlim, ar anketu palīdzību.

Pētījuma tēma tika izvēlēta, lai uzzinātu grāmatvežu un darba devēju domas par mūsdienu grāmatveža ētiskajiem principiem un noskaidrotu ideālā grāmatveža tēlu Rēzeknes pilsētā. Lai noskaidrotu šos jautājumus,

anketas izlases kopā papildus vēl tika proporcionāli sadalītas (50%:50% jeb 36:36) un iesniegtas aizpildīšanai darba devējiem un grāmatvežiem.

Tā kā dažos izlases kopas uzņēmumos darba devēji un grāmatveži nevēlējās atbildēt uz anketas jautājumiem, kā arī juridiskās adreses neatbilda reālajai darbības veikšanas adresei, tad to vietā, tāpat kā 2008. gadā tika aptaujāti citu uzņēmumu darba devēji un grāmatveži, veicot papildus atlasīti no tiem pašiem 1372 uzņēmumiem.

Aktīvo uzņēmumu skaita samazināšanās un respondentu nevēlēšanās atbildēt uz anketas jautājumiem, pēc autores domām skaidrojama ar ekonomisko situāciju valstī. Jo 2008. gada pirmajā ceturksnī maksājumu bilances tekošā konta negatīvais saldo sastādīja 19.4 % no iekšzemes kopprodukta, kas bija par 6.2 procentpunktiem mazāk nekā 2007. gadā attiecīgajā periodā un liecināja par valsts ekonomiskās situācijas uzlabošanos, kas bija skaidrojama ar eksporta pieauguma pārsniegumu pret importa pārsniegumu pret attiecīgo periodu [14.]

Galvenais iemesls iekšzemes kopprodukta lejupslīdei, kura kritums attiecībā pret 2007. gada attiecīgo periodu sastāda aptuveni 15 % [15.], varētu būt skaidrojams ar to, ka 2009. gadā Latvijā tika paaugstināta pievienotās vērtības nodokļa likme no 18 % līdz 21 %, kas uzņēmumiem bija smags pārbaudījums, jo stipri palielināja nodokļu slogu, kā rezultātā daudzi uzņēmumi bankrotēja.

Kā norāda „Rietumu bankas” analītiķis Romāns Popovs, tad pie labvēlīgas situācijas attīstības scenārija tikai nākamgad varētu būt sagaidāms kaut neliels iekšzemes kopprodukta kāpums, bet tas iespējams tikai ar ārvalstu iestāžu finansiālo atbalstu, pretējā gadījumā Latvijas valsts zaudēs ārvalstu kreditoru uzticību, kas nozīmēs pilnīgu budžeta sabrukumu un valsts bankrotu [15.].

Aptaujāto uzņēmumu vidū bija pakalpojumu sfēras uzņēmumi, apsardzes firmas, darbnīcas, aptiekas, lielāki un mazāki mazumtirdzniecības veikali un zvērināti revidenti. Anketas aizpildīšanai tika iesniegtas gan rakstiskā veidā, gan elektroniskā veidā.

Teorētiskais apskats

Grāmatvedis – tā nav vienkārši profesija, tā ir māksla. Grāmatvedis nav vienkārši padotais, viņš ir sabiedrotais, partneris, kas kontrolē visa uzņēmuma darbību. Grāmatvedis ir tā persona, kuras lomu uzņēmuma struktūrā ir ļoti svarīgi formulēt. No vienas puses grāmatvedis ir padotais un atrodas vadības pakļautībā, bet no otras puses grāmatvedis ir savā mērā

neatkarīga persona uzņēmumā. Grāmatvedība ir kā atsevišķa uzņēmuma nozare, kura pastāv pati no sevis, bet tajā pat laikā tā darbojas, cieši sadarbojoties ar pārējām nodaļām.

Grāmatveža galvenais pienākums ir cienīt sabiedrisko uzticību savai profesijai. Sabiedrisko interešu ievērošanas pienākums, kas nostiprināts profesionālajā ētikas kodeksā, nosaka, ka gadījumā, ja rodas lēmuma pieņēmēja pienākumu konflikts, tad lēmuma pieņēmējam vienmēr jāizvēlas rīcības modelis, kas nodrošinās sabiedrības (tas ir, investoru, kreditoru) tiesības saņemt precīzu un uzticamu finanšu informāciju [10., 61. lpp.].

Raksturojot grāmatveža profesijas nozīmīgumu, autore vēlas citēt Čikāgas Universitātes Goda profesoru, filozofijas zinātņu doktoru Džonu Kultgenu: „Ja esmu padarījis savu darbu labi un mani mērķi ir bijuši taisnīgi, manai dzīvei ir saturs un nozīme. Ja esmu padarījis savu darbu slikti vai arī mani mērķi ir bijuši zemiski, esmu velti izšķiedis savu dzīvi, lai kādu bagātību arī būtu saraucis” [8., 211. lpp.].

Grāmatveža profesijas apraksts tiek noteikts, vadoties pēc profesijas standarta. Latvijā tas nosaka, ka grāmatvedis veic saimnieciskas darbības uzskaiti, kontroli un analīzi uzņēmuma reģistrā reģistrētos uzņēmumos, kam saskaņā ar Latvijas Republikas likumdošanu jāveic grāmatvedības uzskaitē.

Bez tam uzņēmuma grāmatvedis kā viens no vadošajiem uzņēmuma darbiniekiem ar savu profesionālo rīcību, izturēšanos, uzvedību, arī ārējo izskatu veido pievilcīgāku uzņēmuma tēlu sabiedrībā, saskarsmē ar dažādu valsts institūciju (Valsts ieņēmumu dienesta, Statistikas pārvaldes, banku, sadarbības partneru) darbiniekiem.

To var nodrošināt grāmatvedis ar augstu kompetences līmeni, ar augstiem profesionālās ētikas principiem, grāmatvedis, kurš savas zināšanas nepārtraukti papildina, balstoties mūsdienīgā praksē, spēkā esošajos likumdošanas aktos un modernās tehnoloģijās [7., 237. lpp.].

Mūsdienu grāmatvežiem nodaļā uzskaitīto darbību izpildei jābūt labi sagatavotiem teorētiski, jāpārzina gan finanšu grāmatvedība, gan Latvijas Republikas likumdošana, kas nosaka un regulē grāmatvedības darbu. Bez tam grāmatvežiem, veicot savu darbu, ir svarīgi uztvert ētiskās vērtības un standartus kā sava profesionālā darba neatņemamu sastāvdaļu [7., 236. lpp.]. Arī darba autore tiecas piekrist šim apgalvojumam, jo uzskata, ka bez ētisko normu ievērošanas nav iespējams profesionāli, kārtīgi un kvalitatīvi veikt grāmatveža funkcijas un pienākumus.

Iepazīstoties ar grāmatveža profesijas specifiku, ir redzams, ka tam ir liela nozīme uzņēmuma struktūrā un tā darbības nodrošināšanā. Kvalitatīvas uzņēmuma darbības nodrošināšanai nepieciešams profesionāls grāmatvedis ar augstu atbildības sajūtu.

Sabiedrībā ir daudz morāli izturīgu un stipru cilvēku, kuri apzinīgi veic savus pienākumus darba vietā pret savu darba devēju, valsti, kā arī uztur augstu morāli arī privātajā dzīvē. Diemžēl ir arī tādi cilvēki, kas atrodas varas jūgā un savu varu un pilnvaras izmanto ļaunprātīgi. Kā piemēru var minēt korumpētās valsts amatpersonas, kuras sniedz pakalpojumus vai slēpj diskriminējošus faktus par negodīgiem uzņēmējiem vai citiem darboņiem, un, jo lielāks ir to atalgojums no šo darboņu puses, jo lielāka motivācija šai amatpersonai rodas.

Mūsdienu izpratnē ētika ir mācība par labo un ļauno un tā izpausmēm cilvēka rīcībā un uzvedībā. Katrai personai ir sava ētiskā pasaule, kas sastāv no personas ētiskiem uzskatiem, principiem un pieņemamiem uzvedības modeļiem [13., 5.lpp.].

Ceturtajā gadsimtā pirms mūsu ēras dzīvoja sengrieķu filozofs, zinātnieks un domātājs Aristotelis, kurš uzsver, ka cilvēks kļūst tikumīgs, darot tikumīgus darbus. Tāpat viņš uzsver, ka viens no galvenajiem cilvēka iekšējiem aspektiem ir morālā labsirdība. Tomēr, galvenokārt, pēc Aristoteļa uzskatiem – ētika ir cieši saistīta ar disciplīnu [2., 40., 53. lpp.].

Izcilā filozofa Imanuela Kanta morāles filozofija ir viens no vislielākajiem sasniegumiem ētikas filozofijas vēsturē. Līdzīgi, kā lielajiem seno laiku filozofiem Platonam un Aristotelim, arī Kanta galvenā doma bija rast pamatojumu cilvēku morālajam spriedumam un rīcībai. Tomēr Kants šai tēmai piegāja daudz rūpīgāk un atklāja arī jaunas problēmas, kas saistītas ar ētikas filozofiju [2., 207. lpp.]. Tātad Kanta mērķis bija izveidot ētiku, kas ir pilnīgi attīrīta no dabiskajām vēlmēm, tādejādi nebūtu piesaistīta nevienam konkrētam cilvēkam un sniegtu universālu likumu visiem.

Profesionālās ētikas kodeksa esamība nosaka atšķirību starp profesiju un parastu arodu, kurš balstās uz darba paveikšanu, nevis uz ētikas ievērošanu. Profesionālie ētikas kodeksi ir izstrādāti dažādās sfērās strādājošiem, tāpēc uz uzņēmumu vadības pleciem gulstas nopietna lēmuma pieņemšana, kas stipri noteiks un ietekmēs uzņēmuma turpmāko darbību – izvēlēties vispiemērotākos ētikas kodeksus, kas tiktu ievēroti uzņēmumā.

Sevišķi tiek akcentēta kompetence, objektivitāte un godīgums. Profesionālais godīgums ir viena no galvenajiem jebkura profesionālās ētikas

kodeksa prasībām, tāpēc ir ieteicams Ministru kabineta noteikumu veidā tos pieņemt un pieprasīt arī to ievērošanu.

Latvijā grāmatvežu ētikas principi netiek regulēti normatīvo aktu līmenī. Pārsvārā ētiskā uzvedība profesijas ietvaros ir brīvprātīga lieta. Lai arī dažās profesionālās grāmatvežu organizācijās mēģina pieņemt ētikas normas, kas būtu obligātas viņu biedriem, tomēr kontrole ir vāja, bet pašām organizācijām nav tādas autoritātes sabiedrībā, lai bez normatīva regulējuma šo autoritāti pieņemtu arī sabiedrība, kas izmanto grāmatvežu pakalpojumus [11., 66. lpp.].

Pēdējā laikā tiek pievērsta uzmanība ētikas nozīmei uzņēmējdarbībā iesaistītu grāmatvežu profesijā. Grāmatvedības kvalitāte būtiski ietekmē jebkura uzņēmuma darbību. Pašlaik Latvijas uzņēmēji sāk to apzināties, jo daudziem nevērīga attieksme pret uzskaites darbu ir maksājusi dažādus sodus. Profesionālo grāmatvežu ētiska vai neētiska darbība ietekmē ne tikai uzņēmuma prestižu, panākumus, bet arī visas sabiedrības labklājību [7., 235. lpp.]. Grāmatvežu kā profesionāļu loma lēmumu pieņemšanā arvien pieaug ar nosacījumu, ka tas ir godīgs un ar augstu morālo nostāju, jo tieši grāmatvedis vislabāk pārzina uzņēmuma finansiālos rādītājus.

Profesionālo grāmatvežu ētikas kodeksu Latvijas Republikas Grāmatvežu asociācija ir izstrādājusi, pamatojoties uz Starptautiskās grāmatvežu federācijas ētikas kodeksu un ņemot vērā Latvijas likumdošanas prasības. Grāmatvežu profesionālās ētikas kodekss ir pamats, uz kura balstāmas ētikas prasības profesionāliem grāmatvežiem, kur formulēts profesijas mērķis, mērķa realizēšanas pamatprasības un pamatprincipi [7., 239. lpp.]. Finanšu un cita rakstura informācija jāapkopo tādā veidā, lai tā skaidri raksturotu darījumu patieso būtību, aktīvus un pasīvus. Ieraksti reģistros jāveic laikus un precīzi, turklāt grāmatvedim jādara viss, kas ir viņa spēkos, lai to nodrošinātu. Grāmatveži savu darba uzdevumu izpildes gaitā piemēro Starptautiskās grāmatvežu federācijas apstiprināto Profesionālu grāmatvežu ētikas kodeksu [1.].

Autore uzskata, ka īstam profesionālam grāmatvedim ir ne vien jāpārvalda teorētiskās zināšanas, kas nepieciešamas darba veikšanai, bet arī jāpārzina ētikas pamatprincipi. Ētikas pamatprincipi ir nepieciešami arī lai nodrošinātu uzņēmuma prestižu, jo grāmatvedis ir kā saikne starp uzņēmumu un ārpasauli.

Biologa Džeimsa Votsona, kurš dzimis 1928. gadā Čikāgā, laikā psihologi tiecās noraidīt iedzimtas uzvedības ideju, tomēr šim uzskatam ir arī piekritēji, kas uzskata, ka cilvēku uzvedība ir atkarīga no senču gēniem

[5., 9. lpp.]. Tātad rodas secinājums, ka arī ētika un laba uzvedība cilvēkam var būt iedzimta.

Diemžēl mūsdienu ekonomiskā situācija valstī liecina, ka Latvijā strauji pieaug darbaspēka izmaksas pret vienu produkcijas vienību, arī konkurētspēja Latvijā attiecībā pret citām Eiropas Savienības dalībvalstīm pasliktinās, kas skaidrojams ar lielo darbaspēka izplūšanas apjomu no valsts uz ārzemēm [4., 68. lpp.]. Darba samaksa Latvijā nav liela, kā rezultātā notiek šī piespiedu emigrācija, jo cilvēkam zūd motivācija strādāt savas valsts labā, ja nesaņem par to attiecīgu atalgojumu.

Ideālā grāmatveža galvenās īpašības

Mūsdienu darba devēji, meklējot darbiniekus, ne vienmēr akcentē jautājumus par profesionālo ētiku. Jo augstāka ir cilvēka morāle, jo augstākas kvalitātes ir šī cilvēka profesionalitāte. Lai apstiprināt vai noliegt šo apgalvojumu, autore divus gadus veica pētījumu „Ideālā grāmatveža tēls Rēzeknē”, kura laikā tika aptaujāti Rēzeknes pilsētas grāmatveži un darba devēji.

Autore vēlējās noskaidroja, ko par grāmatveža īpašībām domā ne vien paši grāmatveži, bet arī darba devēji, tas ir, uzņēmumu vadītāji. 2008. gadā darba devēji visaugstāk vērtēja godīgumu un profesionalitāti, kas līdzīgi tika vērtēti arī 2009. gadā. Tomēr visaugstāk 2009. gadā tika vērtēta grāmatveža uzticamību uzņēmumam un savai profesijai. Tāpat 2009. gadā pieauga to darba devēju skaits, kas uzskata, ka ļoti svarīga ir arī tāda grāmatveža īpašība, kā precizitāte.

Noskaidrojot respondentu viedokļus par ideālā grāmatveža tēlam nepieciešamajām īpašībām, autorei likās tikpat svarīgi noskaidrot arī pašu grāmatvežu domas par grāmatveža galvenajām īpašībām. Grāmatveži abos pētījumos visaugstāk vērtēja profesionalitāti, ko par svarīgu 2008. gadā atzina visi respondenti, bet 2009. gadā to īpatsvars samazinājās un sastādīja 94 % no visiem respondentiem – grāmatvežiem. Tāpat grāmatveži augsti vērtē tādas īpašības kā precizitāte un godīgums, bet 2009. gadā strauji pieauga to grāmatvežu skaits, kas uzskata, ka grāmatvedim jābūt uzticamam. Respondentu viedokļi par ideālā grāmatveža galvenajām īpašībām, attēloti rangu tabulā (1.tab.).

Respondentu viedokļi par ideālā grāmatveža galvenajām īpašībām

Īpašības	Darba devēju rangs		Grāmatvežu rangs	
	2008. gads	2009. gads	2008. gads	2009. gads
Godīgums	1	2/4	2/3	4
Profesionalitāte	2	2/4	1	1
Precizitāte	3	2/4	2/3	3
Spējīgs saglabāt noslēpumus	4	7/9	4	7
Piesardzība	5/6	7/9	5/6	6
Uzticamība	5/6	1	7/8	2
Objektivitāte	7	6	7/8	9/11
Taisnīgums	8	7/9	5/6	12
Apķērība	9/10	5	10	5
Komunikabilitāte	9/10	10	9	9/11
Modernisms	-	-	-	8
Viltīgums	-	11	11	-
Citas īpašības	-	-	-	9/11

Aplūkojot tabulu redzams, ka 2008. gadā pirmajā vietā darba devēju rangā bija tāda grāmatveža īpašība kā godīgums (šo īpašību kā svarīgu atzīmēja 94 % respondentu), kam sekoja profesionalitāte (89 %) un precizitāte (61 %), tomēr 2009. gadā šīs īpašības ieņēma dalīto 2./4. vietu (83 %). Šo īpašību izrāviens skaidrojams ar to, ka tikai profesionāls un godīgs grāmatvedis ir spējīgs kvalitatīvi veikt savus pienākumus. Un tieši šīs prasības galvenokārt ņem vērā uzņēmēji, kad meklē grāmatvedi, kas kārtotu uzņēmumā grāmatvedību.

Abās respondentu grupās 2008. gadā redzama viedokļu vienprātība, jo pirmajās piecās vietās bija vienas un tās pašas grāmatveža īpašības, vienīgi nedaudz dalījās to izvietojums: ja pēc darba devēju domām vissvarīgākā īpašība bija godīgums, tad pēc grāmatvežu – profesionalitāte.

Straujš kritums redzams tādai īpašībai, kā spējai saglabāt noslēpumus, ja 2008. gadā šī īpašība abās respondentu grupās atradās ranga ceturtajā vietā, tad 2009. gadā strauji kritās līdz septītajai un dalītajai 7./9. vietai.

Savukārt straujš kāpums bija tādām grāmatveža īpašībām kā uzticamībai (2009. gadā šo īpašību kā svarīgu atzīmēja 89 % darba devēju un 44 % grāmatvežu) un apķērībai (2009. gadā 50 % respondentu darba devēju un 89 % grāmatvežu). Ja darba devēju rangā uzticamība 2008. gadā bija tikai 5/6 vietā, tad 2009. gadā šī bija vissvarīgākā īpašība un ieņēma pirmo vietu,

bet apķērība no dalītās 9/10 vietas kāpa līdz 5. vietai. Savukārt grāmatvežu rangu tabulā uzticamība 2008. gadā atradās 7/8 vietā, bet 2009. gadā šī īpašība bija kāpusi līdz 2. vietai, bet apķērīgums no 10. vietas kāpa līdz 5. vietai.

Pēc 1. tabulas redzams arī, ka 2008. gadā abu respondentu grupās bija absolūta vienprātība par tādu īpašību, kā spēja saglabāt noslēpumus, bet 2009. gadā absolūtās vienprātības starp abām respondentu grupām nebija ne par vienu grāmatveža rakstura īpašību. Grāmatvežu domas abos pētījumu periodos palika nemainīgas par vienu – ka grāmatveža galvenā rakstura īpašība ir profesionalitāte (2008. gadā šo īpašību kā svarīgu atzīmēja visi respondenti grāmatveži, bet 2009. gadā – 94 %), jo abos periodos šī īpašība ieņēma 1. vietu grāmatvežu rangu tabulā. Pēc aptaujas rezultātiem redzams, ka trešo vietu no beigām ieņem komunikabls grāmatvedis, par to vienādas domas bija gan grāmatvežiem, gan darba devējiem (22 %). 2008. gadā darba devēji atzīst arī apķērību – par to pozitīvi domāja 22 % darba devēju un 17 % grāmatvežu, bet tikai 6 % grāmatvežu uzskata, ka grāmatvedim jābūt arī viltīgam.

Redzams, ka 2008. gadā visiem respondentiem bija ļoti līdzīgi viedokļi par lielāko daļu grāmatveža īpašībām, lielākās atšķirības bija vien jautājumā par precizitāti un uzticību. Ja grāmatveži vairāk tiecās uz precizitāti, tad darba devēji uz uzticību, kas ir arī pašsaprotami, jo grāmatvedim svarīgāk ir precīzi veikt savus pienākumus, aprēķinus, bet darba devējam ir svarīgāk, lai darbinieks tam būtu lojāls.

Savukārt 2009. gadā respondentu domas stipri mainās un tie līdzīgi domā tikai par tādām grāmatveža rakstura īpašībām kā: piesardzība, apķērība, precizitāte, profesionalitāte, komunikabilitāte un uzticība. Šo īpašību atšķirības starp abām respondentu grupām svārstās 11 procentpunktu robežās. Vislielākās atšķirības ir par sekojošām īpašībām: godīgums – vadītāji to vērtē daudz augstāk nekā grāmatveži, objektivitāte un taisnīgums.

Kopīgs respondentiem 2009. gadā ir, ka grāmatvedim jābūt apķērīgam, uzticamam, kas norāda, ka darbinieki ar šādām īpašībām palīdzēs uzņēmumam pārvarēt grūtības krīzes laikā. Tātad grāmatvedim jābūt labam sava amata meistaram, jābūt godīgam, precīzam, profesionālam un uzticamam, jo grāmatvedība mīl precizitāti.

Grāmatveža galvenā funkcija

Iepazīstoties ar grāmatveža profesijas specifiku, redzams, ka tam uzņēmumā ir liela vara, kā arī tam ir liela nozīme uzņēmuma darbības nodrošināšanā. Tika jautāts par precīzāko teikuma turpinājumu par grāmatveža galveno funkciju: „Grāmatvedim pirmkārt...”. Izrādās, ka 2008. gadā 67 % darba devēju uzskata, ka grāmatvedim obligāti jāievēro likumi un grāmatvedības principi, bet 33 %, ka – jānodrošina sava uzņēmuma interešu aizstāvība (pamatojot, pierādot savu patiesību dažādās situācijās). Savukārt 2009. gadā lielākā daļa darba devēju, tas ir, 55 % uzskata, ka grāmatveža galvenā funkcija ir likumdošanas un grāmatvedības principu ievērošana, 39 % aptaujāto uzskata, ka jānodrošina sava uzņēmuma aizstāvība, kas izpaužas pamatojot, pierādot savu patiesību dažādās situācijās, bet 6 % uzskata, ka grāmatvedim nepieciešams nodrošināt abu šo funkciju izpildi.

Augstais respondentu skaits, kas uzskata, ka grāmatveža galvenā funkcija ir obligāta Latvijas Republikas likumdošanas un grāmatvedības principu ievērošana, liecina par to, ka uzņēmējiem ir svarīgi, lai tiktu ievērotas uzņēmuma intereses ne vien uzņēmuma, bet arī valsts līmenī, jo neievērojot Latvijas Republikas likumdošanā noteiktās prasības, uzņēmējam var draudēt ne vien naudas sodi, ja pārkāpums ir neliels, bet arī kriminālatbildība, gadījumos, ja pārkāpums ir nopietnāks.

Darba devēju domas par grāmatveža galveno funkciju 2009. gadā nedaudz mainījās, salīdzinot ar 2008. gadu un salīdzinot pētījuma abu periodu datus, redzams, ka par 18 % ir samazinājies to uzņēmēju īpatsvars, kas uzskatīja, ka grāmatvedim obligāti jāievēro Latvijas Republikas likumdošanas prasības un grāmatvedības principi. Pēc autores domām, tas varētu būt izskaidrojams ar to, ka valsts neiet pretī uzņēmējam šajos grūtajos apstākļos, kā rezultātā par 18 % palielinājās darba devēju īpatsvars, kas uzskata, ka grāmatvedim pirmkārt jānodrošina sava uzņēmuma intereses, pamatojot un pierādot savu patiesību dažādās situācijās un dažādās instancēs.

2009. gadā parādījās jauns uzskats – ka grāmatvedim jānodrošina abas šīs funkcijas, tātad jāaizsargā gan uzņēmuma intereses, gan jāievēro un jāpilda valsts intereses. Autore to skaidro ar to, ka uzņēmēji tagad tiek daudz stingrāk kontrolēti, un, iespējams, ka kādam no respondentiem jau ir nācies arī maksāt valstij soda naudas, par kāda likuma punkta neievērošanu.

Patikami apzināties, ka arī uzņēmēji ciena Latvijas Republikas likumus un uzskata, ka grāmatveža galvenā funkcija ir likumdošanas ievērošana.

Tomēr reālajā dzīvē grāmatvedim ir svarīgi ievērot abas šīs funkcijas – grāmatvedim jābūt lojālam gan pret valsti, gan pret uzņēmumu.

Kvalitatīvas uzņēmuma darbības nodrošināšanai nepieciešams profesionāls grāmatvedis ar augstu atbildības sajūtu, kurš ir spējīgs gan izpelnīties cieņu vadības acīs – aizstāvot uzņēmuma intereses un kārtīgi un precīzi veicot grāmatvedības organizāciju, gan valsts acīs – veicot grāmatvedības organizāciju atbilstoši Latvijas Republikas noteiktajai likumdošanai.

Pēc pašu grāmatvežu domām, tad 61 % grāmatvežu uzskata, ka grāmatvedim obligāti jāievēro likumi un grāmatvedības principi. Toties 33 % grāmatvežu uzskata, ka grāmatvedim jānodrošina sava uzņēmuma interešu aizstāvība (pamatojot, pierādot savu patiesību dažādās situācijās). Un tikai 6 % grāmatvežu bija cits variants (piemēram, godīgi un punktuāli likuma ietvaros jāpilda savi pienākumi). Rezultāti priecē, jo liecina par grāmatvežu godprātību un augstu morālo nostāju.

Savukārt 2009. gadā 61 % respondentu – grāmatvežu pirmām kārtām ir lojāli pret valsti, ievērojot likumus un grāmatvedības prasības, bet 17 % pret uzņēmumu, nodrošinot tā intereses. Savukārt, 22 % aptaujāto grāmatvežu uzskata, ka īstenam grāmatvedim jāveic abas šīs funkcijas un jāveic laicīga un precīza visu saimniecisko darījumu uzskaitē. Autore uzskata, ka grāmatvedim ir liels pārbaudījums, lai spētu veikt abas šīs funkcijas vienlaicīgi un joprojām palikt morāli tikpat stipram.

Abos pētījuma periodos vienāds aptaujāto grāmatvežu procents uzskata, ka grāmatveža galvenā funkcija ir obligāta Latvijas Republikas likumdošanas prasību un grāmatvedības principu ievērošana. Taču sarūk to respondentu skaits, kas iepriekš uzskatīja, ka grāmatvedim pirmkārt obligāti jānodrošina sava uzņēmuma interešu aizstāvība. Toties palielinās variants „cits”, ko varētu izskaidrot ar grāmatvežu vēlmi sabalansēt uzņēmuma intereses ar likumpaklausību.

Jautājumā par grāmatveža galveno funkciju nospiedošs pārsvars (vairāk kā 60 %) abās respondentu grupās bija variantam, ka grāmatvedim pirmkārt jānodrošina Latvijas Republikas likumdošanas prasību un grāmatvedības principu ievērošanu. Šajā variantā 2008. gadā pārsvars tomēr bija darba devēju pusē, tomēr 2009. gadā tas piedzīvoja kritumu par 12 procentpunktiem un pārsvars nonāca grāmatvežu pusē.

Aptuveni 30 % no visiem respondentiem uzskata, ka galvenā uzņēmuma funkcija ir uzņēmuma interešu aizstāvība. Šīs funkcijas izkopšanu vairāk vēlas darba devēji, tas ir, uzņēmēji, jo patreizējos apstākļos

uzņēmējiem ir smagi un viņi nevēlas domāt par savu valsti, ja tā nedomā par viņiem. Savukārt abus funkciju apvienojumu vēlētos aptuveni 10 % respondentu, lai tādejādi nodrošinātu gan valsts intereses un uzņēmumam netiktu uzlikti nekādi sodi, gan uzņēmuma intereses un uzņēmums varētu turpmāk attīstīties, jo visi tā finansiālie un saimnieciskie rādītāji būtu kārtībā un tos varētu izmantot savas turpmākās darbības plānošanā.

Autore uzskata, ka tikai grāmatvedis, kurš ir godīgs, profesionāls un lojāls, spēj apvienot abas funkcijas: gan Latvijas Republikas likumdošanas prasību un grāmatvedības principu ievērošanu, gan uzņēmuma interešu aizstāvību. Jo tikai tāds grāmatvedis, kurš ir godīgs un lojāls pret sevi, ir spējīgs pareizi izmantot savu profesionalitāti un būt godīgs pret uzņēmumu, kārtīgi un apzinīgi veicot sev uzliktos pienākumus, kā arī būt lojāls gan pret valsti, gan pret uzņēmumu – veicot savus pienākumus ar visaugstāko atbildības sajūtu, veicinot uzņēmuma attīstību un darbības nodrošināšanu, tomēr ievērojot visus noteikumus un prasības, lai nepārkāptu pāri bīstamajam sliekšnim, kurš atdala labo no sliktā – godprātīgo un mantkārīgā.

Ideālā grāmatveža prasmes

Ideālā grāmatveža precīzākam tēlam, autore anketā uzdeva arī jautājumu par grāmatveža prasmēm, kas nepieciešamas, pildot grāmatveža pienākumus.

Pēc aptaujas rezultātiem 2008. gadā, 89 % uzņēmumu vadītāju uzskata, ka pati galvenā grāmatvedim ir prasme orientēties likumdošanas labirintos. Tāpat augstu tiek vērtētas arī grāmatveža teorētiskās zināšanas, par to pozitīvi izteicās 72 % darba devēju. Finanšu grāmatvedību viņi novērtēja ar 67 %. Runājot par iekšējās kontroles un audita mehānismu, ka to nepieciešams pārzināt grāmatvedim uzskata 56 % darba devēju, bet 61 % uzskata, ka grāmatvedim labi jāpārvalda ekonomika.

22 % darba devēju uzskata, ka grāmatvedim jāpārzina iespējas atkāpties no vispārpieņemtajām normām, ja tas ir uzņēmuma labā. Tātad 2008. gadā darba devēji uzskata, ka pats galvenais grāmatvedim ir pārzināt likumdošanu, teorētiskās zināšanas un ievērot likumus, attiecīgi pārzināt svarīgākās iemaņas, kas nepieciešamas profesionālam grāmatvedim.

Savukārt 2009. gadā veiktā pētījuma rezultāti rāda, ka 94 % respondentu – darba devēju uzskata, ka grāmatvedim jāpārzina likumdošana, 83 % – ka finanšu grāmatvedība, bet 72 % respondentu uzskata, ka grāmatvedim jāpārzina ekonomika. Iekšējās kontroles un audita

mehānisma pārzināšanas nepieciešamību nosaka 67 % uzņēmēju. Savukārt, teorētiskās iemaņas un iespējas, kā atkāpties no vispārpieņemtajām normām, pēc darba devēju domām, gandrīz nav nepieciešams pārzināt, jo par šīm iemaņām balso vien aptuveni 20 % respondentu.

Abos pārskata periodos grāmatvedim nepieciešamās iemaņas, pēc darba devēju domām, gandrīz nav mainījušās. Joprojām liela daļa respondentu uzskata, ka grāmatvedim jāpārzina likumdošana un ekonomika, kas skaidrojams ar izmaiņām Latvijas Republikas likumdošanā un valsti kopumā, tāpēc uzņēmējiem ir kļuvis svarīgāk, lai grāmatvedis labi pārzinātu šis jomu.

Ļoti strauji saruka uzskats, ka grāmatvedim jāpārzina teorētiskās zināšanas. Ja 2008. gadā tā uzskatīja 72 % respondentu, tad 2009. gadā – vairs tikai 22 %, kas liekas dīvaini, jo kā gan uzņēmēji iedomājas, lai grāmatvedis strādā, ja tam nav nekādu teorētisko iemaņu. Vienīgais izskaidrojams šai parādībai varētu būt, ka uzņēmēji tagad savus uzņēmumus ir nodrošinājuši ar jaunākajām programmām un viņiem tagad ir vieglāk noālgot nepieredzējušus darbiniekus, kurus uzreiz apmācītu gan grāmatvedībai, gan jaunajai programmai. Jo tas būtu vieglāk, nekā mēģināt jau gadu desmitus strādājošu grāmatvedi iemācīt strādāt pēc citas metodes.

Tātad, 2008. gadā un 2009. gadā, līdzīgi uzskati darba devēju vidū valda par tādām grāmatveža iemaņām, kā: likumdošanas, iekšējās kontroles un audita mehānisma un ekonomikas pārzināšana, kā arī par iespējām kā atkāpties no vispārpieņemtajām normām, ja tas ir uzņēmuma intereses. Bet domas par teorētiskajām zināšanām mainās, jo laikam grāmatvežu zināšanas tiek novērstas uz finanšu grāmatvedības pārzināšanu un pieredzi.

2008. gadā 94 % grāmatvežu uzskata, ka pati galvenā grāmatvedim ir prasme orientēties likumdošanas labirintos. Tāpat augstu tiek vērtētas arī grāmatveža teorētiskās zināšanas, un finanšu grāmatvedība, par ko pozitīvi izteicās 67 % grāmatvežu. Tikai 44 % grāmatvežu domā, ka grāmatvedim nepieciešams pārzināt iekšējās kontroles un audita mehānismu. Par to, ka grāmatvedim labi jāpārvalda ekonomika, uzskata 33 % grāmatvežu, bet par to, ka grāmatvedim jāpārzina iespējas, kā atkāpties no vispārpieņemtajām normām, ja tas ir uzņēmuma labā, uzskata tikai 11 % grāmatvežu.

Tātad, pēc grāmatvežu domām, ideālam grāmatvedim pašas svarīgākās iemaņas ir likumdošanas, teorētisko zināšanu un finanšu grāmatvedības pārzināšana, kā arī grāmatvedim ir svarīgi, pat uzņēmumam grūtos brīžos nepārkāpt likumu.

Savukārt 2009. gadā jau absolūti visi grāmatveži uzskata, ka likumdošanas pārzināšana ir obligāta grāmatveža iemaņa, kam ar 72 % seko

finanšu grāmatvedība. 56 % grāmatvežu uzskata, ka grāmatvedim nepieciešams pārzināt ekonomiku. Tomēr kā svarīgas tiek atzītas arī tādas iemaņas, kā teorētisko zināšanu un iekšējās kontroles un audita mehānisma pārzināšana, kas sastāda aptuveni 40 %. 33 % no visiem respondentiem – grāmatvežiem uzskata, ka grāmatvedim nepieciešams pārzināt iespējas, kā atkāpties no vispārpieņemtajām normām, ja tas ir uzņēmuma interesēs. Vēl 6 % respondentu piebilda, ka grāmatvedim arī kārtīgi jāpārzina sava uzņēmuma darbības specifika. Tātad arī 2009. gadā kā vissvarīgākā grāmatveža iemaņa tika minēta likumdošanas pārzināšana. Grāmatvedis, kuram visu šo īpašību apkopojuma nav, nespēs savus pienākumus veikt kārtīgi, jo grāmatvedība ir jākārto laicīgi, precīzi un saprotami. Tomēr labākai pārskatāmībai, autore respondentu viedokļus par grāmatveža prasmēm attēlojusi rangū tabulā (2. tab.).

Aplūkojot tabulu redzams, ka par 2 grāmatveža iemaņām respondentu domas sakrīt un palikušas nemainīgas abu pētījumu laikā, tās ir likumdošanas pārzināšana, kura gan darba devēju, gan grāmatvežu rangū tabulā abus periodus ieņem 1. vietu, un, iespējas, kā atkāpties no normām, ja tas ir uzņēmuma interesēs, šī prasme abus periodus ierindojās 6. vietā.

Ja 2008. gadā teorētisko zināšanu pārzināšana darba devēju skatījumā ieņēma 2. vietu, tad 2009. gadā šīs prasmes svarīgums kritās līdz 5. vietai. Tomēr visumā prasmju izmaiņas rangū tabulā ir nenozīmīgas.

2. tabula

Respondentu viedokļu par ideālā grāmatveža prasmēm salīdzinājums

Prasmes	Darba devēju rangs		Grāmatvežu rangs	
	2008. gads	2009. gads	2008. gads	2009. gads
Likumdošana	1	1	1	1
Teorētiskās zināšanas	2	5	2/3	4
Finanšu grāmatvedība	3	2	2/3	2
Ekonomika	4	3	5	3
Iekšējās kontroles un audita mehānisms	5	4	4	5
Iespējas kā atkāpties no normām, ja tas ir uzņēmuma interesēs	6	6	6	6
Citas prasmes	-	-	-	7

Salīdzinot abu respondentu grupu viedokļus par diviem gadiem, savā starpā, tad redzams, ka neskatoties uz to, ka atsevišķos punktos ir redzama līdzība starp darba devēju un grāmatvežu uzskatiem par grāmatveža

svarīgākajām iemaņām, tomēr pārsvarā tās atšķiras. Sevišķi izteikti tas ir jautājumā par ekonomikas pārzināšanu un iespējām, ka atkāpties no vispārpieņemtajām normām, ja tas ir uzņēmuma interesēs, kas liecina, ka visi domā par izdzīvošanu.

Grāmatveža darba apstākļu raksturojums

Svarīgs aspekts darbinieka apmierinātībai ar savu darba vietu ir darba vietas iekārtojums. Viens no svarīgiem faktoriem ir apgaismojums, jo pētījumi rāda, ka katrā darbā ir nepieciešams zināma līmeņa apgaismojums, bet, ja šis līmenis netiek ievērots, tad darbinieks ātri nogurst, kas samazina darbinieka strādātspēju. Ne mazāk svarīgs faktors ir troksnis, jo pārsniedzot normas līmeni, troksnis var novest pie jūtu noguruma un pat stresa. Tāpēc ir svarīgi veikt periodiskus atpūtas periodus, atrodoties klusās vietās, lai tādejādi atjaunotu veiktspēju un samazinātu jūtu neapmierinātību. Ļoti labs relaksācijas un darba veiktspējas paaugstināšanas veids, ko mūsdienās sākuši pielietot daudzi uzņēmumi, ir mūzikas klausīšanās [5., 457. - 458. lpp.].

Visi iepriekš uzskaitītie aspekti ir ļoti svarīgi nosacījumi, lai darbinieks justos labi, un, kā savās mācībās atzīst psihoanalīzes radītājs Zigmunds Freids, tad ideāls cilvēks ir tas indivīds, kurš ir garīgi, fiziski un morāli stiprs [9., 4. lpp.]. Tomēr zinātnisku pierādījumu, kas atbalstītu un apstiprinātu Freida domu, ka cilvēks ir dzimis ar noteiktām vajadzībām, interesēm vai mudinājumiem, kas nosaka viņu pretrunā ar sabiedrību, nav [9., 56. lpp.]. To atzīst arī autore un apskata šo jautājumu anketas 5. punktā.

Grāmatveža darba vietas iekārtojumam ir ļoti liela nozīme, jo no tā, kā darbinieks jūtas savā darba vietā, ir arī atkarīgs viņa darba ražīgums un precizitāte, tāpēc autore sīkāk izskatīja arī respondentu domas par grāmatveža darba vietas iekārtojumu.

Darba devēju domas, kad runa ir par darba vietas iekārtojumu, vadoties pēc Ministru kabineta noteikumu prasībām, sastāda 17 % no respondentiem. 22 % darba devēju ļautu grāmatvežiem iekārtot darba vietas pēc savas gaumes. Apkopojot darba devēju anketu rezultātus par 2008. gadu, atklājās kāds interesants fakts – izrādījās, ka 17 % no tiem iekārtojot grāmatveža darba vietu izvēlētos vislētāko inventāru. Tomēr uzreiz rodas jautājums – vai šie uzņēmēji aizdomājās par sava grāmatveža darba ražīgumu un kvalitāti, ja tam būs jāstrādā tādos apstākļos. Ļoti priecēja fakts, ka 44 % no visiem darba devējiem uzskata, ka grāmatveža darba vieta ir jānodrošina ar labāko tehniku, ar jaunākajām programmām un pats galvenais

nosacījums, lai grāmatvedis tur justos tur ērti. Liels prieks, ka Rēzeknē ir diezgan daudz darba devēju, kuri rūpējas par savu grāmatvežu labklājību.

Aplūkojot darba devēju viedokļus par grāmatveža darba vietas iekārtojumu 2009. gada pētījumā, redzams, ka ir „pazudis” viens viedoklis. Ja 2008. gadā 17 % darba devēju izvēlējās iekārtot grāmatveža darba vietu izmantojot lētāko inventāru un mēbeles, tad šogad, tas ir, 2009. gadā vērojama pozitīva tendence, jo neviens no respondentiem šādu domu nepieļāva, kas ļoti priecē.

Pēc jautājuma par to kādam jābūt grāmatveža darba vietas iekārtojumam, var spriest arī par uzņēmumu finansiālo stāvokli, jo 2009. gadā jau 50 % uzņēmēju uzskatīja, ka grāmatveža darba vieta jāiekārto, vadoties pēc grāmatveža vajadzībām un aprīkotai ar visjaunāko tehniku. Tomēr komentāros jau izskanēja pavisam cita nots – gandrīz visi šie uzņēmēji atbildēja, ka grāmatveža darba vieta jāiekārto pēc uzņēmuma finansiālajām iespējām.

Tāpat, salīdzinot ar 2008. gadu, palielinājās respondentu skaits, kas uzskata, ka grāmatveža darba vieta jāierīko vadoties pēc grāmatveža gaumes un vadoties pēc Ministru kabineta noteikumu prasībām. Šīm pozīcijām vērojams kāpums par 5 – 6 procentpunktiem, un tas skaidrojams divējādi: tie uzņēmēji, kuri uztraucas par likumu ievērošanu un savu darbinieku labklājību un ērtumu darba vietā, sava grāmatveža darba vietu ierīkos vadoties pēc Ministru kabineta noteikumu prasībām, tādejādi nodrošinot saviem darbiniekiem veselību un fizisko labklājību.

Otrais skaidrojums, kāpēc vērojams kāpums uzskatam, ka grāmatveža darba vieta jāierīko, vadoties pēc grāmatveža gaumes un vadoties pēc Ministru kabineta noteikumu prasībām, ir tas, ka tie uzņēmēji, kuri vēlas, lai viņu grāmatvedis justos labi un omulīgi savā darba vietā, atstās darba vietas iekārtojumu uz darbinieka atbildību. Par to, protams, būs apmierinātas abas puses: grāmatvedis, jo varēs iekārtot savu darba vietu pēc savas gaumes, nodrošinot savu darba vietu ar patīkamu un komfortablu atmosfēru.

Savukārt darba devējs izvairīsies no raizēm par darba vietas iekārtošanu (jo visu izdarīs darbinieks pats). Tomēr uzņēmumu vadītāji nedrīkst aizmirst kādu svarīgu faktoru – ja nu uz uzņēmumu atnāk darba inspekcijas pārstāvji un pārbauda darbinieku darba vietu iekārtojuma atbilstību prasībām, tad tās var šīm prasībām neatbilst un uzņēmumam par to nāksies maksāt sodus.

Pretēji darba devēju vairākuma viedoklim, ka grāmatveža darba vieta jāiekārto ar labāko tehniku un aprīkojumu, tomēr vadoties pēc uzņēmuma iespējām, vairākuma grāmatvežu viedoklis bija, ka grāmatveža darba vieta

jāiekārto, vadoties pēc grāmatveža gaumes. 2008. gadā tā uzskata 66 % aptaujāto grāmatvežu. Viņi to pamatoja ar to, ka labs darbinieks ir tas darbinieks, kurš savā darba vietā jūtas ērti un omulīgi.

Atlikušie 34 % aptaujāto, kuru domas dalījās vienlīdzīgi, attiecīgi 17 % un 17 %, apgalvoja, ka darba vietai vai nu jābūt iekārtotai atbilstoši Ministru kabineta noteikumu prasībām, vai arī kā svarīgu iemeslu minēja, lai darba vieta būtu aprīkota ar jaunākajām tehnoloģijām.

2009. gadā tikai 56 % grāmatvežu vēlētos paši nodarboties ar savu darba vietu iekārtojumu, lai tā atbilstu tieši viņu gaumei. 17 % respondentu uzskata, ka darba vietas ir jāiekārto, kā to pieprasa Latvijas Republikas likumdošanas prasības, bet atlikušie 39 % pieturās pie cita variantā, kuru komentēja ar nepieciešamību apvienot grāmatveža darba vietas iekārtojumā gan jaunāko tehniku, gan ergonomiku, tomēr vadoties pēc uzņēmuma iespējām.

Attiecīgi redzams, ka grāmatveži joprojām vairāk nosliecas uz to, ka darba vieta ir jāiekārto, vadoties pēc grāmatveža gaumes. Darba vietas iekārtojuma īpatsvars pēc Ministru kabineta noteikumu prasībām palika nemainīgs. Savukārt pieauga cita variantā atbilde un 2009. gadā šim variantam vērojamas tādas prasības, kā ērtības, kas iekļaujas uzņēmuma finansiālajās iespējās. Tas liecina par to, ka grāmatveži joprojām rūpējas par savu komfortu darba vietā, tomēr neaizmirst arī par savu uzņēmumu un atbalsta to vismaz savā pieticībā.

Salīdzinot darba devēju un grāmatvežu viedokļus par grāmatveža darba vietas iekārtojumu, redzams, ka vienādas domas abus pētījuma periodus absolūti visiem respondentiem ir par to, ka grāmatveža darba vieta jāiekārto atbilstoši Ministru kabineta noteikumu prasībām. Savukārt pārējie atbilžu varianti gan krasi atšķiras, jo 2008. gadā vairāk aptaujāto darba devēju uzskata, ka grāmatveža darba vieta jāiekārto ar jaunākajām tehnikām, bet 2009. gadā – vadoties pēc uzņēmuma iespējām. Grāmatveži toties vairāk uzskata, ka viņu darba vietai jābūt iekārtotai, vadoties pēc grāmatvežu gaumes.

Gadījumi, kad darba devēji un grāmatveži izvēlas citu atbildes variantu, nozīmē arī to, ka uzņēmējs vai grāmatvedis vēlas grāmatveža darba vietā apvienot abus atbilžu variantus vai arī ir samazināta slodze un grāmatvedis strādā mājās.

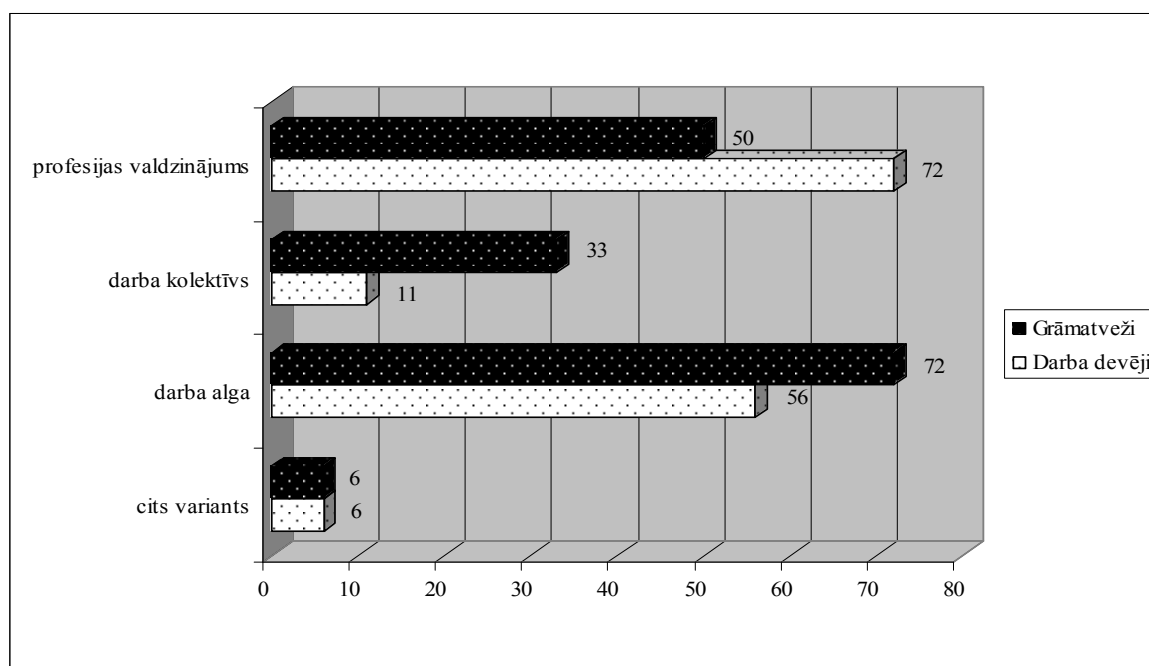
Pēc autores domām, taisnība jau ir abām respondentu grupām, tomēr uzņēmējam nepieciešams rast zelta vidusceļu un nodrošināt grāmatvedi ar tādu darba vietu, kas atbilstu gan Ministru kabineta noteikumu prasībām,

gan būtu pietiekoši ērta un aprīkota ar tehniku, lai grāmatvedis varētu pilnvērtīgi strādāt.

Grāmatveža motivācija mūsdienās

Motivācija ir atkarīga no indivīda paškategorizācijas. Ja cilvēki kategorizē sevi individuālā līmenī, tad viņus motivēs personiskās identitātes veicināšana. Ja kategorizācija ir sociālā līmenī, tad cilvēkam būs svarīga sociālās identitātes nostiprināšanai kā grupas piederīgiem. Tāpat ļoti svarīgs faktors ir, vai cilvēks strādā komandā, kā komandas biedrs, vai arī vienatnē [12., 34. lpp.]. Kā jau tika minēts, viens no galvenajiem cilvēka uzvedību un motivāciju ietekmējošiem faktoriem ir sociālais faktors. Sociālās ietekmes noskaidrošana uz cilvēku tiek realizēta zinātniskajās mācībās, viena no šādām mācībām ir sociālā psiholoģija. Tās pētītāji uzskata, ka cilvēks dzīvo sociālajā aplenkumā. Ja sociālā vide, kurā dzīvo cilvēks, ir naida un sāpju pilna, tad cilvēkam zūd motivācija un viņa uzvedība pasliktinās. Savukārt, ja cilvēks dzīvo mīlestības un hierarhijas pilnā sociālajā vidē, tad cilvēkam arī palielinās motivācija un uzlabojas uzvedība [3., 24. lpp.].

Tāpēc anketa 2009. gadā tika papildināta ar jautājumu par mūsdienu darbinieka motivāciju. Pētījumā apkopotie respondentu viedokļi parādīti attēlā (1.att.).

* iespējami vairāki atbilžu varianti.

1. attēls. Respondentu domas par grāmatveža motivāciju (%)

Aplūkojot attēlu, redzams, ka 72 % darba devēju uzskata, ka galvenais grāmatveža motivācijas avots ir profesijas valdzinājums, lai gan paši grāmatveži tā domā tikai 50 % gadījumu, kas liekas neparasti, jo vajadzētu būt otrādāk. Autore ir dzirdējusi daudzu grāmatvežu atsauksmes par savu profesiju, tomēr pārsvarā tās ir bijušas pozitīvas un skanējušas aptuveni sekojoši: „Par grāmatvedi piedzimst, tas vai nu ir, vai nav...”, tāpēc anketu apkopotie rezultāti autori pārsteidza.

Ja no darba devējiem kā galvenā grāmatveža motivācija tika minēts profesijas valdzinājums, tad paši grāmatveži gan vairāk nosliecas uz darba algas pusi, to atzina 72 % aptaujāto grāmatvežu, bet tikai 56 % darba devēju. Prieks, ka uzņēmēji tomēr apzinās, ka darba alga ir ļoti svarīgs faktors jebkura cilvēka motivācijai, jo, lai cik ar cilvēks būtu apmierināts ar savu darbu, bet, ja viņš strādājot tajā nespēs apmierināt pat savas fizioloģiskās vajadzības, tad viņš ilgi nespēs izturēt.

33 % grāmatvežu un tikai 11 % darba devēju uzskata, ka grāmatvedi var motivēt darba kolektīvs. Jāatzīst, ka šis tomēr ir ļoti svarīgs aspekts, tāpēc ir nesaprotami, kāpēc tik zema atsaucebe uz šo jautājumu no respondentu puses.

Citu atbildes variantu vienādi izvēlējās abas respondentu grupas. Ja darba devēji šo atbildi skaidro ar labo atmosfēru uzņēmumā un darba fanātismu, tad grāmatveži min tādu faktoru, kā varas iespējas. Grāmatvedis, kurš ir ētisks un ar augsto morāli nostāju, nekad nenoniecina savus kolēģus, bet pilnīgi otrādi – atbalstīs tos, jo tikai strādājot komandā var sasniegt lielus un cēlus darbus.

Grāmatveža ētikas, atbildības un profesionalitātes raksturojums

Grāmatvedis ir viens no tiem darbiniekiem, uz kura pleciem gulstas liela atbildība par uzņēmuma darbības nodrošināšanu, tāpēc ir tikai pašsaprotami, ka to var nodrošināt tikai profesionāls grāmatvedis ar augstām ētiskajām normām. Tas arī bija viens no galvenajiem iemesliem, kāpēc autore anketā ielika jautājumus par grāmatveža lojalitāti un atbildības apjomu pret uzņēmumu, kā arī par grāmatveža profesionalitāti.

Vienā no anketas jautājumiem tika mēģināts noskaidrot, vai respondentiem ir gadījies saskarties ar negodīgiem grāmatvežiem. Diemžēl vērojama negatīva tendence – lielam skaitam, 2008. gadā tie bija 28 %, bet 2009. gadā – jau veseli 39 % no visiem respondentiem, kuriem diemžēl ir

gadījumos saskarties ar negodīgiem grāmatvežiem un to skaits ar katru gadu pieaug.

Apkopojot anketu rezultātus par šo jautājumu, atklājās pārsteidzoša likumsakarība – abus pētījuma periodus absolūti vienāds darba devēju un grāmatvežu skaits bija saskārušies ar negodīgiem grāmatvežiem. Jānorāda, ka attēlā redzamais skaitlis ir bīstami liels, jo liecina par lielo negodīgo grāmatvežu īpatsvaru. Tomēr pats sliktākais ir tas, ka ar negodīgiem grāmatvežiem saskārušos respondentu skaits 2009. gadā pieauga vēl par 11 procentpunktiem un sasniedza jau 39 % no visiem respondentiem, kas ir liels skaits.

Kā vienu no visbiežāk pieminētajām negodīga grāmatveža rīcībām var minēt mahinācijas ar naudu, kad darbiniekiem netika pilnībā izmaksātas algas, tika ņemta nauda no seifa, kā arī gadījumi, kad tiek izmaksātas algas „aplloksnē” un netika apmaksāti atvaļinājumi. Vairāki respondenti gan min, ka negodīgi grāmatveži vairāk figurē lielos, starptautiska mēroga uzņēmumos. Tomēr par tāda veida pētījumiem autore nav dzirdējusi, tāpēc nevar objektīvi spriest, vai tas tā ir. Tāpat kā negodīga grāmatveža piemērs tika minēts grāmatvedis, kurš nomelnoja savus kolēģus.

Latvijā lojalitātes pret organizāciju pētījumus 20. gadsimta 90. gadu beigās uzsāka Latvijas Universitātes docents Uldis Pāvuls. Pētījumos tika salīdzināta apmierinātības ar atalgojumu un lojalitātes pret organizāciju saistība privātajās un valsts organizācijās. Noskaidrojās, ka privātajās organizācijās šī saistība ir lielāka, kas skaidrojams ar atšķirībām atalgojumu sistēmā – privātās organizācijās ir lielākas iespējas saistīt atalgojuma lielumu ar darba kvalitāti [12., 47. lpp.].

Salīdzinot anketu informāciju par abiem pētījumiem, atklājās, ka abus pētījuma periodus darba devēju viedoklis par grāmatvežu lojalitāti pret uzņēmumu ir bijis vienāds, nemainīgs – 72 % darba devēju uzskata, ka grāmatvedim jāprot atkāpties no vispārpieņemtajām normām, ja tas ir uzņēmuma interesēs un tikai 28 % respondentu uzskata, ka grāmatvedim jāpaliek uzticīgam valstij un tajā noteiktajai likumdošanai.

Tomēr pozitīvais posms šajā jautājuma ir tas, ka daudzi respondenti, neskatoties uz to, ka vēlas, lai grāmatvedis būtu lojāls uzņēmumam, tomēr vēlas, lai šī lojalitāte sniegtos likuma robežās.

Darba devēju uzskats, ka grāmatvedim jāprot atkāpties no vispārpieņemtajām normām, ja tas ir uzņēmuma interesēs, liecina par darba devēju domu nemainību attiecībā uz prasībām grāmatvežiem par lojalitāti. Tomēr rodas jautājums, kā grāmatvedis to savienos ar profesionālo ētiku.

2008. gadā 67 % grāmatvežu uzskatīja, ka grāmatvedim pirmkārt jābūt lojālam pret uzņēmumu, kurā tas strādā, tātad jāprot atkāpties no vispārpieņemtajām normām, ja tas ir uzņēmuma interesēs, tomēr grāmatveži uzsver, ka tas drīkst notikt tikai Latvijas Republikas likumu ietvaros. Savukārt 33 % grāmatvežu uzskatīja, ka grāmatvedim obligāti jāpaliek uzticīgam un lojālam valstij un tajā noteiktajām likumdošanas prasībām. Tomēr lojālo grāmatvežu skaita pret uzņēmumu lielais īpatsvars attiecībā pret lojālo grāmatvežu skaitu pret valsti ir nedaudz biedējošs, jo variējot starp lojalitāti uzņēmumam un likumu ievērošanu, var viegli „paslidēt kāja” vai kļūdīties.

Apkopojot anketu rezultātus, atklājās, ka 2009. gada šī situācija ir mainījusies. Attiecīgi, grāmatvežu viedokļi par grāmatveža lojalitāti pret uzņēmumu uz valsti sadalījās proporcionāli (50:50), kas liecina par to, ka palielinās likumpaklausība un ētisko normu ievērošana.

Salīdzinot darba devēju un grāmatvežu domas par grāmatveža lojalitāti, skaidri redzams, ka uzņēmējiem ir daudz svarīgāk, lai grāmatvedis būtu lojāls pret uzņēmumu. Tomēr, arī daudziem godīgiem uzņēmumu vadītājiem ir svarīgi, lai šī lojalitāte nebūtu pretrunā ar Latvijas Republikas likumdošanas prasībām, jo neviens no viņiem nevēlas valstij maksāt sodus.

Savukārt grāmatveži vēlas būt lojāli gan pret valsti, gan pret uzņēmumu, jo vēlas strādāt, ievērojot Latvijas Republikas likumdošanas prasības, kā arī vēlas strādāt, apmierinot uzņēmuma vadības vēlmes un vajadzības. Tomēr to ir ļoti grūti panākt, jo tādejādi var tikt ierauts starp diviem dzirnakmeņiem, kas kārtējo reizi apliecina, cik smags un atbildīgs ir grāmatveža darbs.

Autore jau iepriekš minēja, ka grāmatvedim ir atvēlēta liela loma uzņēmuma darbības nodrošināšanā, jo tieši grāmatvedis ir atbildīgs par visu saimniecisko darījumu uzskaiti, attiecīgi arī par uzņēmuma finansiālajiem rādītājiem. Tāpēc anketā respondentiem tika uzdots jautājums, lai noskaidrotu viņu domas par grāmatveža atbildību, ja uzņēmuma darbība pasliktinās.

Respondentu vairākumam sakrita viedokļi, ka grāmatvedis tikai reizēm ir vainojams pie uzņēmuma darbības pasliktināšanās, un, arī tad – gadījumos, ja tās ir tieši grāmatveža pieļautās kļūdas vai neprecizitātes, kas novedušas pie uzņēmuma darbības pasliktināšanās.

Darba devēju viedoklis par to, ka grāmatveža atbildības uzņēmuma darbības pasliktināšanās gadījumā nav, sastāda tikai 11 % no visiem respondentiem. 33 % uzņēmēju uzskata, ka tieši grāmatvedis nes atbildību

par pasliktināšanos uzņēmumā, jo grāmatvedis ir tas, uz kā pleciem gulstas visa nasta. Attiecībā uz apgalvojumu, ka grāmatvedis ir vainojams tikai reizēm, tā uzskata 56 % aptaujāto. Savukārt 2009. gadā 72 % visu aptaujāto darba devēju uzskata, ka uzņēmuma darbības pasliktināšanās gadījumā, daļēji pie tā vainojams ir arī grāmatvedis. 6 % uzņēmēju uzskata, ka grāmatvedis ir vainojams pilnībā un sīkākos komentāros neiedziļinās, bet 22 % respondentu uzskata, ka grāmatvedis nav vainojams.

Attiecīgi, sanāk, ka 89 % darba devēju 2008. gadā uzskatīja, ka uzņēmuma darbības pasliktināšanās gadījumā pie tā pilnīgi vai daļēji vainojams tieši grāmatvedis. Tomēr 2009. gada pētījuma rezultāti liecina par to, ka joprojām 78 % darba devēju uzņēmuma darbības pasliktināšanā redz grāmatveža vainu.

No vienas puses tas atbilst reālajai situācijai, bet tikai gadījumos, kad grāmatvedis reāli ir kļūdiņies savas nekompetences, nezināšanas iespaidā vai pieļāvis kādu neuzmanības kļūdu, piemēram, aprēķinu veikšanā. Tomēr uzņēmuma darbība mēdz pasliktināties arī ārējo faktoru ietekmē, kā, piemēram, pievienotas vērtības nodokļa likmes paaugstināšana, tur nu gan grāmatveža vainas noteikti nav.

Salīdzinot darba devēju viedokļus par abiem pētījuma periodiem, redzams, ka 2009. gadā ir krietni samazinājies (līdz 6 % no visiem respondentiem – darba devējiem) to uzņēmēju skaits, kuri uzskata, ka par uzņēmuma darbības pasliktināšanos atbildību nes tikai grāmatvedis.

Savukārt uzskats, ka grāmatveža vainas tur nav, ir pieaudzis pat divas reizes, tas, ir, līdz 22 % no visu respondentu – darba devēju viedokļiem. Tomēr par 16 procentpunktiem, tādejādi sasniedzot 72 % atzīmi, pieaudzis arī to uzņēmēju skaits, kuri saskata daļēju grāmatvežu vainu, ja uzņēmuma darbība pasliktinās. Tas parāda tendenci, ka darba devēji iespējams uzskata, ka grāmatvedis ir bijis neizdarīgs, nav ieteicis kādu vērtīgu, ekonomiski pamatotu padomu, vai arī viņa ieteikumi ir bijuši kļūdaini. Tomēr nedrīkst izdarīt pārsteidzīgus secinājumus, vadoties tikai pēc darba devēju subjektīvajām anketu atbildēm, jo uzņēmumu vadītāji ir visieinteresētākās personas, lai tiktu atrasts kāds, ko varētu vainot, ja notiek uzņēmuma darbības pasliktināšanās, jo tā ir izveidota cilvēka psihe – vienmēr ir jāatrod kāds, ko varētu vainot, ja kaut kas ir atgadījies.

Tāpēc autore noskaidroja arī grāmatvežu viedokļus par šo jautājumu, lai gan arī grāmatvežu izteiktais viedoklis ir subjektīvs, tomēr grāmatveži ir cieši iesaistīti šajā jautājumā, tāpēc ir ļoti svarīgi noskaidrot arī grāmatvežu

domas par grāmatveža atbildības apmēru uzņēmuma darbības pasliktināšanās gadījumā.

2008. gadā redzams, ka 61 % no aptaujātajiem grāmatvežiem uzskata, ka reizēm uzņēmuma darbības pasliktināšanās var notikt grāmatveža vainas dēļ. To viņi izskaidro ar to, ka arī grāmatvedis reizēm var kļūdīties, parasti šīs kļūdas parādās neuzmanības dēļ vai arī citu struktūru neizdarības dēļ. 28 % grāmatvežu kategoriski apgalvo, ka grāmatvežu kļūda nav iespējama. Tikai 11 % uzskata, ka grāmatvedis, uzņēmuma darbības pasliktināšanās gadījumā tomēr ir vainojams. Tātad arī paši grāmatveži atzīst, ka arī viņu vaina var būt uzņēmuma darbības pasliktināšanās gadījumā, kas var izpausties kā neuzmanība.

Savukārt 2009. gadā lielākais vairākums, tas ir, 67 % aptaujāto grāmatvežu uzskata, ka grāmatvedis ir daļēji vainojams, ja uzņēmuma darbība pasliktinās, 11 % respondentu - grāmatvežu uzskata, ka grāmatvedis ir pilnībā vainojams, bet 22 % respondentu apgalvo, ka grāmatvedis nekādā gadījumā nevar būt vainojams pie uzņēmuma darbības pasliktināšanās.

Arī 2009. gadā aptaujātie grāmatveži atzīst savu atbildību uzņēmuma darbības nodrošināšanā, bet tikai ar nosacījumu, ja grāmatvedis tiešām ir pats pieļāvis kādu neuzmanības kļūdu vai arī neizsekojis līdzīgu kādam sev pakļautajam darbiniekam vai uzņēmuma struktūrai.

Gan darba devēju, gan grāmatvežu grupu respondenti piebilst, ka pie vainas var būt arī atmosfēra kolektīvā, jo visi respondenti apzinās, ka neveselīgā kolektīvā ir grūti strādāt kvalitatīvi un ražīgi. Grāmatveži domā līdzīgi, kā darba devēji, par grāmatveža atbildību uzņēmuma darbības pasliktināšanās gadījumā, līdz ar to atzīstot savu vai kolēģu nekompetenci, bezatbildību vai neuzmanību.

Abos gados 11 % visu aptaujāto respondentu – grāmatvežu uzskata, ka tieši grāmatvedis ir vainojams uzņēmuma pasliktināšanās gadījumā, kas nozīmē, ka viņi apzinās savu kļūdu un nekompetenci, ka arī to varētu pieņemt arī kā neloyalitāti pret uzņēmumu, nelabvēlīgu darba atmosfēru un motivāciju.

Autore vēlējās noskaidrot arī darba devēju un grāmatvežu viedokļus par grāmatveža profesionalitāti mūsdienās, kas arī tika ievietots anketā kā noslēdzošais jautājums ar pieciem iespējamiem atbilžu variantiem: ļoti zema, zema, vidēja, laba un ļoti laba.

Jautājums par grāmatveža profesionalitāti mūsdienās arī tika izmantots izlases dispersijas noteikšanai, kas bija nepieciešama, lai varētu aprēķināt nepieciešamo izlases lielumu. Tā rezultātā tika izvirzīta hipotēze,

ka respondentu visbiežāk izvēlētā atbilde uz šo jautājumu būs „vidēja”, kura apstiprinājās darba devēju vidū 2008. gadā un daļēji grāmatvežu vidū 2009. gadā, kas nozīmē, ka turpmāko pētījumu gadījumā atlases parametri tomēr nedaudz jāmaina un tos jau varēs pamatot ar faktiskajām atbildēm šajos divos pētījumos.

2008. gadā 56 % no aptaujātajiem darba devējiem uzskata, ka mūsdienu grāmatveža profesionalitāte vērtējama kā vidēja, un tikai 44 % uzņēmēju domā, ka tā ir laba. Nevienam no respondentiem pat neieņemas, ka mūsdienu grāmatveža profesionalitāte varētu būt ļoti laba vai teicama. Nevienā anketā netika doti arī paši zemākie novērtējumi. Kaut arī, pēc uzņēmēju viedokļa, vēl nedaudz jāpiestrādā pie mūsdienu grāmatveža profesionalitātes.

Tomēr 2009. gadā redzama pozitīva izaugsme - mūsdienu grāmatveža profesionalitāti kā vidēju novērtēja vairs tikai 22 % respondentu - darba devēju, bet atlikušie 78 % to novērtēja jau kā labu. Palielinājums noticis pētījuma otrajā periodā, tas ir, 2009. gadā, kas varētu liecināt par grāmatvežu kvalifikāciju un profesionalitātes izaugsmi.

Tātad pēc respondentu - darba devēju viedokļiem grāmatveža profesionalitāte 21. gadsimta sākumā vērtējama kā laba ar tendenci uz paaugstināšanos, kas ir labs rādītājs, ņemot vērā, ka to saka uzņēmumu vadītāji, kuri, pēc autores domām, ir tie stingrākie vērtētāji un spriedēji.

2008. gadā grāmatvežu vērtējums krasi atšķiras no darba devēju vērtējuma, tas ir - 72 % grāmatvežu uzskata, ka mūsdienu grāmatveža profesionalitāte ir laba, un tikai 28 % to novērtē kā vidēju. Pētījuma otrajā periodā, tas ir, 2009. gadā, salīdzinot ar 2008. gadu, samazinās respondentu skaits, kuri uzskata, ka grāmatveža profesionalitāte vērtējama kā laba un pieauga to skaits, kuri mūsdienu grāmatveža profesionalitāti vērtē kā vidēju. Tomēr šajā periodā parādās arī pozitīvas tendences, jo 17 % no visiem aptaujātajiem respondentiem - grāmatvežiem uzskata, ka mūsdienu grāmatveža profesionalitāte vērtējama pat kā ļoti laba.

Autore ir gandarīta par paveikto. Autore veicot pētījumu ir konstatējusi, ka par šo aktuālo tēmu ir maz pētījumu. Autore vēlas norādīt šī pētījuma unikalitāti saistībā ar to, ka tas notika divos dažādos periodos: viens - vēl tā sauktais „treknais” gads, otrs - jau krīzes gads. Līdz ar to bija interesanti izsekot, kā mainās respondentu viedokļi, un tos salīdzināt.

Secinājumi

1. Tika veikts pētījums, lai noskaidrotu ideālā grāmatveža tēlu Rēzeknes pilsētā. Veicot pētījumu tika izmantota nepilnās novērošanas metode ar izlases paņēmienu. Šai metodei ir daudz plusu, piemēram, datu savākšanai ir nepieciešams neliels materiālais un darbaspēka apjoms, rezultātus var ātri apkopot, bet vissvarīgākais nosacījums - šai metodei ir augsta ticamības pakāpe, kas veicot pētījumu ir viens no svarīgākajiem aspektiem.
2. Grāmatveža galvenais pienākums ir cienīt sabiedrisko uzticību savai profesijai. Sabiedrisko interešu ievērošanas pienākums, kas nostiprināts profesionālajā ētikas kodeksā, nosaka, ka lēmuma pieņemējam vienmēr jāizvēlas rīcības modelis, kas nodrošinās sabiedrības tiesības saņemt precīzu un uzticamu finanšu informāciju.
3. Uz pētījumu veikšanas dienu 2008. gadā Rēzeknē bija 1605 aktīvu uzņēmumu, bet 2009. gadā – 1372 aktīvi uzņēmumi, kā rezultātā izlases lielums sastādīja attiecīgi 74 un 72 uzņēmumus.
4. 2008. gadā darba devēji visaugstāk vērtēja – profesionalitāti, godīgumu, spēju saglabāt noslēpumus, piesardzību, to objektivitāti un komunikabilitāti, bet 2009. gadā – precizitāti, uzticamību, apķērību, ko var izskaidrot ar krīzes apstākļiem nepieciešamākām īpašībām.
5. Visstraujākais pieaugums grāmatvežu vidū bija tādai grāmatveža īpašībai, kā uzticība, tā pieauga par 197 %. Attiecīgi, grāmatveži tomēr uzskata, ka uzticība ir ļoti svarīga grāmatveža īpašība, kura ir īpaši svarīga, strādājot mūsdienu apstākļos, kad reti uz kuru var paļauties.
6. Pētījumā atklājās, ka abām respondentu grupām 2009. gadā ir kopīgi viedokļi, ka grāmatvedim jābūt apķērīgam, uzticamam, kas norāda, ka darbinieki ar šādām īpašībām palīdzēs uzņēmumam pārvarēt grūtības krīzes laikā. Tātad grāmatvedim jābūt labam sava amata meistaram, jābūt godīgam, precīzam, profesionālam un uzticamam, jo grāmatvedība mīl precizitāti.
7. Patīkami apzināties, ka arī uzņēmēji ciena likumu un uzskata, ka grāmatveža galvenā funkcija tomēr ir likumdošanas ievērošana, tā domā vidēji 61 % darba devēju. Tomēr reālajā dzīvē grāmatvedim ir svarīgi ievērot abas šīs funkcijas – grāmatvedim jābūt lojālam gan pret valsti, gan pret uzņēmumu.
8. Tikai grāmatvedis, kurš ir godīgs, profesionāls un lojāls pret sevi, spēj apvienot abas funkcijas: gan LR likumdošanas prasību un grāmatvedības principu ievērošanu, gan uzņēmuma interešu aizstāvību.

Ideālais grāmatvedis ir spējīgs pareizi izmantot savu profesionalitāti un būt godīgs pret uzņēmumu, kārtīgi un apzinīgi veicot sev uzliktos pienākumus.

9. Respondentu viedokļi par grāmatveža iemaņām sakrīt un palikušas nemainīgas visa pētījuma laiku, ka vissvarīgākā iemaņa ir likumdošanas pārzināšana, kura gan darba devēju, gan grāmatvežu rangu tabulā abus periodus ieņem 1. vietu.
10. Darba devēji vairāk nosliecas uz to, ka grāmatveža darba vietai jābūt ergonomiskai un pēc uzņēmuma iespējām, savukārt grāmatveži uzskata, ka tai jābūt iekārtotai, vadoties pēc grāmatveža gaumes. Tomēr uzņēmējam nepieciešams nodrošināt grāmatvedi ar tādu darba vietu, kas atbilstu gan Ministru kabineta noteikumu prasībām, gan būtu pietiekoši ērta un aprīkota ar tehniku, lai grāmatvedis varētu pilnvērtīgi strādāt.
11. Ja no darba devēju puses kā galvenā grāmatveža motivācija tika minēts profesijas valdzinājums, tad paši grāmatveži gan vairāk nosliecas uz darba algas pusi, tā atbildēja 72 % aptaujāto grāmatvežu, bet tikai 56 % darba devēju.
12. Ar negodīgiem grāmatvežiem saskārušos respondentu skaits 2009. gadā, salīdzinājumā ar 2008. gadu, pieauga par 11 procentpunktiem un sasniedza jau 39 % no visiem respondentiem.
13. Sarunās ar respondentiem visbiežāk pieminētās negodīga grāmatveža rīcības bija mahinācijas ar naudu, kad darbiniekiem netika pilnībā izmaksātas algas, tika ņemta nauda no seifa, kā arī gadījumi, kad tiek izmaksātas algas „aploksnē” un netika apmaksāti atvaļinājumi.
14. Salīdzinot darba devēju un grāmatvežu domas par grāmatveža lojalitāti, redzams, ka uzņēmējiem ir svarīgāk, lai grāmatvedis būtu lojāls pret uzņēmumu. Tomēr grāmatveži vēlas būt lojāli gan pret valsti, gan pret uzņēmumu, ko ir ļoti grūti panākt, jo tādejādi var tikt ierauts starp diviem dzirnakmeņiem, kas kārtējo reizi apliecina cik smags un atbildīgs ir grāmatveža darbs.
15. Vidēji 64 % visu respondentu uzskata, ka grāmatvedis reizēm ir vainojams, pie uzņēmuma pasliktināšanās. 11 % grāmatvežu uzskata, ka tieši grāmatvedis ir vainojams uzņēmuma pasliktināšanās gadījumā, kas nozīmē, ka viņi apzinās savu kļūdu un nekompetenci, kā arī to varētu pieņemt arī kā neloyalitāti pret uzņēmumu, nelabvēlīgu darba atmosfēru un motivāciju.

16. 2009. gadā, salīdzinot ar 2008. gadu, samazinās respondentu skaits, kuri uzskata, ka grāmatveža profesionalitāte vērtējama kā laba un pieaug to skaits, kuri mūsdienu grāmatveža profesionalitāti vērtē kā vidēju. Tomēr šajā periodā parādās arī pozitīvas tendences, jo 17 % no visiem aptaujātajiem respondentiem – grāmatvežiem uzskata, ka mūsdienu grāmatveža profesionalitāte vērtējama pat kā ļoti laba.
17. Autore veicot pētījumu ir konstatējusi, ka par šo aktuālo tēmu ir maz pētījumu, kā arī vēlas norādīt šī pētījuma unikalitāti saistība ar to, ka tas notika divos dažādos periodos: viens – vēl tā sauktais "treknais" gads, otrs – jau krīzes gads. Līdz ar to bija interesanti izsekot, kā mainās respondentu viedokļi, un tos salīdzināt.

Priekšlikumi

1. Uzņēmumos nepieciešams pievērst lielāku uzmanību grāmatveža ētikai, jāpalielina grāmatvežu lojalitāte ne vien pret uzņēmumu, bet arī pret valsti. Šo ieceru iespējams realizēt, organizējot dažādus (Latvijas mēroga, Baltijas reģiona, Eiropas Savienības un cita līmeņa) grāmatvežu psiholoģijas, motivācijas un pieredzes apmaiņas seminārus un kursus.
2. Darba devējiem jāveicina, lai grāmatvedis regulāri paaugstinātu savu profesionalitāti, to dažādi motivējot (piemēram, piemaksājot par kvalifikāciju, sedzot izdevumus par kvalifikācijas paaugstināšanu), jo tikai izglītots un ētisks grāmatvedis var pretendēt uz ideālā grāmatveža titulu, kā arī tas ir veiksmīgs uzņēmuma ieguldījums savā attīstībā.

Izmantotā literatūra un avoti

1. *Grāmatvežu profesionālās ētikas pamatprincipi* [tiešsaiste]. Izglītības un zinātnes ministrijas normatīvie akti [atsauce 2008. g. 24. marts]. Pieejas veids: <http://www.izm.izm.gov.lv/normatīvie-akti/gramatvediba-akti/1140.html>
2. ADLER M.J., CAIN S., *Ethics: The Study of Moral Values*. Chicago: Encyclopaedia Britannica Inc., 1962. 319. p.
3. ARONSON. E., WILSON T.D., AKERT. R.M., FEHR. B., *Social psychology*. Toronto: Pearson Education Canada Inc., 2001. 732 p.
4. *Economic development of Latvia. Report*. Rīga: Ministry of Economics Republic of Latvia, 2008. 147 p.
5. FRANKEN R.E., *Human motivation*. California: Wadsworth Inc., 1982. 538 p.
6. GOŠA Z., *Statistika*. Rīga: Izglītības soļi, 2003. 334 lpp.
7. GRIGORJEVA R., JESEMČIKA A., LEIBUS I., SVARINSKA A., *Finanšu grāmatvedība*. Rīga: Izglītības soļi, 2004. 246 lpp.

8. KATLIPS S.M., SENTERS A.H., BRŪMS G.M., *Sabiedriskās attiecības*. Rīga: Avots, 2002. 763 lpp.
9. LAPIERE R., *The Freudian Ethic*. New York: Duell, sloan and pearce, 1959. 299 p.
10. RAKOVA J., PONOMARJOVS A., Grāmatvežu un revidentu profesionālā ētika. *G&E*. 2008. Nr.1 (65), 53. – 62. lpp.
11. RAKOVA J., PONOMARJOVS A., Grāmatvežu un revidentu profesionālā ētika. *G&E*. 2008. Nr.2 (66), 62. - 69. lpp.
12. REŅĢE V., *Mūsdienu organizāciju psiholoģija*. Rīga: Apgāds Zvaigzne ABC, 2007. 216 lpp.
13. ROGENBUKA I., *Uzņēmējdarbības ētika*. Rīga: Zvaigzne ABC, 1999. 95 lpp.
14. *Aktīvie uzņēmumi Rēzeknē* [tiešsaiste]. Latvijas Republikas Uzņēmumu reģistra dati. [atsauce 2009. g. 27. marts]. Pieejas veids: <http://www.lursoft.lv>
15. *Ekspertu viedokļi par IKP Latvijā* [tiešsaiste]. Nacionālo ziņu aģentūras Leta raksts [atsauce 2009. g. 27. aprīlis]. Pieejas veids: <http://www.delfi.lv/news/national/business/article.php?id=24209693>

